

Arbeids- og inkluderingsdepartementet

(Med forbehold om endringer. Rapporten blir trykket i NOU-serien)

OM GRUNNLAGET FOR INNTEKTSOPPGJØRENE 2006

Endelig hovedrapport

fra

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene

Oslo, 30. mars 2006

Forord

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene la 21. februar fram en foreløpig utgave av sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør. Utvalget legger med dette fram en endelig utgave av rapporten. Rapporten gir oversikt over hovedtrekkene i utviklingen i lønninger og inntekter, priser og konkurranseevne mv. Det gis også anslag for prisutviklingen i inneværende år. Dessuten har rapporten med et vedlegg som beskriver forskningsresultater om lønnsforskjeller mellom kvinner og menn.

Siden februar er det innarbeidet ny statistikk og annet materiale, herunder nye tall for lønnsutviklingen, bl.a. for forholdet mellom kvinners og menns lønn, lønn fordelt på utdanning og utviklingen i topplederlønninger i næringsvirksomhet. Videre er nye nasjonalregnskapstall innarbeidet i rapporten.

Utvalget vil som vanlig også komme med en rapport etter inntektsoppgjørene i juni som så langt som mulig vil redegjøre for resultatene av lønnsoppgjørene i 2006, og gi oppdaterte tall for utviklingen i lønns- og inntektsfordelingen. Dette materialet offentliggjøres som en nettversjon i juni, men blir først trykket i NOU-serien i mars til neste år.

Beregningsutvalget ble ved kronprinsregentens resolusjon av 5. desember 2003 gjenoppnevnt for en ny periode inntil 30. september 2007 med følgende mandat:

”Utvalget skal i tilknytning til inntektsoppgjørene legge fram det best mulige tallmessige bakgrunnsmateriale og presentere det i en slik form at uenighet partene i mellom om økonomiske forhold så vidt mulig kan unngås. Utvalget skal, når departementet ber om det, kunne klargjøre det tallmessige grunnlagsmateriale for spesielle inntektspolitiske spørsmål.

Utvalget skal legge fram oppsummeringsrapporter etter inntektsoppgjør.

Utvalgets utredninger avgis til Arbeids- og inkluderingsdepartementet.”

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Stein Gjerding, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Anders Kleppe, Akademikerne, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Ivar Jørgensen og Harald Andersen, Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, Rolf Stangeland, Unio, Eirik Solberg, KS, Steinar Stokke og Anne-Kari Bratten, Arbeidsgiverforeningen NAVO, Anne Katrine Eide, Fornyings- og administrasjonsdepartementet, Arnulf Leirpoll, Arbeids- og inkluderingsdepartementet, Roger Bjørnstad, Kristian Gimming og Gisle Frøiland, Statistisk sentralbyrå.

Oslo, 30. mars 2006

Øystein Olsen
leder
Statistisk sentralbyrå

Nina Bjerkedal
Finansdepartementet

Ann Lisbet Brathaug
Statistisk sentralbyrå

Ellen Horneland
Landsorganisasjonen i Norge

Lars Haartveit
Handels- og Servicenæringens
Hovedorganisasjon

Solveig Lie
Arbeids- og
inkluderingsdepartementet

Olav Magnussen
Næringslivets Hovedorganisasjon

Synnøve Nymo
Arbeidsgiverforeningen NAVO

Erik Orskaug
Unio

Stein Reegård
Landsorganisasjonen i Norge

Inge Skeie
Finansdepartementet

Jørn Skille
Fornyings- og
administrasjonsdepartementet

Tove Storrødvann
Akademikerne

Bjørn Tore Stølen
Yrkesorganisasjonenes
Sentralforbund

Per Kristian Sundnes
KS

Tormod Belgum, Arbeids- og inkluderingsdepartementet, sekretariatsleder
Torbjørn Eika, Statistisk sentralbyrå
Andreas Follestad, Finansdepartementet
Andreas Moxnes, Finansdepartementet
Reidun Grue Nerheim, Finansdepartementet
Ragnhild Nersten, Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Innhold

Forord	2
KAP 1 Lønnsutviklingen i senere år	6
1.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere.....	6
1.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder.....	15
1.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO/NHO-området.....	15
1.2.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området.....	17
1.2.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.....	18
1.2.4 Lønnsutviklingen samlet for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter (både heltid og deltid).....	19
1.2.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet.....	20
1.2.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor.....	21
1.2.7 Lønnsutviklingen i NAVO-området.....	22
1.3 Lønnsoverhenget.....	23
1.4 Lønnsutviklingen for toppledere	26
1.5 Lønnsutviklingen for kvinner og menn.....	34
1.6 Lønnsutviklingen etter utdanning	41
1.7 Lønnsutviklingen for deltidsansatte.....	44
1.8 Lønnsfordelingen før skatt for heltidsansatte lønnstakere 1997-2004.....	46
KAP 2 Konsumprisutviklingen i Norge	51
2.1 Prisutviklingen i senere år	51
2.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 2006.....	60
KAP 3 Utviklingen i norsk industris konkurranseevne	65
3.1 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling.....	65
3.1.1 Lønnskostnadsvekst.....	66
3.1.2 Andre kostnader	69
3.2 Produktivitetsutviklingen.....	71
3.3 Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten.....	75
3.4 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land.....	76
3.5 Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene.....	82
KAP 4 Makroøkonomisk utvikling	91
4.1 Internasjonal økonomi.....	91
4.2 Norsk økonomi.....	95
KAP 5 Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene	105
5.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren.....	106
5.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger.....	110
5.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2003 til 2005.....	114
5.4 Fordeling av inntekt.....	116
KAP 6 Den samlede inntektsutviklingen	129
6.1 Disponibel inntekt for Norge.....	129
6.2 Faktorinntekt, lønn og driftsresultat	132
6.3 Endringer i funksjonell inntektsfordeling	134

Vedlegg	
Vedlegg 1 Lønnsoppjørene i 2005.....	140
Vedlegg 2 Definisjoner av en del lønnsbegreper med mer.....	146
Vedlegg 3 Undersøkelser av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn	153
Vedlegg 4 Kursutviklingen for norske kroner.....	169
Vedlegg 5 Tabellvedlegg.....	172

Kapittel 1

Lønnsutviklingen i senere år

- Den gjennomsnittlige **årslønnsveksten fra 2004 til 2005** for alle grupper under ett er anslått til $3\frac{1}{4}$ prosent mot 3,5 prosent året før.
- **Årslønnsveksten** fra 2004 til 2005 i NHO-bedrifter er beregnet til 3,4 prosent for industriarbeidere og til 4,3 prosent for industrifunksjonærer. Gjennomsnittlig årslønnsvekst for disse to gruppene under ett er beregnet til 4,0 prosent. I forretnings- og sparebanker og forsikring under ett, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 7,7 prosent. Høye bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten for denne gruppen i fjor. Lønnsveksten i HSH-bedrifter i varehandelen er beregnet til 3,9 prosent. I NAVO-bedrifter utenom helseforetakene er lønnsveksten beregnet til 3,6 prosent. Både for ansatte i staten og i kommunene er lønnsveksten beregnet til 3,4 prosent. Lønnsveksten for undervisningsstillinger med sentral lønnsdannelse i kommunene (ekskl. Oslo kommune) er beregnet til 3,0 prosent.
- Utvalget anslår **overhendet** til 2006 til 1,1 prosent for alle grupper under ett. Dette er 0,3 prosentpoeng lavere enn overhendet til 2005. For industriarbeidere er overhendet beregnet til 1,0 prosent og for industrifunksjonærer til 1,6 prosent. For ansatte i HSH-bedrifter i varehandelen, for ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring under ett og for ansatte i NAVO-bedrifter utenom helseforetakene er overhendet til 2006 beregnet til 1,1 prosent. For ansatte i staten og kommunene er overhendet beregnet til henholdsvis 0,7 prosent og 0,4 prosent.
- I alle forhandlingsområdene var det i perioden 1998 til 2005 en tilnærming mellom **kvinnens og menns lønn** unntatt for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter og ansatte i helseforetakene.
- I næringsvirksomhet hadde **toppledere** i foretak med over 25 ansatte/lønnsforhold i gjennomsnitt en lønnsvekst på 8,7 prosent fra 2004 til 2005 mot 6,3 prosent året før. Lønnsveksten fra 2004 til 2005 varierte fra 5,3 prosent for toppledere i foretak med 25-49 ansatte/lønnsforhold til 13,7 prosent i foretak med 100-249 ansatte/lønnsforhold. For toppledere i de største foretakene (over 250 ansatte/lønnsforhold) var lønnsveksten 10,7 prosent.
- I foretak med over 25 ansatte/lønnsforhold var om lag 13 prosent av topplerne kvinner i 2005, og de tjente i gjennomsnitt om lag 66 prosent av lønnen til mannlige toppledere.
- Fra 1997 til 2004 har de 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10), økt sin andel av de totale lønnsinntektene med 0,6 prosentpoeng til 18,8 prosent, og desil 9 har økt sin andel med 0,4 prosentpoeng til 12,9 prosent. Dette har særlig skjedd på bekostning av desilene 1-6.
- Områder med lavere lønn enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO/NHO-området har tradisjonelt vært definert som lavlønsområder. Etter denne definisjonen av lavlønn var 16 prosent av alle heltidsansatte lønnstakere lavtlønte i 2004.

1.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger som gir et hovedinntrykk av lønnsutviklingen fra 2004 til 2005. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhengen til 2006 for ulike grupper. I dette kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2005 for en del grupper. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjør i 2005 gis i vedlegg 1.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Beregningsutvalget presenterer i tabell 1.1 tall for gjennomsnittlig årslønnsvekst det siste tiåret for noen store forhandlingsområder. Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er ført fram til 2005. For noen grupper er beregningene for heltidsansatte, dvs. arbeidstakere som har utført et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid, mens det for andre er gjennomsnittlig lønnsvekst per årsverk. Det siste begrepet omfatter både heltids- og deltidsansatte, der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Tabellen bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringstidspunkter i de enkelte år. Lønnsbegreper og grunnlaget for beregningene av lønnsvekst og lønnsnivå omtales i boks 1.1. En mer detaljert omtale gis i vedlegg 2.

Boks 1.1 Lønnsbegreper og grunnlaget for beregning av årslønnsvekst

Beregningene som utvalget legger fram, bygger på Statistisk sentralbyrås strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Videre bygger beregningene i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i tidligere rapporter. SSBs lønnsstatistikk er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

I privat sektor bygger statistikken på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder¹ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav fra forhandlingsstatistikken. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid. For ansatte i privat sektor innhentes data på skjema eller via elektronisk media fra foretakene som omfattes av det årlige utvalget. I 2003 benyttet ¼ av foretakene, som dekket 44 prosent av bedriftene og ¾ av alle sysselsatte i statistikken, elektronisk innrapportering.

I offentlig sektor produseres lønnsstatistikken ved hjelp av registre i henholdsvis Fornyings- og administrasjonsdepartementet og KS. SSB står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og for ansatte i de statlige helseforetakene. SSB offentliggjør offisiell lønnsstatistikk for ansatte både i staten, de statlige helseforetakene, skoleverket og kommunene.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dvs. at månedsfortjenesten består av fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

¹ Ifølge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182).

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. I lønnskomponentene inngår lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg. Som nevnt inngår bonus i årslønnsbegrepet. Derimot inngår ikke opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

For gruppene/tariffområdene i tabell 1.1 beregnes fra og med 2003 årslønn for alle grupper ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f. eks. i oktober. En kan dermed anslå økningen i månedsfortjenesten siden oktober året før. Økningen i månedsfortjenesten over denne perioden deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-månedersperioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig årslønnsnivå for det aktuelle året.

For arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter beregnet en før 2003 årslønn med utgangspunkt i informasjon, som i tillegg til lønn per 1. oktober var basert på sum lønn "hittil i år". Bakgrunnen for denne innhentingen har vært at LO-NHO-området består av svært mange avtaler med ulike reguleringstidspunkter der en ønsket informasjon om lønnsutviklingen gjennom året. For 2005 har en for NHO-bedrifter innhentet opplysninger om reguleringstidspunkter for lokale lønnstillegg i den enkelte bedrift som danner grunnlaget for fordeling av lønnsglidningen over året for de ulike tariffområder og næringsgrupper.

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at også de lokale forhandlingene er en del av den avtalte lønnsøkningen. I offentlig sektor er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. Denne rammen er likevel ofte en nedre ramme. I staten f. eks. kan etatene/virksomhetene skyte til midler fra driftsbudsjettet. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag, såkalte 2.3.4-forhandlinger².

I beregningene forutsettes det at det ikke skjer noen glidning fra tellingstidspunktet og ut året. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Dette har forholdsvis liten betydning for gjennomsnittlig årslønn, men kan påvirke størrelsen på overhenget.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst i tabell 1.1 er for noen grupper utført for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk, mens det for andre er for et beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet "beregnet årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

I beregningene av årslønn for *heltidsansatte* i privat sektor etter næringshovedområde inngår som hovedregel de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med definisjonen av heltid i offisiell lønnsstatistikk. Det skilles ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid. I forbindelse med utarbeidning av tariffstatistikk kan SSB sette andre grenser. For ansatte i staten og kommunene inkl. skoleverket er heltid definert som dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. For de statlige eide helseforetakene har en i også mulighet for å sette grenser mellom heltid og deltid som i privat sektor.

---

² Kravet for slike forhandlinger er at det har skjedd vesentlige endringer i de forhold som er lagt til grunn for arbeidstakerens lønn.

Deltidsansatte er alle som har avtalt arbeidstid lavere enn 33 timer i uken eller dellønnsprosent/stillingsandel lavere enn 100 prosent. For å kunne sammenlikne lønn mellom hel- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid, se vedlegg 2. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn for alle ansatte.

Det bør utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved vurdering av utviklingen i ett enkelt år. Videre kan variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper bl.a. ha sammenheng med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken, endringer i stillingsstruktur m.m.

Av tabell 1.1 framgår lønnsutviklingen i noen store forhandlingsområder det siste tiåret. Lønnsveksten var høy både i 1998 og 2002. I 1998 varierte lønnsveksten mellom 5½ og knapt 7 prosent, mens veksten i 2002 varierte mellom 5 og vel 8 prosent. Ellers i perioden 1996-2003 har lønnsutviklingen for de fleste områdene i tabellen stort sett variert mellom 3,5 og vel 5 prosent. Unntaket er undervisningspersonell i kommunesektoren i årene fra 2000 til 2002 og helseforetakene i 2002. Den forholdsvis sterke lønnsveksten for undervisningspersonell i kommunesektoren fra 2000 til 2002 skyldes spesielle tillegg. I 2004 var samlet lønnsvekst klart lavere enn året før. For tariffområdene i tabell 1.1 varierte lønnsveksten mellom 3 og 4 prosent dette året.

Årslønnsveksten fra 2004 til 2005 i NHO-bedrifter er beregnet til 3,4 prosent for industriarbeidere og til 4,3 prosent for industrifunksjonærer. Gjennomsnittlig årslønnsvekst for disse to gruppene under ett er beregnet til 4,0 prosent. I forretnings- og sparebanker og forsikring under ett, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 7,7 prosent. Høye bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten for denne gruppen i fjor. Lønnsveksten i HSH-bedrifter i varehandelen er beregnet til 3,9 prosent. I NAVO-bedrifter utenom helseforetakene er lønnsveksten i 2005 beregnet til 3,6 prosent. Både for ansatte i staten og i kommunene er lønnsveksten beregnet til 3,4 prosent. Lønnsveksten for undervisningsstillinger med sentral lønnsdannelse i kommunene (ekskl. Oslo kommune) er beregnet til 3,0 prosent.

Tabell 1.1 Årslønnsvekst fra året før i prosent for noen store forhandlingsområder. Per årsverk

	NHO-bedrifter i industrien						NAVØ-bedrifter			
	Industri i alt	Industriarbeidere	Industri-funksjonærer ¹⁾	HSH-bedrifter i varehandel ²⁾	Finanstjenester ³⁾	Statsansatte	Undervisningspersonell i kommunesektoren ⁴⁾	Kommuneansatte ⁵⁾	Helseforetakene	Øvrige bedrifter
1996	4,2	4,2	4,3	5,4	-	4,4	4,1	4,4		
1997	4,1	3,7	4,7	4,1	-	4,3	4,0	3,9		
1998	6,1	5,6	6,8	6,1	-	6,4	5,8	5,9		
1999	4,7	4,7	4,7	4,9	5,1	4,7	4,5	5,0		
2000	4,6	4,5	4,7	4,5	5,3	4,6	6,0	4,0		
2001	5,1	4,9	5,3	4,8	4,7	4,2	7,8	3,5		
2002	5,6	5,0	6,1	5,0	6,2	5,9	8,2	6,0	5,3	5,5
2003	4,0	3,5	4,6	4,4	4,5	4,3	5,4	4,4	7,0 ⁶⁾	3,8
2004	3,8	3,6	3,8	3,5	4,0	3,7	3,2 ⁷⁾	3,8 ⁸⁾	3,0 ⁹⁾	3,4
2005	4,0	3,4	4,3	3,9	7,7 ¹⁰⁾	3,4	3,0 ⁷⁾	3,4	-	3,6
1996-2000	26,0	24,8	27,8	27,6	-	26,9	26,9	25,4	-	-
Gj. sn. per år	4,7	4,5	5,0	5,0	-	4,9	4,9	4,6	-	-
2001-2005	24,6	22,1	26,5	23,4	29,3	23,4	30,7	22,9	-	-
Gj. sn. per år	4,5	4,1	4,8	4,3	5,3	4,3	5,5	4,2	-	-
Lønn 2005, per årsverk	368 200	306 600	454 500	-	-	350 600	368 000	316 700	-	330 000
Lønn 2005, heltidsansatte	-	-	-	318 300	431 800	-	-	-	-	-

¹⁾ For industrifunksjonærer er lønnsveksttallene for heltidsansatte i perioden 1993-2001 og per årsverk i årene etterpå.

²⁾ Lønnsveksttallene er for heltidsansatte.

³⁾ Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Lønnsveksttallene er for heltidsansatte.

⁴⁾ Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid (skolepakke I) trakk opp lønnsveksten med 1,4 prosentpoeng i 2000 og 1,8 prosent i 2001. I hovedtariffoppgjøret i 2000 ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnstrinn eller vel 1½ prosentpoeng som bidrag til lønnsveksten i 2001. Skolepakke II trakk opp lønnsveksten med om lag 3 prosentpoeng i 2002 og om lag 1¼ prosentpoeng i 2003.

⁵⁾ Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer.

⁶⁾ Legene trakk opp lønnsveksten med 2 prosentpoeng.

⁷⁾ Omfatter undervisningsstillinger med sentral lønnsdannelse (ekskl. Oslo kommune).

⁸⁾ Omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med sentral lønnsdannelse.

⁹⁾ Heltidsansatte.

¹⁰⁾ Den sterke lønnsveksten skyldes høye bonusutbetalinger i 2005.

Brudd: I HSH-bedrifter i varehandel gjelder tallet for 1999 for ansatte i identiske bedrifter, dvs. bedrifter som er med i statistikken både i 1998 og 1999. Under forretnings- og sparebanker er forsikring også inkludert fra og med 2003. Under kommuneansatte er ikke Oslo med i perioden 1996-2002. Skoleverket ble en del av det kommunale tariffområdet fra 1.5.2004 og er inkludert i veksttallet fra og med 2004. Veksttallet for undervisningspersonell i kommunesektoren for 2004 er ikke sammenliknbart med tallene for tidligere år. Under statsansatte er tallene eksklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB fra og med 1999. Posten og NSB er omdannet til aksjeselskaper og er nå med i øvrige bedrifter i NAVØ.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Boks 1.2 Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid eller endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. alder og endringer i andelen menn/kvinner). For mange grupper gir lønnsstatistikken begrenset informasjon om slike endringer. Utvalget vil peke på at en bør være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner om individuelle forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer fordi strukturendringer kan virke noe forskjellig. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabell 1.1.

Endringer i lønnsveksten som følge av endringer i aldersstrukturen kan bl.a. komme av at andelen yngre arbeidstakerne blir redusert ved oppsigelser/innskrenkninger. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet, og slike endringer i sysselsettingen trekker lønnsveksten opp. Endringer i aldersstrukturen kan også skyldes liten nyrekruttering/stagnasjon i sysselsettingen i mange områder og/eller at rekrutteringen skjer på høyere lønnsnivå (alder) enn det tidligere gjennomsnittet. Slike endringer trekker vanligvis lønnsveksten opp.

Lønnsøkning som følge av endringer i aldersstrukturen antas å fordele seg noenlunde jevnt over året, og denne formen for lønnsøkning har derfor blitt lagt til midt i året (1. juli) ved beregning av årslønn.

Tabell 1.2 viser beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper og for tre hovedsektorer:

- ansatte i industrien
- ansatte i varehandel
- ansatte i offentlig forvaltning

Gjennomsnittlig årslønnsvekst fra 2004 til 2005 er beregnet til $3\frac{1}{4}$ prosent mot 3,5 prosent året før. For ansatte i industrien i tabell 1.2 vises lønnsutviklingen både for ansatte i NHO-bedrifter og for industrien totalt. Om lag $\frac{3}{4}$ av sysselsettingen i industrien er i NHO-bedrifter. Tabellen viser at samlet over tiåret 1996-2005 har lønnsveksten vært nær den samme i alle de tre hovedsektorene. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har i den siste 5-årsperioden (2001-2005) vært om lag den samme som for NHO-bedrifter i industrien. Imidlertid har lønnsveksten mellom disse to gruppene vært noe forskjellig i de enkelte år.

Tabell 1.2 Årslønnsvekst fra året før i prosent for alle grupper¹⁾ og for tre hovedsektorer i økonomien.

	Alle grupper ²⁾	Industrien		Varehandel ³⁾	Offentlig forvaltning ⁴⁾
		Alle bedrifter	NHO-bedrifter		
1996	4,4	-	4,2	5,3	4,3
1997	4,3	-	4,1	4,7	3,9
1998	6,2	-	6,1	6,2	6,0
1999	5,1	5,4	4,7	5,0	4,8
2000	4,4	4,2	4,6	4,8	4,6
2001	4,8	4,5	5,1	5,5	4,5
2002	5,7	5,8	5,6	4,8	6,4
2003	4,5	4,5	4,0	4,5	5,1
2004	3,5	3,6	3,8	3,6	3,6
2005	3¼ ⁵⁾	3,0	4,0	3,4	3,4 ⁶⁾
1996-2005	57,0	-	57,1	59,5	57,6
Gjennomsnitt per år	4,6	-	4,6	4,8	4,7
2001-2005	23,7	23,3	24,6	23,8	25,2
Gjennomsnitt per år	4,3	4,3	4,5	4,4	4,6
Lønn 2005, per årsverk	346 500	339 000	368 200	327 800	331 000
Lønn 2005, heltidsansatte	357 000	341 300	-	348 200	338 000

¹ Lønnsveksten er per årsverk for offentlig forvaltning og for NHO-bedrifter i industrien. For varehandel og for alle bedrifter i industrien er lønnsveksten for heltidsansatte.

² Før 1998 omfatter gjennomsnittlig årslønnsvekst gruppene i tabell 1.1 samt ansatte i forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift, forsikring og uorganiserte bedrifter i varehandel. Fra og med 1998 er også ansatte i uorganiserte bedrifter i bygg- og anleggsvirksomhet og industri med. Ansatte i oljevirksomhet er inkludert fra 2001. For 2002 er også ansatte i privat helse- og sosialtjenester, privat skolevirksomhet, kraftforsyning og sosial- og personlig tjenesteyting med. For årene 2003 - 2005 har SSB beregnet årslønnsveksten. For 2005 er veksten på foreløpig grunnlag beregnet til 3,3 prosent. Beregningen av årslønnsvekst for disse tre årene er gjort på grunnlag av det lønnsbegrepet som legges til grunn i TBU, dvs. fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Overtidsgodtgjørelse og naturalytelser holdes dermed utenom

³ Inklusive motorkjøretøytjenester

⁴ Omfatter det kommunale- og det statlige tariffområdet og de statlige eide helseforetakene. NSB BA og Posten Norge BA er ikke med i tallene fra og med 1999. Stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene er med fra og med 2003. Oslo kommune er med i tallene fra 2003.

⁵ Anslag

⁶ Ekskl. helseforetakene

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

I tabell 1.3 er årslønnsveksten de siste årene for hovedgruppene i tabellene 1.1 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning gjennom året. I offentlig sektor har bidraget fra lønnsglidningen i perioden ligget i størrelsesorden 0-0,7 prosentpoeng i året. For gruppene i privat sektor har den variert mellom 1 og vel 2 prosentpoeng unntatt for industrifunksjonærer. I 2005 var lønnsglidningen høy i

forretnings- og sparebanker og forsikring, noe som skyldtes store bonusutbetalinger dette året. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt, blant annet som resultat av lokale forhandlinger.

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønns glidning.

	2001	2002	2003	2004	2005	Gj.sn. 2001-05
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	4,9	5,0	3,5	3,6	3,4	
Herav:						
- Overheng	1,9	1,3	1,7	1,4	1,2	
- Tariff tillegg	0,8	2,0	0,4	0,8	0,5	
- Lønns glidning	2,2	1,7	1,4	1,4	1,7	1,7
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	5,3	6,1	4,6	3,8	4,3	
Herav:						
- Overheng	3,2	2,5	2,1	1,7	1,5	
- Lønns glidning	2,1	3,6	2,5	2,1	2,8	2,6
<i>HSH-bedrifter i varehandel:</i>						
Årslønnsvekst	4,8	5,0	4,4	3,5	3,9	
Herav:						
- Overheng	1,8	1,1	1,3	0,9	0,7	
- Tariff tillegg	1,3	2,0	2,0 ¹⁾	0,6	0,6	
- Garantit tillegg	0,3	0,2		0,4	0,3	
- Lønns glidning	1,4	1,7	1,1	1,6	2,3	1,6
<i>Finanstjenester²⁾:</i>						
Årslønnsvekst	4,0	6,2	4,5	4,0	7,7 ²⁾	
Herav:						
- Overheng	1,3	1,6	2,0	0,5	1,5	
- Tariff tillegg	0,8	2,5	0,5	1,7	0,7	
- Lønns glidning	1,9	2,1	2,0	1,8	5,5	2,7
<i>Statsansatte:</i>						
Årslønnsvekst	4,2	5,9	4,3	3,7	3,4	
Herav:						
- Overheng	2,7	1,8	3,9	0,4	1,9	
- Tariff tillegg	1,0	3,3	0	2,9	1,2	
- Lønns glidning	0,5	0,7	0,4	0,3	0,3	0,4

	2001	2002	2003	2004	2005	Gj.sn. 2001-05
<i>Undervisningspersonell i kommunene:</i>						
Årslønnsvekst	7,8	8,2	5,4	3,2 ³⁾	3,0 ³⁾	
Herav:						
- Overheng	5,1	1,3	5,3 ⁴⁾	0,2	1,4	
- Tariff tillegg	1,0	3,3	0	2,9	1,3	
- Spesielt ferieuttak	1½					
- Skolepakke II ⁵⁾		om lag 3				
- Lønns glidning	0	¼- ½	0,2	0,1	0,3	0,2
<i>Kommuneansatte⁶⁾:</i>						
Årslønnsvekst	3,5	6,0	4,4	3,8	3,4	
Herav:						
- Overheng	2,1	1,3	2,2	0,5	1,5	
- Tariff tillegg	1,0	4,0	1,9 ⁷⁾	2,6	1,2	
- Lønns glidning	0,4	0,7	0,3	0,7	0,7	0,6

¹ Inkluderer tariff tillegg for 2003 på 1¾ prosentpoeng avtalt i 2002-oppjøret.

² Den sterke lønnsveksten skyldes høye bonusutbetalinger i 2005.

³ Skoleverket her er undervisningspersonell med sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune.

⁴ De lønsmessige virkningene som følge av skolepakke II trakk opp overhendet til 2003 med om lag 1¾ prosentpoeng.

⁵ Skolepakke II innebar at lærerne bl.a. fikk ett lønnstrinn fra 1. januar 2002 og ytterligere to lønnstrinn fra 1. august 2002. Dette må bl.a. ses i sammenheng med at undervisningstiden ble økt med 1 prosent fra 1. januar 2002 og med ytterligere 3 prosent fra 1. august 2002.

⁶ Eksklusiv helseforetakene fra og med 2002. Inklusiv stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse fra og med 2002, inklusiv Oslo kommune fra og med 2003 og skoleverket fra og med 2004.

⁷ Tariff tilleggene for 2003 ble avtalt i 2002-oppjøret.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, KS og Fornyings- og administrasjonsdepartementet

Boks 1.3 Nærmere om lønnsglidningen

I tabell 1.3 framgår bidraget til årslønnsveksten fra lønnsglidningen for en del forhandlingsområder i de siste fem årene. Tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i overheng, bidrag fra tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning. Når en fokuserer på lønnsveksten fra dato til dato, betyr normalt lønnsglidningen mer for lønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. For industriarbeidere bidro lønnsglidningen med 2,3 prosentpoeng av lønnsveksten fra 1. oktober 2003 til 1. oktober 2004, mens bidraget til årslønnsveksten fra 2003 til 2004 var 1,4 prosentpoeng i 2004. For staten bidro lønnsglidningen med 0,5 prosentpoeng av lønnsveksten fra 1. oktober 2003 til 1. oktober 2004, mens bidraget til årslønnsveksten fra 2003 til 2004 var 0,3 prosentpoeng. Forskjellen skyldes at en del av lønnsglidningen inngår i overhengen. For staten vil det si 0,2 prosentpoeng av overhengen til 2005 (0,5-0,3).

1.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

1.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO/NHO-området.

For industriarbeidere steg lønn pr årsverk (både heltid og deltid) med 3,4 prosent fra 2004 til 2005 mot 3,6 prosent året før. Økte bonuser bidro med 0,4 prosentpoeng.

Lønnsveksten for industriarbeidere i LO-NHO-området er basert på lønn og årsverk tilknyttet om lag 50 tariffavtaler. Antall årsverk for industriarbeidere har totalt sett gått ned, men sysselsettingsendringen varierer en del mellom bransjer. For hvert tariffområde bestemmes lønnsveksten av endring i grunnlønn, gjennomsnittlig bonus (over et helt år) og gjennomsnittlig skift tillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg eller tillegg etter arbeidets art. I innrapporteringen fra bedriftene kan fordelingen på de enkelte lønnskomponentene være mer usikker enn summen for den totale lønnsveksten.

Gjennomsnittlig timefortjeneste for industriarbeidere fra 1. oktober 2004 til 1. oktober 2005 økte med 3,4 prosent, det samme som året før. Tariff tillegg i de sentrale tariff forhandlingene pr. 1. april 2005 økte det gjennomsnittlige lønnsnivået med 0,7 prosent, inklusive skift tillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg. Lønnsglidningen i perioden 1. oktober 2004 til 1. oktober 2005 er beregnet til 2,7 prosent, mot 2,3 prosent i samme periode året før. Hele forskjellen skriver seg fra økte bonuser.

Årslønnsberegninger er basert på et måletidspunkt for lønn hvert år (1. oktober), overenskomstmessige regulerings tidspunkter for sentrale tariff tillegg, samt dato for gjennomsnittlige lokale regulerings tidspunkter. For å bedre datagrunnlaget for slike beregninger ble det for første gang for 2005 samlet inn opplysninger fra bedrifter om tidspunkt i året for bedriftsvis lønnsregulering. I årslønnsberegningene er det for samme tariffavtaler lagt til grunn at det gjennomsnittlige tidspunktet for bedriftsvis lønnstillegg i 2005 også gjaldt i 2004.

Beregningsmetoden innebærer at man ved inngangen til 2004 også må ta hensyn til nivået pr. 1. oktober 2003. Lønnveksten for kalenderåret bygger på en forutsetning om at lønnsnivået 1. oktober gjelder året ut. Lønnstillegg som kommer etter 1. oktober betyr forholdsvis lite for årslønningen i kalenderåret, men kan bety noe for den enkelte tariffavtale. Det samme gjelder etterbetalinger avtalt etter innrapporteringstidspunktet, som sannsynligvis forekommer i noe større grad innen industrien enn i andre sektorer. Denne forutsetningen kan ha betydning for lønnsoverhengen. I den grad lønnsoverhengen inn i et år blir satt noe for lavt vil bidraget fra lønnsglidningen i løpet av påfølgende år bli desto høyere.

Til årslønnsveksten på 3,4 prosent fra 2004 til 2005 bidro lønnsoverhenget inn i 2005 med 1,2 prosent, tarifftillegget gitt i 2005 med 0,5 prosent og lønnsglidningen i 2005 (inklusive bonus og uregelmessige tillegg) med 1,7 prosent. Lønnsoverhenget for industriarbeidere inn i 2006 er beregnet til 1,0 prosent.

Tabell 1.4. Gjennomsnittlige tariff tillegg, inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art.

Per 1.april 1995:	108 øre/time,	1,1 prosent
Våren 1996: ¹⁾	212 øre/time,	2,0 prosent
Per 1.april 1997:	91 øre/time,	0,9 prosent
Våren/sommeren 1998: ¹⁾	432 øre/time,	3,7 prosent
Per 1.april 1999:	28 øre/time,	0,3 prosent
Per 9.mai 2000:	220 øre/time,	1,7 prosent
Per 1.april 2001:	148 øre/time,	1,1 prosent
Våren 2002: ¹⁾	386 øre/time	2,8 prosent
Per 1.april 2003:	80 øre/time	0,5 prosent
Våren 2004: ¹⁾	168 øre/time	1,1 prosent
Per 1.april 2005:	106 øre/time	0,7 prosent

¹⁾ Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvisse områdene inklusive generelle tillegg, lavlønnstillegg, fagarbeidertillegg, ansiennitetstillegg, minstelønnsatser, skift tillegg etc. De fleste forbundsvisse tariff tilleggene ble gitt med ulik virkningstidspunkt mellom 1.april til 1.juni.

Tabell 1.5 Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester¹⁾ eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra tilsvarende periode året før.

	Lønnsøkning per time	Tariff tillegg	Herav: Lønnsglidning ²⁾	Lønnsglidning som prosent andel av total lønnsøkning
1999	4,7	1,3	3,4	72
2000	4,5	1,2	3,3	73
2001	4,9	1,5	3,4	69
1.okt.	4,3	1,1	3,2	74
2002	5,0	2,4	2,6	52
1.okt.	5,9	2,8	3,1	53
2003	3,5	0,9	2,6	74
1.okt.	3,3	0,5	2,8	85
2004	3,6	0,9	2,7	75
1. okt.	3,4	1,1	2,3	68
2005	3,4	0,9	2,5	74
1.okt	3,4	0,7	2,7	79

¹ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

² Lønnsglidningen er basert på at hele lønnsveksten mellom tilsvarende registreringsperioder i to påfølgende år er dekomponert i tariff tillegg og lønnsglidning. Dette avviker fra dekomponeringen i tabell 1.3 hvor kalenderårslønnsveksten er dekomponert i lønnsoverheng (som består både av tariff tillegg og lønnsglidning), samt bidrag til kalenderårslønnsveksten fra henholdsvis tariff tillegg og lønnsglidning gitt gjennom hele året veksten måles til.

Kilde: Grunnlagsmaterialet, innsamling til SSBs strukturstatistikk

1.2.2. Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området.

For arbeidere i byggevirksomhet innenfor NHO-området var det en årslønnsvekst på 2,9 prosent fra 2004 til 2005, mot 3,6 prosent året før.

Byggevirksomhet består av arbeidere innenfor tømrerfaget, murere, grunnarbeide innenfor stein-, jord- og sementarbeide, bygge- og tømmermestere, elektrotekniske installasjonsfirmaer, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere o.l. Gruppen består i hovedsak av to tariffavtaler, Fellesoverenskomst for byggfag (ca.2/3) og Tariffavtale for elektrofag (ca.1/3).

Sammenligninger av materialet mellom 1. oktober 2004 og 1. oktober 2005 viser at arbeidere som bare er med i materialet ett av årene, har et langt lavere lønnsnivå enn gjennomsnittet. At arbeidstakere er med bare i ett av årene kan dels skyldes utskifting av bedrifter (særlig småbedrifter) i utvalget. Materialet viser likevel at strukturelle endringer (økning i 2005) i sysselsettingen bidro. Spesielt langt flere nye "ikke identiske"(med i materialet bare ett av årene) arbeidstakere med i statistikken i 2005, bidro til å dra ned lønnsveksten med omlag 1,5 prosentpoeng i perioden 1. oktober 2004 til 1. oktober 2005.

For arbeidere innenfor bygge- og anleggsvirksomhet totalt økte årslønnen fra 2004 til 2005 med 2,7 prosent. NHO-gruppen for anleggsvirksomhet er i større grad knyttet til veiprosjekter enn tidligere. Ettersom en stor del av anleggsvirksomheten er med i NHO-statistikken for første gang med et helt annet og lavere lønnsnivå enn resten av bransjen, har man i beregningene for veksttall justert for dette. Likevel vil ikke dette forhold få så stor virkning for bygge- og anleggsvirksomhet totalt, fordi anleggsvirksomhet ligger på et høyere lønnsnivå enn byggevirksomhet og isolert øker i betydning for totalgruppen.

Tariff tilleggene i sektoren kommer gjennom minstelønnsatser og generelle tariff tillegg, i tillegg til at minstelønn for akkordtariffer kan være endret. Den gjennomsnittlige lønnsveksten i bransjen styres i større grad av typen arbeidsoppdrag, hvor man også har akkordavlønning.

For arbeidere innenfor transportsektoren i NHO-området var det en årslønnsvekst fra 2004 til 2005 på 3,8, hvorav 0,8 prosentpoeng skyldes sterkere vekst i uregelmessige tillegg og bonus. Noe av lønnsveksten skyldes tillegg avtalt i 2004, som ble gitt fra starten av 2005. Lønnsveksten fra 1. oktober 2004 til 1. oktober 2005 ble 3,6 prosent mot 3,8 prosent året før. Transportsektoren i NHO omfatter blant annet rutebilssektoren, spedisjonsfirmaer, innenriks sjøfart, godstransport, og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper, ambulansefirmaer m.v.

For arbeidere innenfor oljevirksomhet, offshore har det vært en gradvis innføring av nye arbeidstidsordninger. Lønnsveksten for arbeidere innenfor operatørbedrifter og oljeboring, som til sammen utgjør 2/3 av gruppen hadde en lønnsvekst pr. årsverk på 4,0 prosent fra 2004 til 2005, mens oljeservicebedrifter viste en gjennomsnittlig lønnsvekst på 4,8 prosent. Endringer i sammensetningen av gruppene mot relativt flere årsverk innenfor operatørbedrifter med høyere lønnsnivå, drar lønnsveksten i gjennomsnitt opp med 0,5 prosentpoeng til 4,6 prosent fra 2004 til 2005 (Basert på faste vekter mellom gruppene ovenfor var lønnsveksten 4,1 prosent). Lønnsveksten totalt vil også være preget av fordelingen av timer betalt med offshoret tillegg og andre timer samt fordelingen av timer mellom gruppene nevnt ovenfor. Landbaser er ikke med i tallene.

For arbeidere i hotell og restaurantvirksomhet var det en økning i årslønn fra 2004 til 2005 på 2,5 prosent, basert på for både heltid og deltidsansatte.

I mellomoppgjøret 2005 ble det gitt et lønnstillegg på kr. 2 per time 1. april til alle fastlønte. Garantitillegget fra 1. april 2005 slo ut med 17 øre per time. Sammen med lønnsoverhenget for fastlønte på 0,6 prosent fra 2004, bidro disse tilleggene med knapt 2 prosentpoeng til kalenderårslønnsveksten. På denne bakgrunn er det fra 2004 til 2005 en positiv lønns glidning på om lag 0,5 prosentpoeng for arbeidere innenfor hotell- og restaurantvirksomhet.

Bildet er imidlertid svært sammensatt. Det er en omfattende utskiftning av arbeidsstokken i hotellbransjen fra et år til et annet, og gjennomsnittlig alder var om lag 31 år i 2004, om lag 10 år yngre enn gjennomsnittsalderen for alle ansatte i NHO-bedrifter. I tillegg til at utvalget spesielt for småbedrifter vil være ulikt fra år til år, betyr dette at man finner igjen bare om lag 60 prosent av de samme arbeidstakerne fra et år til det neste.

Dette innebærer at sysselsettingsendringer kan bety svært mye for gjennomsnittlig lønnsvekst i bransjen. I tillegg kan endringer av bransjestrukturen i store og små bedrifter hatt betydning. Andre forhold som kan ha bidratt er blant annet fordelingen mellom timebetalte og månedsbetalte, herunder sysselsettingens sammensetning av heltid og deltid.

1.2.3. Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.

For industrifunksjonærene i NHO-bedrifter økte årslønnen med 4,3 prosent fra 2004 til 2005. Året før var økningen 3,8 prosent.

Lønnsveksten inneholder både endring i grunnlønn, bonus og uregelmessige tillegg som skift etc. Bonusutbetalinger målt som et gjennomsnitt over en 12 måneders periode frem mot måletidspunktet 1. oktober drar årslønnsveksten alene opp med 0,4 prosentpoeng.

Fra 1. oktober 2004 til 1. oktober 2005 økte timelønnen med 4,4 prosent, mot 3,6 prosent året før. Uten bonus og uregelmessige tillegg er gjennomsnittlig økning 3,9 prosent.

På bakgrunn av lønns overhenget inn i 2005 på 1,5 prosent, betyr dette at bidraget fra lønns glidningen i løpet av 2005 ble 2,8 prosent, mot 2,1 prosent året før.

Som for arbeidergruppene har bedrifter også rapportert inn bedriftsvise reguleringstidspunkter for lønn for funksjonærer i løpet av året. Basert på data for hvilken måned lønnsreguleringen skjer innenfor de enkelte bransjegrupper, er årslønn beregnet for de ulike bransjene og vektet sammen til industrifunksjonærer totalt og totalt for alle bransjer. Som i andre områder forutsettes ingen endringer etter registreringstidspunktet 1. oktober. Bonus er inkludert i tallene, mens overtid ikke er med.

Lønnsoverhenget inn i 2006 er for industrifunksjonærer beregnet til 1,6 prosent. Antall industrifunksjonærer utgjør om lag 45 prosent av alle funksjonærer i NHO-bedrifter. Funksjonærgrupper innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirkosomhet, bygge- og anleggsvirkosomhet, samferdsel, kunnskap – og undervisning, personlig og forretningsmessig tjenesteyting, hotell og restaurant, IKT – bedrifter etc. utgjør derfor i 2005 samlet 55 prosent av alle funksjonærer i NHO.

For alle funksjonærer innen NHO-området var lønnsveksten 4,1 prosent fra 2004 til 2005, det samme som året før. Lønnsveksten fra 1. oktober 2003 til 1. oktober 2004 var 4,3 prosent mot 4,6 prosent året før. Det skilles ikke mellom tekniske og andre funksjonærgrupper, heller ikke mellom lederstillinger og andre funksjonærstillinger. Ansatte med minstelønnsavtaler innenfor funksjonærgruppen, som får deler av sin lønn fastsatt sentralt, omfatter ikke mer enn anslagsvis 10 prosent av funksjonærene totalt innenfor NHO-området. Utvalget vil arbeide videre med å fremskaffe data for lønnsvekst for forskjellige funksjonærgrupper.

I tillegg til lønnsstatistikk for arbeidere og funksjonærer er det grupper innenfor håndverk, handel, helse, organisasjoner etc. hvor man ikke kan skille mellom arbeidere og funksjonærer. I tillegg utgjør bemanningsbedrifter, som omfatter mange forskjellige yrkesgrupper i klassifikasjonene, etter hvert en betydelig gruppe. Disse gruppene utgjør nå om lag 6 prosent av alle årsverk i NHO-bedrifter og er ikke med i lønnsstatistikken verken for arbeidere eller funksjonærer.

1.2.4 Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid).

Det er store forskjeller i lønnsnivå og lønnsvekst for arbeidere og funksjonærer. Tallene for funksjonærer omfatter også ledere. Innenfor NHOs industribedrifter (både heltid og deltid) utgjør funksjonærene nå om lag 42 prosent av årsverkene og i overkant av 50 prosent av lønssummen.

Samlet lønnsvekst for funksjonærer og arbeidere i industribedrifter i NHO var 4,0 prosent fra 2004 til 2005. Deltid er med i tallene og inngår som heltidsekvivalenter på samme måte både for arbeidere og funksjonærer. Også for funksjonærer kan det være ulike arbeidstidsordninger. Dette er det tatt hensyn til i den grad bedriftene har innberettet dette i datamaterialet. Tallmaterialet nedenfor sammenvokter funksjonærer og arbeidere innenfor industrien basert på årslønnsnivå i de respektive årene sammenholdt med antall årsverk for henholdsvis arbeidere og funksjonærer i NHOs medlemsregister på tidspunkt for utsendelse av statistikken.

Tabell 1.6 Fordeling av årsverk i NHOs statistikkregister og lønnssum basert på årslønnsnivå for henholdsvis arbeidere og funksjonærer. (Prosentandeler)

		Arbeidere	Funksjonærer
Årsverk:	2000	59,6	40,4
	2001	59,2	40,8
	2002	59,1	40,9
	2003	59,1	40,9
	2004	58,8	41,2
	2005	58,3	41,7
Lønnssum:	2000	51,5	48,5
	2001	51,0	49,0
	2002	50,6	49,4
	2003	50,4	49,6
	2004 ¹⁾	49,3	50,7
	2005	48,6	51,4

¹ For funksjonærer i industri økte andelen sysselsatte i bransjer med høyt lønnsnivå, mens andelen i bransjer med lavere lønnsnivå enn gjennomsnittet ble redusert. Man så ikke tilsvarende for arbeidergruppene i industrien. Endringen i fordelingen av lønnssum ble noe sterkere enn endringen i årsverkene mellom arbeidere og funksjonærer i industrien.

Kilde: NHO

1.2.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet

I *forretnings- og sparebanker og forsikring*, som nå er ett forhandlingsområde, ble det i mellomoppgjøret i 2005 mellom Finansforbundet og Finansnæringen Arbeidsgiverforening og mellom LO/ HK, Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finansnæringen Arbeidsgiverforening enighet om å øke satsene i lønnsregulativet fra 1. mai 2005 med 1,1 prosent eller minimum kr 2 750 per år. Dette bidro med $\frac{3}{4}$ prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2004 til 2005.

Ifølge Finansnæringens Arbeidsgiverforening ble det i medlemsbedriftene under ett gitt lokale tillegg per 1. januar 2005 på 0,5 prosent og per 1. juli 2005 på 1,13 prosent.

Ifølge lønnsstatistikken for 2005 steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for *forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet* under ett med 7,2 prosent for heltidsansatte fra 1. september 2004 til 1. september 2005. En stor del av denne økningen skyldes sterk vekst i bonusutbetalinger. I denne perioden har lønnsglidningen (inkludert bonuser) bidratt til lønnsveksten med vel 6 prosentpoeng, hvorav økte bonusutbetalinger utgjør vel halvparten.

For *forretnings- og sparebanker og forsikring*, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet³, har utvalget på grunnlag av lønnsstatistikken for 2005 og

³ Antall ansatte som forhandlingsområdet omfatter, er begrenset til de som omfattes av Sentralavtalen mellom Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening og som lønnes etter regulativets satser. Det vil si at ansatte som har høyere lønn enn kr 570 441 per 1. mai 2004, ikke er med i beregningene. Dette omfatter fondsmeglere, assurandører, ledere og spesialister, til sammen 3-4 000 ansatte.

lønnstilleggene i 2005 beregnet årslønnsveksten fra 2004 til 2005 til 7,7 prosent. Som nevnt skyldes den høye lønnsveksten store bonusutbetalinger i 2005.

I varehandel ble det i i mellomoppgjøret 2005 inngått avtaler mellom LO og HSH og mellom YS og HSH som blant annet omfatter varehandel, transport, reiseliv, renhold, IT, apoteker og begravellesbyråer med flere.

I LO/HSH-området ble det på overenskomster med bransjeavtaler mellom LO/Handel og Kontor og HSH fra 1. april gitt et generelt tillegg på kr 1,- pr time. Minstelønnsattsene for ungdom under 18 år og trinn 1-5 ble hevet med ytterligere kr 1,50 pr time. Trinn 6 ble hevet med kr 1,- pr time utover det generelle tillegget. På overenskomsten mellom LO/Norsk Transportarbeiderforbund og HSH ble det gitt et generelt tillegg på kr 1,- pr time. Minstelønnsattsene ble hevet med ytterligere kr 1,50 pr time. For tillegg på andre overenskomster vises til vedlegg 2.

Garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom Handel og Kontor og HSH resulterte i at trinn 6 fikk et tillegg fra 1. februar 2005 på kr 3,15 per time. Om lag 25 prosent av de sysselsatte på avtalen fikk dette tillegget.

I YS/HSH-området ble det fra 1. april 2005 på Funksjonæravtalene mellom YS/NOFU-Kommunikasjonsforbundet og HSH og YS/Parat og HSH og på Kontoroverenskomsten mellom YS/Yrkestrafikkforbundet YTF og HSH gitt et generelt tillegg på kr 1,- pr time. Minstelønnsattsene for ungdom under 18 år og trinn 1-5 ble hevet med ytterligere kr 1,50 per time. Trinn 6 ble hevet med kr 1,- per time utover det generelle tillegget. På grossistoverenskomstene ble det fra 1. april mellom YS/YTF og HSH og YS/Parat og HSH gitt et generelt tillegg på kr 1,- per time. Minstelønnsattsene ble hevet med ytterligere kr 1,50 per time. For tillegg på andre overenskomster vises til vedlegg 2.

Også innen YS/HSH-området ble garantitillegget per 1. februar 2005 gitt med samme beløp (kr 3,15 per time) som for Landsoverenskomsten mellom LO/HK og HSH.

Ifølge lønnsstatistikken for 2005 steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for heltidsansatte i varehandelen under ett med 4,4 prosent fra 1. september 2004 til 1. september 2005. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen var lønnsveksten i samme periode 4,3 prosent.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2005 og de avtalte lønnstilleggene i 2005 har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2004 til 2005 til 3,9 prosent for heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen.

For varehandelen totalt har SSB på grunnlag av strukturstatistikken per 1. september 2005 og den kvartalsvise lønnsindeksen, beregnet årslønnsveksten fra 2004 til 2005 til 3,4 prosent. For engroshandel er lønnsveksten beregnet til 3,5 prosent og for detaljhandel til 3,6 prosent. For varehandelen totalt er motorkjøretøytenester med i lønnsveksttallet. For denne gruppen var årslønnsvekst fra 2004 til 2005 noe sterkere enn for varehandel under ett. Gruppen er ikke med i lønnsveksttallet for HSH-bedrifter i varehandelen.

1.2.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

I mellomoppgjøret 2005 i det *statlige tariffområdet* ble forhandlingene avsluttet med enighet mellom staten på den ene side og LO- Stat, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund – Stat og UHO på den andre siden. Det ble brudd i forhandlingene med Akademikerne, og dette oppgjøret gikk til mekling. Mellom staten og de andre hovedorganisasjonene ble det enighet om at alle gis 1 lønnstrinns opprykk på hovedlønnstabellen fra 1. mai eller minimum kr 4 000 per år. Det ble ikke avsatt penger til lokale forhandlinger.

Meklingsresultatet ga Akademikerne den samme lønnsregulering for 2. avtaleår som i oppgjøret med de øvrige hovedsammenslutningene. For øvrig heter det i Riksmeklingsmannens møtebok:

”Staten og Akademikerne nedsetter på denne bakgrunn en arbeidsgruppe som innen 1. mars 2006 skal legge fram forslag som bidrar til at en vesentlig større del av lønnsfordelingen kan foregå lokalt. Gruppen skal utrede de alternativer partene mener er aktuelle for å nå dette målet. Lederne for begge parter inngår i gruppen. Partene forplikter seg til at forslag som begge parter anbefaler, skal gå inn som grunnlag for partenes vurderinger av framtidige lønnsoppgjør, første gang ved hovedtariffoppgjøret i 2006.”

Staten førte også forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening der partene ble enige om samme økonomiske løsning som hovedsammenslutningene i staten.

På grunnlag av lønnsstatistikken for 2005 og tariff tilleggene i 2005 kan årslønnsveksten i det statlige tariffområdet beregnes til 3,4 prosent fra 2004 til 2005.

Kommunene inkl. undervisningsstillinger

I mellomoppgjøret i 2005 ble KS, LO-kommune, UHO, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund og Akademikerne, herunder også Norges Ingeniørorganisasjon og Den Norske Jordmorforening, enige om at ansatte med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kap 4) gis et generelt tillegg på kr 2 000 per år fra 1. mai og en oppjustering av minstelønnsatser. Dette kommer i tillegg til allerede avtalte tillegg fra 1. januar 2005 på 1,1 prosent.

For ansatte med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kap 4) i KS-området gir overhenget til 2005 (beregnet til 1,5 prosent) og tariff tilleggene i 2005 et bidrag til årslønnsveksten fra 2004 til 2005 på om lag 3 prosentpoeng. I tillegg kommer lønnsglidning.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2005 og de avtalte lønnstilleggene, er årslønnsveksten fra 2004 til 2005 beregnet til 3,4 prosent.

I mellomoppgjøret i 2005 i *Oslo kommune* ble det enighet om at det med virkning fra 1. mai gis et tillegg på 1,4 prosent på alle lønnstrinn eller minimum kr 4 000 per år.

Undervisningsstillinger

Ved oppgjøret per 1. mai 2004 var *undervisningsstillinger* i kommunesektoren en del av det kommunale tariffområdet, mens de tidligere var en del av det statlige tariffområdet.

I mellomoppgjøret 2005 ble det for ansatte i undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kap 4) enighet om et generelt tillegg på kr 2 000 per år fra 1. mai og en oppjustering av minstelønnsatser. Dette kom i tillegg til lønnstillegg fra 1. januar 2005 avtalt ved oppgjøret i 2004. Fra 1. januar 2005 ble det gitt et generelt tillegg på kr 1 000. I tillegg ble minstelønnsattsene for undervisningsstillinger med 16 års tjenesteansiennitet hevet med kr 7 000 inkludert det generelle tillegget på kr 1 000

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2005 og de avtalte lønnstilleggene, er årslønnsveksten fra 2004 til 2005 for undervisningsstillinger med sentral lønnsdannelse (ekskl. Oslo kommune) beregnet til 3,0 prosent.

1.2.7 Lønnsutviklingen i NAVO-området

I tråd med forhandlingsmodellen i NAVO forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom NAVO og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og

den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

For NAVO-Helse er det for LO, YS, noen av Unios forbund og Den Norske Lægeförening de siste årene avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom NAVO-Helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I mellomoppgjøret 2005 ble det på A-nivå mellom NAVO og LO-Stat og mellom NAVO og YS-NAVO enighet om at det med virkning fra 1. april 2005 gis et generelt tillegg på kr 1 950 per år. Dette bidro med om lag 0,5 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2004 til 2005. Det ble videre ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2005 og de avtalte tilleggene gitt i forhandlingene i de ulike virksomhetene, er årslønnsveksten fra 2004 til 2005 i NAVO-området ekskl. helseforetakene beregnet til 3,6 prosent.

For akademikergruppene i NAVO gis det ikke sentrale tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales i sin helhet lokalt.

For *helseforetakene* kom NAVO, LO og YS til enighet om et generelt tillegg på kr 4 000 til alle medlemmene av LO- og YS-forbundene med virkning fra 1. juli 2005. Fra samme dato ble det gjort endringer i minstelønnsatsene.

NAVO og forbundene i UHO (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) kom til enighet om et generelt tillegg på 1,6 prosent med virkning fra 1. juni 2005 til medlemmer av Norsk Sykepleierforbund, mens medlemmer i de øvrige forbundene fikk et generelt tillegg på 2 prosent med virkning fra 1. mai 2005. Det ble ikke ført ytterligere lokale forhandlinger i helseforetakene for disse gruppene. I overenskomstrevisjonen for 2004 ble det avtalt en oppjustering av minstelønnsatsene fra 1. juli 2005. Tidspunktet for denne justeringen ble flyttet til 1. juni 2005 for Norsk Sykepleierforbund og 1. mai 2005 for de øvrige forbundene.

I helseforetakene gir overhengen til 2005, avtalte tillegg i 2004 og forhandlingsresultat i 2005 for medlemmene av LO, YS og UHO en lønnsvekst på vel 3 prosent fra 2004 til 2005. I tillegg kommer lønnsglidningen.

Forhandlingene mellom de enkelte helseforetak og medlemsforeninger i Akademikerne Helse ble avsluttet 17. juni 2005. Avsluttende forhandlinger mellom NAVO og Akademikerne førte ikke fram og oppgjøret gikk til mekling. Den 8. november 2005 la Riksmeklingsmannen fram et forslag som ble akseptert av partene.

Lønnsstatistikk for 2005 fra SSB viser at gjennomsnittlig månedsførtjeneste for heltidsansatte i helseforetakene økte med 2,4 prosent fra 1. oktober 2004 til 1. oktober 2005. Lønnstilleggene for leger og andre akademikergrupper er ikke kommet med i statistikkgrunlaget.

Utvalget kommer tilbake til anslaget på årslønnsveksten i helseforetakene i junirapporten.

1.3 Lønnsoverhengen

Det har over tid vært brukt litt ulike metoder for beregning av overheng i de ulike tariffområdene. En har derfor ikke umiddelbart kunne sammenlikne på tvers. I arbeidet med rapport nr. 1 i fjor (NOU 2005:7) gikk utvalget gjennom beregningene på de ulike områdene. Dette arbeidet resulterte i at det nå er stor likhet i beregningsmodellene for årslønn og overheng i tariffområdene.

Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som ikke har vært fanget opp av overhengsberegningene, se boks 1.4 for nærmere omtale av beregningene.

Utvalget anslår overhenget til 2006 til 1,1 prosent for alle grupper under ett. Dette er 0,3 prosentpoeng lavere enn overhenget til 2005. Overhenget til 2006 varierer fra 0,5 prosent for ansatte i kommunene til 1,6 for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

Tabell 1.7 Lønnsoverhenget fra året før i prosent.

Område/gruppe:	2002	2003	2004	2005	2006
Ansatte i NHO-bedrifter:					
- Arbeidere i alt	1,5	-	1,3	1,1	0,9
- Industriarbeidere	1,3	1,7	1,4	1,2	1,0
- Industrifunksjonærer	2,5	2,1	1,7	1,5	1,6
- Industrien i alt	-	-	-	-	1,3
HSH-bedrifter i varehandel	1,1	1,3	0,9	0,7	1,1
Forretnings- og sparebanker ¹⁾	1,5	2,2	0,5	1,5	1,1
Staten	1,8	3,8	0,4	1,9	0,7
Skoleverket	1,3	5,3 ²⁾	0,2	-	-
Kommunene ³⁾ :	1,4	2,2	0,6	1,5	0,4
- Undervisningspersonale				1,4 ⁴⁾	0,3 ⁴⁾
Ansatte i NAVO-bedrifter:					
- Helseforetakene		2,0	0,7 ⁵⁾	1,5	-
- Øvrige bedrifter		1,7	1,1	1,1	1,1
Veid gjennomsnitt ⁶⁾	1,8	2,7	1,1	1,4	1,1

¹ Forsikring er inkludert i overhenget fra og med 2004. Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring.

² Kompensasjon for endringer i arbeidstidsavtalen per 01.08.2000 (skolepakke I) trakk opp overhenget til 2001 med 1,8 prosentpoeng.

³ Inkl. undervisningsstillinger fra 2005.

⁴ Omfatter bare stillinger med sentral lønnsdannelse (ekskl. Oslo kommune), mens alle var med i skoleverket i tidligere år.

⁵ Holdes legene utenfor beregningen, er overhenget til 2004 på 0,8 prosent for øvrige grupper i helseforetakene.

⁶ Overhengene er et gjennomsnitt for alle lønnstakergrupper under ett og omfatter således flere grupper enn områdene i tabell 1.7.

Kilde: Beregningsutvalget

Boks 1.4 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen over kalenderår for ulike lønnstakergrupper.

Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål, og kan variere betydelig mellom områdene. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året. Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år og ikke kommer igjen til neste år. Motargumenter er bl.a. at bonus får et stadig større omfang, og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det lagt inn en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag per måned/tidsenhet. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

For flere *hovednæringsområder* i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng den vanlige definisjonen av overheng. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB (som måler lønnsendring gjennom året) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for *tariffområder* er derimot ikke fullt ut i samsvar med den vanlige definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg de siste tre månedene av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået per september/oktober holder seg på samme nivå ut året. Dette betyr at overhenget for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået per september/oktober i forhold til gjennomsnittet for året. Dette er en praktisk tilpasning til det forholdet at vi har lite informasjon om lønnsveksten mot slutten av året og at overhengsberegningene for forhandlingsområder må være ferdige i god tid før forhandlingene starter opp. Imidlertid viser informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Dette får imidlertid bare konsekvenser for overhengsberegningene dersom mønstret i lønnsutviklingen de siste tre månedene endrer seg fra det ene året til det neste.

1.4 Lønnsutviklingen for toppledere

1.4.1 Lønnsutviklingen for toppledere i næringsvirksomhet

Utvalget presenterer i dette avsnittet opplysninger om lederlønn fra følgende kilder:

- Skattedirektoratets lønns- og trekkoppgaveregister (LTO) for årene 1995-2005.
- Aksjeselskapers årsregnskaper (noter i regnskapet) til Brønnøysundregisteret om lønn og annen godtgjørelse til administrerende direktør/daglig leder for årene 1995-2004.

Det vises til boks 1.5 for nærmere omtale av datagrunnlag, lønnsbegrep m.m.

1. Lønnsutviklingen for identiske ledere i aksjeselskaper og i allmenne børsnoterte selskaper etter LTO-registeret

Utvalget ser i dette avsnittet på lønnsnivå og lønnsutvikling etter to lønnsbegreper:

- Det første omfatter *all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse*, dvs. lønn og honorarer m.m. for arbeid som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet (kode 111) og *skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser* som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet (kode 112).
- Det andre er et utvidet lønnsbegrep, som i tillegg til postene i første strekpunkt, også omfatter kode 132, fordel ved kjøp av aksjer til underpris.

Fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold er med i det første lønnsbegrepet. Dette lønnsbegrepet avviker dermed på dette punktet fra det som brukes ellers i kapittel 1. I tillegg inneholder det en del naturalytelser som ikke er med i lønnsbegrepet, slik det anvendes i lønnsstatistikken og f.eks. i tabell 1.1. Naturalytelsene utgjør en liten andel, om lag 0,3 prosent av lønn og honorarer i gjennomsnitt, og er dermed av liten betydning for lønnsnivå og lønnsutvikling.

I LTO-registeret er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. «Leder» er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn, jf. boks 1.5. Det kan ikke utelukkes at en på denne måten i noen tilfeller har fått med personer som har høy lønn pga. sin spisskompetanse uten å være toppleder.

Lønnsnivået for identiske ledere i foretak med 25 lønnsforhold og over er lavere i LTO-materialet enn i materialet fra Brønnøysundregisteret. Det skyldes i hovedsak at det er flere lønnsforhold enn ansatte, dvs. at det er med noen flere mindre foretak i tabell 1.8 enn i tabell 1.13 (som viser tall fra Brønnøysundregisteret). En kan derfor ikke direkte sammenlikne lønnsnivå for ledere som er sortert etter henholdsvis antall ansatte og antall lønnsforhold.

Foretak som bruker innleid arbeidskraft, kan bli plassert i en lavere foretaksstørrelse enn om foretaket hadde drevet med egne ansatte. Utstrakt bruk av korttidsansatte virker motsatt.

Tabell 1.8 viser at fra 2004 til 2005 ble lønnsveksten 8,7 prosent i gjennomsnitt for alle toppledere mot 6,3 prosent året før. Vi må tilbake til 1999 for å finne en like høy

gjennomsnittlig vekst i topplederlønningene. I mellomstore foretak (50-249 lønnsforhold) var lederlønsveksten i 2005 den høyeste siden 1996. Lønnsveksten i 2005 varierte mye mellom foretaksstørrelsene. Den var lavest i foretak med 25-49 lønnsforhold med 5,3 prosent og høyest i foretak med 100-249 lønnsforhold med 13,7 prosent. For toppledere i de største foretakene med over 250 lønnsforhold var lønnsveksten 10,7 prosent og i foretak med 50-99 lønnsforhold 10,6 prosent. Toppledere i de minste foretakene utgjorde i 2005 om lag 57 prosent av alle toppledere i materialet, mens lederne i de største foretakene utgjorde om lag 6 prosent.

Tabell 1.8 viser videre at det i perioden 1996-2005 var stor forskjell i lønnsvekst mellom toppledere i henholdsvis små og mellomstore foretak og i de store foretakene. I de enkelte størrelsesgruppene varierte lønnsveksten over hele perioden fra 68 prosent for topplederne i foretak med 25-49 lønnsforhold til 207 prosent for topplederne i de største foretakene. For den siste gruppen var lønnsveksten særlig sterk fra 1997 til 2001 med en samlet vekst på 83,4 prosent. Til sammenlikning var lønnsveksten for lønnstakere i perioden 1996-2005 i gjennomsnitt 57 prosent.

Tabell 1.8 Lønnsutvikling¹ i prosent fra året før for administrerende direktør/daglig leder² i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 1996-2005. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske ledere.

	Antall lønnsforhold ³				Gjennomsnitt
	25-49	50-99	100-249	250 og over	
1996	5,7	6,9	7,5	6,5	-
1997	7,3	6,2	9,2	8,0	-
1998	6,2	6,4	10,1	18,1	-
1999	5,7	8,2	11,2	16,5	8,8
2000	4,1	4,8	6,4	16,8	6,0
2001	5,8	4,3	11,3	14,2	7,2
2002	4,8	4,9	4,4	8,2	5,1
2003	3,6	3,4	5,2	8,0	4,3
2004	4,8	6,4	6,0	12,3	6,3
2005 ⁴	5,3	10,6	13,7	10,7	8,7
1996-2005	68,0	82,4	125,3	206,6	-
Gj.snitt per år	5,3	6,2	8,5	11,9	-
Gj.snitt lønn ^{1,4} 2005	572 500	748 400	975 000	1 565 200	726 400
Antall ledere	5 053	2 201	1 136	533	8 923

¹ Omfatter lønn (inkludert ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer og naturalytelser

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver fra samme foretak, noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå, LTO-registeret

Tabell 1.9 viser lønnsnivå og lønnsutvikling for gruppen av ledere når en inkluderer kode 132, fordel ved kjøp av aksjer til underkurs i materialet.

Tabell 1.9 Årlig lønnsutvikling¹ i prosent, inkl. fordel ved aksjekjøp til underkurs for administrerende direktør/daglig leder² i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 1997-2005. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske ledere.

	Antall lønnsforhold ³			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1997	7,3	7,7	11,0	9,5
1998	6,2	6,2	8,3	17,0
1999	5,7	8,3	11,1	16,7
2000	4,1	4,8	6,3	16,8
2001	6,6	4,3	11,6	13,8
2002	4,1	5,0	5,1	8,1
2003	3,5	3,6	4,9	8,2
2004	4,8	6,5	6,4	13,3
2005 ⁴	5,3	10,4	13,8	10,1
1997-2005	58,9	73,2	111,5	190,0
Gj.snitt per år	5,3	6,3	8,7	12,6
Samlet godtgjørelse ^{1,4} 2005	572 800	749 000	977 700	1 571 200
Herav: Fordel ved aksjekjøp til underkurs i 2005	286	585	2 760	5 990
Antall ledere	5 053	2 201	1 136	533

¹ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer, naturalytelser og fordel ved kjøp av aksjer til underkurs

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver fra samme foretak, noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå, LTO-registeret

Fordelen ved kjøp av aksjer til underkurs vil i hovedsak svinge i takt med utviklingen i aksjekursene.

I perioden 1999-2003 betydde fordelene ved kjøp av aksjer til underkurs mindre for lønnsveksten til toppledere enn i 1997 og 1998 i alle størrelsesgrupper.

I 2004 betydde fordelene ved kjøp av aksjer til underkurs lite for lønnsveksten for toppledere i de to minste foretaksstørrelsene, men trakk opp gjennomsnittlig lønnsvekst med henholdsvis 0,4 prosentpoeng i foretak med 100-249 lønnsforhold og med 1 prosentpoeng i foretak med over 250 lønnsforhold.

I 2005 trakk fordelene ved kjøp av aksjer til underkurs lønnsveksten ned med 0,6 prosentpoeng for toppledere i foretak med over 250 lønnsforhold. I de andre foretaksstørrelsene var det liten eller ingen endring av å inkludere denne fordelene.

I boks 1.6 kommer en nærmere inn på opsjoner og kjøp av aksjer til underkurs og den skattemessige behandlingen.

Tabell 1.10 Gjennomsnittslønn¹ og lønnsvekst etter kvartil for administrerende direktør/daglig leder² i foretak med over 250 lønnsforhold³. 2004 og 2005

Kvartil	Gjennomsnittslønn		Lønnsvekst i prosent fra året før	
	2004	2005 ⁴	2004	2005 ⁴
1. kvartil	626 100	687 900	9,1	9,9
2. kvartil	928 500	1 049 100	9,9	13,0
3. kvartil	1 324 900	1 539 229	15,1	16,2
4. kvartil	2 766 900	2 973 900	12,7	7,5
Alle	1 414 100	1 565 200	12,3	10,7

¹ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer og naturalytelser

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver fra samme foretak, noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå, LTO-registeret

I tabell 1.10 er topplederne i foretak med over 250 lønnsforhold rangert etter stigende lønnsnivå. Det er 133 ledere i hvert kvartil. Tabellen viser at lederne i 4. kvartil har en gjennomsnittslønn på knapt 3 mill. kroner i 2005 og at veksten var 7,5 prosent i 2005 mot 12,7 prosent året før. I de andre kvartilene var lønnsveksten i 2005 høyere enn året før.

Tabell 1.11 viser at det er få kvinnelige administrerende direktører/daglig ledere i foretak med over 25 lønnsforhold. Andelen varierte i 2005 fra 16 prosent i størrelsesgruppen 25-49 lønnsforhold til vel 10 prosent i de to største foretaksstørrelsene. Gjennomsnittlig lønnsnivå (ekskl. fordel ved kjøp av aksjer til underkurs) for kvinnelige toppledere var i 2005 om lag 66 prosent av lønnsnivået for mannlige toppledere i alle foretak med over 25 lønnsforhold mot 73,5 prosent i 2004. Gjennomsnittlig lønnsvekst fra 2004 til 2005 var lavere for kvinner enn for menn i alle foretaksstørrelser.

Tabell 1.11 Lønnsutviklingen i for administrerende direktør/daglig leder i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 2004-2005. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Identiske menn og kvinner.

Antall lønnsforhold ³	Antall 'ledere'		Gj. sn. lønn ⁴ 2005 Kroner		Vekst 2004-2005 ⁴ Prosent	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
25 – 49	4 356	697	595 700	427 200	5,4	4,8
50 – 99	1 918	283	782 200	519 400	11,1	5,6
100 – 249	1 029	107	1 014 300	597 100	14,3	4,8
250 og over	482	51	1 596 400	1 270 200	11,8	-1,2
Alle	7 785	1 138	758 900	503 900	9,1	4,3

¹ Omfatter lønn, honorarer og naturalytelser.

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver fra samme foretak, noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

2. Tall fra Brønnøysundregisteret (informasjon om lønn og annen godtgjørelse i noter til årsregnskapet)

Lov av 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap m.v. (regnskapsloven) inneholder regler om krav til opplysninger om ytelser til ledende personer, jf. boks 1.5.

Det legges her til grunn et omfattende lønnsbegrep som i prinsippet skal omfatte all godtgjøring til toppledere, herunder fordel ved opsjoner, fordel ved kjøp av aksjer til underkurs og naturalytelser.

Mange aksjeselskaper oppgir ikke lønn til administrerende direktør/daglig leder i årsregnskapene. Også i de større foretakene er det flere som ikke følger opp regnskapslovens krav på dette punktet. Det er derfor knyttet en del usikkerhet til tallene fra Brønnøysundregisteret, men i hovedsak gir de samme inntrykk av lønnsnivå og lønnsutvikling for toppledere som tallene fra LTO-registeret.

Tabell 1.12 Årlig lønnsutvikling i prosent fra året før for administrerende direktør/daglig leder i aksjeselskaper. 1996-2004. Foretak med 25 ansatte og over. **Alle ledere.**

	Antall ansatte			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1996	3,4	2,9	8,1	6,7
1997	2,2	5,7	8,2	4,1
1998	7,0	10,6	8,6	14,2
1999	10,0	10,9	9,1	15,8
2000	1,9	4,7	8,0	10,4
2001	6,9	8,1	9,2	6,0
2002	5,9	3,3	8,5	0,4
2003	2,7	5,7	3,9	8,8
2004 ¹⁾	1,4	1,1	4,4	4,0
1996-2004 ¹⁾	49,4	66,7	92,4	95,3
Gj.sn. per år	4,6	5,8	7,5	7,7
Gj.sn. lønn ¹⁾ 2004	618 000	820 000	1 126 400	1 619 000
Antall ledere med oppgitt lønn i 2004	3 347	1 385	720	384
Antall ledere i alt i 2004	3 785	1 547	832	449

¹⁾ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Brønnøysundregisteret

I 2004 var gjennomsnittlig lønnsutvikling for **identiske** administrerende direktører/daglige ledere 7,5 prosent i de minste foretakene og om lag 6½ prosent i de andre størrelsesgruppene.

I perioden 1996-2004 under ett var gjennomsnittlig lønnsvekst 151 prosent for toppledere i foretak med over 250 ansatte, mens den var i størrelsesorden 100 prosent i de andre foretaksstørrelsene.

Gjennomsnittlig lønnsutvikling for **alle** administrerende direktører/daglige ledere varierte i 2004 fra om lag 1 prosent i foretak med 50-99 ansatte til 4,0 prosent i de største.

I perioden 1996-2004 under ett var gjennomsnittlig lønnsvekst for alle toppledere vel 90 prosent i de to største foretaksstørrelsene. I den minste foretaksstørrelsen var lønnsveksten om lag som gjennomsnittet for lønnstakere.

Tabell 1.12 viser at alle ledere i gjennomsnitt har lavere lønnsvekst over perioden 1996-2004 enn identiske ledere (tabell 1.13) og også lavere lønnsnivå. At forskjellen i lønnsvekst mellom alle og identiske ledere jevnt over er mindre i små enn i store foretak, skyldes trolig i noen grad at ledere begynner på lavere lønnsnivå når de går over til et annet foretak i de minste foretaksstørrelsene, mens det ofte er motsatt i store foretak.

*Tabell 1.13 Årlig lønnsutvikling i prosent for administrerende direktør/daglig leder i aksjeselskaper. 1996-2004. Foretak med 25 ansatte og over. **Identiske ledere.***

	Antall ansatte			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1996	7,7	5,7	6,2	7,4
1997	5,4	10,0	9,0	6,0
1998	10,0	9,7	9,7	16,7
1999	11,2	13,4	13,3	22,5
2000	6,5	8,8	7,2	10,1
2001	9,0	9,3	9,2	14,5
2002	7,2	4,7	7,2	4,3
2003	5,7	4,4	4,9	10,3
2004 ¹	7,5	6,6	6,3	6,4
1996-2004	96,3	100,4	101,3	151,1
Gj.snitt per år	7,8	8,0	8,1	10,8
Gj.snitt lønn ¹ 2004	635 800	836 900	1 141 000	1 620 400
Antall ledere med oppgitt lønn både i 2003 og 2004	2 978	1 251	657	347

¹ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Brønnøysundregisteret

Boks 1.5 Datagrunnlag, lønnsbegrep m.m. for lederlønnsberegningene

Datagrunnlag

Utvalget har fått bearbeidet opplysninger om lederlønn fra følgende kilder:

- Aksjeselskapers årsregnskaper til Brønnøysundregisteret om lønn og annen godtgjørelse til administrerende direktør/daglig leder for årene 1995 - 2004. Mange aksjeselskapene oppgir ikke lønn til administrerende direktør/daglig leder i årsregnskapene. Også for de større foretakene, med mer enn 25 ansatte, er det mange som ikke følger opp regnskapslovens krav på dette punktet.
- Skattedirektoratets lønns- og trekkoppgaveregister (LTO) for årene 1995-2005.

Lønnsbegrepet

Lov av 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap m.v. (regnskapsloven) inneholder regler om krav til opplysninger om ytelser til ledende personer. Det skilles mellom store og små foretak. For allmennaksjeselskaper som omfattes av reglene for "store foretak", jf. regnskapsloven § 1-5, gjelder §§ 7-31 og 7-31 b om opplysninger om ytelser til ledende personer. For aksjeselskaper som ikke er store foretak etter regnskapsloven § 1-5, reguleres kravene til opplysninger om ytelser til ledende personer av regnskapsloven § 7-31. For aksjeselskaper som er "små foretak", jf. regnskapsloven § 1-6, reguleres dette av regnskapsloven § 7-44.

Etter regnskapsloven § 7-31 og § 7-44 skal det opplyses om de samlede utgiftene til henholdsvis lønn, pensjonsforpliktelser og annen godtgjørelse til daglig leder og medlemmer av styret og bedriftsforsamlingen. Det skal videre opplyses om eventuelle forpliktelser til å gi daglig leder eller leder av styret særskilt vederlag ved avslutningen av ansettelsesforholdet eller vervet, samt om bonuser, overskuddsdelinger, opsjoner og liknende til fordel for daglig leder eller leder av styret, samt forpliktelser knyttet til tegningsretter, opsjoner og tilsvarende som gir ansatte eller tillitsvalgte rettigheter.

Etter regnskapsloven § 7-31 b stilles det krav om at "store foretak" (allmennaksjeselskaper) gir opplysninger spesifisert på de enkelte ledende ansatte og medlemmer av foretakets ledende organer.

LTO-registeret inneholder alle typer ytelser fra arbeidsgiver/oppdragsgiver til arbeidstaker/oppdragstaker utbetalt på individnivå. Summene på LTO-registeret fordeles på ulike koder. Det er tatt utgangspunkt i kode 111-A som omfatter *all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse for arbeid* som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I tillegg er tatt med kode 112-A som omfatter *skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser* som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I 1995 omhandlet kode 111-A begge disse kodene, mens 112-A i 1996 ble skilt ut som en egen kode for naturalytelser. For å kunne få en realistisk sammenlikning mellom 1995 og 1996 var det derfor nødvendig å benytte summen av 111-A og 112-A for 1996. Fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold er fra og med 2002 registrert på egen kode i LTO. Fordel ved kjøp av aksjer til underpris er også registrert på egen kode.

Lederbegrepet

I materialet fra *Brønnøysundregisteret* er det toppleder eller administrerende direktør/daglig leder som inngår. Utvalget presenterer tall for lønnsutviklingen fra Brønnøysundregisteret både for *alle* ledere som inngår i materialet og for *identiske* ledere, dvs. ledere som er med i materialet i to år etter hverandre.

I *LTO-registeret* er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. Her er «leder» definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn. I tillegg har en lagt til grunn at samme person må ha hatt høyest utbetalt beløp i foretaket i to påfølgende år når en f. eks. beregner lønnsveksten fra 2004 til 2005. Grunnen til dette er at vi ønsker å unngå at stillingsopprykk påvirker lønnsveksten for denne gruppen.

Boks 1.6 Nærmere om opsjoner og kjøp av aksjer til underkurs og den skattemessige behandlingen

Opsjonsordninger i arbeidsforhold innebærer normalt at det inngås en kontrakt mellom eierne av en bedrift og ledelsen og de ansatte om et fremtidig kjøp av f. eks. en aksje eller obligasjon til en forhåndsavtalt pris (kjøpsopsjon). Ved inngåelse av en opsjonsavtale utenfor arbeidsforhold, betaler kjøper en opsjonspremie som vederlag for retten til å utøve opsjonen. Opsjonspremien uttrykker normalt markedsverdien av opsjonen på det tidspunkt avtalen inngås. For opsjoner ervervet i arbeidsforhold settes gjerne opsjonspremien lavere dersom det i det hele tatt betales opsjonspremie.

Til og med inntektsåret 1995 ble gevinst ved innløsning eller salg av opsjon på aksje eller grunnfondsbevis i arbeidsforhold skattlagt som lønnsinntekt i det året opsjonen ble innløst eller solgt. Fra og med inntektsåret 1996 ble det innført nye regler som innebar at fordel ved en opsjon ble skattlagt som lønnsinntekt ved *tildelingstidspunktet* for opsjonen. (Unntak er ikke-børsnoterte salgsoptjoner i arbeidsforhold som først skal skattlegges ved innløsning eller salg.) Videre ble ytterligere gevinst ved innløsning eller salg av opsjonen skattlagt som lønnsinntekt. Ved innløsning, salg eller bortfall av opsjonen ble det gitt fradrag i alminnelig inntekt for differansen mellom utgangsverdien og den fordelen som det er skattlagt for ved tildelingstidspunktet.

I skatteopplegget for 1999 ble reglene for beskatning av opsjoner i arbeidsforhold igjen endret slik at bare opsjoner der den beregnede fordelen overstiger 600 000 kroner skulle beskattes ved *ervervet*. En forutsetning var at et visst antall ansatte ble tilbudt opsjoner. Var fordelen mindre enn 600 000 kroner, skulle fordelen beskattes ved salg eller innløsning av opsjonen. Fordelen som oppnås i ansettelsesforhold ved at ansatte får aksjer eller kjøper aksjer til underpris, er i utgangspunktet skattepliktig som lønn. Fordelen utgjør differansen mellom salgsværdien på ervervstidspunktet og det den ansatte eventuelt har betalt for aksjen. Dersom alle ansatte i et aksjeselskap etter en generell ordning i bedriften har fått tilbud om aksjekjøp i selskapet, kan imidlertid den skattepliktige fordelen settes til differansen mellom 80 prosent av antatt salgsværdi og det den ansatte har betalt for aksjen. Reduksjonen i den skattepliktige fordelen kan likevel ikke overstige 1 500 kroner per person. Gevinst ved realisasjon av aksjene skattlegges som kapitalinntekt (28 prosent).

Fra og med inntektsåret 2000 ble beskatning ved *tildelingen* av ikke-børsnoterte opsjoner i arbeidsforhold avvirket. Det skulle ikke lenger stilles noen beløpsmessig begrensning eller vilkår.

Gevinsten ved *salg* eller *innløsning* av opsjonen skulle beskattes som lønnsinntekt og inngå i grunnlaget for arbeidsgiveravgift. Dette gjaldt uavhengig av om underliggende aksjer eller grunnfondsbevis var børsnotert eller ikke.

Det ble ingen endringer for *børsnoterte opsjoner*, dvs. opsjon der selve opsjonen er børsnotert. Slike opsjoner skal fortsatt beskattes ved tildelingen, ved at kursverdien ved tildeling (minus eventuelt vederlag) behandles som lønnsinntekt. Gevinst ved senere innløsning eller salg av opsjonen skulle fortsatt behandles som lønnsinntekt.

I 2002 ble skattereglene for opsjoner i arbeidsforhold endret slik at opsjonsfordelen skal kunne fordeles likt på hvert av inntektsårene i den perioden den blir opparbeidet. Endringen medførte redusert arbeidsgiveravgift og/eller toppskatt. Fra og med 2002 likebehandles børsnoterte opsjoner skattemessig med ikke-børsnoterte, dvs. at også de skal beskattes ved innløsning eller salg av opsjonen. Det har ikke skjedd endringer i skattereglene for opsjoner i arbeidsforhold etter 2002.

1.4.2 Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor

Utvalget kommer tilbake til lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor i rapporten i juni.

1.5 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn avspeiler bl.a. forskjeller i utdanning og stillingsplassering. Ulike konkurranseforhold sektorer og bransjer imellom, sammen med ulik sysselsettingsfordeling mellom kvinner og menn, kan også bidra til å forklare en del av forskjellene i lønn. Dessuten kan strukturendringer, som er omtalt i boks 1.2, påvirke utviklingen.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn kan også avspeile ulike former for lønnsdiskriminering. Vi kan her skille mellom det man kaller stillingsdiskriminering (ulik adgang til stillinger), direkte diskriminering (ulik lønn for likt arbeid) samt verdsettelsesdiskriminering (kvinnedominerte yrker blir mindre verdsatt enn mannsdominerte yrker)

Lønnsforskjeller etter forhandlingsområder

Tabell 1.14 viser lønnsutviklingen for heltidsansatte⁴ kvinner og menn i en del forhandlingsområder. Tabellen tar utgangspunkt i TBUs årslønnsbegrep, jf. boks 1.1. Tabellen

---

⁴ For ansatte i kommunene, helseforetakene samt industriarbeidere, industrifunksjonærer og hotell og restaurantarbeidere i NHO-bedrifter er deltidsansatte inkludert.

viser gjennomsnittlig årslønn for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i perioden 1998-2005 . Dessuten gis gjennomsnittlig årslønn for kvinner og menn i 2005.

Når det gjelder utviklingen fra *2004 til 2005* (tabell 1.14), har lønnsforskjellen mellom kvinner og menn blitt redusert for ansatte i staten, arbeidere i hotell og restaurant i NHO-bedrifter, skoleverket og NAVO-området eksklusive statlige helseforetak. For ansatte i finanstjenester, industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter, ansatte i HSH-bedrifter og ansatte i kommunene har lønnsforskjellene økt noe. For finanstjenester kan den økte forskjellen i stor grad forklares ved at det ble betalt ut en større andel bonus i 2005 enn i tidligere år. Menn får i større grad enn kvinner utbetalt bonus.

I alle forhandlingsområdene var det i perioden *1998 til 2005* en tilnærming mellom kvinners og menns lønn unntatt for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter og ansatte i helseforetakene.

I hovedgruppene i tabell 1.14 er det fortsatt forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning. I gruppen industriarbeidere er stillingsstrukturen relativt enhetlig, mens den er mer sammensatt blant annet i finanstjenester og i helseforetakene der en også finner de største lønnsforskjellene mellom kvinner og menn.

Tabell 1.14 Gjennomsnittlig årslønn¹ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store forhandlingsområder. Heltidsansatte

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Årslønn	Årslønn	Kvinneandel ²
									Menn	Kvinner	
Industriarbeidere i NHO-bedrifter ³	-	89,0	88,4	89,0	90,1	89,1	89,3	89,1	321 100	286 100	20
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter ³	-	77,6	77,5	78,3	76,8	77,1	77,3	77,1	496 200	382 700	31
HSH-bedrifter i varehandel	84,7	84,5	85,4	86,2	86,4	88,1	87,6	87,5	335 300	293 300	41
Arbeidere i hotell og restaurant i NHO-bedrifter ³	93,0	92,9	93,0	93,3	92,3 ⁶	93,0	93,7	94,6	254 700	241 000	63
Finanstjenester ⁷	74,8	75,6	75,8	76,2	76,0	75,6	75,9	75,2	488 200	367 000	47
Statsansatte	89,0	89,0	89,1	89,1	89,0	88,9	89,8	90,9	367 400	333 900	41
Skoleverket	93,7	93,9	94,0	94,2	95,0	95,5	-	-	-	-	-
Ansatte i kommunene ³	88,0	88,0	87,6	86,9 ⁴	90,6 ⁵	90,8	90,0 ⁸	89,9	342 000	307 600	72
Herav skoleverket ⁹							96,2	97,0	375 800	364 500	63
Statlige eide helseforetak i NAVO-området	-	-	-	-	77,4	75,7	75,7	-	-	-	-
NAVO-området ekskl. statlige eide helseforetak	-	-	-	-	-	90,5	92,8	93,1	338 600	315 200	36

¹ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

² Andelen heltidsansatte kvinner innenfor det enkelte område (tall fra lønnsstatistikken).

³ Gjelder heltid og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

⁴ Eksklusive sykehusene 2001: Kvinners lønn i forhold til menn: 90,0 prosent, gjennomsnittlig årslønn for menn: 272 600 kr, gjennomsnittlig årslønn for kvinner: 244 700 kr, kvinneandel: 76 prosent.

⁵ Eksklusive sykehusene fra og med 2002

⁶ Statistikkgrunnlaget er endret i 2002. Med nytt statistikkgrunnlag vil kvinners lønn som andel av menns i 2001 være 92,1.

⁷ Omfatter heltidsansatte i bank og forsikring, (Norges Bank er ikke inkludert). Statistikken omfatter noe mer enn tariffområdet for bank og forsikring.

⁸ Inkluderer ansatte i skoleverket (jf. tabellnote 9 nedenfor). Inkluderer skoleverket i 2003 vil kvinners lønn som andel av menns være 90,0.

⁹ Skoleverket her er undervisningspersonell med sentral lønnsdannelse ekskl. Oslo kommune.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Lønnsforskjeller etter næring

Tabellen (tabell 1.15) viser heltidsansatte kvinners lønn som andel av menns fordelt etter næring. Det er her tatt utgangspunkt i SSBs næringsklassifisering og offisielle månedslønnsstatistikk (per 1/9-1/10). I boks 1.7 forklares forskjellene i datagrunnlaget mellom tabell 1.14 og 1.15.

Utviklingen fra 2004 til 2005 viser en tilnærming i kvinner og menns lønninger for ansatte i helseforetak, industri, bygge- og anleggsvirksomhet, olje og gass, forretningsmessig tjenesteyting, skoleverket og staten. For de andre gruppene en har tall for har lønnsforskjellene økt.

For perioden 1997-2005 økte lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i private helse- og sosialtjenester tjenester, finanstjenester, helseforetak og kraftforsyning, mens de ble redusert ellers.

Av tallene fremgår det at det er minst lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i bygge- og anleggsvirksomhet, skoleverket, og kommunene. Størst lønnsforskjeller er observert innenfor finanstjenester og helseforetakene.

Lønnsforskjellen mellom alle sysselsatte kvinner og menn

Når en veier alle gruppene sammen, får en et samletall som uttrykker de totale lønnsforskjellene mellom heltidsansatte kvinner og menn i Norge (se tabell 1.15). De heltidsansatte kvinnene tjente i 2004 samlet sett 86,6 prosent av menns lønn⁵. Når deltid inkluderes, utgjorde lønnsnivået for kvinner i gjennomsnitt 84,5 prosent av nivået for menn i 2004 (se tabell 5.10 i vedlegg 5). Når en ser på utviklingen fra 1997-2004, har det vært tilnærming mellom kvinner og menns gjennomsnittlige lønn.

Boks 1.7 Forskjeller i statistikkgrunnlag i tabell 1.14 og 1.15

Tabell 1.14 viser lønnsutviklingen for kvinner og menn etter forhandlingsområdene. Tabell 1.15 tar utgangspunkt i næringer etter SSBs standard for næringsgruppering hvor også uorganiserte virksomheter er med. Når vi sammenligner disse tabellene, kan utviklingen bli noe forskjellig innenfor den enkelte gruppe siden grupperingen ikke er helt den samme. F.eks. for industrien er funksjonærer og arbeidere samlet i SSBs klassifisering, mens den er delt i tabell 1.14. Ser vi på hotell og restaurantvirksomhet er det bare arbeidere med i tabell 1.14, mens både funksjonærer og arbeidere i tillegg til uorganiserte virksomheter er inkludert i tabell 1.15. I tabell 1.15 er også toppledere inkludert i statistikkgrunnlaget. Disse er i stor grad ikke med i tabell 1.14 siden topplederne for de fleste områdene ikke er en del av tariffområdet. Endelig er årslønnsbegrepet forskjellig da tabell 1.14 tar utgangspunkt i en gjennomsnittlig årslønn for hele året, mens tabell 1.15 tar utgangspunkt i registrert månedslønn per 1. september/1. oktober.

---

⁵ Utvalget vil presentere 2005-tall i utvalgets junirapport

Tabell 1.15 Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring¹
pr. 1.9/1.10. Heltidsansatte

Næring											Månedslønn*12 ²	Månedslønn*12 ²	Kvinneandel ⁴
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005	2005	2005	
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	77,2	77,9	80,4	80,3	81,3	86,6	88,8	87,0	87,7	539 000	472 600	19	
Industri	86,7	86,8	86,9	88,0	88,2	88,2	87,8	88,5	89,5	354 400	317 100	21	
Kraftforsyning	90,0	90,0	90,4	89,9	89,5	90,8	88,7	89,7	-	-	-	-	
Bygge- og anleggsvirksomhet	95,0	91,3	92,2	94,2	94,7	93,8	96,3	97,4	98,2	335 600	329 700	5	
Varehandel i alt	81,4	80,6	81,9	81,5	82,8	83,6	84,5	85,1	84,2	368 200	310 100	34	
Hotell- og restaurantvirksomhet	-	-	-	-	88,8	89,5	88,2	89,9	89,1	293 900	261 800	55	
Samferdsel	87,3	86,8	86,0	86,8	86,6	88,1	88,1	89,0	-	-	-	-	
Finanstjenester i alt	74,4	74,2	75,2	75,1	73,1	73,4	72,9	73,3	71,9	531 600	382 300	46	
Eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting	74,5	74,7	76,8	76,6	77,5	78,1	78,6	79,3	80,0	444 400	355 600	32	
Ansatte i staten	89,9	89,6	89,7	88,6 ³	88,9	89,2 ⁶	88,7	90,3	90,8 ⁷	373 400 ⁷	339100 ⁷	41 ⁷	
Undervisningspersonale i skoleverket	93,6	93,7	94,1	94,0	94,5	95,4	95,7	96,4	97,0 ⁷	379 900 ⁷	368 400 ⁷	58 ⁷	
Kommune og fylkeskommune ⁵	87,8	87,6	87,3	87,9	87,6	92,4	92,8	92,3	91,9	326 500	300 100	64	
Helseforetak	-	-	-	-	-	77,7	75,1	75,1	76,3	442 700	337 600	70	
Privat undervisning	83,3	85,5	85,2	85,9	84,4	86,5	87,9	87,9	-	-	-	-	
Private helse- og sosialtjenester	87,2	86,6	86,5	85,0	87,4	85,3	85,2	84,0	-	-	-	-	
Sosiale og personlige tjenester	81,5	83,3	86,4	85,1	87,1	86,4	87,3	87,2	-	-	-	-	
Gjennomsnitt/sum heltidsansatte	85,4	85,3	85,2	85,5	85,5	86,0	86,2	86,6	-	-	-	-	

¹ SSBs Standard for næringsgruppering (NOS). Jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet (1997-2001), Oslo kommune (1997-1999) og lønnet husarbeid er imidlertid ikke inkludert i statistikkgrunnet.

² Registrert månedslønn i alt per 1.9/1.10*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne kolonnen er det samme som i tabell 1.1, dvs. summen av avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

³ Eksklusive Posten BA og NSB BA fra 2000.

⁴ Andel heltidsansatte kvinner i den enkelte næring.

⁵ Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonell i skoleverket er ikke med i statistikkgrunnet.

⁶ Eksklusive ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus f.o.m. 2002.

⁷ Eksklusive statlige sykehus f.o.m. 2002

⁷ Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn etter utdanning⁶

Tabell 1.16 viser kvinnens lønn som andel av menns fordelt på utdanning. Det er minst lønnsforskjeller på de laveste utdanningsnivåene, dvs. på grunnskolenivå og videregående

⁶ 2005-tall etter utdanning vil bli presentert i utvalgets juni rapport

skole nivå. Størst lønnsforskjeller er det for ansatte med universitet eller høyskoleutdanning til og med 4 år. Her har kvinner i 2004 en lønnsandel på 80,9 prosent i forhold til menn. For perioden 1997 til 2004 har det vært en tilnærming mellom kvinner og menns lønninger for alle utdanningsnivåer med unntak av ansatte med universitet eller høyskoleutdanning lengre enn 4 år hvor lønnsforskjellene har økt.

Tabell 5.9 i vedlegg 5 viser utviklingen i lønnsforskjeller mellom heltidsansatte kvinner og menn fordelt etter næring⁷ i perioden 1997 til 2005.

Tabell 1.16 Kvinnens lønn som andel av menns etter utdanning. Heltidsansatte¹

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Månedslønn*12 ² per 1.9/1.10 Menn	Månedslønn*12 ² per 1.9/1.10 Kvinner	Kvinneandel ³ 2004
Utdanning på grunnskolenivå	87,2	87,3	87,4	87,0	86,7	87,0	86,9	87,4	306 800	268 300	34
Utdanning på videregående skolenivå	86,5	86,2	86,2	85,9	85,9	86,1	86,4	86,6	332 100	287 700	36
Universitets- eller høyskoleutdanning, tom 4 år	80,4	80,3	79,8	79,9	79,5	80,4	80,2	80,9	429 900	347 700	52
Universitets- eller høyskoleutdanning lengre enn 4 år	84,1	83,3	82,4	82,4	82,6	82,1	82,8	82,8	515 300	426 700	32
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	87,6	86,4	88,7	88,1	88,0	88,3	88,5	89,8	331 700	297 900	35
Gjennomsnitt	85,4	85,3	85,2	85,4	85,5	86,0	86,2	86,6	367 100	317 800	40

¹ Statistikkgrunnlaget omfatter alle heltidsansatte i Norge eksklusive ansatte i jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet (1997- 2001), Oslo kommune (1997- 1999) og lønnet husarbeid.

² Se fotnote 2 tabell 1.15

³ Andel heltidsansatte kvinner innenfor de enkelte gruppene etter utdanningsnivå

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn etter alder⁸

Tabell 1.17 viser heltidsansattes kvinners lønn i forhold til menns fordelt på alder. Stort sett viser tallene for 2004 at lønnsforskjellen mellom kvinner og menn øker med økende alder. For perioden 1997 til 2004 har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn særlig blitt redusert i de midlere aldersgrupper.

⁷ De næringene som er med i vedleggstabellene er følgende: Industri, bygge- og anleggsvirksomhet, varehandel, finanstjenester, skoleverket, staten, kommune og fylkeskommune og helseforetakene

⁸ Utvalget vil presentere 2005-tall i utvalgets junirapport

Tabell 1.17 *Kvinnerns lønn som andel av menns fordelt på aldersgrupper. Heltidsansatte¹*

Aldersgrupper									Månedslønn*12 ²	Månedslønn*12 ²	Kvinneandel ³
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	per 1.9/1.10 menn	per 1.9/1.10 kvinner	
- 24 år	94,1	93,6	94,1	94,5	94,3	93,8	93,4	94,0	251 300	236 100	37
25 – 29 år	93,1	92,9	92,6	92,9	93,0	93,9	93,2	93,8	306 600	287 500	43
30 – 34 år	91,2	91,0	90,8	90,7	90,9	91,7	90,6	91,3	348 600	318 200	40
35 – 39 år	85,7	85,7	86,0	87,2	87,7	88,2	88,7	88,7	375 500	333 100	38
40 – 44 år	81,9	81,7	81,7	82,2	83,2	84,0	84,9	85,3	393 000	335 200	40
45 – 49 år	81,2	80,8	81,3	81,3	81,4	82,0	82,5	82,7	400 600	331 200	41
50 – 54 år	80,3	80,5	80,3	80,6	81,2	81,3	82,1	82,8	397 200	328 900	41
55 – 59 år	81,9	80,9	80,6	80,6	80,2	81,2	81,5	81,8	395 500	323 300	38
60 og over	83,0	81,7	81,1	80,7	81,4	81,7	81,0	81,6	390 200	318 400	38
Gjennomsnitt	85,4	85,3	85,2	85,4	85,5	86,0	86,2	86,6	367 100	317 800	40

¹ Statistikkgrunnlaget omfatter alle heltidsansatte i Norge eksklusive ansatte i jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet (1997- 2001), Oslo kommune (1997- 1999) og lønnet husarbeid.

² Se fotnote 2 tabell 1.15.

³ Andel heltidsansatte kvinner pr aldersgruppe

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Likelønnsstrekk ved oppgjørene i 2005

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

- 1) Formen på de sentrale tilleggene, dvs. om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavlønnstillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom kvinner i større grad enn menn er representert i lavlønngruppen.
- 2) Fordelingen av de lokale tilleggene.
- 3) De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

I de fleste områder er det gitt kronetillegg eventuelt en kombinasjon av kronetillegg/prosenttillegg. I LO/NHO, LO/HSH, YS/HSH og KS området ble det i tillegg gitt lavlønnstillegg og eller minstelønnsatsene ble hevet. Mens kvinnene utgjorde 20 prosent av LO-NHO området i alt, utgjorde de nesten halvparten av dem som fikk lavlønnstillegg. I staten fikk alle et lønnstrinn hver men minimum 4000 kr. I NAVO-området ble det gitt et generelt tillegg/prosenttillegg og minstelønnsatsene ble hevet for de grupper som har sentral lønnsdannelse.

Det vises til vedlegg 1 for resultatet av lønnsoppgjørene.

Forskning på lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

Barth og Schøne har i vedlegg 3 oppsummert de siste års forskningsresultater om lønnsforskjeller mellom kvinner og menn. Timelønnsforskjellen i alt mellom

gjennomsnittsmannen og gjennomsnittskvinnen i det norske arbeidsmarkedet på rundt 14 prosent (2003), reduseres til 12 prosent mellom kvinner og menn med samme utdanningslengde, potensiell yrkeserfaring, arbeidstid (deltid), sivilstatus og antall barn. Barth og Schøne konkluderer med at disse faktorene ikke lenger betyr særlig mye i alt, selv om de kan ha betydning for senere års utvikling innenfor enkeltsektorer.

Det norske arbeidsmarkedet er svært kjønnsdelt. Kvinnedominerte yrker og næringer har i gjennomsnitt lavere lønn. Av denne grunn faller lønnsforskjellen mellom kvinner og menn når det også korrigeres for yrke (yrke = syvsifret STYRK-kode), næring og sektor. Kontrollerer man i tillegg for yrke i samme bedrift og stillingskode ligger lønnsforskjellene på noe under 6 prosent i privat sektor. Barth og Schøne konkluderer med at lønnsforskjellene mellom gjennomsnittsmannen og gjennomsnittskvinnen har sitt opphav både i ulik fordeling på stillinger og jobber innenfor samme yrke, og i lønnsforskjeller mellom yrker med ulik kvinneandel.

Det er gjort analyser som ser på lønnsforskjeller for kvinner med og uten barn. Resultatene viser at korrigeret for en del observerte kjennetegn har sysselsatte kvinner med barn lavere timelønn enn sysselsatte kvinner uten barn.

Etter utvalgets vurdering er det behov for å analysere nærmere eventuelle effekter i lønn av å ha barn for både kvinner og menn. Med den betydning det kjønnsdelte arbeidsmarkedet har for lønnsforskjeller mellom kvinner og menn, er det også av viktighet å få kunnskap både om senere tiårs utvikling og situasjonen i dag med hensyn til kvinners og menns ulike fordeling på arbeidsplasser og i stillinger.

1.6 Lønnsutviklingen etter utdanning

I tabell 1.18 vises lønnsutviklingen⁹ for heltidsansatte utdanningsgrupper etter næring i perioden 1997-2005. Tabellen er framkommet ved å koble lønnsstatistikken mot utdanningsregisteret. Tabellen viser at andelen med ulike utdanningsnivåer varierer mellom gruppene. For ansatte i industri, bygg- og anlegg og varehandel var det i 2005 78 prosent som hadde grunnskole og videregående skole (inkludert fagutdanning) som høyeste utdanning. Blant statsansatte var andelen 37 prosent og blant kommunale- og fylkeskommunale ansatte 54 prosent (inkludert deltidsansatte var andelen 68 prosent), mens det bare var 4 prosent i skoleverket.

Samlet for alle utdanningsgruppene hadde ansatte i finanstjenester og skoleverket den høyeste lønnsveksten i perioden 1997-2005 med vel 51 prosent (tabell 1.18). For statsansatte var lønnsveksten 48 prosent. For de andre gruppene i tabell 1.18 var lønnsveksten 43-45 prosent i perioden 1997-2005.

I industri, finanstjenester og skoleverk hadde ansatte med universitets- og høyskoleutdanning til og med 4 år høyeste lønnsvekst fra 2004-2005. For bygg og anlegg og staten hadde ansatte med universitet og høyskole lenger enn 4 år høyeste lønnsvekst. For varehandel og helseforetak hadde fagutdannede høyeste lønnsvekst fra 2004-2005. I

---

⁹ Lønnsutviklingen i tabell 1.18 baserer seg på datolønnsvekst, dvs. fra 1.oktober/1.september ett år til samme tidspunkt neste år. En sammenlikning av datolønnsveksten fra ett år til et annet *mellom* næringer blir ofte vanskelig gjort av at lønnsstatistikken først registrerer en del lønnsstillegg året etter at de er gitt. F. eks. har dette vært tilfelle for staten og skoleverket. Dette er forhold som en korrigerer for ved beregning av årslønnsvekst, men som forstyrrer sammenlikningen når en ser på datolønnsveksten mellom to år. Over tid vil årslønnsveksten og datolønnsveksten være tilnærmet lik for samme næring/gruppe.

kommunene hadde fagutdannede og de med universitet og høyskole lenger enn 4 år samme lønnsvekst.

Tabell 1.18 viser videre at det er betydelige lønnsforskjeller for samme utdanningslengde mellom de ulike næringer/sektorer.

Det vises også til tabell 5.11 i vedlegg 5.

Tabell 1.18 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og månedslønn*12¹ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2005

	Andeler ⁴ Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før									Samlet vekst 1997-	Månedslønn*12 ¹ 1.9/1.10
	2005	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005	2005
Industri i alt	100	7,1	4,8	4,2	4,4	6,4	3,7	3,6	3,6	44,6	347 100
Utdanning på grunnskolenivå	11	6,9	3,2	3,8	3,7	5,6	3,0	3,1	3,6	37,9	297 600
Utdanning på videregående skolenivå	67	7,3	4,4	4,0	4,2	5,7	3,5	3,6	3,2	41,9	324 900
Av dette:											
Fagutdanning ⁵	30	7,7	5,1	4,2	4,5	5,2	3,7	3,3	3,2	43,5	332 900
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	13	8,7	6,9	5,5	5,0	6,7	2,3	2,5	3,7	49,4	451 700
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	5	9,0	6,1	6,1	5,2	7,5	2,2	2,0	3,3	49,4	562 000
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt¹¹	100	7,4	4,9	4,4	4,6	6,0	2,8	3,5	3,4	43,5	335 400
Utdanning på grunnskolenivå	8	7,4	4,9	4,1	4,6	5,6	3,4	3,7	2,1	41,7	3,6 200
Utdanning på videregående skolenivå	76	7,3	5,1	4,7	4,9	5,7	2,7	3,8	3,4	44,4	326 300
Av dette:											
- Fagutdanning ⁵	45	8,5	6,8	5,4	5,7	6,1	2,5	4,1	3,8	51,7	339 600
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	8	5,8	4,7	4,7	5,2	7,5	3,4	2,0	5,1	45,3	451 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2	0,2	3,1	6,5	4,4	5,7	6,4	0,0	7,8	39,3	579 300
Varehandel i alt	100	7,6	3,7	5,9	4,9	5,1	3,3	3,1	4,4	44,7	351 800
Utdanning på grunnskolenivå	10	6,3	3,8	4,5	5,3	5,3	2,9	4,9	3,8	43,0	316 200
Utdanning på videregående skolenivå	71	6,8	3,7	5,9	4,3	4,3	3,7	3,5	4,4	42,9	333 400
Av dette:											
- Fagutdanning ⁵	18	7,7	5,5	6,3	5,6	4,1	4,1	3,2	4,8	49,6	333 600
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	14	9,1	4,6	6,5	7,1	5,4	0,0	2,6	2,9	44,8	442 200
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	3	9,2	5,7	4,1	9,0	3,5	2,8	-3,5	4,4	40,4	527 400
Finanstjenester i alt⁶	100	7,9	4,0	5,4	4,4	5,8	2,9	4,1	8,4	51,5	463 900
Utdanning på grunnskolenivå	3	8,7	3,7	5,2	4,2	6,5	3,4	5,0	5,4	50,6	380 400
Utdanning på videregående skolenivå	53	7,2	4,1	4,4	4,2	6,4	1,6	4,9	6,5	46,6	394 700
Av dette:											
- Fagutdanning ⁵	3	8,5	2,2	5,6	4,3	5,7	5,1	3,1	8,0	51,2	389 700
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	35	7,4	2,8	5,7	3,9	3,6	2,8	2,9	10,0	46,1	530 900

	Andeler ⁴ Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst	Månedslønn*12 ¹
	2005	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	1997-2005	1.9/1.10	2005
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	8	6,9	1,0	9,3	0,2	4,6	2,1	3,8	6,4	39,4	641 500	
Statsansatte i alt^{7 12}	100	8,6	2,8	7,9	3,9	6,6	3,2	3,9	3,5	48,0	359 400	
Utdanning på grunnskolenivå	2	7,8	2,8	4,9	4,4	4,0	2,2	3,6	3,4	38,2	294 400	
Utdanning på videregående skolenivå	35	8,3	2,2	6,8	2,7	6,3	2,4	3,3	2,6	40,1	315 500	
Av dette:												
- Fagutdanning ⁵	6	10,0	2,9	5,5	3,1	6,1	2,2	2,7	2,5	40,5	306 300	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	31	7,9	2,4	6,6	4,1	6,2	1,5	3,6	3,2	41,2	352 900	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	31	7,2	2,7	5,5	5,4	6,6	2,3	3,5	3,5	43,2	419 800	
Skoleverket i alt¹²	100	8,6	1,9	9,7	4,3	10,5	2,5	3,4	1,9	51,1	373 300	
Utdanning på grunnskolenivå	0	14,2	-0,8	8,4	1,2	9,6	2,0	6,4	1,8	50,6	313 300	
Utdanning på videregående skolenivå	4	9,1	2,6	9,4	5,4	10,3	3,2	3,0	0,3	51,6	326 100	
Av dette:												
- Fagutdanning ⁵	1	9,7	1,2	11,6	3,9	8,2	1,4	3,9	0,4	47,4	340 600	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	84	8,8	1,7	9,6	4,2	10,5	2,4	3,6	2,1	51,4	370 400	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	12	7,2	2,5	9,8	3,9	9,8	1,9	3,1	0,7	45,5	411 000	
Kommune og fylkeskommune i alt⁸	100	8,4	2,1	4,9	4,7	6,2	2,9	5,1	2,6	43,1	309 500	
Utdanning på grunnskolenivå	6	9,1	1,1	4,7	5,4	6,7	1,9	4,9	2,3	42,1	269 000	
Utdanning på videregående skolenivå	48	7,9	1,3	4,4	4,7	6,4	2,3	4,8	2,4	39,5	282 000	
Av dette:												
- Fagutdanning ⁵	13	6,0	0,4	4,0	3,8	8,0	2,0	4,9	2,7	36,4	282 600	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	38	6,9	2,2	5,3	5,0	6,0	3,0	5,5	2,4	42,5	336 900	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år ⁹	6	7,8	2,2	3,4	4,8	5,2	2,6	4,8	2,7	38,9	402 900	
Helseforetak¹⁰	100					7,9	5,9	3,4	2,4		369 500	
Utdanning på grunnskolenivå	3					8,2	1,4	3,6	3,4		271 500	
Utdanning på videregående skolenivå	30					8,6	1,6	4,0	3,3		287 600	
Av dette:												
- Fagutdanning ⁵	5					-	1,8	5,6	3,6		290 600	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	46					9,4	3,7	3,4	3,1		344 100	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	17					10,1	11,9	0,2	1,0 ¹³⁾		588 900	

¹ Registrert månedslønn i alt per 1.9/1.10*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

- ² NOS Standard for næringsgrupper
- ³ NOS Standard for utdanningsgruppering
- ⁴ Andeler av utvalget i den enkelte næring
- ⁵ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.
- ⁶ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting. Nye tall for 2001. Endring fra 2000 til 2001 er basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall, mens endring mellom 2001 og 2002 er basert på nye tall for 2001.
- ⁷ Eksklusive statlige sykehus fra og med veksttallet for 2002.
- ⁸ Ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus er ikke inkludert f.o.m. veksttallet for 2002.
- ⁹ Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger til og med 2001
- ¹⁰ For helseforetak gjelder samlet vekst fra 2001-2004
- ¹¹ Nye tall for 2003. Endring fra 2002 til 2003 basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall mens endring mellom 2003 og 2004 er basert på nye tall for 2003.
- ¹² Foreløpige tall for 2005.
- ¹³ Lønnstilleggene for leger og andre akademikergrupper i 2005 er ikke med.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

1.7 Lønnsutviklingen for deltidsansatte¹⁰

Tabell 1.19 viser lønnsutviklingen for deltidsansatte per heltidsekivalent etter næringshovedområde i perioden 1997-2004. For et par områder er det også tall for 2005. Tabellen viser også lønn for deltidsansatte som andel av lønn for heltidsansatte.

Deltidsansatte hadde en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) per heltidsekivalent i 3. kvartal 2004 (1.9/1.10-2004) på kr 289 200, en vekst på 3,7 prosent fra 3. kvartal 2003. Til sammenlikning hadde alle heltidsansatte en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) på kr 350 100, en vekst på 3,8 prosent. Samlet over perioden 1997-2004 er lønnsutviklingen i gjennomsnitt likevel lavere for deltidsansatte enn for heltidsansatte, 38,5 prosent mot 41,2 prosent. I kommunene og varehandel, som er to områder med stor andel deltidssysselsetting, har veksten per heltidsekivalent for deltidsansatte vært henholdsvis 36,6 prosent og 34,0 prosent i perioden 1997-2004. Den høyeste lønnsveksten har det vært blant deltidsansatte i skoleverket og i kraftforsyning med hhv. 52 og 50 prosent.

Deltidsansatte er i mindretall i alle næringshovedområder unntatt i kommunene og hotell og restaurantvirksomhet, der deltidsandelen utgjør fra 54- 60 prosent. For alle ansatte under ett utgjør deltidsansatte om lag 27 prosent. Der antallet deltidsansatte er lite, blir lønnsnivået for disse lettere påvirket av endringer i sysselsettingen, arbeidstid og sesongvariasjoner. Likevel er det slik at under ett viser hovedtrekkene i lønnsutviklingen for deltidsansatte stort sett samme mønster som for heltidsansatte i perioden 1997 til 2004. Det samme trenger likevel ikke å være tilfelle i de enkelte næringshovedområdene i perioden, f. eks. i kommunene og i varehandel som er to områder med relativt stor deltidsandel.

Lønnen til deltidsansatte per heltidsekivalent som andel av heltidsansattes lønn, varierte i 2004 fra 73 prosent for ansatte i varehandel til 97 prosent for undervisningspersonale i skoleverket, med et gjennomsnitt for alle på 82,6 prosent. Forskjellen i lønn mellom gruppen deltidsansatte og gruppen heltidsansatte knytter seg blant annet til faktorer som yrke, stilling, utdanning og alder. For eksempel er deltidsansatte i varehandel relativt unge og jobber i lavere stillinger enn heltidsansatte. I skoleverket derimot er deltidsansatte og heltidsansatte mer like i alder og utdanning. Også andre forhold kan virke inn, for eksempel at deltidsansatte i enkelte områder stort sett har høyere turnover enn heltidsansatte.

¹⁰ Utvalget vil presentere 2005-tall for deltidsansatte i flere næring i utvalgets junirapport.

Tabell 1.19 Vekst i prosent i gjennomsnittlig årslønn¹ per heltidsekvivalent² for deltidsansatte etter næringer³ og deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn. 1997-2004 Vekst fra året før i prosent

	Andel deltid 2004 ⁴	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Samlet vekst 1998- 04	Månedslønn*12 1.9/1.10 2004	Lønns- andel ⁵
I alt		6,3	3,3	4,3	4,1	7,3	4,3	3,7		38,5	289 200	82,6
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	6	-3,4	5,9	-2,4	2,0	1,3	10,9	2,1		16,7	407 580	79,1
Industri	8	7,5	3,3	8,3	0,4	8,2	6,2	3,6		43,6	299 244	89,3
Kraftforsyning	4	9,1	-1,1	6,7	5,4	11,1	4,8	5,9		49,5	318 024	84,9
Bygge- og anleggsvirksomhet	4	4	5,5	3,3	5,5	12,6	0,9	1,8		38,3	300 840	92,8
Varehandel	39	6	5	3,0	6,4	3,5	3,6	2,4		34,0	244 080	72,4
Hotell- og restaurantvirksomhet	54	-	-	-	-	7,9	5,1	3,7		-	239 748	89,2
Samferdsel	19	-2,5	-1,9	1,7	6,3	8,7	3,4	4,1		20,9	294 468	86,4
Finanstjenester	14	8,5	3,7	2,2	11,5	5,5	0,4	5,3		43,1	328 692	76,8
Eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting	18	-6	12,3	0,4	11,3	4,1	8,9	1,1		35,2	301 236	73,4
Staten	18	8,7	0	6,2	9,3	5,6	3,3	6,4	4,2	46,4	316 464	91,1
Undervisningspersonale i skoleverket	33	8,5	2,2	9,7	4,4	11,9	2,2	4,7		51,9	354 144	96,6
Kommune og fylkeskommune	60	9,9	0,8	5	0,8	7,9	2,7	5,1	2,9	36,6	282 432	93,6
Statlige sykehustjenester	42	-	-	-	-	8,0	3,8	5,1		-	322 428	89,3
Privat undervisning	34	13,2	-0,6	0,2	7,1	2,0	14,5	-2,7		37,2	322 968	92,8
Private helse- og sosialtjenester	43	3,2	5,4	1,6	5,7	3,6	10,4	1,2		35,2	286 152	96,4
Sosiale og personlige tjenester	29	8,1	3,3	4,4	5,1	3,1	15,1	2,3		48,7	308 268	85,7

¹ Registrert månedslønn i alt per 1/9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² Omfatter deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Månedsfortjenesten per heltidsekvivalent for deltidsansatte er regnet ut på grunnlag av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke for de heltidsansatte, dvs. alle med avtalt arbeidstid på 33 timer per uke eller mer. Dersom gjennomsnittlig arbeidstid for heltidsansatte er 37 timer i uka, vil for eksempel en deltidsansatt som arbeider 15 timer i uka ha en vekt på 0,41 (15/37) regnet som heltidsekvivalent. Lønnen for deltidsansatte regnet per heltidsekvivalent framkommer ved å multiplisere lønnen til vedkommende deltidsansatt med 2,47 (37/15).

³ NOS Standard for næringsgrupper

⁴ Andel sysselsatte som jobber deltid innenfor den enkelte næring (prosent)

⁵ Deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

1.8 Lønnsfordelingen før skatt for heltidsansatte lønnstakere 1997-2004¹¹

¹¹ Utvalget kommer tilbake til 2005-tall i rapporten i juni.

Tallene som presenteres i dette avsnittet, omfatter en sammenveiling av heltidsansatte lønnstakere basert på et materiale fra Statistisk sentralbyrå. Lønnsbegrepet er det samme som benyttes i tabell 1.1, dvs. avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

Tabell 1.20 viser fordelingen av lønnsinntekt for heltidsansatte for årene 1997-2004. Den viser hvor stor del av den totale lønnsinntekten de ulike lønnsgruppene (desilene) mottar. I 2004 mottok de 10 prosentene (desil 1) med lavest lønn 6,0 prosent av de samlede lønnsinntektene. De 10 prosentene med høyest lønnsinntekt (10. desil) mottok i 2004 18,8 prosent av samlet lønnsinntekt for heltidsansatte.

Fordelingen av lønnsinntekt blant heltidsansatte lønnstakere fra 1997 til 2004 viser en forskyvning i lønnsfordelingen over denne perioden mot høyere andeler av total lønnsinntekt for gruppene (desilene) med de høyeste lønningene. Gini-koeffisienten har økt fra 0,167 til 0,183 i denne perioden, se boks 5.3 for definisjon av Gini-koeffisienten. De 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10), har økt sin andel av de totale lønnsinntektene med 0,6 prosentpoeng til 18,8 prosent og desil 9 har økt sin andel med 0,4 prosentpoeng til 12,9 prosent. Dette har særlig skjedd på bekostning av desilene 1-6. Enkelte personer kan ha beveget seg mellom lønnsgrupper i perioden. Fordelingen sier derfor ikke direkte noe om lønnsutviklingen for den enkelte.

Tabell 1.20 viser også en oppsplitting av desil 10 i persentiler. Andelen som hver av persentilene 91 til 100 mottok av de samlede lønnsinntektene i perioden 1997-2004, økte med 0,1 prosentpoeng eller var uendret. Persentil 100 (prosenten med høyest lønn) hadde 3,1 prosent av de samlede lønnsinntektene både i 1997 og i 2004. For denne gruppen, som besto av om lag 14 300 heltidsansatte lønnstakere i 2004, var gjennomsnittslønnen dette året knapt 1,1 mill. kroner.

Siste kolonne i tabellen viser den prosentvise endringen i gjennomsnittlig lønnsinntekt fra 1997 til 2004. Samlet sett økte gjennomsnittlig lønnsinntekt i perioden med 41,2 prosent. Det var økende lønnsvekst fra desil 1 til 10. I desil 1 var lønnsveksten 32,5 prosent og i desil 10 45,8 prosent. Oppsplittingen av desil 10 viser også en økende lønnsvekst fra persentil 91 til og med 99. I persentil 100 derimot var lønnsveksten lavere enn i de andre persentilene.

Tabell 1.20 viser også fordelingen av lønnsinntekt blant heltidsansatte menn og kvinner. Spredningen i lønnsinntekt målt ved Gini-koeffisienten er større blant menn enn kvinner; 0,194 for menn og 0,148 for kvinner i 2004. På den annen side har økningen i spredningen fra 1997 til 2004 vært større blant kvinner enn for menn

Tabell 1.20 Fordelingen av total lønnsinntekt for heltidsansatte. Per 1. september/1. oktober 1997-2004.

	1997		1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004		Vekst i prosent 1997-04
	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	
Alle	248 000	100	267 200	100	278 100	100	292 800	100	306 100	100	326 700	100	337 400	100	350 100	100	41,2
Desil 1	159 200	6,4	171 400	6,4	178 200	6,4	185 200	6,3	188 700	6,2	198 500	6,1	203 900	6,0	211 000	6,0	32,5
Desil 2	182 900	7,4	197 900	7,4	205 400	7,4	214 400	7,3	220 900	7,2	234 500	7,2	241 200	7,2	249 800	7,1	36,6
Desil 3	195 900	7,9	212 300	7,9	219 900	7,9	230 500	7,9	237 900	7,8	252 200	7,7	259 700	7,7	269 300	7,7	37,5
Desil 4	207 500	8,4	224 800	8,4	232 400	8,4	244 100	8,3	252 700	8,3	268 500	8,2	276 800	8,2	287 300	8,2	38,5
Desil 5	218 800	8,8	236 700	8,9	244 800	8,8	257 700	8,8	267 900	8,7	285 700	8,8	294 700	8,7	305 500	8,7	39,6
Desil 6	232 500	9,4	250 300	9,4	259 300	9,3	273 500	9,3	285 700	9,3	305 200	9,3	314 800	9,3	327 100	9,3	40,7
Desil 7	248 500	10,0	268 200	10,0	278 200	10,0	294 000	10,0	307 100	10,0	329 200	10,1	339 900	10,1	353 300	10,1	42,2
Desil 8	271 100	10,9	292 900	11,0	304 700	11,0	321 600	11,0	337 200	11,0	362 000	11,1	373 400	11,1	387 900	11,1	43,1
Desil 9	311 100	12,5	335 900	12,6	351 500	12,6	370 900	12,7	390 300	12,7	419 300	12,8	433 300	12,8	450 300	12,9	44,7
Desil 10	452 400	18,2	481 200	18,0	506 900	18,2	536 500	18,3	573 100	18,7	612 100	18,7	636 600	18,9	659 400	18,8	45,8
Gini-koeffisient	0,167		0,165		0,168		0,170		0,178		0,181		0,182		0,183		
Herav desil 10 oppdelt i persentilene:																	
91	350 700	1,4	377 300	1,4	395 800	1,4	417 400	1,4	441 600	1,4	473 700	1,5	489 800	1,5	507 000	1,5	44,6
92	359 900	1,5	388 600	1,5	407 400	1,5	429 400	1,5	455 100	1,5	487 700	1,5	504 300	1,5	523 200	1,5	45,4
93	371 300	1,5	401 200	1,5	421 000	1,5	443 800	1,5	471 400	1,5	504 100	1,5	521 800	1,5	541 000	1,6	45,7
94	385 700	1,6	415 800	1,6	437 000	1,6	459 900	1,6	489 100	1,6	523 500	1,6	542 200	1,6	561 700	1,6	45,6
95	402 400	1,6	433 400	1,6	455 600	1,6	479 600	1,6	510 000	1,7	545 700	1,7	566 100	1,7	588 100	1,7	46,1
96	422 400	1,7	455 200	1,7	478 400	1,7	502 900	1,7	536 400	1,8	574 000	1,8	595 800	1,8	617 500	1,8	46,2
97	447 200	1,8	481 800	1,8	505 700	1,8	533 400	1,8	571 000	1,9	608 200	1,9	633 900	1,9	657 600	1,9	47,0
98	482 000	1,9	517 500	1,9	542 900	2,0	575 000	2,0	616 500	2,0	657 200	2,0	688 600	2,0	711 300	2,0	47,6
99	538 500	2,2	577 200	2,2	605 500	2,2	644 200	2,2	692 900	2,3	738 000	2,3	774 500	2,3	799 200	2,3	48,4
100	763 700	3,1	764 200	2,9	819 400	3,0	879 400	3,0	954 700	3,1	1 011 800	3,1	1 054 000	3,1	1 087 400	3,1	42,4

	1997		1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004		Vekst i prosent 1997-04
	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	Årslønn ¹⁾	Andel ²⁾	
Menn	260 700	100	281 000	100	292 700	100	308 100	100	322 000	100	343 000	100	354 100	100	367 100	100	40,8
Desil 1	163 500	6,3	175 600	6,3	182 600	6,2	189 800	6,2	192 700	6,0	201 300	5,9	207 400	5,9	214 200	5,8	31,0
Desil 2	188 300	7,2	204 000	7,3	211 500	7,2	221 000	7,2	227 100	7,1	240 400	7,0	247 100	7,0	255 900	7,0	35,9
Desil 3	201 400	7,7	218 500	7,8	226 100	7,7	237 100	7,7	244 600	7,6	259 100	7,6	266 900	7,5	276 300	7,5	37,2
Desil 4	213 500	8,2	231 400	8,2	239 500	8,2	251 400	8,2	260 700	8,1	276 900	8,1	285 300	8,1	295 400	8,1	38,4
Desil 5	226 700	8,7	244 800	8,7	253 900	8,7	266 900	8,7	278 100	8,6	296 100	8,6	304 800	8,6	315 800	8,6	39,3
Desil 6	242 400	9,3	261 500	9,3	271 400	9,3	286 300	9,3	298 600	9,3	317 800	9,3	327 700	9,3	340 500	9,3	40,5
Desil 7	261 600	10,0	282 900	10,1	293 600	10,0	309 500	10,0	322 900	10,0	345 800	10,1	356 400	10,1	369 800	10,1	41,4
Desil 8	288 800	11,1	311 600	11,1	324 900	11,1	342 700	11,1	358 800	11,1	384 200	11,2	396 500	11,2	412 100	11,2	42,7
Desil 9	335 200	12,9	362 400	12,9	379 200	13,0	399 700	13,0	420 300	13,1	450 600	13,1	464 800	13,1	482 700	13,2	44,0
Desil 10	485 500	18,6	517 400	18,4	544 500	18,6	577 000	18,7	616 700	19,2	657 500	19,2	684 500	19,3	708 000	19,3	45,8
Gini-koeffisient	0,177		0,175		0,178		0,181		0,189		0,192		0,194		0,194		
Kvinner	222 700	100	239 700	100	249 400	100	263 400	100	275 600	100	295 000	100	305 100	100	317 800	100	42,7
Desil 1	153 700	6,9	166 200	6,9	173 100	6,9	180 100	6,8	184 100	6,7	195 100	6,6	199 900	6,6	207 200	6,5	34,8
Desil 2	175 100	7,9	189 100	7,9	196 100	7,9	204 900	7,8	211 800	7,7	226 100	7,7	232 500	7,6	241 100	7,6	37,7
Desil 3	186 500	8,4	201 800	8,4	209 400	8,4	219 000	8,3	226 900	8,2	241 400	8,2	248 500	8,1	258 000	8,1	38,3
Desil 4	197 200	8,9	213 600	8,9	221 300	8,9	232 400	8,8	240 600	8,7	255 600	8,7	263 900	8,7	274 400	8,6	39,1
Desil 5	207 400	9,3	224 500	9,4	231 900	9,3	244 300	9,3	253 300	9,2	269 700	9,1	278 500	9,1	290 400	9,1	40,0
Desil 6	217 200	9,8	234 900	9,8	242 600	9,7	256 400	9,7	266 500	9,7	285 200	9,7	294 900	9,7	307 100	9,7	41,4
Desil 7	229 300	10,3	246 700	10,3	255 100	10,2	270 100	10,3	282 500	10,3	303 500	10,3	313 900	10,3	327 200	10,3	42,7
Desil 8	243 500	10,9	262 000	10,9	271 700	10,9	288 300	11,0	302 900	11,0	326 700	11,1	338 100	11,1	352 600	11,1	44,8
Desil 9	264 600	11,9	285 800	11,9	297 900	11,9	316 900	12,0	334 400	12,1	361 300	12,3	373 700	12,3	389 100	12,2	47,1
Desil 10	352 300	15,8	372 600	15,5	395 600	15,9	421 700	16,0	452 700	16,4	485 700	16,5	507 600	16,6	530 500	16,7	50,6
Gini-koeffisient	0,129		0,126		0,129		0,133		0,141		0,144		0,147		0,148		

¹ Gjennomsnittlig årslønn per 1.9/1.10.

² Andel av total lønnsinntekt i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Kvinner er i større grad enn menn i de laveste desilene. I 2004 er 14 prosent av kvinnene og 8 prosent av mennene i desil 1. Desil 10 omfatter 13 prosent av mennene og 4 prosent av kvinnene. I desilene 1-5 er 59 prosent av kvinnene og 45 prosent av mennene, se tabell 1.21. Fra 1997 til 2004 er andelen av kvinnene i laveste desil gått ned, mens den har økt i øverste desil.

Tabell 1.21 Andelen kvinner og menn i de ulike desilene. 1997 og 2004. Prosent.

Desil	Menn		Kvinner	
	1997	2004	1997	2004
1	7	8	15	14
2	9	9	13	12
3	9	9	11	11
4	9	9	12	11
5	10	10	11	11
6	10	10	11	11
7	10	10	10	10
8	11	11	8	9
9	12	12	6	6
10	13	13	3	4
Alle	100	100	100	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Lavlønn

I forbindelse med tariffoppgjørene har det vært benyttet ulike grenser for utmåling av lavlønnsstillegg. Det har også vært brukt ulike prinsipper for omfanget av de lavlønnsstillegg som er gitt. Ofte har avtaleområdets gjennomsnitt vært avgjørende, ved andre anledninger bedriftens eller den enkeltes lønnsnivå.

En grense som også ble benyttet for den såkalte lavlønnsgarantiordningen for LO/NAF-området (nå LO/NHO-området), var 85 prosent av industriarbeiders gjennomsnitt i dette tariffområdet. En slik definisjon av lavlønns grensen ville tilsvare kr 252 600 for et fullt årsverk uten overtid i 2004, jf. tabell 1.22.

Med denne grensen for lavlønn var 16 prosent av alle heltidsansatte lønnstakere lavlønte i 2004 mot 18 prosent i 2003, jf. tabell 1.22. I perioden 1997-2004 har andelen variert mellom 14 og 18 prosent. Blant kvinner var andelen lavlønte 22 prosent i 2004 og blant menn 13 prosent. Nedgangen fra 1997 til 2004 har vært sterkere for kvinner enn for menn.

Grensen tilsvare 72 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for alle heltidsansatte (på kr 350 100). Dette kan tilskrives flere forhold:

- lønnsinntekten på kr 350 100 kan skrive seg fra mer enn ett normalårsverk
- industriens lønnsnivå er noe lavere enn gjennomsnittet for alle

Tabell 1.22 Andel lavtlønte¹⁾, beregnet lavtlønnsnivå¹⁾, gjennomsnittlig årslønn og median²⁾ årslønn for alle. 1997-2004. Prosent og kroner.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
I alt	18	14	16	16	18	17	18	16
Menn	14	11	12	12	14	13	15	13
Kvinner	25	21	23	23	25	23	24	22
Lavtlønnsnivå ¹⁾	186 800	197 300	206 500	215 800	226 400	237 700	246 600	252 600
Gj. snitt årslønn, alle ³⁾	248 000	267 200	278 100	292 800	306 100	326 700	337 400	350 100
Median årslønn, alle	225 000	242 800	252 000	265 200	276 100	295 000	304 200	315 600

¹⁾ Definert som lønnsnivå lavere enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO/NHO-området

²⁾ Median årslønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakerne etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten.

³⁾ Månedsfortjeneste per september/oktober*12

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Kapittel 2

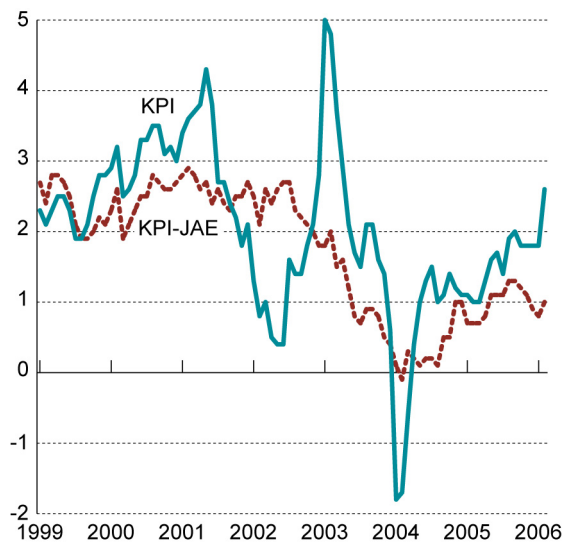
Konsumprisutviklingen i Norge

- *Fra 2004 til 2005 økte konsumprisindeksen (KPI) med 1,6 prosent. Justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) steg konsumprisene med 1,0 prosent. Konsumprisveksten er fortsatt moderat, men har det siste året tatt seg opp i forhold til i 2004 da årsveksten for KPI og KPI-JAE var henholdsvis 0,4 og 0,3 prosent.*
- *KPI økte med 2,6 prosent fra februar 2005 til februar 2006. Veksten i KPI-JAE var 1,0 prosent i samme periode. Tolvmånedersveksten i KPI tok seg betydelig opp fra januar, hovedsakelig som følge av sterk vekst i elektrisitetsprisene.*
- *Med bakgrunn i beregningen som ble foretatt i forbindelse med den foreløpige rapporten og utviklingen i elektrisitetsprisene den siste tiden, anslår Beregningsutvalget en gjennomsnittlig prisvekst på 2-2½ prosent fra 2005 til 2006.*

2.1 Prisutviklingen i senere år

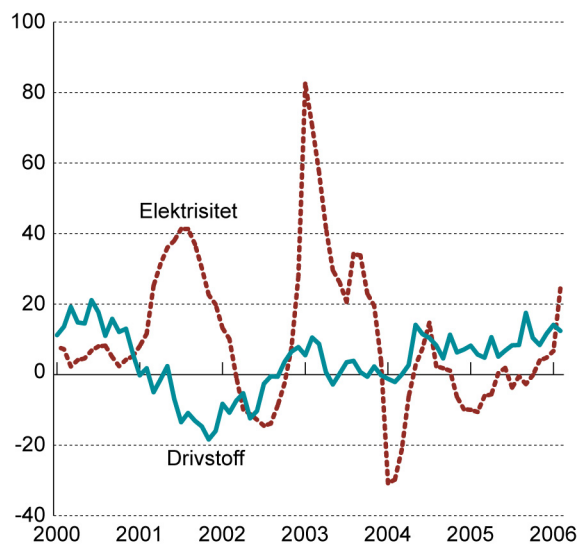
2.1.1 Hovedlinjer i prisutviklingen

Konsumprisene (KPI) økte i gjennomsnitt med 1,6 prosent fra 2004 til 2005, mot 0,4 prosent året før. Økte priser på bensin og transporttjenester trakk prisveksten mest opp fra 2004 til 2005. Klesprisene og prisene på møbler, audiovisuelt utstyr og elektrisitet trakk i motsatt retning og var lavere enn året før. Prisveksten tiltok utover i 2005 og inn i 2006, jf. figur 2.1, særlig som følge av høyere priser på energivarer. Fra februar 2005 til februar 2006 økte KPI med 2,6 prosent, opp fra en tolv månedersvekst på 1,8 prosent i januar. Den økte tolv månedersveksten skyldes hovedsakelig utviklingen i elektrisitetsprisene. Prisveksten justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) tiltok fra en tolv månedersvekst på 0,7 prosent i januar 2005 til 1,3 prosent i august og september i fjor, for så å avta noe. I februar 2006 var tolv månedersveksten i KPI-JAE på 1,0 prosent. I utøvelsen av pengepolitikken har Norges Bank et særlig fokus på utviklingen i KPI-JAE.

Figur 2.1 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme måned året før
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet

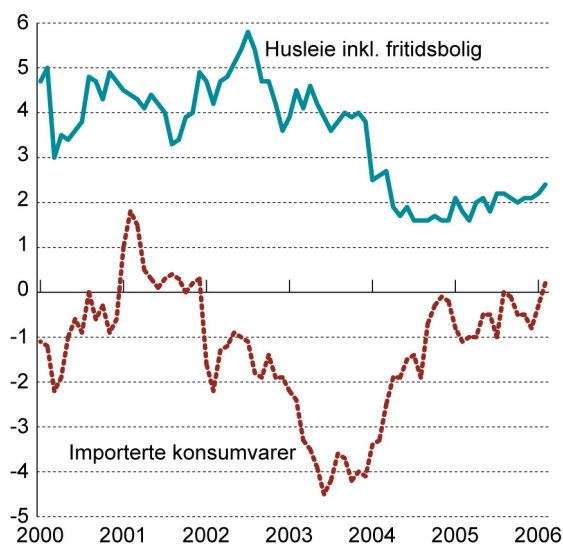
Figur 2.2 viser utviklingen i prisstigningstakten for energivarene drivstoff og elektrisitet. Disse energivarene bidro samlet til å trekke opp den samlede prisveksten med om lag 0,2 prosentpoeng i fjor. Prisen på drivstoff økte i gjennomsnitt med 8,8 prosent fra 2004 til 2005. Tolvmånedersveksten var oppe i hele 17,5 prosent i september, blant annet som følge av redusert raffinerikapasitet i etterkant av orkanene Katrina og Rita. Siden har tolv månedersveksten for drivstoff kommet noe ned, til 12,4 prosent i februar i år. Fra 2004 til 2005 falt elektrisitetsprisene med 2,4 prosent, etter en nedgang på 8,8 prosent året før. I år økte elektrisitetsprisene, slik de måles i KPI, med 9,3 prosent fra januar til februar, mens de i fjor falt med 6,2 prosent i samme periode. I februar i år var elektrisitetsprisene 24,4 prosent høyere enn i februar i fjor.

Figur 2.2 Energivarer i KPI. Prosentvis vekst fra samme måned året før
Kilde: Statistisk sentralbyrå

I januar 2005 ble merverdiavgiften på matvarer redusert med ett prosentpoeng, mens de øvrige merverdiavgiftssatsene ble økt med ett prosentpoeng. Disse avgiftsendringene bidro isolert sett til å trekke prisveksten opp med om lag 0,4 prosentpoeng i 2005. Med virkning fra januar 2006 er merverdiavgiftssatsen på matvarer økt fra 11 til 13 prosent. Nærmere omtale av de ulike avgiftsendringene for 2006 er gitt i avsnitt 2.2.1.

De senere årene har prisutviklingen for importerte konsumvarer vært preget av prisnedgang på varer som klær, skotøy og audiovisuelt utstyr. Lav prisstigning internasjonalt, sterk produktivitetsvekst i viktige produsentland og vridning i handelsmønsteret hvor en større del av importen kommer fra lavkostland som Kina og India, bidrar til lavere priser på importerte konsumvarer. Den norske importen fra Kina er mer enn doblet siden 2001. I august i fjor lå prisene på importerte konsumvarer på samme nivå som ett år tidligere, men mot slutten av fjoråret falt disse prisene igjen. I februar i år var prisene på importerte konsumvarer 0,2 prosent høyere enn ett år tidligere, og tolv månedersveksten var positiv for første gang siden høsten 2001, jf. figur 2.3.

Figur 2.3 KPI etter leveringssektor: Importerte konsumvarer og husleie inkl. fritidsbolig.

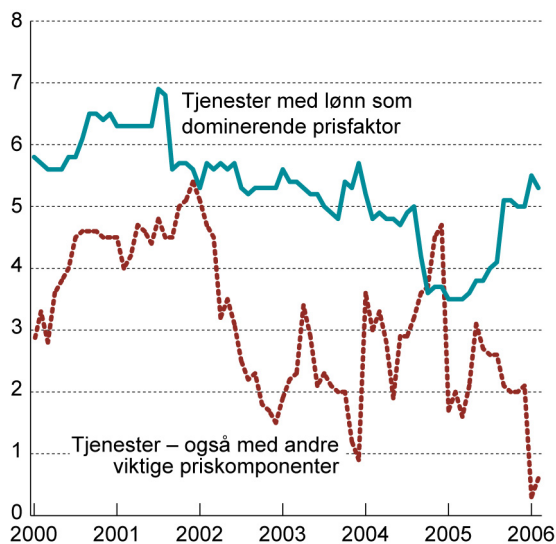
Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Husleieindeksen består av beregnet husleie og betalt husleie. Betalt husleie er husleie fra leietakere, mens beregnet husleie skal uttrykke verdien på tjenesten selveiere og andelseiere får av boligen sin. Verdien av denne tjenesten antas å følge utviklingen i leieprisen på tilsvarende boliger på leiemarkedet. Figur 2.3 viser utviklingen i husleiene inkl. fritidsbolig, som samlet utgjør om lag 16 prosent av KPI. Fra februar 2005 til februar 2006 økte husleiene med 2,4 prosent. Målt på tolv månedersbasis er veksten i husleiene fortsatt betydelig lavere enn sommeren 2002 da tolv månedersveksten var 5,6 prosent, men veksten har tatt seg noe opp siden andre halvår 2004. Utviklingen i leieprisene de siste årene må bl.a. ses i sammenheng med utviklingen i rentenivået. Renteendringer kan påvirke husleiene både gjennom reduserte kostnader for utleier og ved at alternativkostnaden leietakere står overfor ved å kjøpe bolig blir lavere. Dessuten kan bestemmelsen i husleieloven om at husleien de første tre årene av et

leieforhold bare kan reguleres i takt med konsumprisindeksen, i noen grad forklare at husleiene øker moderat i perioder med lav rente.

Figur 2.4 viser prisutviklingen for tjenester. Eksempler på tjenester med lønn som dominerende prisfaktor er tjenester utført av håndverkere, tannleger og frisører. Prisveksten har tatt seg noe opp det siste året fra en tolv månedersvekst på 3,5 prosent i februar i fjor til en tolv månedersvekst på 5,3 prosent i februar i år. For tjenester som også har andre viktige priskomponenter, er prisveksten betydelig lavere. Eksempler på slike tjenester er barnehager, restaurantbesøk og telefonsamtaler. Det er store forskjeller mellom prisutviklingen på de ulike tjenestene. I desember i fjor var tolv månedersveksten for tjenester som også har andre viktige priskomponenter, 2,1 prosent. Fra februar 2005 til februar 2006 økte prisene på slike tjenester med bare 0,6 prosent. Nedgangen i tolv månedersveksten skyldes hovedsakelig at maksimalsatsen for foreldrebetaling i barnehager er redusert fra 2 750 kroner til 2 250 kroner fra 1. januar 2006, jf. omtale i boks 2.1

Figur 2.4 KPI etter leveringssektor: Tjenester. Prosentvis vekst fra samme måned året før
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 2.1 viser utviklingen i KPI-JAE (underliggende prisvekst) etter leveringssektor. Disse tallene er uten energivarer og justert for avgiftsendringer.

Tabell 2.1 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor

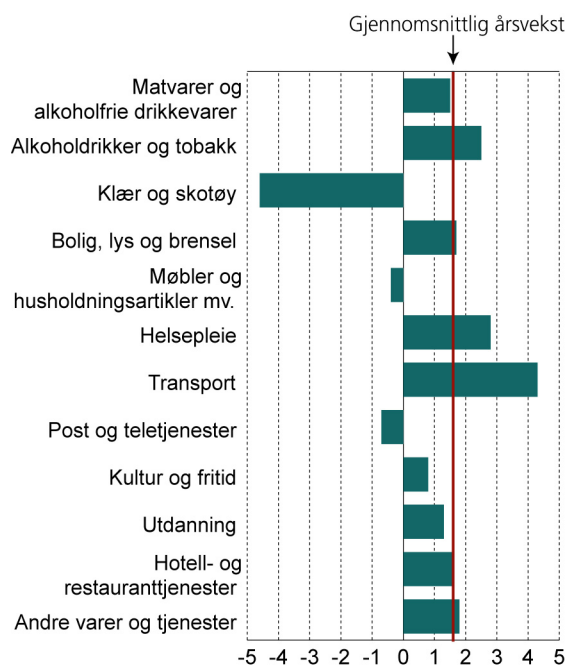
	Endring i prosent	
	2004-2005	februar 05-februar 06
Totalt	1,0	1,0
Jordbruksvarer ¹⁾	3,0	-0,3
Fiskevarer	2,8	-3,8
Andre norskprod. konsumvarer	0,9	0,2
Importerte konsumvarer	-1,2	0,2
Husleie, inkl. fritidsbolig	2,0	2,4
Andre tjenester	2,2	1,9
- med arb.lønn som dominerende prisleier	3,7	5,4
- også med andre viktige priskomponenter	1,7	0,8

¹⁾ I hovedsak norskproduserte jordbruksvarer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

2.1.2 Prisutviklingen for ulike konsumgrupper

I tabell 2.2 og figur 2.5 er konsumprisindeksen inndelt etter konsumgrupper.

Figur 2.5 Konsumprisindeksen. Årsvekst for ulike konsumgrupper fra 2004 til 2005. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fra 2004 til 2005 økte prisene på ”matvarer og alkoholfrie drikkevarer” med 1,5 prosent i gjennomsnitt. Delindeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer besto tidligere av om lag 250 representantvarer, men ble med virkning fra 15. august i fjor erstattet med et beregningsopplegg basert på skannerdata, dvs. en tilnærmet totaltelling. Beregningsopplegget innebærer at indeksen for matvarer angir gjennomsnittsprisen på alle varer der de enkelte prisene vektet etter omsetningsandeler. I det nye beregningsopplegget vil virkningene av alle tilbud komme med i beregningene og dermed påvirke prisveksten. Den nye metoden vil ventelig gi større månedlige prisvariasjoner, spesielt for varer med mye sesongvariasjoner i forbruk og priser. Statistisk sentralbyrå arbeider med å utvide bruken av strekkodedata til andre varegrupper.

For konsumgruppen ”alkoholholdige drikkevarer og tobakk” økte prisene med i gjennomsnitt 2,5 prosent fra 2004 til 2005. Til sammenlikning var årsveksten på 7,9 prosent året før, men dette skyldtes hovedsakelig økte avgifter på tobakk i januar 2004.

Prisutviklingen for de typiske importvarene ”klær og skotøy” bidro til å dempe veksten i KPI fra 2004 til 2005. Samlet falt prisene med 4,6 prosent, men prisnedgangen har likevel avtatt noe i forhold til i 2003 og 2004, da prisene sank med henholdsvis 10,6 og 6,9 prosent.

Fra 2004 til 2005 økte prisene for konsumgruppen ”bolig, lys og brensel” med 1,7 prosent i gjennomsnitt. Prisutviklingen i fjor var mindre påvirket av utviklingen i elektrisitetsprisene enn det som har vært tilfellet de siste årene, selv om moderat prisnedgang på elektrisitet og brensel trakk prisveksten noe ned. På den annen side bidrar husleiene samt prisene på varer og tjenester for vedlikehold og reparasjon av bolig til å trekke prisveksten opp. Fra februar i fjor til februar i år økte prisene for ”bolig, lys og brensel” med 5,6 prosent. Dette må ses i sammenheng med den sterke veksten i elektrisitetsprisene i denne perioden.

Prisene på ”møbler og husholdningsartikler” falt med 0,4 prosent fra 2004 til 2005, og bidro dermed til å dempe veksten i KPI. Til sammenlikning hadde denne konsumgruppen en prisnedgang på 1,8 prosent fra 2003 til 2004.

For konsumgruppen ”transport” økte prisene med i gjennomsnitt 4,3 prosent fra 2004 til 2005. Drivstoffprisen økte med 8,8 prosent i fjor, og det var også høy prisvekst på vedlikehold og reparasjon av biler. Dessuten bidro prisoppgang på transporttjenester, herunder økningen i prisene på flybilletter, til veksten i KPI med en samlet prisstigning fra 2004 til 2005 på 5,4 prosent.

”Kultur og fritid” hadde samlet en prisstigning på 0,8 prosent fra 2004 til 2005. Det er imidlertid store variasjoner innad i denne konsumgruppen. Mens tjenester innen kultur og fritid bidrar til å trekke prisveksten opp med en prisøkning på 6,4 prosent fra 2004 til 2005, trekker prisutviklingen på audiovisuelt utstyr i motsatt retning. Prisene på slikt utstyr falt med hele 7,9 prosent fra 2004 til 2005.

Tabell 2.2 Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹⁾	Endring i prosent fra samme periode året før		
		2004	2005	februar 06
Totalt	1000	0,4	1,6	2,6
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	117,4	1,8	1,5	1,0
02 Alkoholdrikker og tobakk	29,9	7,9	2,5	1,3
03 Klær og skotøy	59,2	-6,9	-4,6	-0,3
04 Bolig, lys og brensel	260,2	0,2	1,7	5,6
Herav: Betalt husleie	31,0	2,0	2,0	2,1
Beregnet husleie	111,0	1,9	1,9	2,4
Elektrisitet og brensel	46,8	-7,3	-1,7	21,8
05 Møbler og husholdnings art.	69,6	-1,8	-0,4	-1,1
06 Helsepleie	28,1	4,6	2,8	4,4
07 Transport	173,1	1,7	4,3	4,0
Herav: Kjøp av egne tr. midler	86,5	0,8	1,4	0,9
Drift/vedlikehold	61,3	5,0	7,7	8,7
Transporttjenester	25,3	-2,8	5,4	3,5
08 Post og teletjenester	27,3	-3,9	-0,7	5,1
09 Kultur og fritid	124,5	0,1	0,8	0,1
10 Utdanning	3,2	4,8	1,3	2,2
11 Hotell- og restauranttjenester	38,6	2,3	1,6	2,7
12 Andre varer og tjenester	68,9	0,8	1,8	-1,4

¹⁾ Vektene gjelder fra august 2005 til juli 2006. Vektene er basert på et gjennomsnitt av de tre siste forbruksundersøkelsene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.1.3 Kommunale avgifter/gebyrer

Statistisk sentralbyrå gjennomfører hvert år en egen undersøkelse av kommunale gebyrer for vann, renovasjon, avløp og feiing. Undersøkelsen nyttes som støtte i vurdering av utviklingen i konsumgruppen ”andre tjenester i tilknytning til bolig”. Undersøkelsen er basert på elektroniske data innhentet fra KOSTRA - prosjektet (KommuneStat-Rapportering). Tabell 2.3 viser prosentvis endring i gebyrene fra januar ett år til januar året etter. Tallet på kommuner som er med i rapporteringen, har økt betydelig de senere år. I 2005 kom det inn tall fra 414 av 434 kommuner. Endringstallene er veide gjennomsnitt av betalingssatsene i kommunene. Endringstallene for perioden januar 2005 til januar 2006 er foreløpige og bygger på innrapporterte data fra 385 kommuner. Disse tallene kan erfaringsmessig endres betydelig når det foreligger reviderte tall i juni.

Tabell 2.3 Kommunale gebyrer knyttet til egen bolig. Endring i prosent. Gjelder hele landet

	jan.03- jan.04	jan.04- jan.05	jan.05- jan. 06
Renovasjon	1,3	2,7	1,6
Feiing	6,0	4,8	3,4
Vann	1,3	2,6	0,2
Avløp/kloakk	1,1	0,2	0,1
KPI	-1,8	1,1	1,8
Betalt husleie	2,6	2,2	2,1
Beregnet husleie	2,5	2,1	2,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 2.1 Utviklingen i barnehagesatser og egenandeler de siste årene

Barnehagesatser

Ordinære undersøkelser om foreldrebetaling i barnehager blir foretatt i januar og august. Regelen om maksimalpris på foreldrebetaling i barnehagene trådte i kraft 1. mai 2004, og maksimalprisen ble den gang satt til 2 750 kroner.

Januarundersøkelsen 2005 viste at flere kommunale barnehager, som tidligere hadde satser under maksimalprisen, valgte å øke satsene. Likevel lå satsene for kommunale barnehager i gjennomsnitt 1,0 prosent lavere enn ett år tidligere. De private barnehagene hadde i gjennomsnitt redusert sine satser med 6,0 prosent i samme periode.

Fra 1. januar 2006 er maksimalprisen redusert til 2 250 kroner. Januarundersøkelsen 2006 viser at barnehagesatsene fra januar 2005 til januar 2006 i gjennomsnitt falt med 15,7 prosent i kommunale barnehager og 10,9 prosent i private barnehager.

Egenandeler

Blant de helserelaterte varene og tjenestene som er inkludert i konsumprisindeksen, er et utvalg legemidler, legekonsultasjoner og fysikalsk behandling. De ulike egenandelene som omtales nedenfor, fanges dermed bare delvis opp av konsumprisindeksen.

Egenandelstak 1 omfatter egenandeler for legehjelp, psykologhjelp, legemidler og sykepleieartikler på blå resept samt syketransport. Når taket er nådd, får en et frikort som gjelder resten av året. Egenandelstak 1 er for 2006 på 1615 kroner og er økt med 1,9 prosent i forhold til 2005. De to foregående årene økte taket med henholdsvis 2,3 og 14,8 prosent. I 2005 ble det utstedt om lag 1 million frikort.

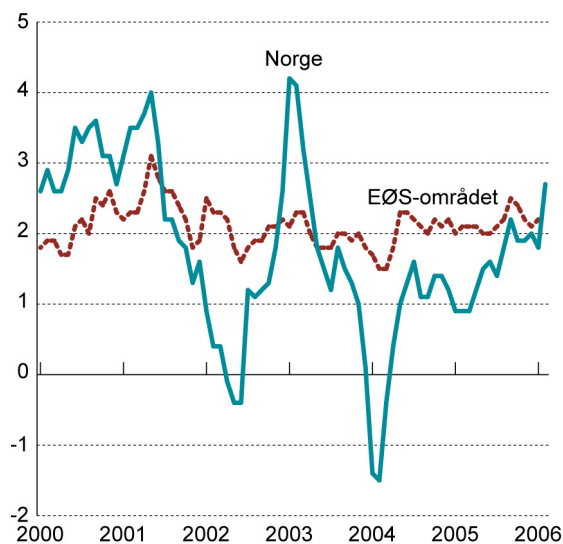
Egenandelstak 2 omfatter egenandeler for fysioterapi, refusjonsberettiget tannbehandling med visse unntak, opphold ved opptreningsinstitusjoner og behandlingsreiser til utlandet. Egenandelstak 2 er for 2006 satt til 2500 kroner, mot 3500 kroner i 2005 og 4500 kroner i 2003 og 2004. Fra 1. januar 2006 er det innført en egenandel på 50 kroner pr. behandling for pasienter som tidligere fikk gratis fysioterapibehandling som følge av bestemte diagnoser. I 2005 var det om lag 13 000 personer som nådde egenandelstak 2.

2.1.4 Den harmoniserte konsumprisindeksen

Det produseres harmoniserte konsumprisindekser i alle EU-land, samt Island og Norge, for å sammenlikne prisveksten mellom disse landene. Den harmoniserte konsumprisindeksen (HKPI) utarbeides parallelt med den tradisjonelle konsumprisindeksen (KPI). For Norge er det eneste området som er utelatt fra HKPI i forhold til KPI, selveieres bokostnader (beregnet husleie). Betalt husleie inngår imidlertid i indeksen. Totalt sett innebærer det at husholdningenes gjennomsnittlige boutgifter blir mindre vektlagt i HKPI enn i KPI. I Norge bygger vektene i både KPI og HKPI på et gjennomsnitt av resultater fra Forbruksundersøkelsen de siste tre årene, men vektene byttes på forskjellige tidspunkter i de to indeksene.

I 2004 var den gjennomsnittlige økningen i HKPI 0,6 prosent, mot en vekst i KPI på 0,4 prosent. I 2005 var den gjennomsnittlige økningen i HKPI og KPI på henholdsvis 1,5 og 1,6 prosent.

Figur 2.6 gir en oversikt over tolv månedersveksten i HKPI i Norge og EØS-området siden januar 2000. Fram til sommeren 2001 var prisstigningen i Norge høyere enn i EØS-området. I 2001 og 2002 påvirket endringer i momssatsene prisforløpet i Norge betydelig. Økningen i merverdiavgiftssatsen fra 1. januar 2001 bidro til å øke differansen i forhold til EØS-området, mens prisstigningstakten i Norge falt under veksten i EØS-området etter halveringen av merverdiavgiftssatsen for matvarer fra 1. juli 2001. Prisveksten i Norge var fra sommeren 2003 til og med januar 2006 lavere enn i EØS-området. Målt på tolv månedersbasis tok den norske prisveksten seg opp fra 1,8 prosent i januar til 2,7 prosent i februar. Dette må ses i sammenheng med økte elektrisitetspriser. Også i 2003 og 2004 var den norske prisveksten betydelig påvirket av endringer i elektrisitetsprisene.

Figur 2.6 Harmonisert konsumprisindeks i Norge og EØS-området. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå

2.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 2006

Utvalget har gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen Kvarts¹². I tillegg har utvalget hentet informasjon fra et materiale utarbeidet av Statistisk sentralbyrå om detaljistenes forventninger til prisendringene fram til mai 2006.

2.2.1 Forutsetninger for modellberegningene

De viktigste størrelsene som må anslås utenfor modellen, er summert opp i tabell 2.4.

Utviklingen i *importprisene* er viktig for prisutviklingen i Norge. Konsumprisindeksen definerer om lag ¼ av produktene (målt ved budsjettandeler) som importerte konsumvarer. Prisene på disse varene inneholder også betydelige hjemmekostnadselementer knyttet til distribusjon og avgifter. På den annen side er det viktige elementer av importert produktinnsats knyttet til produksjonen av varer og tjenester som er definert som leverte fra norske næringer.

Importprisene på konsumrelaterte varer er anslått å ha falt med 2,1 prosent fra 2004 til 2005. Året før økte prisene med 1,7 prosent. Utviklingen i importprisene på konsumvarer styres i stor grad av utviklingen i kronekursen, prisstigningen hos handelspartnerne og vridninger i importen fra høykostland til lavkostland, jf. avsnitt 2.1. Den importveide kronekursen styrket seg med 3,9 prosent i gjennomsnitt fra 2004 til 2005. Styrkingen kom i hovedsak i andre halvår i 2005, men mot slutten av året svekket kronen seg. Ved utarbeidingen av prisprognosen har utvalget tatt utgangspunkt i den importveide kronekursen i perioden november 2005 til januar 2006 og lagt til grunn at valutakursen vil holde seg på om lag dette nivået gjennom 2006. Det vil innebære en uendret valutakurs i gjennomsnitt fra 2005 til 2006 målt ved den importveide kronekursen. Utvalget har i anslaget for 2006 lagt til grunn en fortsatt økning i importen fra lavkostland. Det er i modellberegningene lagt til grunn et gjennomsnittlig fall i importprisene på konsumrelaterte varer med 0,3 prosent fra 2005 til 2006, regnet i norske kroner. I en alternativ beregning har utvalget anslått virkningen av at den importveide kronekursen blir 2 prosentpoeng svakere enn lagt til grunn. Det vil bidra til å trekke prisveksten opp med om lag 0,3 prosentpoeng fra 2005 til 2006.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt 54,6 USD eller 352 kroner pr. fat i 2005, mot en pris på 257 kroner pr. fat i 2004. Oljeprisen nådde en topp på nesten 68 USD i august, men falt deretter til om lag 52 USD midt i desember, bl.a. som følge av varmere vær enn normalt på den nordlige halvkule mot slutten av 2005. I hele januar lå prisen på råolje godt over 60 USD, mens den i første halvdel av februar kom noe ned. I siste halvdel av februar og i mars har oljeprisen igjen stort sett ligget over 60 USD. Gjennomsnittlig oljepris hittil i år har vært 61,5 USD. Utvalget har lagt til grunn at den gjennomsnittlige oljeprisen blir om lag uendret fra 2005 til 2006. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisen på fyringsolje. For å illustrere virkningen av å endre oljeprisforutsetningen, har utvalget foretatt en beregning der en ser på virkningen på konsumprisindeksen av at oljeprisen blir 40 kroner høyere pr. fat i år enn det som er lagt til grunn. Dette anslås å øke prisstigningen med 0,1 prosentpoeng.

Utviklingen i *prisene på norskproduserte jordbruksvarer* vil bl.a. være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved endring av

---

¹² For nærmere omtale av Kvarts vises det til Statistisk sentralbyrås hjemmesider: www.ssb.no/forskning/modeller/kvarts/

prisene. Det er også av betydning i hvilken grad markedssituasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at basisprisenivået for norskproduserte jordbruksvarer øker med 0,3 prosent fra 2005 til 2006.

Elektrisitetsprisene falt med 2,4 prosent fra 2004 til 2005. Markedsforholdene for elektrisitet tilsier at elektrisitetsprisene er høyere om vinteren enn om sommeren. I fjor var imidlertid elektrisitetsprisene lavest i begynnelsen av året for så å ta seg opp utover sommeren og høsten. I februar i år var elektrisitetsprisene 24,4 prosent høyere enn i februar 2005. Terminprisene i elektrisitetsmarkedet har de siste månedene indikert årsvekstrater for totalpris til husholdningene i området 10-30 prosent. Erfaringsmessig er det imidlertid en klar sammenheng mellom spotprisen på elektrisitet, som blant annet påvirkes av nedbørsmengde, og terminprisene. En bør derfor være forsiktig med å ta fullt inn over seg kortsiktige svingninger i terminprisene. Utvalget tar utgangspunkt i en beregning hvor elektrisitetsprisene øker med 10,0 prosent fra 2005 til 2006. I tabell 2.4 er det i tillegg gjengitt modellberegninger som viser at 10 prosentpoeng høyere elektrisitetspriser enn lagt til grunn, vil øke prisveksten med 0,6 prosentpoeng i forhold til referansebanen.

I modellberegningene er det forutsatt at *pengemarkedsrenten* i år i gjennomsnitt vil ligge på 2,9 prosent, opp fra 2,2 prosent i gjennomsnitt i 2005.

I beregningene med Kvarts har en benyttet modellens relasjon for husleie. Dette har gitt en anslått vekst i husleiene fra 2005 til 2006 på 2,4 prosent. Veksten antas dermed å ta seg noe opp i forhold til i fjor, da husleieindeksen økte med 2,0 prosent. Dette må ses i sammenheng med at utvalget har anslått en økning i pengemarkedsrenten og høyere prisvekst i år enn i fjor.

Prisene på varer til konsum inkluderer *avgifter og subsidier*, og vil dermed bli påvirket av det avgiftsopplegget som Stortinget vedtar. Hovedtrekkene i avgiftsopplegget som Stortinget vedtok for 2006, innebar følgende avgiftsendringer fra 1. januar:

- Merverdiavgiftssatsen for matvarer økte fra 11 til 13 prosent
- Den lave satsen for merverdiavgiften økte fra 7 til 8 prosent
- 25 prosent merverdiavgift på teletjenester i utlandet
- Miljøavgift på drikkevareemballasje og avgift på PET-flasker
- Overnatting inn i merverdiavgiftssystemet med lav sats på 8 prosent (gjelder først fra 1. september)

Øvrige mengdeavgifter ble prisjustert med i gjennomsnitt $1\frac{3}{4}$ prosent fra 1. januar. Utvalget har gjennomført beregninger for å vurdere de direkte prisvirkningene i 2006 av det vedtatte avgiftsopplegget for 2006. I forhold til et prisjustert avgiftsopplegg i tråd med utvalgets prisanslag, bidrar de vedtatte avgiftssatsene samlet til å øke prisveksten med vel 0,3 prosentpoeng i 2006. I januar i år var det en forskjell mellom KPI og KPI justert for avgiftsendringer (KPI-JA) på 0,4 prosentpoeng. Måten avgiftsendringer teknisk innarbeides i konsumprisindeksen, gjør at forskjellen mellom KPI og KPI-JA vil avta noe gjennom året.

Det er som vanlig knyttet usikkerhet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen, men kommunenes adgang til å fastsette gebyrer gjør at andre økonomiske forhold i den enkelte kommune vil spille inn. For offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene.

Tabell 2.4 Viktige forutsetninger for Kvarts-beregning av konsumprisvekst fra 2005 til 2006. Prosentvis vekst fra året før

Varegruppe	2005	2006
Importveid valutakurs ¹⁾	-3,9	0,0
Importpriser, tradisjonelle varer	0,3	0,0
Konsumrelaterte varer ²⁾	-2,1	-0,3
Øvrige varer	10,9	1,3
Råolje i NOK	36,6	-0,3
Priser på jordbruksvarer ³⁾	-0,7	0,3
Elektrisitetspris ⁴⁾	-2,4	10,0

¹⁾ Positiv endring betyr depresiering av norske kroner

²⁾ Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, (verkstedprodukter), biler m.v. og matvarer og råvarer.

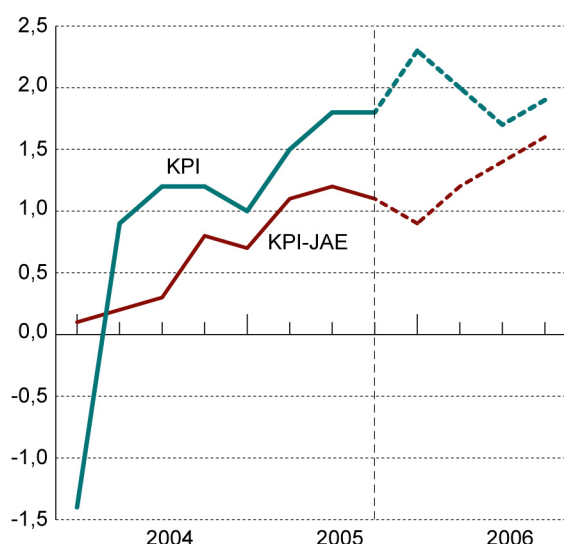
³⁾ Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.

⁴⁾ Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

2.2.2 Modellresultater

Beregningen som er blitt gjennomført med Kvarts, gir en økning i konsumprisindeksen på 2,0 prosent fra 2005 til 2006. Det tilsvarer en økning på 0,4 prosentpoeng fra året før, da KPI i gjennomsnitt økte med 1,6 prosent. Både utviklingen i elektrisitetsprisene og avgiftsendringene trekker opp prisveksten. Justert for avgiftsendringer og uten energivarer, gir modellberegningene en prisvekst i 2006 på 1,3 prosent, mot en vekst på 1,0 prosent i fjor.

Figur 2.7 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før ¹⁾

1) Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiplet linje er prognose.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Målt som vekst over fire kvartaler indikerer denne modellberegningen at prisveksten målt ved KPI vil være høyest i begynnelsen av 2006. Dette har sammenheng med forutsetningene om utviklingen i energiprisene gjennom inneværende år i forhold til utviklingen gjennom fjoråret. Konsumprisindeksen for februar var godt i tråd med utvalgets anslag til februarrapporten. Prisveksten målt ved KPI-JAE antas å tilta gjennom året, jf. tabell 2.5 og figur 2.7. Dette henger bl.a. sammen med forløpet på prisene for importerte konsumvarer.

I modellberegningen har en nyttet modellens relasjoner for lønnsdannelse som har gitt et anslag for en gjennomsnittlig lønnsvekst på 3,6 prosent fra 2005 til 2006.

Tabell 2.5 Modellresultater. Beregnet vekst i KPI fra 2005 til 2006 og isolerte virkninger av enkelte endringer i forutsetningene. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	2,3	2,0	1,7	1,9	2,0
KPI-JAE	0,9	1,2	1,4	1,6	1,3
<i>Isolerte prisvirkninger av:</i>					
10 prosentpoeng høyere/lavere elektrisitetspriser	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,6	+/-0,6	+/-0,6
2 prosent svakere/sterkere krone	+/-0,1	+/-0,3	+/-0,4	+/-0,4	+/-0,3
40 kroner høyere/lavere oljepris	+/-0,1	+/-0,1	+/-0,1	+/-0,2	+/-0,1

2.2.3 Forventningsindikator

Siden 2002 har Statistisk sentralbyrå hvert halvår utarbeidet og publisert en forventningsindikator for konsumprisene. Forventningsindikatoren bygger på opplysninger fra detaljister og offentlige institusjoner om forventet utvikling i deres utsalgspriser til forbruker i seks måneder framover, og utvalget består av om lag 450 respondenter. Den siste undersøkelsen dekker utviklingen fra november 2005 til mai 2006. I forventningsindikatoren er de innsamlede opplysningene benyttet uten videre bearbeiding. Opplysningene kan ses på som et samlet uttrykk for prisforventninger på detaljistsiden i økonomien på innsamlingstidspunktet.

Materialet fra undersøkelsen indikerte forventninger om en tolv månedersvekst i KPI på 1,8 prosent i desember, 2,4 prosent i januar og 2,7 prosent i februar. Undersøkelsens prisforventning var identisk med realisert prisvekst i desember, mens den lå 0,6 prosentpoeng for høyt i januar og 0,1 prosentpoeng for høyt i februar. Undersøkelsens forventning til tolv månedersvekst i KPI framover varierer fra 2,6 prosent i mars, til 2,2 prosent i april og 1,7 prosent i mai.

2.2.4 Utvalgets anslag på konsumprisutviklingen i 2006

Basert på forutsetningene foran, gir beregningen på modellen Kvarts en vekst i KPI på 2,0 prosent fra 2005 til 2006. Slike modellbaserte beregninger vil alltid være beheftet med usikkerhet. Usikkerheten i prisanslaget for 2006 er blant annet knyttet til utviklingen i elektrisitetsprisene, som kan øke mer fra 2005 til 2006 enn forutsatt i modellberegningen. I tillegg er det usikkert hvor raskt og sterkt endringer i kronekursen påvirker prisveksten, hvor

sterke effektene fra endringene i den internasjonale arbeidsdelingen blir framover og hvordan den innenlandske konkurransen påvirker prisutviklingen.

Siden utvalget presenterte sin foreløpige rapport i februar, har både Norges Bank og Statistisk sentralbyrå kommet med anslag for vekst i konsumprisene fra 2005 til 2006. Norges Banks anslår en KPI-vekst på $1\frac{3}{4}$ prosent i år, mens Statistisk sentralbyrås tilsvarende anslag er 2,6 prosent.

Med bakgrunn i de beregningene som er foretatt, ovennevnte vurderinger og utviklingen i elektrisitetsprisene den siste tiden, anslår Beregningsutvalget en **gjennomsnittlig prisvekst på $2-2\frac{1}{2}$ prosent** fra 2005 til 2006.

Kapittel 3

Utviklingen i norsk industris konkurranseevne

- *Den kostnadsmessige konkurranseevnen bedret seg i 2003 og 2004. Timelønnskostnadene i norsk industri økte om lag på linje med handelspartnerne, mens kronkursen svekket seg. I 2005 var lønnsveksten fortsatt nær veksten hos handelspartnerne, men kronkursen styrket seg med 4,4 prosent. De relative lønnskostnadene målt i felles valuta anslås dermed å ha økt med om lag 5 prosent i fjor.*
- *Norske timelønnskostnader i industrien var i den statistikken som foreligger anslagsvis 22 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av handelspartnerne i 2005. For industriarbeidere alene lå de norske kostnadene 36 prosent høyere enn gjennomsnittet. Det er knyttet høy usikkerhet til tallene. Blant annet taler flere forhold for at pensjonskostnader bare delvis er inkludert i statistikken.*
- *Lønnsomheten i industrien, målt ved tall fra nasjonalregnskapet og regnskapstall for aksjeselskaper, bedret seg i 2003 og 2004.*
- *I ettertid kan utviklingen i industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i markedsandelene for tradisjonelle varer på hjemmemarkedene og eksportmarkedene. Etter et betydelig fall i eksportmarkedsandelene på slutten av 1990-tallet, har disse holdt seg relativt stabile de siste årene.*

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Fordelene ved det internasjonale varebyttet vil bli vesentlig redusert, hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse, herunder full sysselsetting, og en akseptabel inntektsfordeling. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebyttet må over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. *Et lands konkurranseevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å overleve over tid. Dette beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å trekke til seg investeringer. En lønnsom næring må kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i arbeidsmarkedet. En kan ikke uten videre trekke slutninger fra utviklingen i konkurranseevnen for en enkelt bedrift eller næring til utviklingen i konkurranseevnen for et helt land. En økonomi med vekst og omstilling vil normalt være preget av ulik utvikling i konkurranseevnen for de enkelte næringer. Videre kan en bedring i konkurranseevnen for en næring, f.eks. gjennom subsidiering av innsatsfaktorene, gi en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevnen i samfunnsøkonomisk forstand. Det er derfor viktig å skille mellom konkurranseevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

3.1 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Blant de eksport- og importkonkurrerende næringene i fastlandsøkonomien er industrien den viktigste enkeltnæringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver

imidlertid ikke innebære at industriens konkurranseevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne kravet til balanse i utenriksøkonomien sikres med en mindre industrisektor. Men oljeinntektene innebærer ikke at konkurranseutsatt sektor på varig basis kan ha svakere konkurranseevne enn industrien hos handelspartnerne.

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i næringslivet. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader, transportkostnader og andre kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Videre vil produktivitetsutviklingen og offentlige avgifter og subsidier være av betydning for konkurranseevnen.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv. Disse næringene leverer vareinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om enkelte innsatsfaktorer, særlig arbeidskraft. Lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer kan føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan også bidra til å styrke næringslivets konkurranseposisjon. For en liten, åpen økonomi som den norske vil det være svært vanskelig å oppnå en stabil realøkonomisk utvikling uten at en samtidig har en relativt stabil nominell utvikling, herunder stabile valutakurser.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurranseevne. I avsnitt 3.1 kommenteres utviklingen i hhv. lønnskostnader, kapitalkostnader og andre kostnader. I avsnitt 3.2 presenteres tall for produktivitetsutviklingen. I avsnitt 3.3 kommenteres utviklingen i lønnsomheten. For å antyde noe om mulige nivåforskjeller i industriens kostnadsmessige konkurranseevne mellom land, omtales de totale lønnskostnadsnivåene for arbeidere i industrien i Norge og i andre land i avsnitt 3.4. For andre kostnadskomponenter er det enda vanskeligere å finne brukbare tall for nivå sammenlikninger. I avsnitt 3.5 gis det en oversikt over utviklingen i markedsandeler for tradisjonelle varer hjemme og ute.

Merknad: Boks 3.1 Konkurransetsatte og skjermede næringer inn her

3.1.1 Lønnskostnadsvekst

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i norsk industriproduksjon. Målt som andel av verdiskapingen (bruttoproduktet) i industrien har lønnskostnadene utgjort om lag 70 prosent de siste ti årene.

Tabell 3.1 Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før ¹⁾

	Gj.snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1996- 2005	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Lønnskostnader pr. time													
Norge	9,0	4,3	4,8	4,1	4,4	6,2	6,2	5,1	5,4	5,7	4,6	3,6	3,1
Handelspartnerne	7,1	4,4	3,7	4,7	3,6	3,4	3,3	4,5	4,2	3,6	3,9	3,2	2,8
Relative timelønnskostnader i nasjonal valuta ²⁾	1,7	-0,1	1,1	-0,6	0,8	2,7	2,8	0,6	1,2	2,0	0,7	0,4	0,3
Relative timelønnskostnader i felles valuta	0,3	-0,8	1,4	-0,7	1,8	-1,0	1,9	-1,5	4,4	10,2	-2,3	-3,3	4,9
<i>Memo:</i>													
Valutakurs ³⁾	1,4	0,8	-0,3	0,1	-1,0	3,7	0,9	2,1	-3,1	-7,4	3,0	3,8	-4,4

1) Tall for Norge er justert for endringer i antall virkedager. Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregning av industriens effektive valutakurs. Timelønnskostnadene inkluderer både funksjonærer og arbeidere i industrien.

2) Differansen mellom vekst i timelønn i norsk industri justert for endringer i antall virkedager, og timelønnsveksten hos handelspartnerne. Endringer i antall virkedager påvirker ikke den underliggende kostnadsutviklingen. En økning på 1 virkedag fra et år til et annet vil anslagsvis redusere veksten i timelønnskostnadene i norsk industri med ¼ prosentpoeng.

3) Industriens effektive valutakurs. Et positivt endringstall innebærer en effektiv svekkelse av norske kroner.

Kilder: Norge: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget, handelspartnerne: Se tabell 5.3 i vedlegg 5.

Tabell 3.1 og figur 3.1 viser utviklingen i lønnskostnader per time i norsk industri og for våre viktigste handelspartnere siden 1980. Det er knyttet høy usikkerhet til tallene. Blant annet taler flere forhold for at pensjonskostnader bare delvis er inkludert i statistikken. Ved å ta hensyn til valutakursendringer, kommer en fram til endringer i relative timelønnskostnader i felles valuta¹³. Tallene gir imidlertid ikke uten videre uttrykk for en enkel årsaks-virknings sammenheng. For eksempel vil en svekkelse av den norske kronen kunne påvirke den generelle prisutviklingen og bedriftenes inntjening, som i neste omgang kan påvirke lønnsveksten.

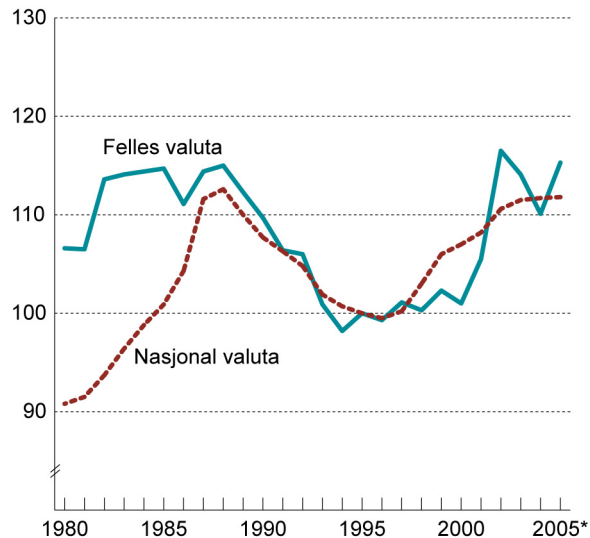
I løpet av de siste ti årene har den kostnadmessige konkurranseevnen, målt ved relative timelønnskostnader i felles valuta, i gjennomsnitt svekket seg med 1½ pst. per år. Svekkelsen må i hovedsak ses i sammenheng med gjennomgående høyere lønnskostnadsvekst i Norge i forhold til handelspartnerne. Forskjellen i lønnskostnadsvekst var på sitt høyeste i årene 1998 og 1999. For enkeltår har imidlertid valutakursen gitt sterke utslag på de relative lønnskostnadene, jf. figur 3.1. For eksempel var lønnskostnadsveksten i 2002 2,2 prosentpoeng høyere enn hos handelspartnerne. Den kraftige styrkingen av kronekursen fra 2001 til 2002 førte imidlertid til at de relative lønnskostnadene målt i felles valuta økte med over 10 prosent, jf. også omtale av kronekursutviklingen i vedlegg 4.

Veksten i timelønnskostnadene i norsk industri avtok i 2003 og 2004. Samtidig svekket kronekursen seg, og de relative timelønnskostnadene målt i felles valuta falt dermed med 5,7 pst. for de to årene sett under ett. Fra 2004 til 2005 økte de norske timelønnskostnadene anslagsvis med 3,1 prosent¹⁴. På bakgrunn av lønnskostnadstall fra Eurostat og IMF anslås den

¹³ Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bedriftene eller bransjene står overfor.

¹⁴ Tallet er glattet for endringer i antall virkedager.

gjennomsnittlige veksten i timelønnskostnadene hos handelspartnerne til 2,8 pst. i samme periode. Kronekursen, målt ved konkurransekursindeksen, styrket seg imidlertid med 4,4 prosent fra 2004 til 2005. Samlet sett tyder dette på at de relative timelønnskostnadene i norsk industri økte med om lag 5 pst. målt i felles valuta fra 2004 til 2005.

Figur 3.1 Relative timelønnskostnader i industrien, 1981 til 2005. Indeks 1995=100

Kilde: IMF, OECD, Eurostat og Statistisk sentralbyrå.

En rekke faktorer kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnadene og lønn per normalårsverk, f.eks. endringer i overtid, antall virkedager og sykefravær. Mens endringer i antall virkedager jevnes ut over tid, og således ikke har betydning for den underliggende utviklingen i relative lønnskostnader vis-à-vis utlandet, vil endringer i sykefravær, overtid, ferie mv. kunne gi uttrykk for reelle bidrag til utviklingen i lønnskostnadene. Tabell 3.2 gir en illustrasjon på hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i Norge. Tallene for 2004 og 2005 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier (dvs. andre arbeidskraftskostnader i tabell 3.2) bygger på et svært foreløpig kildemateriale.

Tabell 3.2 Ulike faktorerers bidrag til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i norsk industri.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Lønnskostnader pr. time, prosent ¹⁾	5,9	5,8	5,7	5,7	4,3	2,6	3,4
Lønn per normalårsverk, prosent	5,8	3,8	4,8	5,2	3,3	5,1	3,7
Avvik i prosentpoeng ²⁾	0,1	2,0	0,9	0,5	1,0	-2,5	-0,3
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng. Endring i ³⁾ :							
- Fravær	0,4	0,2	0,3	0,4	0,4	-1,1	-0,7
- Overtid	-0,1	0,3	-0,5	0,2	0,9	-0,6	-0,1
- Ferie	0,0	0,8	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0
- Antall virkedager	-0,3	0,7	0,3	0,0	-0,3	-1,0	0,3
- Andre arbeidskraftskostnader (inkl. strukturendringer)	0,1	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,2	0,2

1) Utvalgets anslag på timelønnsvekst.

2) Positivt avvik innebærer at timelønnskostnadene øker mer enn lønn per normalårsverk

3) Økt fravær og ferieutvidelser vil bidra til høyere timelønnskostnader sammenliknet med lønn per normalårsverk. Økt overtid og flere virkedager til trekke i motsatt retning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Veksten i timelønnskostnadene var markert lavere enn veksten i lønn per normalårsverk i 2004. Dette skyldes det kraftige fallet i sykefraværet i løpet av 2004, økt overtid, samt en økning i antall virkedager sammenliknet med året før. Fra 2004 til 2005 falt sykefraværet målt som årsgjennomsnitt og bruken av betalt overtid økte, noe som trakk i retning av reduserte timelønnskostnader i forhold til lønn per normalårsverk. På den annen side falt antall virkedager med én dag, noe som isolert sett bidro til økte timelønnskostnader¹⁵. Samlet sett anslår utvalget at timelønnskostnadene økte 0,3 prosentpoeng mindre enn lønn per normalårsverk i 2005.

Beregningsutvalget lager ikke egne anslag for den framtidige lønnsveksten hos Norges handelspartnere. EU-kommisjonen¹⁶ utarbeider imidlertid slike prognoser for de viktigste landene. Når disse veies sammen, anslås en vekst i samlede lønnskostnader per ansatt i industrien på om lag 3 prosent i 2006.

Merknad: Boks 3.2 Timelønnskostnader og årslønn

3.1.2 Andre kostnader

Ved siden av lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av innsatsfaktorer og kapital viktige for industrien. Tabell 3.3 gir en oversikt over indikatorer som kan antyde noe om den relative kostnadsutviklingen for renter, priser og energikostnader.

Kapitalkostnadene kan i teorien gjenspeiles i den såkalte brukerprisen på kapital. Brukerprisen tar hensyn til markedsprisen på kapitalutstyret, kostnadene ved å binde kapital i bedriften (renten), kapitalslitet og reglene for bedrifts- og kapitalbeskatning. Brukerprisen på kapital er

¹⁵ Timelønnskostnadene presentert i tabell 3.1 er imidlertid glattet for virkedagseffekter.

¹⁶ EU-kommisjonens AMECO database (Annual macro-economic database), november 2005 (http://europa.eu.int/comm/economy_finance/indicators/annual_macro_economic_database/ameco_en.htm). Anslagene gjelder vekst i lønn pr. sysselsatt i vareproduserende virksomhet.

vanskelig å måle i praksis, men en har data for enkelte viktige komponenter i brukerprisen som f.eks. renter.

I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og at reguleringene av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er fjernet, er det mindre grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig annerledes i Norge enn i andre land. Likevel er det en klar tendens til at mange bedrifter låner mest i nasjonal valuta. Dette gjelder særlig små og mellomstore bedrifter som produserer for hjemmemarkedene, hvor tilbud av kreditt forutsetter god lokal kunnskap om marked og aktører. Det kan også være rasjonelt å ha gjeld i nasjonal valuta siden andre kostnader og inntekter er i nasjonal valuta. Også slike bedrifter vil imidlertid møte internasjonal konkurranse. Det kan derfor være relevant å sammenlikne lånekostnadene i norske kroner med lånekostnadene for gjennomsnittet av våre handelspartnere. I så fall må en også korrigere for endringer i verdien på den norske kronen i forhold til valutaene til våre handelspartnere.

De siste ti årene har nominelle renter i gjennomsnitt ligget noe høyere i Norge enn hos handelspartnerne. Rentenivået i Norge falt markert gjennom 2003, og den nominelle rentedifferansen var negativ, hhv. 0,3 og 0,2 prosentpoeng i 2004 og 2005. På grunn av styrkingen av kronekursen gjennom 2005 økte isolert sett bedriftenes lånekostnader i Norge i forhold til handelspartnerne i 2005, når en korrigerer for valutakursendringer.

Utviklingen i renteindikatoren vil ikke fullt ut reflektere forskjeller i bedriftenes lånekostnader i eget land. For det første låner bedriftene i liten grad direkte i pengemarkedet. For det andre foregår en stor del av næringslivets opplåning både i Norge og andre land med lengre rentebindingstid. Omfanget av opplåning i utenlandsk valuta må bl.a. ses i sammenheng med bedriftenes eksponering på inntekts- og utgiftssiden. Graden av rentebinding kan også variere mellom land. Et tredje forhold er at den indikatoren som er stilt opp i tabellen, ikke tar hensyn til forskjeller i skattesystemene mellom land, som også er viktig for å vurdere bedriftenes kapitalkostnader.

Lønnsutviklingen i industrien setter gjerne et visst mønster for andre næringer og dermed for prisene på de varene og tjenestene de leverer til industrien. Tabell 3.3 viser utviklingen i prisnivået i Norge i forhold til handelspartnerne. Som indikator for prisutviklingen på innsatsvarer har en i mangel av brukbare pristall for leveranser til bedriftene benyttet konsumprisindeksen i Norge og hos handelspartnerne. Over tid kan en imidlertid regne med at det er en viss parallellitet i prisutviklingen. I løpet av de siste ti årene har prisveksten hos handelspartnerne vært noe lavere enn i Norge. I 2004 var konsumprisveksten markert lavere i Norge enn hos handelspartnerne, noe som bl.a. må ses i lys av at elektrisitetsprisene i Norge falt tilbake til et mer normalt nivå, etter en markert økning vinteren 2002-2003. I 2005 var prisveksten i Norge på linje med prisutviklingen i utlandet, jf. også omtalen av harmoniserte konsumpriser i kapittel 2.

Energikostnader, spesielt knyttet til elektrisk kraft, er av stor betydning for konkurranseevnen for deler av norsk industri. Kostnadene for elektrisitet er vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne. I 2005 var gjennomsnittlig pris på elektrisitet til industrien i Norge vel 40 prosent av gjennomsnittsprisen hos våre viktigste handelspartnere. I løpet av de siste ti årene har imidlertid prisveksten på elektrisitet for norsk industri vært høyere enn hos handelspartnerne, målt i felles valuta. Oppgangen skyldes i hovedsak høyere prisvekst, ikke valutakursendringer. Fra år til år vil imidlertid kronekursen kunne påvirke tallene til dels betydelig.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i lønnskostnadene, slik de måles i dette kapitlet. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurransevnen, men det er vanskelig å framskaffe sammenliknbare tall mellom land.

Tabell 3.3 Andre kostnader. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj. snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1996- 2005	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
<i>Nominelle korte renter,</i>													
<i>nivå²⁾:</i>													
Norge	13,3	6,9	5,0	4,9	3,7	5,8	6,5	6,8	7,2	6,9	4,0	2,0	2,2
Handelspartnerne	9,7	6,2	3,8	5,0	4,7	4,8	3,6	4,7	4,2	3,4	2,5	2,3	2,4
Rentedifferanse korr. for endringer i valutakurs	1,8	-0,2	1,5	-0,2	0,0	-2,6	1,9	-0,1	6,2	11,6	-1,5	-3,9	4,4
<i>Konsumpriser:</i>													
Norge	7,6	2,3	2,0	1,2	2,6	2,3	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5	0,4	1,6
Handelspartnerne	5,3	2,3	1,7	1,8	1,6	1,1	1,2	2,0	2,3	1,9	1,9	1,5	1,7
Relative konsumpriser i nasjonal valuta	2,2	0,0	0,3	-0,6	1,0	1,2	1,1	1,1	0,7	-0,6	0,6	-1,1	-0,1
Relative konsumpriser i felles valuta	0,8	-0,8	0,6	-0,7	2,0	-2,4	0,2	-1,0	3,9	7,4	-2,3	-4,7	4,5
<i>Industriens el.priser i øre pr. kWh:</i>													
Norge	13,4	15,0	17,3	15,8	15,8	14,1	15,8	15,7	17,7	17,6	19,2	20,3	20,5
Handelspartnerne	38,5	47,0	46,7	45,8	44,3	45,8	44,6	44,4	46,2	50,6	50,1	45,1	50,2
Relative elektrisitetspriser, prosent ³⁾	34,8	31,9	36,9	34,6	35,7	30,8	35,4	35,4	38,3	34,8	38,3	45,1	40,8

1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

2) Tremåneders pengemarkedsrenter.

3) Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået for handelspartnerne.

Kilder: International Energy Agency, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

3.2 Produktivitetsutviklingen

Målt ved relative timelønnskostnader har den kostnadmessige konkurransevnen i industrien svekket seg betydelig i løpet av de siste ti årene. Høy produktivitetsvekst innenlands kan i prinsippet motvirke denne svekkelsen. Gjennomsnittlig produktivitetsvekst i industrien i Norge, målt ved bruttoprodukt per timeverk, har imidlertid vært lavere enn hos handelspartnerne i samme periode.

Måleproblemer knyttet til produktivitetstallene indikerer imidlertid at deler av denne svekkelsen ikke er reell, jf. nærmere redegjørelse i Beregningsutvalgets rapport NOU 1996:4. Dersom en ser på utviklingen i relativ produksjon per utførte timeverk, er svekkelsen langt mindre enn om en ser på utviklingen i bruttoprodukt per timeverk. I løpet av de siste ti årene var produktivitetsveksten målt på denne måten om lag på linje med handelspartnerne.

Usikkerheten i produktivitetstallene er i hovedsak knyttet til to forhold. For det første er det metodiske problemer knyttet til målingen av bruttoproduktet i faste priser. Datagrunnlaget

for nasjonalregnskapsstatistikken og metoder for bl.a. deflatering varierer mellom ulike lands nasjonalregnskap. Videre er det en tendens til betydelige revisjoner i produktivitetstallene i ettertid. De foreløpige regnskapene baseres på relativt summarisk behandling av korttidsindikatorer, som for eksempel produksjonsindeksen. Senere regnskapsbaserte nasjonalregnskapstall kan dermed avvike forholdsvis mye fra foreløpige tall.

For det andre kan tallene for gjennomsnittlig relativ produktivitet i industrien gi et misvisende bilde. Ulik produktivitetsutvikling mellom næringer kombinert med ulik industristruktur mellom land kan gi opphav til forskjeller. Analyser av produktivitetsutviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på dette kan være en viktig faktor i forhold til den relative utviklingen mellom enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

Tabell 3.4 Utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gjennomsnitt													
	1981-1990	1991-2000	1996-2004 ³⁾	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	
<i>Produktivitet målt ved produksjon</i>														
Hele økonomien														
- Fastlands-Norge	2,3	3,2	3,1	3,3	4,8	3,0	3,1	2,6	4,5	2,5	2,1	2,4	3,2	
Markedsrettet virksomhet ²⁾														
- Fastlands-Norge	2,6	4,0	3,7	3,5	6,0	4,3	4,1	2,3	5,0	2,5	2,9	2,7	4,0	
Industrien														
- Norsk industri	3,8	2,8	3,8	3,8	3,9	3,9	3,8	1,2	5,4	2,7	4,7	4,6	2,5	
- Handelspartnerne	2,6	4,0	3,6	2,4	5,6	4,6	4,6	6,4	0,7	1,7	2,6			
- Relativ produktivitet	1,2	-1,1	0,1	1,4	-1,6	-0,7	-0,8	-4,9	4,7	0,9	2,1			
<i>Produktivitet målt ved bruttoprodukt</i>														
Hele økonomien														
- Fastlands-Norge	1,8	2,4	2,4	2,0	2,5	1,1	2,4	3,5	3,1	2,0	3,0	1,6	3,0	
- Handelspartnerne	2,5	2,1	1,7	1,6	1,7	1,6	1,8	1,9	1,4	2,0	1,5	1,8		
- Relativ produktivitet	-0,3	0,3	0,6	0,3	0,8	-0,4	0,6	1,5	1,8	0,0	1,5	-0,2		
Markedsrettet virksomhet ²⁾														
- Fastlands-Norge	2,0	3,0	3,1	1,5	3,6	2,9	4,2	3,3	4,2	2,0	4,4	2,0	4,4	
- Handelspartnerne	2,1	2,2	1,8	1,9	2,6	1,4	1,8	2,2	0,3	1,5	1,8	2,7		
- Relativ produktivitet	0,0	0,8	1,3	-0,4	1,0	1,4	2,3	1,1	3,9	0,5	2,6	-0,7		
Industrien														
- Norsk industri	2,3	0,8	2,8	1,9	-0,6	-2,0	3,7	2,8	3,1	2,8	8,6	5,1	2,9	
- Handelspartnerne	2,3	3,4	3,3	1,9	5,7	3,7	3,7	5,6	-0,3	3,0	3,3			
- Relativ produktivitet	0,0	-2,5	-0,8	0,0	-6,0	-5,5	0,0	-2,7	3,4	-0,2	5,1			

1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

2) Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet. Det er betydelige forskjeller mellom land når det gjelder hvilke aktiviteter i økonomien som er offentlige og hvilke som faller inn under definisjonen markedsrettet virksomhet. Ettersom produktivitet i offentlig sektor er definisjonsmessig fastsatt, og varierer noe mellom ulike land, vanskeliggjør dette produktivitetssammenlikningene for hele økonomien og markedsrettet virksomhet.

3) 1996-2003 der tall for 2004 ikke er tilgjengelig.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og OECD

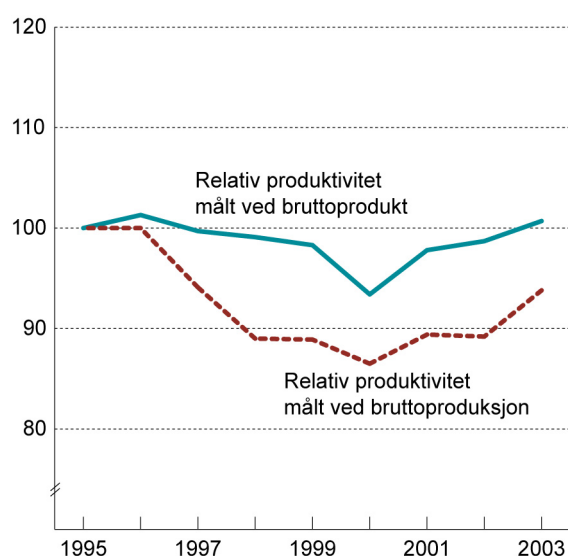
Dersom en ser på utviklingen i bruttoprodukt pr. timeverk i løpende priser regnet i felles valuta, har utviklingen i norsk industri også vært mer positiv, jf. figur 3.3. Dette gjenspeiler at den relativt svake utviklingen i produktiviteten ifølge nasjonalregnskapstallene blir motvirket av en tilsvarende sterkere prisvekst på norske industriprodukter. Det kan være flere årsaker til at nasjonalregnskapstallene viser en sterkere prisutvikling for norske industriprodukter, bl.a.:

- Norsk industri lager i stor grad produkter der prisene i sterkere grad har holdt seg oppe sammenliknet med næringer der produktivitetsveksten er høy.
- Skjerming av enkelte deler av norsk industri kan gjøre det mulig å ha høyere prisvekst for å kompensere for lav produktivitetsvekst.
- Målemetodene i nasjonalregnskapet i Norge og hos handelspartnerne kan være ulike.

Dersom den høyere prisveksten på norske industriprodukter skyldes det første forholdet, vil den relativt svake produktivitetsveksten i norsk industri ikke nødvendigvis innebære en tilsvarende svekkelse av konkurranseevnen. Dersom den relativt sterke prisveksten skyldes at skjerming gjør at deler av industrien kan kompensere for svak produktivitetsvekst ved høy prisvekst, er det større grunn til bekymring.

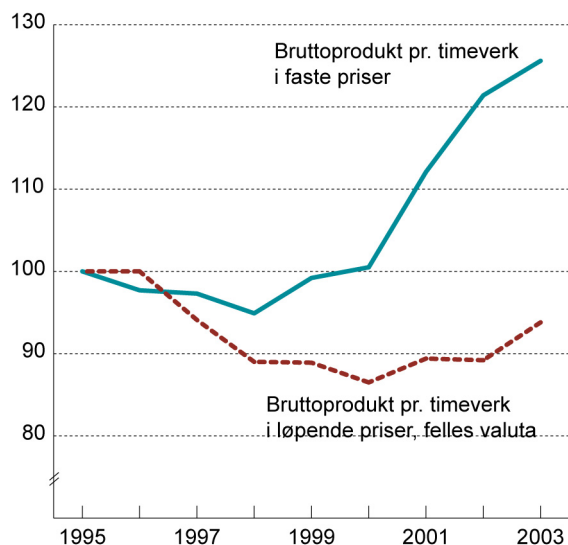
En analyse av utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten i industrien med utgangspunkt i mer disaggregerte tall (dvs. tall for de enkelte industrinæringer) for Norge, Sverige og Tyskland tyder likevel på at norsk industri samlet har hatt en relativt svak produktivitetsutvikling på 1990-tallet. Undersøkelsen viser imidlertid at noe av produktivitetsforskjellen mellom norsk og svensk industri på 1990-tallet kan tilskrives forskjeller i produktsammensetning, jf. nærmere redegjørelse i beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17, vedlegg 6.

Tallene i tabell 3.4 viser videre at produktivitetsveksten innen hele den markedsrettede virksomheten i norsk fastlandsøkonomi har vært sterkere enn hos handelspartnerne i løpet av de siste ti årene. Måling av produktivitet i tjenesteytende næringer er enda mer komplisert enn for vareproduserende næringer, bl.a. fordi datainnhenting til nasjonalregnskapet er mer ufullstendig. Utviklingen i produktiviteten i tjenesteytende næringer er viktig fordi tjenesteytende næringer utgjør en stor og stadig økende andel av økonomien.

Figur 3.2 Relativ produktivitet i industrien målt ved produksjon og bruttoprodukt. 1995 til 2003. Indeks 1995=100.

Kilde: OECD, IMF og Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.3 Relativ utvikling i bruttoprodukt pr. timeverk i industrien. 1995 til 2003. Faste priser og løpende priser i felles valuta. Indeks 1995=100.

Kilde: OECD, IMF og Statistisk sentralbyrå.

3.3 Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i konkurransevnen og lønnsomheten i næringslivet. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser eller svakere produktivitetsutvikling er faktorer som isolert bidrar til svekket konkurransevne og lavere lønnsomhet. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser eller sterkere produktivitetsutvikling isolert til bedret konkurransevne og høyere lønnsomhet.

I løpet av de siste ti årene sett under ett har lønnsomheten i norsk industri utviklet seg om lag på linje med lønnsomheten hos handelspartnerne, til tross for svekkelsen av den kostnadmessige konkurransevnen i denne perioden. Dette henger bl.a. sammen med at norsk industri har opplevd raskere prisvekst for sine produkter enn for sine innsatsvarer, og dermed hatt en betydelig "terms of trade"-gevinst, jf. også drøftingen i avsnitt 3.2. En nærmere beskrivelse av de ulike lønnsomhetsmålene er gitt i boks 3.3.

Lønnsomheten kan måles både ved makroøkonomiske og bedriftsøkonomiske mål, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25. Makromålene tar utgangspunkt i sentrale nasjonalregnskapssammenhenger mellom innenlandsk verdiskaping og produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. De bedriftsøkonomiske målene tar utgangspunkt i kjente nøkkeltall fra ordinære regnskaper. Det er til en viss grad samsvar mellom de to lønnsomhetsmålene, men forskjeller mellom nasjonalregnskapet og regnskapsstatistikken vil bidra til avvik.

Merknad: Boks 3.3 Indikatorer for lønnsomhetsutviklingen

Vedleggstabell 5.5 i vedlegg 5 viser makroøkonomiske indikatorer for lønnsomhetsutviklingen i Norge og utlandet. I industrien tyder tallene på en moderat nedgang i lønnsomheten fra 2001 til 2002, noe som må ses i sammenheng med styrkingen av kronekursen og høy timelønnskostnadsvekst i denne perioden. Reviderte nasjonalregnskapstall viser en klar bedring av industriens lønnsomhet i 2003 og 2004, jf. også avsnitt 6.3 og boks 3.7.

Lønnsomheten for hele fastlandsøkonomien har også tatt seg opp de siste årene, etter en relativ svekkelse mot handelspartnerne gjennom siste halvdel av 1990-tallet. Tallene tyder på at nivået på lønnsomheten ligger noe lavere i Norge enn hos handelspartnerne. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til slike nivå sammenlikninger, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25. Foreløpige nasjonalregnskapstall tyder på at lønnsomheten i Fastlands-Norge tok seg ytterligere opp i 2005.

Vedleggstabell 5.6 viser utviklingen i bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål for industrien i Norge og utvalgte land for perioden 1996-2004. Mens lønnsomheten i norsk industri viste en synkende tendens i perioden fram til år 2000, var lønnsomheten relativt stabil blant handelspartnerne. Lønnsomheten i norsk industri sank dermed relativt til lønnsomheten i utlandet. Lønnsomheten i både norsk, europeisk og amerikansk industri falt i perioden 2000-2002, både målt ved driftsmarginen og totalrentabiliteten. Nedgangen i lønnsomheten i denne perioden må trolig må ses i sammenheng med markert lavere vekst i verdensøkonomien. I 2003 tyder tallene på at lønnsomheten i både Norge, USA og Japan tok seg noe opp igjen. Foreløpige tall viser at lønnsomheten i Norge tok seg ytterligere opp i 2004.

Merknad: Boks 3.7 inn her.

3.4 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land.

3.4.1 Innledning.

De nordiske forhandlings- og lønnsdannelsesmodellene i privat sektor har skilt relativt skarpt mellom arbeidere og funksjonærer. Fordi det er vanskelig å få verifisert sammenlignbarheten og kvaliteten av lønnsstatistikk mellom landene for alle sektorer, begrenser man seg til å sammenligne grupper hvor klassifikasjonsstandardene er noenlunde like landene imellom og hvor praksis i innsamling (for eksempel lønnsbegreper) er noenlunde de samme. Industriarbeidergruppen antas i statistikk sammenheng å være en relativt homogen gruppe mellom landene.

Nye produksjonsprosesser innen industrien har bidratt til at arbeidsinnholdet for mange industriarbeidsplasser har endret seg kraftig. Funksjonærene utgjør en stadig større andel av lønnsmassen også i industribedrifter og avgrensningen mellom funksjonærer og arbeidere er heller ikke lengre så tydelig som tidligere. I NHO-bedrifter utgjorde lønnssummen for industrifunksjonærer i 2004 i overkant av 50 prosent av lønnssummen totalt i industrien. Denne andelen har steget jevnt de siste årene. For funksjonærer avtales det sentrale tillegg bare for en begrenset gruppe, men også i den lokale og individuelle lønnsdannelsen kan kollektive føringer ha betydning.

I tillegg til lønnskostnadssammenlikninger mellom industriarbeidere i avsnitt 3.4.2, presenteres i avsnitt 3.4.3 derfor også tall både for industriarbeidere og industrifunksjonærer samlet. Selv om kildematerialene er noe ulike, mener utvalget at sammenlikningen kan indikere kostnadsforskjellene mellom land for alle ansatte innenfor industrien selv om forskjellene kan være basert på ulik yrkessammensetning. I sammenlikningen mellom land vil også arbeidstiden og de indirekte personalkostnadene være forskjellige for arbeidere og funksjonærer landene imellom. Også fordelingen av antall funksjonærer varierer mellom land.

I boks 3.5 har utvalget forsøkt å identifisere metodiske forskjeller som kan ha betydning for de relative forskjellene.

3.4.2 Industriarbeidere

Avlønningsformen for industriarbeidere har tradisjonelt vært timelønn. En del industriarbeidere kan også ha fast månedslønn. Alle lønnelementer som grunnlønn, bonus uregelmessige tillegg og overtid er tatt med i lønnsbegrepet. Alle lønninger er omregnet til timefortjeneste pr. arbeidet time.

Lønnskostnadstallene er basert på datasammenligninger av BLS (Bureau of Labor Statistics) i USA. Direkte sammenlignbare nivå tall finnes frem til 2004. Tallmaterialet fra BLS (nov. 05) er revidert for nesten alle land i tråd med nye opplysninger i forhold til tall i NOU 2005:16. Revisjonen er langt større for 2004 enn det som har vært vanlig. Siste revisjon har ført til at lønnskostnadene er nedjustert for en rekke av handelspartnerne. Dette bidrar til at relative lønnskostnader for norske industriarbeidere lå 3-4 prosentenheter høyere enn anslått for 2004 i forrige rapport fra utvalget. De største endringene har skjedd for Danmark og Belgia. I tillegg er sammenlignbare tall for Tsjekkia og Ungarn tatt med i sammenligningene fra 2000.

Tabell 3.8 og 3.9 viser lønnskostnader pr. time for industriarbeidere i forhold til Norges handelspartnerne, målt i felles valuta. De faktiske valutakursene er lagt til grunn sammen med konkurransevekter som er brukt før øvrig i kapittel 3.

Som bakgrunn for endringene av relativt lønnsnivå fra 2004 til 2005 har man framskrevet lønnsveksten for industriansatte på grunnlag av tabell 5.3 i vedlegg 5

I forhold til gjennomsnittet for alle grupper av land i tabell 3.8 økte lønnskostnadsnivået i Norge sterkere i alle årene fra 1995 til 2002, målt i felles valuta. Fra 2002 til 2004 bidro lav lønnskostnadsvekst i Norge og endrede valutakurser til en viss reversering av den sterke veksten i relativt lønnskostnadsnivå. Tallene for 2005 tyder på at dette snudde, slik at det relative lønnsnivået i 2005 var nær toppnivået fra 2002. Norske industriarbeidere hadde i 2005 det høyeste gjennomsnittlige lønnsnivå av samtlige land i tabell 3.9 og 3.10.

Lønnskostnadsnivået for norske industriarbeidere lå i 2004 29 prosent høyere enn gjennomsnittet for handelspartnerne som er med i tabell 3.9, regnet i norske kroner. Utvalget anslår at de tilsvarende relative lønnskostnadene for 2005 har steget til 36 prosent høyere enn konkurrentene.

Nivåsammenligningene omfatter ca.97 prosent av konkurrentene brukt ellers i dette kapitlet. Landene som ikke er med i de relative sammenligningene i 3.8 og 3.9 (som står for vel 2 prosent av samhandelen) er Thailand, Singapore, Taiwan, Polen.

I tabell 3.8 er det satt opp relative nivå tall for **noen grupper av land** i forhold til lønnsnivå for norske industriarbeidere.

Tabell 3.8 Lønnskostnader for industriarbeidere i Norge i forhold til grupper av land
(Handelsveide grupper av land=100)

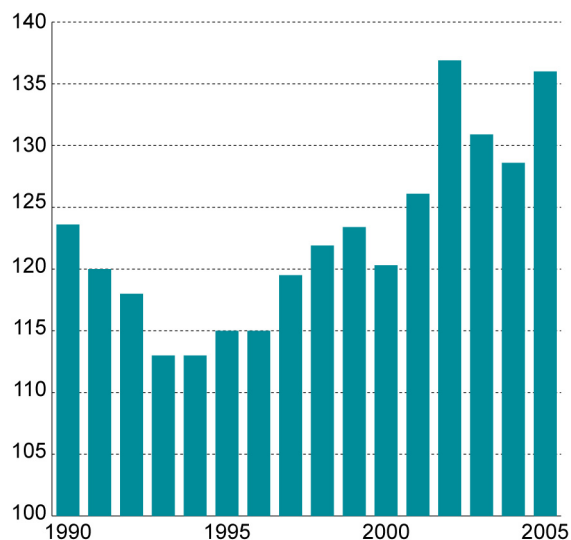
	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005 ¹⁾
Alle	124	115	120	126	137	131	129	136
Nordiske land ²⁾	107	108	110	119	128	118	115	122
Euro- landene ³⁾	116	104	123	126	136	127	125	132
Ikke- Euroland ⁴⁾	130	125	118	126	138	134	132	139

1) Anslag for 2005.

2) Danmark, Sverige og Finland.

3) Tyskland, Frankrike, Italia, Belgia, Nederland, Østerrike, Finland, Irland, Spania, Hellas og Portugal.

4) Danmark, Sverige, Sveits, USA, Japan, Sør-Korea, Canada og Storbritannia, Ungarn, Tsjekkia

Figur 3.4 Lønnskostnader per arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnerne. Handelspartnerne=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.9. Totale lønnskostnader¹⁾ for voksne industriarbeidere i felles valuta²⁾. Indeks Norge=100

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100
Danmark	84	102	97	95	89	96	97	92
Tyskland	100	121	100	96	88	94	94	88
Finland	97	98	86	85	79	86	88	85
Nederland	83	97	85	85	81	87	89	83
Sveits	95	117	93	93	87	88	87	82
Belgia	82	103	88	85	79	84	86	82
Sverige	96	87	89	79	74	80	82	77
Østerrike	82	102	84	82	75	80	82	78
Storbritannia	58	55	74	72	67	67	71	68
Frankrike	71	77	68	67	62	67	69	66
USA	68	69	87	88	78	71	67	67
Canada	75	67	73	70	61	62	62	64
Irland	54	55	56	58	56	60	63	61
Japan	58	95	97	83	68	64	63	58
Italia	80	63	61	58	54	57	59	56
Spania	52	51	47	46	43	47	49	48
Hellas ³⁾	31	37	35	35	34	37	37	34
Sør-Korea	17	29	36	33	32	32	33	37
Portugal	17	20	20	20	18	20	20	19
Tsjekkia			12	13	14	15	16	16
Ungarn			12	14	14	15	17	17

1) Lønnsbegrepet er lønn og indirekte personalkostnader per arbeidet time.

2) Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

3) Av mangel på data fra BLS etter 2000, er lønnsnivået som da ble oppgitt fremskrevet med vekstprosent og kildemateriale for lønnskostnader i tabell 5.3 vedlegg 5, justert for valutakurser.

Kilde: Bureau of Labor Statistics (BLS). For 2005: Lønnsnivå i 2005 er fremskrevet med lønnskostnadsveksten og kildematerialet i tabell 5.3. i vedlegg 5. Valutakurser fra Norges Bank.

Strukturen på timelønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger pr. arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lavere lønninger pr. arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader. Tallmaterialet gir grunnlag for en slik oppsplitting frem til 2004. I 2004 hadde danske og norske industriarbeidere høyeste utbetalt lønn pr. arbeidet time. For 14 av de 19 landene i tabell 3.10 utgjorde de indirekte personalkostnadene en høyere andel av utbetalt lønn enn i Norge. 8 av de 19 landene hadde høyere indirekte lønnskostnader enn Norge. Disse representerer om lag 55 prosent av konkurransevektene knyttet til de land vi har data for indirekte personalkostnader for.

Noen av komponentene i lønnskostnadstallene er anslått på et noe usikkert grunnlag. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land. Nivåsammenligningen er basert på gjennomsnitt for industriarbeidere og er ikke representativ for alle deler av industrien.

Ifølge beregninger fra Statistisk sentralbyrå (SSB) utgjorde trygde- og pensjonspremier 19,1 pst. av utbetalt lønn i industrien i 2003. Arbeidsgiveravgift til folketrygden utgjorde den største posten på 13,2 pst., mens andre trygde- og pensjonsutgifter¹⁷ utgjorde 5,9 pst.

Tallmaterialet fra BLS tyder på at indirekte personalkostnader i Norge utgjorde om lag 41 pst. av lønn for arbeidet tid i 2004, jf. tabell 3.10. Avviket mellom tallmaterialet fra SSB og BLS må bl.a. ses i sammenheng med at:

- Arbeidsgiverfinansiert lønn under sykdom, feriepenger og bonuser er i BLS-statistikken regnet som indirekte personalkostnader. I nasjonalregnskapet regnes disse størrelsene som utbetalt lønn.
- BLS-tallene omfatter bare industriarbeidere, mens nasjonalregnskapstallene gjelder alle ansatte i industrien.
- BLS-tallene er basert på lønn pr. arbeidet time, mens tallene fra SSB er basert på samlet årlig utbetalt lønn.

Utvalget vil arbeide videre med spørsmål knyttet til internasjonale sammenlikninger av indirekte lønnskostnader.

---

¹⁷ Faktiske og beregnede.

Tabell 3.10 Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere. I norske kroner i 2004¹⁾

	Gjennomsnittlig timefortjeneste pr. arbeidet time	Indirekte personalkostnader i % av lønn for arbeidet tid ²⁾	Totale lønnskostnader pr. arbeidet time
	Kr./time	%	Kr./time
Norge	164	41,8	234
Danmark	165	38,4	227
Tyskland	129	69,7	219
Nederland	123	68,2	207
Finland	118	75,5	206
Sveits	133	53,5	204
Belgia	102	97,8	202
Sverige	114	67,4	192
Østerrike	98	93,5	190
Storbritannia	114	46,2	166
Frankrike	87	84,0	161
USA	109	43,6	156
Japan	87	70,3	148
Irland	112	31,9	148
Canada	105	37,9	145
Italia	73	88,1	138
Spania	64	79,0	115
Hellas	-	-	86
Sør-Korea	-	-	78
Portugal	28	68,2	47
Ungarn	20	83,7	38
Tsjekkia	20	58,9	31

¹ Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

² Indirekte personalkostnader pr. faktisk arbeidet time: Gjelder både lønn for ikke-arbeidet tid (lønn under sykdom, feriepenger, bevegelige helligdager) og andre indirekte personalkostnader og arbeidsgiveravgifter

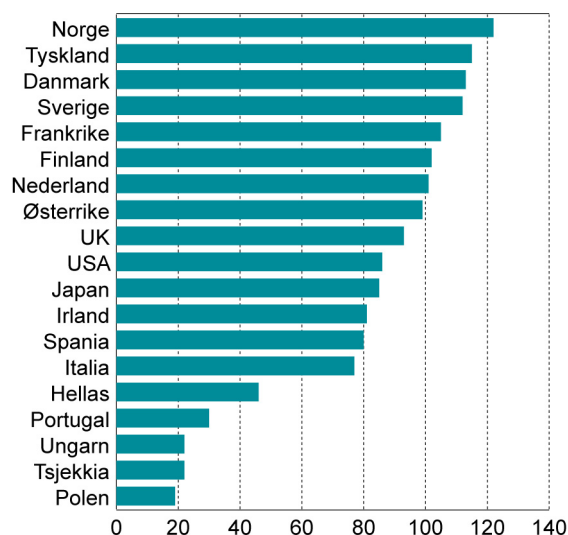
Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA

3.4.3 Internasjonale sammenlikninger av timelønnskostnader for alle ansatte (funksjonærer og arbeidere) i industrien

Figur 3.5 og tabell 5.4 i vedlegg 5 viser at norske timelønnskostnader for alle ansatte (både funksjonærer og arbeidere) i 2005 var 22 prosent høyere enn handelsvektet gjennomsnitt av de andre landene som er med i sammenlikningen. For industriarbeidere alene lå de norske kostnadene 36 prosent høyere enn gjennomsnittet. Forskjellen i lønnskostnadsnivå til andre

land reduseres dermed med om lag 14 prosentpoeng når funksjonærene ovenfor tas med. En hovedforklaring på dette er at de relative forskjellene for industrifunksjonærer mellom Norge og konkurrentene er klart mindre enn for arbeidere. Likevel er lønnskostnadsnivået for industrifunksjonærer trolig også høyere enn i konkurrentlandene.

Sammenlikningen er basert på nivå tall for timelønnskostnader fra år 2000. I figuren under er disse nivåene fremskrevet til 2005 ved hjelp av vekstrater for timelønnskostnader for alle ansatte i industrien samt endringer i valutakursene.

Figur 3.5 Timelønnskostnader i Norge i forhold til handelspartnerne i 2005 for alle ansatte i industrien. Handelspartnerne=100.

Kilder: Eurostat og Statistisk sentralbyrå.

Merknad: Boks 3.4 og 3.5 inn her

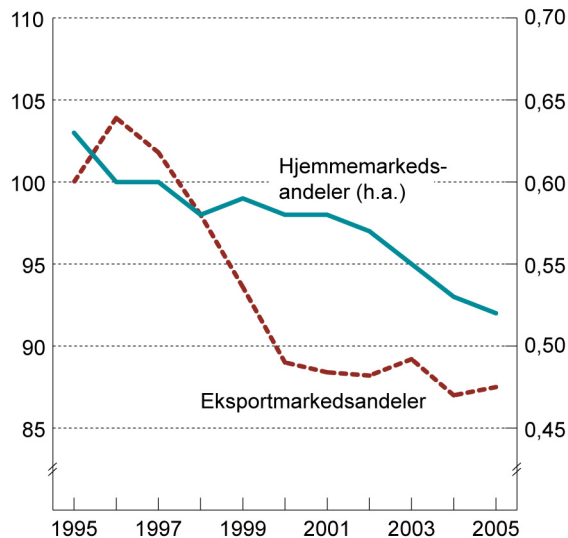
3.5 Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene

Merknad: Boks 3.6 Om markedsandeler

I ettertid kan industriens totale konkurransevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter på *hjemmemarkedene* og *eksportmarkedene*, jf. boks 3.6. I tillegg vil utviklingen i industriens konkurransevne bl.a. påvirke industriens andel av bruttonasjonalproduktet, sysselsetting og beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital.

Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurransevnen fører til evt. endrede markedsandeler. I tillegg vil forskjeller i selve kostnadsnivået ha betydning for sammenhengen mellom endringer i konkurransevnen og endringer i markedsandelene. Utviklingen i markedsandelene må dessuten ses i sammenheng med den økonomiske utviklingen for øvrig. Økonomisk vekst kjennetegnes bl.a. ved økt internasjonal spesialisering. Ved økonomisk vekst vil derfor enkelte næringer og bedrifter øke sine markedsandeler, mens andre får reduserte markedsandeler uten at det nødvendigvis gir uttrykk for endringer i konkurransevnen for

landet. Økt internasjonal arbeidsdeling vil for eksempel bidra til en underliggende nedgang i hjemmemarkedsandelene. Norske hjemmemarkedsandeler bør derfor sammenliknes med hjemmemarkedsandelene hos handelspartnerne. Avvik i enkeltår kan ha sammenheng med at konjunkturutviklingen ikke er i fase i Norge og hos handelspartnerne.

Figur 3.6 Eksport¹⁾- og hjemmemarkedsandeler²⁾ for tradisjonelle varer, 1995 til 2005.

1) Volumindeks 1995=100

2) Volumandeler

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Hjemmemarkedsandelen for tradisjonelle varer utgjorde ifølge nasjonalregnskapstall 63 pst. i 1995. Andelen har falt jevnt de siste ti årene og var anslagsvis 52 pst. i 2005. Foreløpige tall indikerer at eksportmarkedsandelene for tradisjonelle varer har vært relativt stabile de siste fire årene, etter et fall på om lag 11 prosent gjennom de foregående fem årene.

Boks 3.1 Konkurransetsatte og skjermede næringer

Tradisjonelt har konkurransetsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

En drøfting av innholdet i begrepene konkurransetsatte og skjermede næringer er gitt i Holden-utvalgets rapport NOU 2000:21, vedlegg 8 (av professor Asbjørn Rødseth). I teorien blir skjermede næringer definert ved at de produserer varer eller tjenester som verken eksporteres eller importeres, mens konkurransetsatte næringer produserer varer eller tjenester som eksporteres eller importeres. Denne inndelingen kan ses i lys av en sontring mellom rotløse næringer og andre næringer. Rotløse næringer er næringer som ikke har noen naturlig geografisk forankring, og de kan dermed relativt enkelt flytte produksjonen til et annet land dersom dette viser seg lønnsomt.

For de konkurransetsatte næringene vil produsentprisene i stor grad bli bestemt på verdensmarkedet, mens produsentprisene i de skjermede næringene i større grad vil reflektere forholdet mellom tilbud og etterspørsel innenlands. I praksis er det imidlertid vanskelig å avgrense hvilke næringer som er konkurransetsatte og hvilke som er skjermede, fordi mange næringer er i en mellomstilling.

Rene konkurransetsatte næringer kjennetegnes av bedrifter som produserer for et internasjonalt marked ved hjelp av arbeidskraft som eneste lokale (ikke-mobile) produksjonsfaktor. (Bedriftene bruker også kapital, men er ikke bundet til å investere denne i Norge). For konkurransetsatte næringer vil utviklingen i lønnsnivået over tid bestemme om næringen blir værende i Norge eller ikke. Blir lønnsnivået for høyt sammenliknet med produktiviteten, reduseres lønnsomheten, noe som kan føre til at det ikke blir investert i nye arbeidsplasser. Lønnsnivået i de rene konkurransetsatte næringene binder samtidig opp lønnsnivået i resten av økonomien dersom en skal ha samme lønn for samme arbeid uavhengig av næring.

Boks 3.2 Timelønnskostnader og årslønn

Timelønnskostnadene som omtales i dette kapittelet utgjør samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver, samt naturallønn) og indirekte lønnskostnader (arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver). Antall utførte timeverk regnes eksklusive fravær, som for eksempel ferie, permisjon og sykefravær, men inklusive overtid.

Årslønn for en lønnstakergruppe er definert som gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner m.v. Årslønnen kan dermed sies å gi et samlet uttrykk for veksten i de avtalte lønnsatsene for arbeidstakerne i gruppen som en betrakter.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i betalt fravær, f.eks. sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår
- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepenger

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor, vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen. Forskyvning i alderssammensetningen og endringer i antall som mottar pensjonsytelser fra bedriftene, vil også bidra til at timelønnskostnadene utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

Boks 3.3 Indikatorer for lønnsomhetsutviklingen

Lønnsomheten kan måles både ved makroøkonomiske og bedriftsøkonomiske mål, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25:

Makroøkonomiske lønnsomhetsmål

- I) driftsresultatandel = driftsresultat/totale faktorinntekter
- II) kapitalavkastningsraten = driftsresultat/verdien av kapitalbeholdningen

Driftsresultatandelen fanger opp sentrale forhold som påvirker lønnsomheten. F.eks. vil økende lønnskostnader føre til redusert driftsresultatandel, noe som isolert sett innebærer redusert lønnsomhet og svekket konkurranseevne.

Kapitalavkastningsraten er en indikator for hvor mye kapitaleierne får igjen i forhold til innsatsen (innskutt realkapital).

Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål

- III) driftsmargin = driftsresultat / driftsinntekter
- IV) totalrentabilitet = (resultat før ekstraordinære poster + finanskostnader) /
total kapital
- V) egenkapitalandel = egenkapital pr. 31.12 / sum eiendeler pr. 31.12

Driftsmarginen kan beregnes brutto eller netto, dvs. henholdsvis før og etter ordinære avskrivninger. I internasjonale sammenlikninger brukes ofte brutto driftsmargin pga. ulike avskrivningsregler i forskjellige land. Ulik kapitalinnsats og ulik omløpshastighet for kapitalen i ulike bransjer innebærer at identiske driftsmarginer kan gi forskjellig kapitalavkastning. Driftsmargin er dermed mer egnet til å analysere utviklingen i lønnsomheten innen en bransje, enn utviklingen i lønnsomheten mellom ulike bransjer.

Totalrentabiliteten beregnes som resultatet i forhold til kapitalen i bedriften. Det er resultatet inklusive kostnader knyttet til lånefinansieringen som er relevant for å beregne avkastningen på hele kapitalen. For totalrentabiliteten måles resultatet uavhengig av om kapitalen er finansiert av egenkapitalen eller av lånte midler. Totalrentabilitetsmålet svarer i prinsippet til makrolønnsomhetsmålet *kapitalavkastningsraten*. Ulike metoder for å beregne verdsettingen av realkapitalen mv. i regnskapsstatistikken og nasjonalregnskapet bidrar imidlertid til at det ikke nødvendigvis er samsvar mellom tall basert på disse to lønnsomhetsmålene.

God lønnsomhet ett bestemt år vil ikke nødvendigvis innebære noen garanti for god lønnsomhet i fremtiden dersom lønnsomheten i det bestemte året skyldes en forbigående oppgangskonjunktur. Generelt, og spesielt i sykliske og svært konkurranseutsatte bransjer eller i bransjer med stor forretningsmessig risiko, vil en tilfredsstillende soliditet være nødvendig for å sikre bedriftens eksistens gjennom konjunkturforløpet. Soliditeten måles ofte ved *egenkapitalandelen*. Ulike bransjer krever ulik soliditet fordi risikoen i ulike bransjer er forskjellig.

Boks 3.4 Lønnsbegreper og lønnskomponenter i sammenlikningene.

Lønnsbegrepene som brukes av BLS faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader (Se forøvrig boks 3.5). Basis for beregningene i tabell 3.9 og 3.10 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidet time i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær etc. betalt av bedriften) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid.

Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f. eks. kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

De indirekte lønnskostnadene skal i prinsippet (i tabellene) også inkludere arbeidsgivers bidrag til pensjon, uførhet og andre ordninger som innebærer innbetaling til ”fond” som kommer til utbetaling nå eller senere. Dette betyr at en del av kostnadene for bedriften er relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpt, men ikke realiserte lønnskostnadselementer (”utsatt inntekt”).

For de fleste konkurrentlandene i tabellen har tyngdepunktet i aldersfordelingen beveget seg oppover. Dette innebærer sannsynlig en øket kostnadmessig belastning på lønnskostnadene pr. time fra pensjonsordninger. I samme retning trekker endringer i ordningenes ytelser og organisering.

Flere forhold taler for at nåværende pensjonskostnader bare delvis er med i tallene foran. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig økning i slike kostnader de siste årene (i alle fall etter årtusenskiftet) i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene. Samtidig kan det være store forskjeller mellom land som ennå ikke er kommet til syne i de statistiske sammenlikningstallene. Utvalget vil på bakgrunn av en standardisering av lønnskostnader, særlig innenfor EØS-området, ta slike forhold med ved sammenlikning av lønnsnivå mellom land når slike opplysninger foreligger. Et viktig element er også bonusutbetalinger. Dette skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land. I nasjonalregnskapstallene for Norge er trygde- og pensjonsutgifter, bonuser, lønn under sykdom og feriepenger i prinsippet inkludert i lønnskostnadsbegrepet.

Boks 3.5 Sammenlikning av lønnskostnader

Med bakgrunn i rapport fra arbeidsgruppe presentert i NOU 2000:26, vedlegg 6, vil utvalget peke på noen sentrale forhold knyttet til sammenligninger av lønnskostnader mellom land:

Arbeidstid.

For kostnadssammenligninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader pr. arbeidet tid være det mest relevante begrepet. I kildematerialet for handelspartnernes lønnsnivå og –vekst, i hovedsak Eurostat og BLS, er kostnadene i prinsippet målt i forhold til arbeidet tid. For noen land kan imidlertid kostnadene være målt i forhold til betalt tid. Som eksempel på betydningen av dette forhold viste summariske oppstillinger (NOU 2000:26) og beregninger basert på forskjellig arbeidstid pr. fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge at for eksempel Japan kunne ligge ca. 10 prosentpoeng høyere i kostnader pr. årsverk (jf. betalt tid) enn pr. arbeidet time. Motsatt ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene pr. årsverk ble 10 prosent lavere enn pr. arbeidet time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var omlag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

Lønnskostnadsbegreper.

Lønnskostnadsbegrepene er i prinsippet godt sammenfallende i materialet for industriarbeidere (BLS) og for alle arbeidere (Eurostat). Den viktigste forskjellen er at Eurostat under indirekte personalkostnader tar med opplæringskostnader og visse former for naturalytelser som ikke er med i BLS-sammenstillingene, fordi slike kostnader gjerne har vært regnet som øvrige driftskostnader i ikke-europiske land. En annen forskjell kan være hvordan ikke-kontante godtgjørelser eller naturalytelser prises.

Noen land er ikke med i Eurostat-sammenlikningene.

I forhold til sammenlikningen for industriarbeidere er Sveits, Canada og Sør-Korea ikke med i sammenlikningene for gruppene i pkt. 3.4.3. Dette betyr forholdsvis lite for vektete relative gjennomsnittstall i forhold til Norge.

Boks 3.6 Om markedsandeler

I ettertid kan industriens totale konkurransevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter på *hjemmemarkedene* og *eksportmarkedene*. Markedsandelene på hjemmemarkedet for industrivarer beregnes ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av industrivarer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av samme typer varer. Siden den samlede innenlandske anvendelsen inkluderer import som vil ha en tendens til å øke ved økt internasjonal arbeidsdeling, vil det være en tendens til at hjemmemarkedsandelene faller. Det følger av dette at en bør sammenlikne utviklingen i hjemmemarkedsandelene mellom ulike land for å få et bilde på tap av markedsandeler på hjemmemarkedet som ikke kan tilskrives økt internasjonal arbeidsdeling. I tillegg til en trendmessig nedgang som følge av økende grad av internasjonal arbeidsdeling, vil utviklingen i hjemmemarkedsandelene også kunne avhenge av utviklingen i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser. Det er vanskelig å tallfeste hvor mye av nedgangen i hjemmemarkedsandelene de siste årene som kan tilskrives de ulike forklaringsfaktorene. En analyse¹⁸ av de viktigste industrivarene kan imidlertid tyde på at vel halvparten av nedgangen i hjemmemarkedsandelene fra 1968 til 1994 skyldes økt internasjonal spesialisering. I tillegg har prisene på hjemmemarkedet økt klart kraftigere enn importprisene i denne perioden, noe som også har bidratt til tapet av hjemmemarkedsandeler. Utviklingen i dette prisforholdet kan imidlertid være påvirket av de samme bakenforliggende faktorer som tendensen til økende internasjonal arbeidsdeling. Spesielt kan lavere transportkostnader, bl.a. som følge av utviklingen innenfor informasjonsteknologi, ha bidratt til nedgang i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser i alle land over tid. Den samlede betydningen av internasjonal arbeidsdeling for nedgangen i hjemmemarkedsandelene er derfor trolig enda større enn antydning over.

Endringene i norsk industris *eksportmarkedsandeler* kan beregnes ved å sammenligne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer (ekskl. skip og oljeplattformer) med et handelsvektet gjennomsnitt av veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Til forskjell fra hjemmemarkedsandelene, tilsier økt internasjonal handel ingen tilsvarende trend i markedsandelene for eksport. Denne forskjellen henger sammen med at en bare ser på norsk eksport i forhold til handelspartnernes import, ikke samlet tilgang som også inkluderer hjemmeproduksjon. Forskyvninger i sammensetningen av norsk industris eksport i forhold til handelspartnernes vareimport vil kunne gi endringer i den samlede eksportmarkedsandelen uten at det behøver å være endringer i markedsandelene for undergrupper av industrivarer. Tolkingsproblemet forsterkes når en måler utviklingen i markedsandeler for undergrupper av industrivarer med endringen i den samlede vareimporten hos handelspartnerne som indikator for markedsvekst.

¹⁸ B. E. Naug (1999): "Modelling the Demand for Imports and Domestic Output", Discussion Papers No. 243, Statistisk sentralbyrå.

Boks 3.7 Revisjoner av nasjonalregnskapet

De endelige 2003-tallene for industrien viste en oppjustering av verdiskapningen for de fleste næringene sammenlignet med tidligere publiserte tall. Samlet sett ble bruttoproduktet justert opp med 16,5 milliarder eller 12 prosent i verdi. Årsaken til revisjonen var at strukturstatistikken som er basert på regnskapsopplysninger, viste at inntektene fra produksjonen var høyere enn først beregnet. Også verdien av produktinnsatsen viste seg å være høyere enn først antatt, men utgiftene ble likevel revidert opp langt mindre enn produksjonsinntektene. Prisene ble i liten grad endret, og resultatet var at produksjonsvolumet i industrien ble revidert opp med 3,0 prosentpoeng, fra en nedgang på 3,7 prosent til en nedgang på 0,7 prosent. Brutttoproduktet i faste priser ble oppjustert med 6,9 prosentpoeng og vokste med 3,0 prosent fra året før.

Strukturstatistikken for 2003 viste at industrinæringer hadde relativt store inntekter fra andre kilder enn tradisjonell industriproduksjon. For eksempel solgte noen bedrifter elektrisitet de hadde tilgang på i stedet for å anvende den selv, og disse bedriftene stanset normal produksjon og permitterte de ansatte. Slike ”ymse inntekter” fanges ikke opp av produksjonsindeksen for industrien, som blir brukt som indikator i de foreløpige nasjonalregnskapstallene.

Produksjonsindeksen forutsetter at det er et fast forhold mellom produksjonsvolumet og volumet av innsatsfaktorene. Når det skjer klare strukturelle endringer i forholdet mellom produksjon og produktinnsats, blir resultatet store revisjoner i både bruttoprodukt, lønnsomhet og i produktivitet.

Kapittel 4

Makroøkonomisk utvikling

4.1 Internasjonal økonomi

- *BNP-veksten hos Norges handelspartnere ble om lag 2 prosent i 2005. Basert på OECDs siste anslag vil veksten hos handelspartnerne kunne ta seg opp til 2¾ prosent i år.*
- *Veksten er særlig sterk i Kina og India og andre framvoksende økonomier i Asia. Også i USA er veksttakten høy, mens oppgangen i euroområdet er mer beskjeden.*
- *Selv om råoljeprisen har holdt seg høy en god stund, har veksten i konsumprisene vært moderat. Hos Norges handelspartnere økte konsumprisene med 1¾ prosent i fjor og anslag fra OECD trekker i retning av en viss oppgang i prisveksten til i underkant av 2 prosent i år.*
- *I tillegg til høye oljepriser utgjør de store ubalansene i verdenshandelen en usikkerhetsfaktor. Underskuddet i amerikansk utenriksøkonomi legger beslag på en betydelig andel av verdens finansielle sparing. Verdien på amerikanske dollar og rentenivået er derfor sårbare for brå endringer i utenlandske kreditorers vurdering av amerikanske verdipapirer som plasseringsobjekter.*

Veksten i verdensøkonomien er god, men med betydelige forskjeller mellom regionene. Særlig er veksten sterk i de framvoksende økonomiene i Asia, inkludert Kina og India. Også i USA er veksttakten høy, mens oppgangen i euroområdet er mer beskjeden. BNP-veksten for Norges handelspartnere anslås til om lag 2 prosent i fjor. Basert på OECDs siste anslag vil veksten hos handelspartnerne kunne ta seg opp til 2¾ prosent i år. Den sterkere veksten må særlig ses i sammenheng med at det ventes klart sterkere vekst i euroområdet og Sverige.

Selv om råoljeprisen har holdt seg høy en god stund, har veksten i konsumprisene vært moderat. Heller ikke økt kapasitetsutnyttelse har i vesentlig grad bidratt til oppgang i konsumprisene. En viktig årsak til dette er økt import fra lavkostland i Asia. Hos våre viktigste handelspartnere økte konsumprisene med 1¾ prosent i fjor, og anslag fra OECD trekker i retning av en viss oppgang i prisveksten til i underkant av 2 prosent i år. Økningen i veksten må i hovedsak ses i sammenheng med at prisveksten i Sverige ventes å ta seg opp. Den moderate prisveksten har bidratt til at korte renter har blitt liggende svært lave over lang tid. Inflasjonsforventningene har bidratt til at lange renter også er lave. I USA er de korte rentene hevet betydelig siden våren 2004, men de lange rentene er fortsatt relativt lave. Etter å ha holdt styringsrenten uendret på 2 prosent siden juni 2003, hevet den europeiske sentralbanken (ESB) renten til 2¼ prosent i desember i fjor og videre til 2½ prosent i mars. Signalene fra sentralbanken tyder på ytterligere rentehevinger i tiden framover.

Oppgangen i den økonomiske aktiviteten bidrar til vekst i sysselsettingen og nedgang i arbeidsledigheten. Arbeidsledigheten i OECD-området kom opp i 6,9 prosent i 2003 og har siden avtatt jevnt. OECD anslår ledigheten til 6¼ prosent i inneværende år. Arbeidsledigheten i euroområdet, som nådde sitt høyeste nivå i 2004 med 8,8 prosent, ventes å avta til i underkant

av 8½ prosent i år. OECD anslår på den annen side at arbeidsledigheten i Sverige først avtar i innværende år.

Amerikanske dollar har det siste året styrket seg mot euro. Ved inngangen til 2005 kostet 1 euro 1,36 dollar, mens dollaren i mars 2006 hadde styrket seg til om lag 1,20. Etter langvarig kritikk for å ha holdt en kunstig svak valutakurs, gjennomførte Kina endringer i valutakursregimet i juli 2005. Kursen på yuan ble revaluert med i overkant av 2 prosent mot dollar. Samtidig annonserte sentralbanken at valutaen heretter skal holdes stabil mot en kurv av valutaer, mens den før var knyttet ensidig opp mot dollar.

Det knytter seg betydelig usikkerhet til den internasjonale økonomiske utviklingen, og usikkerheten synes å være størst på nedsiden. I tillegg til høye oljepriser utgjør de store ubalansene i verdenshandelen en usikkerhetsfaktor. Underskuddet i amerikansk utenriksøkonomi legger beslag på en betydelig andel av verdens finansielle sparing. Verdien på amerikanske dollar og rentenivået er derfor sårbare for brå endringer i utenlandske kreditorens vurdering av amerikanske verdipapirer som plasseringsobjekter. Boligprisene i USA har steget til et historisk sett høyt nivå, målt både i forhold til inntekt og i forhold til kostnadene ved å leie. Disse forholdene vil kunne gjøre den amerikanske økonomien mindre motstandsdyktig mot midlertidige sjokk enn det den har vært de siste årene. Risikoen for lavere vekst i euroområdet er i første rekke knyttet til at den innenlandske etterspørselen fortsatt ikke skal ta seg opp. Særlig vil dette kunne være tilfelle dersom høyere prisstigning medfører innstramming i pengepolitikken og høyere renter. På den annen side kan en fortsatt ekspansiv pengepolitikk, økte bolig- og aksjeverdier, samt reformene i bl.a. arbeidsmarkedet etter hvert utløse et sterkere oppsving. Nedenfor gis en kort gjennomgang av den økonomiske situasjonen og utsiktene for sentrale handelspartnere.

Den økonomiske veksten i **USA** holder seg fortsatt godt oppe, og veksttakten i år ventes å holde seg uendret fra i fjor på om lag 3½ prosent. BNP-veksten i 4. kvartal i fjor var svakere enn ventet, men tilgjengelig korttidsstatistikk tyder på at veksten har tatt seg klart opp igjen i 1. kvartal. Husholdningenes etterspørsel har vært den viktigste drivkraften bak oppgangen. Lave renter og skattelettelse har gitt sterk inntektsvekst, mens økte boligpriser har gitt grunnlag for større lånefinansiert forbruk. Forbruksveksten har de seneste årene jevnt over vært sterkere enn inntektsveksten, og husholdningenes sparing utgjorde i 2005 - 1/2 prosent av deres disponible inntekt. Finanspolitikken ga vesentlige impulser i en tidlig fase av oppsvinget, men er nå tilnærmet nøytral. Etter hvert som virkningene av de lave rentene og skattelettelsene uttømmes, ligger det an til en avdemping av forbruksveksten. Lønnsomheten i bedriftene har vært god er god pga. de lave rentene, skattereduksjonene, relativt lav lønnsvekst og en høy produktivitetsvekst. Investeringsveksten, som har tatt seg markert opp, ventes derfor å holde seg høy også framover. En svekkelse av amerikanske dollar, særlig mot euro, og økt aktivitet internasjonalt bidro til at eksporten og industriproduksjonen har tatt seg opp de siste par årene. Mye av etterspørselen har likevel rettet seg mot import, særlig fra asiatiske lavkostland, slik at nettoeksporten har bidratt negativt til BNP-veksten. I arbeidsmarkedet har bildet vært noe blandet. Arbeidsledigheten er på vei ned, mens sysselsettingen har økt noe mindre enn i tidligere oppgangskonjunkturer. Motstykket har vært en sterk produktivitetsvekst. Konsumprisveksten i USA tok seg opp gjennom 2005, i første rekke som følge av økte energipriser.

Euroområdet har i flere år vært preget av svak økonomisk utvikling. BNP-veksten tok seg riktignok opp fra ¾ prosent i 2003 til 1¾ prosent i 2004, men en ny avdemping av den innenlandske etterspørselen i 2005 førte igjen euroområdet inn i en periode med svak utvikling.

Også i 2005 bidro store land som Tyskland og Italia til å dra ned gjennomsnittet i euroområdet til i 1¼ prosent. OECD legger imidlertid til grunn at BNP-veksten tar seg opp til 2 prosent igjen i inneværende år. Anslaget er basert på at den innenlandske etterspørselen tar seg gradvis opp i tiden framover. Fortsatt lave realrenter og økte boligpriser kan bidra til økt etterspørsel fra husholdningene, samtidig som økt lønnsomhet i næringslivet tilsier at også investeringene kan øke. Arbeidsledigheten i euroområdet kom opp i knapt 9 prosent i 2004 og har deretter falt til under 8½ prosent. Prisveksten i euroområdet ventes å holde seg i overkant av ESBs tak på 2 prosent også i år. Finanspolitikken i euroområdet har de to siste årene virket svakt kontraktivt. Dette har sammenheng med at budsjettunderskuddene i flere land, inkludert de tre største, har ligget godt over Stabilitets- og vekstpaktens grense på 3 prosent av BNP. EU har vedtatt en revisjon av pakten som bl.a. skal muliggjøre økt finanspolitisk fleksibilitet i perioder med særlig svak økonomisk utvikling. Det legges samtidig opp til sterkere konsolidering i oppgangstider.

I **Sverige** økte BNP med 2¾ prosent i fjor. Veksten var i hovedsak drevet av innenlandsk etterspørsel, men også utenrikshandelen ga et positivt bidrag. Utenrikshandelen ventes å bidra til at BNP-veksten tar seg opp til 3½ prosent i 2006. På tross av solid økonomisk vekst holdt arbeidsledigheten seg på 5½ prosent i 2005. Den svenske regjeringen har derfor annonsert omfattende sysselsettingstiltak i budsjettet for 2006, og OECD anslår at ledigheten avtar til 4½ prosent i inneværende år. Inflasjonen var på lave 0,4 prosent i både 2004 og 2005, men ventes å ta seg opp til rundt 1½ prosent i år som følge av mindre ledig kapasitet i økonomien. I **Danmark** økte BNP med 3½ prosent i fjor. Skattelettelser, lave renter og en gradvis bedring i arbeidsmarkedet bidro til en solid vekst i det private forbruket og boliginvesteringene. I 2006 ventes en mindre avdemping som følge av lavere vekst i det private konsumet. Veksten i **Storbritannia** avtok fra 3½ prosent i 2004 til om lag 1¾ prosent i 2005. Avdempingen må særlig ses i sammenheng med at en utflating i boligprisene, etter flere år med tosifrede vekstrater, ga en markert nedgang i konsumveksten. OECD legger til grunn at økende investeringer og økt eksport vil trekke BNP-veksten opp til 2¾ prosent i år. Målt som andel av arbeidsstyrken tok ledigheten seg opp til 5 prosent mot slutten av fjoråret, og den ventes å øke moderat gjennom 2006.

I **Japan** ventes BNP-veksten å avta fra 2¾ prosent i 2005 til 2 prosent i år. Veksten vil først og fremst være drevet av innenlandsk etterspørsel som følge av høy lønnsomhet i bedriftene, en bedring i arbeidsmarkedet og økt lønnsvekst. Utenrikshandelen ventes å bidra positivt til veksten i år, etter et nøytralt bidrag i fjor. Det er lagt til grunn at pengepolitikken fortsatt vil være ekspansiv med nullrente, mens finanspolitikken vil bli innrettet mot å redusere det store offentlige budsjettunderskuddet.

Mange land utenfor OECD-området har hatt sterk vekst gjennom flere år. Særlig gjelder dette Kina, India og andre utviklingsland i **Asia**. Disse landenes andel av verdens BNP og handel er doblet i løpet av de siste 20 årene. Med en økonomisk vekst på nær 8 prosent bidro denne gruppen land betydelig til den sterke veksten i verdensøkonomien i 2004 og 2005. Mens veksten ventes å vedvare i Kina og India, kan det ligge an til en klar avdemping i de mer utviklede økonomiene i Asia i 2006. Veksten i **Kina** har i flere år vært særlig sterk, og nylige revisjoner av kinesiske nasjonalregnskapstall tyder på at veksten de siste ti årene har vært enda høyere enn tidligere antatt. Både finans- og pengepolitikken er strammet noe til og det er gjort forsøk på å begrense bankenes utlån til sektorer med særlig høy kapasitetsvekst. Veksten i eksportrettet virksomhet har vært særlig høy, og Kinas overskudd på driftsbalansen i fjor var på hele 6 prosent av BNP. Både EU og USA har innført restriksjoner på import av kinesiske tekstilprodukter. Ettersom denne typen varer bare utgjør en tidel av den samlede eksporten, blir

virkningene på kinesisk økonomi trolig begrensede. I **India** var BNP-veksten om lag 8 prosent i fjor. Sterk innenlandsk etterspørsel bidrar fortsatt til veksten, og importen er høy. Betydelig tjenesteeksport bidrar imidlertid til å redusere handelsunderskuddet.

Tabell 4.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før.

	Bruttonasjonalprodukt				Konsumprisindeksen				Arbeidsledigheten (nivå)			
	2004	2005 ¹⁾	2006 ²⁾		2004	2005 ¹⁾	2006 ²⁾		2004	2005 ¹⁾	2006 ²⁾	
	OECD			CF	OECD			CF	OECD			CF
Euroområdet.....	1,8	1,3	2,1	2,1	2,1	2,2	2,1	2,0	8,8	8,7	8,4	8,2
USA.....	4,2	3,5	3,5	3,3	2,7	3,4	2,8	2,9	5,5	5,1	4,8	4,8
Japan.....	2,7	2,8	2,0	2,9	0,0	-0,4	0,1	0,4	4,7	4,4	3,9	4,2
Storbritannia.....	3,2	1,8	2,4	2,2	1,3	2,1	2,1	2,0	4,7	4,8	5,1	..
Tyskland.....	1,1	1,1	1,8	1,7	1,8	2,0	1,7	1,7	9,2	9,3	9,1	..
Frankrike.....	2,1	1,4	2,1	1,9	2,1	1,8	1,7	1,6	10,0	10,0	9,6	9,4
Sverige.....	3,1	2,7	3,5	3,3	0,4	0,4	1,6	1,2	5,5	5,6	4,5	..
Danmark.....	2,1	3,4	2,7	2,6	1,2	1,8	1,7	1,9	5,4	4,9	4,6	..
Finland.....	3,5	2,1	3,3	3,1	0,2	0,9	1,3	1,5	8,9	8,6	7,9	..
OECD-området.....	3,3	2,7	2,9	..	..	..	..	..	6,7	6,5	6,3	..
Kina.....	9,5	9,9	9,4	..	3,9	3,0	3,8	..	..	..	..	..
Norges handelspartnere ³⁾	2,7	2,1	2,7	..	1,4	1,7	1,9	..	6,6	6,6	6,2	..

¹⁾ OECDs halvårslige rapport Economic Outlook nr. 78 som utkom i november 2005. For 2005 er det lagt inn nasjonalregnskapstall der disse foreligger.

²⁾ Anslag for 2005 er fra Economic Outlook 78 og Consensus Forecasts (mars 2006).

³⁾ Tall for handelspartnere er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregning av industriens effektive valutakurs.

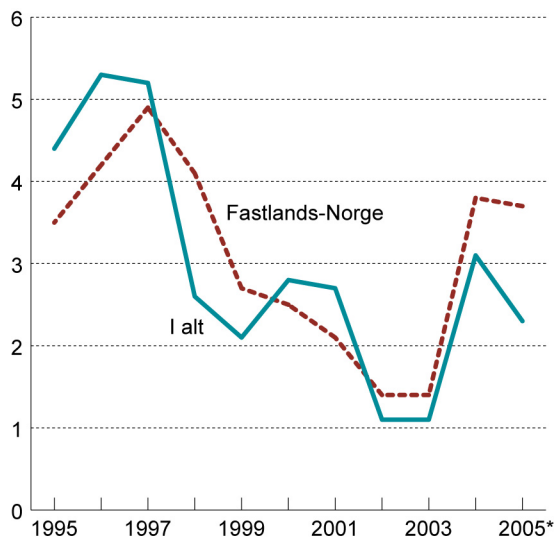
Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD og Consensus Forecasts.

4.2 NORSK ØKONOMI

- *Aktiviteten i fastlandsøkonomien utviklet seg svakt gjennom 2002 og inn i 2003, men har deretter vært i oppgang. BNP for Fastlands-Norge økte med 3,7 prosent i 2005, om lag det samme som året før. Lave renter, lav prisvekst, økte petroleumsinvesteringer og økt etterspørsel fra utlandet har vært viktige drivkrefter for oppgangen i norsk økonomi. Utviklingen har vært preget av høy vekst i husholdningenes konsum og boliginvesteringer. Også private fastlandsbedrifter har økt sine investeringer. Sterk økning i importen har imidlertid bidratt til å dempe effektene fra høyere etterspørsel til norsk produksjon.*
- *Arbeidsmarkedet har etter hvert tatt seg opp. På årsbasis økte sysselsettingen i 2005 med om lag 14 000 personer, og den registrerte arbeidsledigheten gikk ned. Fra 2004 til 2005 ble summen av antall registrerte ledige og personer på ordinære arbeidsmarkedstiltak redusert med 8 100, til 83 500. Fra utgangen av februar 2005 til utgangen av februar 2006 ble summen av personer på tiltak og registrerte ledige redusert med 24 400.*
- *Prognosene fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå peker alle i retning av en fortsatt høy aktivitetsvekst i fastlandsøkonomien i 2006. Veksten antas likevel å bli noe lavere enn i 2005, i hovedsak på grunn av mindre ekspansive impulser fra petroleumsinvesteringene. Finansdepartementet og SSB forventer i tillegg lavere vekst i de norske eksportmarkedene. Sysselsettingsveksten ventes å tilta, og arbeidsledigheten antas å bli redusert. Både husholdningenes forbruk og investeringene i bedriftene i Fastlands-Norge vil ventelig fortsette å stige klart. Det ventes en avmatning i boliginvesteringene.*

4.2.1 Konjunktursituasjonen

Etter en svak utvikling i aktiviteten i fastlandsøkonomien i 2002 kom et omslag på vårparten i 2003, og norsk økonomi har deretter vært i markert oppgang. Nasjonalregnskapet viser at veksten i **BNP for Fastlands-Norge** i 2003 var 1,4 prosent. Ifølge de foreløpige regnskapstallene var veksten i 2004 3,8 prosent. Veksttakten holdt seg godt oppe i 2005 med en vekst på 3,7 prosent. En svak produksjonsutvikling innenfor både olje- og gassutvinning og utenriks sjøfart har bidratt til en lavere vekst i BNP-totalt enn for Fastlands-Norge de siste fire årene.

Figur 4.1 BNP - volumvekst fra året før i prosent

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Omslaget i økonomien startet med at petroleumsinvesteringene tok til å vokse sterkt i siste halvdel av 2002, etter et markert fall fra toppnivået i 1998. I begynnelsen av 2003 tok den tradisjonelle vareeksporten seg opp, etter svak utvikling gjennom de to foregående årene. Også offentlige investeringer tok seg kraftig opp. Fra og med 2. kvartal 2003 skjøt veksten i husholdningenes konsum ny fart. Mot slutten av 2003 fulgte boliginvesteringene og investeringene i tjenesteytende næringer etter, mens konsumveksten i offentlig sektor tok seg klart opp i begynnelsen av 2004. Litt senere på året begynte også industriinvesteringene og investeringene i andre vareproduserende næringer å øke. Omslaget i etterspørselen ga en klar vekst i norsk produksjon i 2004, men i enda sterkere grad en kraftig importvekst. I 2005 har den høye veksten i husholdningenes konsum og i investeringsaktiviteten fortsatt. Særlig oljeinvesteringene og boliginvesteringene, men også investeringer i annen næringsvirksomhet har vist klar vekst.

Rente- og valutakursutviklingen har gitt kraftige impulser til konjunkturutviklingen i de siste årene. Økt rente og rentedifferanse mot utlandet gjennom 2002 bidro til avdemping av den innenlandske etterspørselen, samtidig med at kronen styrket seg kraftig. Rentenedgang fra slutten av 2002 til begynnelsen av 2004 reverserte dette. Pengemarkedsrentene i Norge har siden 2004 vært rekordlave og til dels lavere enn i euroområdet. Målt mot euro varierte kronkursen i hovedsak mellom 7,8 og 8,0 i andre halvår av 2005. I begynnelsen av 2006 lå eurokursen nær 8,0, noe som innebar at kronen var 2,8 prosent sterkere enn ved forrige årsskifte. Norske kroner har imidlertid svekket seg mot amerikanske dollar slik at kronestyrkingen i denne perioden reduseres til 0,3 prosent målt mot den importveide kronkursen. I vedlegg 5 er det redegjort nærmere for valutakursutviklingen.

Disponibel realinntekt i husholdningene økte med 6,5 prosent i 2005, mot 4,8 prosent i 2004 og 4,3 prosent i 2003. Husholdningenes inntektsutvikling har i de senere årene vært betydelig påvirket av svingninger i mottatt aksjeutbytte, som trolig i stor grad har vært skattemotiverte. Endringene i denne inntektskomponenten påvirker antakelig i liten grad husholdningens forbruk. Husholdningens disponible realinntekt *utenom aksjeutbytte* har vist en forholdsvis jevnt økende vekst etter 2000. Inntektsutviklingen i husholdningene er nærmere beskrevet i kapittel 5. Som en skulle vente, finner en mye av dette forløpet igjen i utviklingen i **forbruket i**

husholdninger og ideelle organisasjoner. Etter en beskjeden vekst i forbruket på 1,8 prosent i 2001, var økningen i de to påfølgende årene om lag 3 prosent, mens veksten i 2004 var 4,7 prosent. I 2005 var veksten 3,8 prosent. Til sammenligning var den gjennomsnittlige forbruksveksten i perioden 1984-2004 2,6 prosent. Forklaringen på dette ligger trolig i rentenedgangen gjennom 2003 og 2004. Renten påvirker husholdningenes forbruk dels gjennom virkningen på husholdningens inntekter og dels gjennom avveiningen av forbruk over tid. Realrenter etter skatt ble mer enn halvert fra 2002 til 2003 og ble ytterligere redusert fra 2004 til 2005.

Etter at **investeringene** i fast kapital økte med 0,2 prosent i 2003, viser de foreløpige nasjonalregnskapstallene en vekst på 8,1 prosent i 2004 og 10,8 prosent i 2005. Etter fire år med fall har det i de tre siste årene vært en markert økning i petroleumsinvesteringene. Økningen i petroleumsinvesteringene i 2005 var nær 16 prosent. Veksten i investeringene i Fastlands-Norge kom opp i 9 prosent i 2005. Sterk vekst i bolig- og næringslivsinvesteringene ga kraftige bidrag til denne investeringsveksten.

En moderat internasjonal konjunkturoppgang og økt produksjonskapasitet i aluminiumsindustrien har bidratt til at veksten i den **tradisjonelle vareeksporten** har tatt seg opp de tre siste årene, etter meget lav vekst i 2001 og 2002. Eksporten av tradisjonelle varer økte med 5,6 prosent i 2005. Det var særlig økt eksport av kjemiske og mineralske produkter og verkstedsprodukter som bidro til den sterke veksten. Moderat vekst i innenlandsk etterspørsel, og spesielt investeringsnedgangen i 2003 bidro til at **importvolumet** i starten av oppgangen økte forholdsvis beskjedent. Oppsvinget i økonomien i 2003, og spesielt investeringsomslaget og den sterke konsumveksten i 2004 og 2005, har deretter bidratt til kraftig importvekst.

Høye oljepriser har bidratt til at **driftsbalansen overfor utlandet** har vært meget høyt i flere år. Gjennomsnittsprisen på Brent Blend økte fra 96 kroner per fat i 1998 til 252 kroner per fat i 2000. Deretter har prisen steget ytterligere, og i 2005 var den i gjennomsnitt 351 kroner per fat. Mens overskuddet på driftsbalansen bare var på en halv milliard kroner i 1998, kom overskuddet opp i nesten 320 milliarder kroner i 2005.

Fra og med statsbudsjettet for 2002 har **finanspolitikken** vært utformet med utgangspunkt i handlingsregelen for finanspolitikken. Ifølge denne skal innretningen av finanspolitikken sikte mot en jevn og opprettholdbar innfasing av petroleumsinntektene, i tillegg til at den skal virke stabiliserende på økonomien. Regelen er konkretisert ved at det strukturelle, oljekorrigerede budsjettunderskuddet over tid skal tilsvare den forventede realavkastningen av Statens pensjonsfond – Utland (Petroleumsfondet) ved inngangen til budsjettåret, der forventet realavkastning er satt til 4 prosent.

I **Tilleggsproposisjonen til Nasjonalbudsjettet 2006** ble det strukturelle, oljekorrigerede underskuddet på statsbudsjettet i 2004 anslått til 57 milliarder kroner. Målt i faste 2006-priser var dette 25 milliarder kroner mer enn det 4-prosentregelen isolert sett skulle tilsi, og målt i forhold til trend-BNP for Fastlands-Norge utgjorde dette 4,4 prosent. I 2005 økte underskuddet ytterligere. I Tilleggsproposisjonen ble det anslått at underskuddet i fjor utgjorde 4,6 prosent av trend-BNP for Fastlands-Norge. Budsjettpolitikken for 2006 ble innrettet slik at underskuddet målt på denne måten vil holde seg uforandret fra 2005 til 2006. Avviket fra 4-prosentregelen lå dermed an til å bli redusert til 13 milliarder kroner i 2006.

I forskriften for **pengepolitikken** heter det at pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Samtidig skal pengepolitikken understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for Norges Banks rentesetting er en vekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent. Norges Bank skal i sin rentesetting se bort fra de direkte effektene på konsumprisene som skyldes endringer i skatter, avgifter og særskilte, midlertidige forstyrrelser.

Norges Bank satte 12. desember 2002 **styringsrenten**, foliorenten, ned med 0,5 prosentpoeng, etter å ha holdt den uforandret på 7,0 prosent siden 3. juli 2002. Dette var starten på en serie rentenedsettelse. Den siste i rekken kom 12. mars 2004, og foliorenten var med det kommet ned i 1,75 prosent. Renten ble deretter holdt uforandret fram til 30. juni 2005, da den ble satt opp med 0,25 prosentpoeng. Foliorenten har siden blitt satt opp ytterligere to ganger, den 2. november 2005 og 16. mars 2006, med til sammen 0,5 prosentpoeng til 2,5 prosent. **Pengemarkedsrenten** har fulgt det samme forløpet, men har ligget om lag $\frac{1}{4}$ prosentpoeng over foliorenten.

I en pressemelding 16. februar 2006 meddelte hovedstyret i Norges Bank at den høye veksttaket i økonomien tilsier at den underliggende pris- og kostnadsveksten etter hvert vil ta seg opp, men at det er usikkert hvor raskt dette vil skje. Renten ble økt med 0,25 prosentpoeng, og hovedstyret uttalte at det er utsikter til at renten vil bli økt videre i små og ikke hyppige skritt.

4.2.2 Arbeidsmarkedet

Sysselsettingen falt svakt gjennom 2003 og inn i 2004. Deretter har sysselsettingen tatt seg opp igjen. Ifølge nasjonalregnskapet økte sysselsettingen med 17 000 personer fra 2004 til 2005. Veksten i sysselsettingen skriver seg i hovedsak fra forretningsmessig tjenesteyting, bygge- og anleggsvirksomhet samt helse- og sosialtjenester. Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at sysselsettingsnedgangen i industrien fortsatte fra 2004 til 2005 for sjuende året på rad. Nedgangen ser imidlertid ut til å ha vært mindre enn årene før. Ifølge sesongjusterte tall økte antall industriansatte med knapt 2 000 fra 3. til 4. kvartal 2005 som en følge av økt sysselsetting i blant annet verkstedsindustrien og i bygging av skip og oljeplattformer. Bemanningsreduksjoner i forsvaret har bidratt til om lag nullvekst i sysselsettingen i offentlig forvaltning i de tre siste årene. I den sivile statsforvaltningen har det imidlertid vært klar sysselsettingsvekst siden 2004. Etter en nedgang i sysselsettingen i kommunene på 1,0 prosent i 2004, var det i 2005 en om lag like sterk sysselsettingsvekst.

Tabell 4.2. Arbeidsmarkedet ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU), 1000 personer

	Nivå	Endring fra året før					
	2005	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Arbeidsstyrke (16-74 år)	2400	17	12	17	-3	7	18
Sysselsatte	2289	11	9	8	-17	7	13
16-24 år	269	-2	-7	4	-6	0	-3
25-54 år	1607	-2	-9	-17	-28	1	3
55-74 år	413	10	27	20	19	6	12
Kvinner	1078	6	7	12	-5	3	4
Menn	1211	3	2	-4	-12	3	10
Deltidssysselsatte	606	-14	8	10	3	13	-7
Undersysselsatte ¹⁾	98	-2	1	7	11	12	0
Midlertidig ansatte	201				-11	12	-9
Arbeidsledige	111	6	3	9	14	-1	4
Kvinner	49		3	3	4	0	5
Menn	61	4	0	6	10	0	-1

¹⁾ Deltidssysselsatte som ønsker lengre arbeidstid

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Etter jevn vekst i **sykefraværet** noen år viser tall fra sykefraværstatistikken en nedgang på 13 prosent fra 2003 til 2004. Dette utgjorde 1,1 prosent av den samlede arbeidskraftsinnsetningen målt i timer. Fra 4. kvartal 2003 til 4. kvartal 2004 var nedgangen i sykefraværet hele 25 prosent. Utviklingen i sykefraværet har trolig bidratt til å redusere veksten i antall sysselsatte personer i denne perioden. Det var det legemeldte sykefraværet som ble redusert. Gjennom 2005 økte sykefraværet noe igjen. Fra 4. kvartal 2004 til 4. kvartal 2005 økte sykefraværet med 4,7 prosent.

Arbeidsstyrken defineres som summen av sysselsatte og arbeidsledige. Utviklingen i arbeidsstyrken påvirkes av utviklingen i demografiske forhold, som endringer i befolkningens størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), men også av atferdsendringer (endringer i yrkesaktiviteten for ulike grupper). Gitt konstante yrkesfrekvenser etter kjønn, alder, utdanningsnivå og utdannings- og pensjonsmottakerstatus er befolkningsutviklingen beregnet å bidra til å øke arbeidsstyrken med om lag 13 000 personer årlig i de nærmeste årene. Om lag 60 prosent av dette kan tilskrives befolkningsøkning som følge av innvandring. Arbeidsstyrken var nær uforandret i 2003 og 2004, noe som innebærer at det gjennomgående var en nedgang i yrkesfrekvensene i denne perioden. Fra 2004 til 2005 steg imidlertid arbeidsstyrken med 18 000 personer. Utvidelsen av EU med nye medlemsland fra Øst-Europa 1. mai 2004 har bidratt til økt usikkerhet om omfanget av arbeidsinnvandringen til Norge. Det er også vanskelig å måle dette omfanget, blant annet fordi det både kan være kortvarige opphold og tjenesteimport.

Andelen av befolkningen i aldersgruppe 16-74 år som er sysselsatt, har falt siden 2000. Dette skyldes delvis redusert yrkesaktivitet generelt, men også at befolkningens sammensetning endres slik at det blir relativt sett flere unge og eldre. Det er i disse aldersgruppene yrkesaktiviteten er lavest. For aldersgruppen 25-54 år økte andelen sysselsatte med 0,3 prosentpoeng fra 2003 til 2005, etter å ha falt med 2,2 prosentpoeng fra 2001 til 2003.

Arbeidsledighetsraten ifølge AKU var i 1998 og 1999 på årsbasis 3,2 prosent, det laveste nivået de siste 15 år. Arbeidsledigheten økte deretter til midten av 2003, og ble i gjennomsnitt for året 4,5 prosent. Etter toppen i 2003 har ledigheten ifølge AKU vært om lag uendret. Årsgjennomsnittet for 2005 ble 4,6 prosent mot 4,5 prosent året før.

Justert for normale sesongvariasjoner nådde summen av **personer på tiltak og registrerte ledige** ved arbeidskontorene en bunn på om lag 65 000 personer i mai 1999. Deretter økte ledigheten målt på denne måten helt til desember 2003, til litt over 112 000 personer. Summen av personer på tiltak og registrerte ledige har etter dette gått klart ned. Nedgangen var moderat fram til våren 2005, men summen av personer på tiltak og registrerte ledige har siden kommet mer markert ned. Som årsgjennomsnitt var 83 500 personer helt ledige i 2005, 8 100 færre enn i 2004. Ved utgangen av februar 2006 var nær 84 700 personer registrert som enten helt ledige eller ordinære tiltaksdeltakere, 24 400 færre enn ett år tidligere. Ved utgangen av februar 2006 deltok 13 000 på ordnære arbeidsmarkedstiltak, mot 18 000 ved utgangen av februar 2005.

Arbeidsledige med en varighet på 26 uker eller lenger regnes som langtidsledige ifølge Aetat. Mens antall **langtidsledige** gikk ned fra 2003 til 2004, økte antall korttidsledige i samme periode. I 2005 sank både korttidsledigheten og langtidsledigheten. I 1999 og 2000 utgjorde de langtidsledige om lag 25 prosent av de helt arbeidsledige. Deretter steg andelen langtidsledige til 28,4 prosent i 2003, før den falt til 27,3 prosent i 2004 og 25,6 prosent i 2005.

Den registrerte ledigheten gikk i 2005 ned i alle fylker. Den største prosentvise nedgangen har kommet i Aust-Agder, Møre og Romsdal, Telemark og Sogn og Fjordane. Det er i første rekke ledigheten blant industriarbeidere som har gått ned i disse fylkene. Ledighetsraten var ved utgangen av februar 2006 lavest i Sogn og Fjordane, med 2,0 prosent. Den høyeste ledigheten hadde Finnmark med 5,1 prosent samt Nordland og Oslo med 3,8 prosent.

Fra utgangen av februar 2005 til utgangen av februar 2006 har det vært nedgang i arbeidsledigheten for alle **yrkesgrupper**. Med over 30 prosent lavere ledighet enn året før var ledighetsnedgangen størst for personer i industriyrker og naturvitenskaplige yrker. Nedgangen var minst for grupper i helse, pleie og omsorg, med 13 prosent nedgang. Nivået på ledigheten var ved utgangen av februar 2006 høyest i servicearbeid med 4,3 prosent, mens ledigheten blant bygge- og anleggsarbeidere var 4,2 prosent. Ledigheten blant handels-, transport- og industriarbeidere var på samme tid litt i underkant av 4 prosent. Med kun 1,1 prosent ledige var det ved utgangen av februar 2006 færrest ledige innen undervisningsarbeid.

Mens ledigheten økte klart innen alle **utdanningskategorier** fra 2002 til 2003, var det fra 2003 til 2004 særlig blant grupper med høyere utdanning at ledigheten fortsatte å øke. Nedgangen i ledigheten siden 2004 har fordelt seg jevnt på alle utdanningskategoriene. Nivået på ledigheten er klart høyest i gruppene med lavest utdanning.

Den registrerte ledigheten hos Aetat og ledigheten ifølge AKU utviklet seg noe ulikt gjennom 2005. Ved å koble disse to registrene sammen har man kunnet analysere årsakene til dette. I analysen er 1. halvår 2005 sammenlignet med 1. halvår 2004. Undersøkelsen viste at i 1. halvår 2005 var kun 55 prosent av de som var registrert som ledige hos Aetat, også ledige ifølge AKU, mens 20 prosent var definert som sysselsatte og 26 prosent var utenfor arbeidsstyrken. Nedgangen i ledigheten hos Aetat kom i hovedsak blant de som var definert som sysselsatte i AKU, og oppgangen i ledigheten i AKU kom særlig blant de som var registrert som yrkeshemmede hos Aetat. De yrkeshemmede registreres ikke som ledige hos Aetat. Det har vært sterk vekst i antall yrkeshemmede de siste seks årene. I 2005 var 93 300 personer

yrkeshemmede, nesten 6 900 flere enn året før og hele 38 600 flere enn i 1999. I 1. halvår 2005 var det 12 prosent av de registrerte yrkeshemmede hos Aetat som svarte slik at de ble definert som ledige i AKU.

Tabell 4.3 Arbeidsstyrken i prosent av alle personer i hver gruppe, ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU)

	Nivå	Endring fra året før i prosentpoeng					
	2005	2000	2001	2002	2003	2004	2005
I alt	72,4	0,1	0,1	0,0	-0,6	-0,3	-0,2
Kvinner, 16-24	59,4	0,5	0,0	2,4	-2,0	-0,8	-1,8
Menn, 16-24	61,0	0,6	-2,4	-0,1	-1,7	-1,3	-0,8
Kvinner, 25-54	83,1	0,1	-0,1	-0,3	-0,5	0,2	0,4
Menn, 25-54	90,1	-0,4	0,0	-0,4	-1,0	0,0	0,1
Kvinner, 55-74	42,8	0,5	2,3	2,1	0,8	-0,6	0,3
Menn, 55-74	53,7	1,1	2,1	0,3	1,6	0,0	0,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.4 Arbeidsmarkedstall fra AETAT, tall i 1000 personer

	Nivå	Endring fra samme periode året før					
	2004	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Registrert helt ledige	83,5	3,1	0,0	12,6	17,4	-1,1	-8,1
Helt permitterte	3,2	1,0	-1,3	0,5	3,5	-5,1	-1,7
Ordinære tiltaksdeltakere	13,2	3,1	-1,4	-0,8	5,0	2,6	-3,8
Delvis sysselsatte	41,1	-0,1	-1,7	2,3	5,8	0,8	-1,1
Tilgang ledige stillinger	238,1					2,7	35,6
Beholdning ledige stillinger	13,3					-0,4	2,6

Kilde: AETAT

Tabell 4.5 Sysselsatte ifølge nasjonalregnskapet¹), 1000 personer

	Nivå		Endring fra året før						
	2004	2005	2000	2001	2002	2003	2004 ²⁾	2005 ²⁾	
I alt.....	2295,9	2312,9	9,4	6,3	2,3	-14,1	8,2	17	
Olje og utenriks sjøfart.....	69,6	68,7	-2,3	2	1,6	-1,4	-0,7	-1,0	
Fastlands-Norge.....	2226,2	2244,2	11,7	4,3	0,7	-12,6	8,9	18	
Industri og bergverksdrift.....	270,5	268,4	-7,4	-8,2	-5,0	-13,5	-8,0	-2,1	
Annen vareproduksjon.....	229,7	230,7	-5,4	-2,7	-2,5	0,0	0,1	1,0	
Primærnæringer.....	80,1	77,1	-2,8	-3,6	-2,9	-4,1	-2,7	-3,0	
Elektrisitetsforsyning.....	13,4	13,3	-0,1	-1	-1,5	-0,3	0,1	-0,1	
Bygge- og anleggsvirksomhet.....	136,2	140,3	-2,5	1,9	2,0	4,3	2,7	4,1	
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning	1002,4	1015,5	19,9	6,9	6,8	3,7	15,7	13,1	
Varehandel.....	315,5	319,3	5,1	-0,1	3,4	6,5	7,1	3,8	
Samferdsel.....	144,1	143,5	-1,9	-1,9	-2,2	-3,5	-1,7	-0,6	
Annen tjenesteyting.....	542,8	552,7	16,7	8,9	5,6	0,6	10,3	9,9	
Offentlig forvaltningsvirksomhet.....	723,6	729,5	4,5	8,4	1,3	-2,8	1,2	5,9	
Statsforvaltningen.....	269,8	270,8	-0,7	-0,5	106,7	-3,4	5,7	1,0	
Kommuneforvaltningen.....	453,8	458,7	5,2	8,8	-105,3	0,6	-4,5	4,9	

¹ Nasjonalregnskapstallene (NR) avviker noe fra AKU, bl.a. ved at NR inkluderer utenlandske sjøfolk på norske skip.

² Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

4.2.3 Utsiktene framover

De siste publiserte **prognosene** fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå (SSB) for utviklingen i norsk økonomi framover er ganske samstemte. De peker mot god vekst og fortsatt høykonjunktur i inneværende år. Veksten i BNP Fastlands-Norge antas likevel å bli noe lavere enn i 2005. Årsaken til avmatningen er i hovedsak mindre ekspansive impulser fra petroleumsinvesteringene. SSB og Finansdepartementet antar i tillegg lavere vekst i de norske eksportmarkedene. En moderat oppgang i renten bidrar også til å redusere den innenlandske etterspørselen. Prognosene er basert på en pengemarkedsrente på nær 3,0 prosent som gjennomsnitt for 2006. Som årsgjennomsnitt har Norges Bank og SSBs prognoser basert seg på en svak styrking av den importveide kronekursen på i underkant av 1 prosent i 2006.

Husholdningenes **forbruk** anslås å øke med mellom 3 og 4 prosent i 2006. Økt sysselsetting bidrar til å øke husholdningenes disponible realinntekter. Økt rente, høyere konsumprisvekst og lavere aksjeutbytter trekker imidlertid i motsatt retning. Justert for mottatte aksjeutbytter forventer SSB en vekst i husholdningenes disponible realinntekt på 2,2 prosent i 2006. Konsumet i offentlig forvaltning ventes å øke med om lag 2 prosent i år.

Det ligger an til fortsatt høye **petroleumsinvesteringer** i år. Finansdepartementet legger til grunn uendret nivå på petroleumsinvesteringene fra det høye nivået i 2005, mens Norges Bank og SSB antar at investeringene øker ytterligere noe i 2006. Investeringene i Fastlands-Norge er antatt å fortsette å øke, dog litt mindre enn i fjor. Det er særlig økte næringslivsinvesteringer som bidrar til denne veksten. Investeringene i offentlig forvaltning blir om lag uforandret fra 2005 til 2006 ifølge prognosene, når en ser bort fra den planlagte overleveringen av to fregatter fra Spania. Etter en periode med sterk vekst i boliginvesteringene antas det at nivået i 2006 blir om lag som i 2005.

Som årsgjennomsnitt ventes den økonomiske veksten hos våre handelspartnere å holde seg bra oppe i 2006. I prognosene til Finansdepartementet og SSB vokser **tradisjonell vareeksport** i 2006 med henholdsvis 3,6 og 3,0 prosent. Norges Bank legger til grunn en eksportvekst på 6 prosent, litt over veksten året før.

Ifølge prognosene til Finansdepartementet og SSB ventes en noe lavere innenlandsk og utenlandsk etterspørselsvekst å bidra til en moderat nedgang i veksttaket i norsk økonomi. Norges Bank legger til grunn høyere vekst internasjonalt, noe som gir høyere vekst også i Norge. Finansdepartementet og SSB forventer en vekst i **BNP Fastlands-Norge** på nær 2½ prosent, mens Norges Bank anslår veksten i fastlandsøkonomien til 3½ prosent. BNP i alt ligger an til å øke mindre som følge av en noe lavere vekst i olje- og gassproduksjonen. Oljeprisene er som årsgjennomsnitt antatt å bli om lag 350 kroner per fat i 2006, omtrent det samme som i 2005. **Overskuddet på driftsbalansen** vil trolig gå ytterligere noe opp fra det rekordhøye nivået på nær 320 milliarder kroner i 2005.

Prognosene fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå viser at det ventes en markert økning i antall **sysselsatte** i 2006. Statistisk sentralbyrå og Norges Bank anslår veksten til henholdsvis 1,5 og 1¾ prosent. Finansdepartementet venter en sysselsettingsvekst på 1 prosent. Målt ved AKU anslår SSB og Norges Bank ledigheten til om lag 3¾ prosent i 2006. Finansdepartementet forventer en ledighet på 4,1 prosent. Usikkerheten i utviklingen i arbeidsledigheten er knyttet til det generelle aktivitetsnivået i norsk økonomi, men også til produktivitetsveksten, utviklingen i gjennomsnittlig arbeidstid og arbeidsstyrken, herunder arbeidsinnvandring.

SSBs anslag for **lønnsveksten** i 2006 er 3,8 prosent, og Finansdepartementets anslag er 3½ prosent. Norges Bank har anslått en lønnsvekst for inneværende år på 4 prosent. Norges Banks anslag for lønnsveksten inkluderer kostnader knyttet til innføring av obligatorisk tjenestepensjon. Anslaget på **prisveksten** målt ved KPI i 2006 er 2,6 prosent for SSB og 1¾ prosent for Finansdepartementet og Norges Bank. Den underliggende inflasjonen, målt ved KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer, ventes som årsgjennomsnitt å ligge ned mot 1¼ prosent. Økningen i merverdiavgiften for matvarer fra 11 til 13 prosent samt høyere elektrisitetspriser bidrar til dette.

Tabell 4.6 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	2004	2005	2006		
	Regnskap	Regnskap	SSB ¹⁾	NB ²⁾	FIN ³⁾
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	4,7	3,8	3,9	3¾	3,1
Konsum i offentlig forvaltning	2,2	1,4	2,0	2½	1,9
Bruttoinvesteringer i fast kapital	8,1	10,8	6,6	..	2,7
- Fastlands-Norge	7,8	9,0	6,2	6	3,6
- Utvinning og rørtransport	7,8	15,7	6,3	5	0,0
Eksport	0,6	0,5	-0,3	..	2,7
- Tradisjonelle varer	3,4	5,6	3,0	6	3,6
Import	8,9	6,7	7,1	6	4,5
- Tradisjonelle varer	10,2	8,3	4,4	..	5,1
Bruttonasjonalprodukt	3,1	2,3	1,3	3	2,1
- Fastlands-Norge	3,8	3,7	2,3	3½	2,5
Sysselsatte personer	0,4	0,7	1,5	1¾	1,0
Utførte timeverk, Fastlands-Norge	2,0	1,0	0,9	..	..
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	4,5	4,6	3,8	3¾	4,1
Årslønn	3,5	3¼	3,8 ⁴⁾	4 ⁵⁾	3½
Konsumprisindeksen	0,4	1,6	2,6	1¾	1¾
Driftsbalansen, mrd. kroner	233,0	319,7	333,7	..	..
Husholdningenes disponible realinntekt	4,8	6,5	-6,0	..	..
MEMO:					
Pengemarkedsrente (nivå)	2,0	2,2	2,9	3	3,0
Importveid kronekurs ⁶⁾	3,0	-3,9	1,1	0,9	..
Gjennomsnittlig lånerente ⁷⁾ (nivå)	4,2	4,0	4,3	..	..
Råoljepris ⁸⁾ i kroner (nivå)	257	351	365	..	350

¹⁾ Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 1/2006, mars 2006.

²⁾ Anslag ifølge Norges Bank. Inflasjonsrapport 1/2006, mars 2006.

³⁾ Anslag ifølge Finansdepartementet, St.meld. nr. 1 (2005-2006), oktober 2005.

⁴⁾ Lønn per normalårsverk - som også inneholder overtid.

⁵⁾ Inkluderer anslåtte kostnader knyttet til innføring av obligatorisk tjenestepensjon.

⁶⁾ Positivt tall innebærer svekket krone.

⁷⁾ Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.

⁸⁾ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kapittel 5

Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene

- *Lønnstakere hadde en gjennomsnittlig økning i reallønn etter skatt på 2½ prosent fra 2004 til 2005 mot 3,1 prosent året før.*
- *Husholdningenes disponible realinntekt økte ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet med 6,5 prosent fra 2004 til 2005.*
- *Lønnsinntekter og netto formuesinntekter ga de største bidragene til inntektsveksten.*
- *Regnet per person gikk disponibel realinntekt opp med 5,8 prosent i 2005.*
- *Kapitalinntektene økte med over 20 prosent fra 2002 til 2003. Dette skyldes økte utbytter som hovedsakelig kan forklares med større overskudd for aksjeselskapene.*
- *De 10 prosentene med høyest inntekt av de yrkestilknyttede (lønnstakere og selvstendige) med minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn har økt sin andel av kapitalinntektene fra 70,8 prosent til 91,7 prosent fra 1993 til 2003. En oppsplitting av tallene for denne gruppen viser at de 2 prosentene med de høyeste inntektene i 2003 hadde 80 prosent av kapitalinntektene mot 55 prosent i 1993.*
- *De 10 prosentene med høyest inntekt av pensjonistene har økt sin andel av kapitalinntektene fra 44 prosent til 65 prosent fra 1993 til 2003. Hoveddelen av økningen har skjedd i perioden 2001-2003. Pensjonistene med lavere samlet inntekt har fått en noe større andel av overføringene i 2003 sammenlignet med 1993.*
- *For prosenten med høyest samlet inntekt av de yrkestilknyttede med relativt lav yrkesinntekt¹⁹ utgjør kapitalinntektene i gjennomsnitt vel 2 mill. kroner.*
- *Inntektsulikheten for yrkestilknyttede synes å ha økt fra 1993 til 2003, mens inntektsulikheten for pensjonister har gått noe ned. Økningen i inntektsulikhet fra 2001 til 2003 for yrkestilknyttede synes å ha sammenheng med en kraftig økning i kapitalinntektene. For pensjonistene motvirkes denne effekten ved at pensjon i perioden har økt relativt mye.*
- *Fordeling av kapitalinntekt mellom kvinner og menn i selvangivelsesstatistikken viser at menn har 76 prosent av disse kapitalinntektene i 2003, mens kvinner har 24 prosent av inntektene.*

Avsnitt 5.1 fokuserer på husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. I tillegg til lønnsinntekter omfatter dette inntektsbegrepet pensjoner og stønader fra det offentlige, formuesinntekter og - utgifter, skatt på inntekt og formue samt driftsresultatet til personlig næringsdrivende. I avsnitt 5.2 presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for lønnstakere. En ser på lønnsutviklingen i de største forhandlingsområdene og for utvalgte typer husholdninger, der en spesielt fokuserer på betydningen av ulik lønnsutvikling og dessuten endringer i personskattene. I 5.3 omtales utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden de to siste årene og skatteendringer for pensjonister, og i avsnitt 5.4 redegjøres for en del trekk ved fordelingen av arbeids- og kapitalinntekter.

---

¹⁹ Denne gruppen består av individer med samlet yrkesinntekt (lønnsinntekt og næringsinntekt) mindre enn 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Pensjonister og andre trygdede samt individer med null eller negativ samlet yrkesinntekt er ikke med.

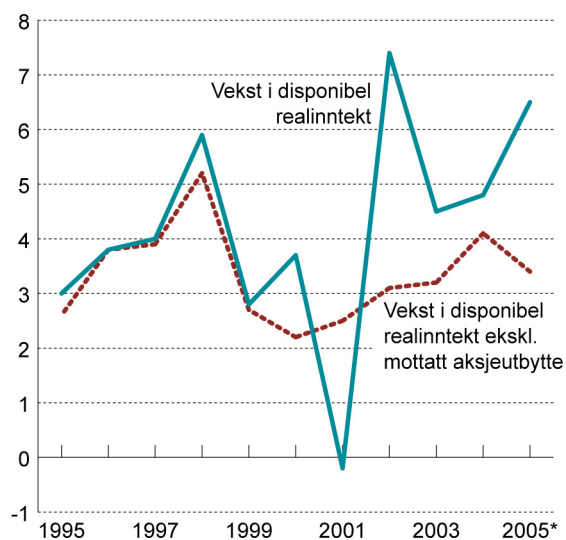
5.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap inneholder en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, dvs. etter at en har summert over alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse for hva som inngår i husholdningssektoren se boks 5.1)

Figur 5.1 viser veksten i disponibel realinntekt og disponibel realinntekt eksklusive mottatt aksjeutbytte de siste årene. Ifølge nasjonalregnskapet økte husholdningenes disponible realinntekt med 6,5 prosent i 2005. I perioden 1996 - 2005 var den gjennomsnittlige veksten i husholdningenes disponible realinntekt på 4,3 prosent per år. De store svingningene i inntektsveksten i de siste årene, skyldes i all hovedsak store positive og negative vekstbidrag fra mottatt aksjeutbytte. Størrelsen på utbetalt aksjeutbytte er trolig påvirket av skattemessige tilpasninger..

Figur 5.1 viser veksten i disponibel realinntekt og disponibel realinntekt eksklusive mottatt aksjeutbytte, og illustrerer hvilken betydning svingningene i mottatt aksjeutbytte har hatt for veksten i disponibel realinntekt.

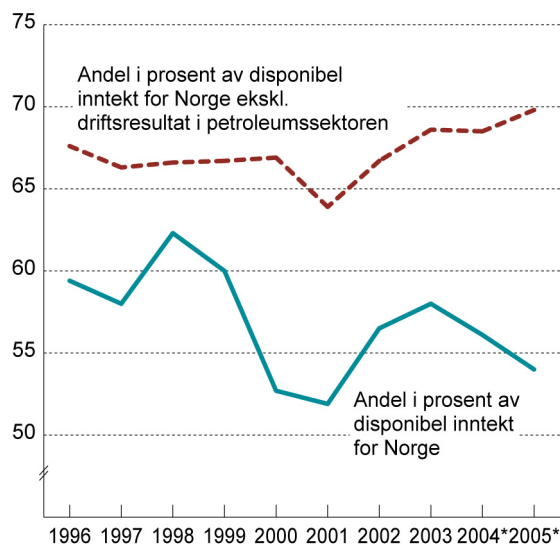
Figur 5.2 viser husholdningenes disponible inntekt i prosent av disponibel inntekt for Norge og i prosent av disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumsnæringene. Utviklingen preges av både høye oljepriser, som trekker opp disponibel inntekt for Norge, og av høy og varierende vekst i disponibel inntekt for husholdningene.

Figur 5.1 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis endring fra året før.

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 5.2 Disponibel inntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner.

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 5.1 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1996-2005. Bidragene fra lønnsinntekter, som er den største inntektskomponenten, har jevnt over vært store i de siste 10 årene med unntak av 2000 og 2003. I 2003 var vekstbidraget fra lønnsinntektene negativt. Dette skyldes nedgang i sysselsettingen. Tall fra nasjonalregnskapet viser at vekstbidraget fra lønnsinntektene var på 2,4 prosentpoeng i 2005.

Tabell 5.1. Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng.

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*	gj.snitt
Vekst i disponibel realinntekt. Prosent	3,8	4,0	5,9	2,8	3,7	-0,2	7,4	4,5	4,8	6,5	4,3
Bidrag fra											
– Lønnsinntekter	3,9	4,5	5,3	3,5	1,7	2,7	3,1	-0,3	2,7	2,4	2,9
– Offentlige stønader	1,2	0,5	1,3	1,5	1,2	1,4	1,9	2,1	0,7	0,1	1,2
– Skatt av inntekt og formue	-2,1	-2,2	-2,0	-1,3	-1,4	-1,1	-0,7	0,0	-1,6	0,1	-1,2
– Mottatt aksjeutbytte	0,1	0,3	0,8	0,2	1,5	-2,5	4,4	1,5	1,0	3,4	1,1
– Netto renteinntekter mv.	0,3	0,7	-0,4	-1,0	0,1	-0,3	-0,4	0,2	1,0	0,0	0,0
– Blandet inntekt ¹	-0,7	-0,2	0,1	-0,2	0,1	0,1	0,8	0,1	0,5	0,6	0,1
– Andre inntekter netto	1,2	0,6	0,8	0,2	0,5	-0,4	-1,6	0,8	0,4	0,0	0,2

* Foreløpige tall

¹ Blandet inntekt er driftsresultatet i bolignæringen, samt næringsinntekt til personlig næringsdrivende.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i hele perioden 1995-2004 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible

realinntekt. I perioden 1998-2003 var bidraget fra offentlige stønader gjennomgående høyt. Dette må ses i sammenheng med en økning i utgiftene under folketrygden, samt innføring av kontantstøtteordningen i perioden. For 2005 viser foreløpige nasjonalregnskapstall at posten ga et vekstbidrag på bare 0,1 prosentpoeng. Det lave vekstbidraget dette året må ses i sammenheng med reduksjon i sykepengeutbetalinger, arbeidsledighetsstønader og utdanningsstønader. Utbetalingene av alder og uførepensjoner trakk opp etter en realvekst på henholdsvis 4,8 og 5,5 prosent i 2005.

Bidragene fra skatt av inntekt og formue vil, med uendrede gjennomsnittlige skattesatser, være negative så lenge realinntektene øker. Ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet bidro skatt av inntekt og formue til å øke veksten i husholdningenes disponible realinntekt med 0,1 prosentpoeng i 2005. Det positive bidraget må ses i sammenheng med reduserte gjennomsnittlige skattesatser

Husholdningenes formuesinntekter består av renter på bankinnskudd, aksjeutbytte, beregnet avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Formuesutgiftene består i all hovedsak av gjeldsrenter. Husholdningene har langt høyere rentebærende gjeld enn rentebærende fordringer, når vi holder husholdningenes forsikringskrav utenom (se boks). Tabell 5.1 viser hvordan nettorenteinntekter mv. og mottatt aksjeutbytte har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Det framgår av tabellen at spesielt mottatt aksjeutbytte har bidratt mye til veksten de siste fem årene. For 2005 viser foreløpige tall at mottatt aksjeutbytte bidro med hele 3,4 prosentpoeng til veksten i disponibel realinntekt. Nettorenteinntekter bidro ikke til veksten i disponibel realinntekt. Lavere rentesatser i 2005 i forhold til 2004 trekker isolert i retning av et positivt bidrag siden husholdningene har høyere rentebærende gjeld enn fordringer, men høyere vekst i gjelden enn i fordringene motvirker denne effekten.

Tall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke korrigerer for endringer i husholdningenes antall og sammensetning. *Disponibel realinntekt regnet per person* kan for 2005 anslås til i overkant av 190 000 kroner. Med omtrent 2,3 personer per husholdning (jfr. Folke- og bolig tellingen 2001) blir gjennomsnittlig disponibel realinntekt per husholdning i overkant av 440 000 kroner. I tabell 5.2 vises beregnet årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet per person i perioden 1996-2005. I denne perioden var den årlige gjennomsnittlige veksten i disponibel realinntekt per person 3,7 prosent. For 2005 viser foreløpige nasjonalregnskapstall en vekst på 5,8 prosent mot 4,1 prosent i 2004.

Tabell 5.2. *Vekst i disponibel realinntekt per person¹. Vekst fra året før i prosent*

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*	Gj.snitt 1996-05	
Disponibel realinntekt per person		3,3	3,4	5,2	2,0	3,1	-0,6	6,7	3,9	4,1	5,8	3,7

* Foreløpige tall

¹ Basert på tall fra folkemengden ved utgangen av året.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 5.1 Nærmere om noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

Utviklingen i husholdningenes *disponible realinntekter* blir i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen i netto formuesinntekter og prisutviklingen.

- En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt og blandet inntekt. Blandet inntekt er driftsresultatet fra næringsvirksomhet, som blant annet inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og trygder. En lønnstakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens blandet inntekt og trygder er hovedinntekter for henholdsvis personlig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder utenom bolig som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for bolig tjenester, og mottar den beregnede avkastningen på boligkapitalen som en del av sin inntekt.
- Tallene i dette kapitlet inneholder også inntektene og utgiftene til ideelle organisasjoner. Ideelle organisasjoner er enheter som tilbyr sine tjenester til husholdningene, og som hovedsakelig er engasjert i ikke-markedsrettet virksomhet. Deres hovedinntektskilder er overføringer fra offentlig forvaltning, medlemskontingenter og frivillige bidrag fra husholdninger og foretak.
- *Skatten* for ulike husholdninger kan variere selv om den samlede inntekten i utgangspunktet er lik. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengige av hvordan husholdningene innretter seg. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekt dem i mellom.
- Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks - enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i denne rapporten er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Det bør nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes *forsikringskrav*. Husholdningenes forsikringskrav er i hovedsak verdien av beholdningene i livsforsikring og pensjonsfond.

Omvurdering av aktiva, f.eks. ikke realiserte aksjegevinst/tap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., inngår ikke i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

5.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønntakerhusholdninger

Avsnitt 5.1 gjengir tall for husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet, som i tillegg til lønnsinntekter bl.a. omfatter pensjonsinntekter, blandet inntekt (i hovedsak driftsresultatet fra næringsvirksomhet) og netto formuesinntekter, jf. boks 5.1. I dette avsnittet studeres utviklingen i kjøpekraft for ulike grupper lønntakerhusholdninger, dvs. som har lønn som hovedinntektskilde. Endringer i skatter vil medføre forskjeller i lønnsveksten før og etter skatt. I tillegg vil prisøkning normalt bidra til at lønn etter skatt øker mindre reelt enn nominelt. Veksten i reallønn etter skatt forteller hvordan kjøpekraften for lønnsinntekten for ulike grupper lønntakere har endret seg.

Økningen i gjennomsnittlig reallønn²⁰ etter skatt for lønntakere med et fullt normalårsverk (uten overtid) var om lag 2½ prosent fra 2004 til 2005.

5.2.1 Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 2003 til 2005 for hovedgrupper av lønntakere

Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 prosent fra 1992 til 2006. Maksimal marginalsatt på lønn i denne perioden er gjengitt i tabell 5.3.

Endringen i skattleggingen av lønnsinntekter de senere år kjennetegnes først og fremst ved økninger i bunnfradragene og reduksjoner i toppskatt. Skattesatser og inntektsgrenser mv. for inntektsårene fra 2000 til 2006 fremgår i tabell 5.1 i vedlegg 5. For øvrig viser både tabell 5.4 og 5.5 at reallønn etter skatt øker mest for personer som får lettelser i toppskatten.

I tabell 5.4 legger Beregningsutvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for hovedgrupper av lønntakere fra 2003 til 2005. Det er tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig nivå og vekst i årslønn som vist i tabell 1.1. Det er videre sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt utover standardfradrag.

Tabell 5.3 Maksimal skatt på alminnelig inntekt og lønn. 1992-2006.

År	Maksimal skatt på alminnelig inntekt. Prosent	Maksimal marginalsatt på lønn, ekskl. arbeidsgiveravgift. Prosent
1992	28	48,8
1993-1998	28	49,5
1999	28	49,3
2000-2004	28	55,3
2005	28	51,3
2006	28	47,8

Kilde: Beregningsutvalget.

²⁰ Utgangspunktet for beregningene i dette avsnittet er gjennomsnittlig årslønn for lønntakere som har utført et fullt normalårsverk uten overtid.

Tabell 5.4 Beregnet vekst i reallønn etter skatt per årsverk for utvalgte grupper. Lønnstakere i klasse 1 med gjennomsnittlig årslønn og med standardfradrag. Vekst i prosent

Grupper	Gjennomsnittlig årslønn i 2005, kr	2003-2004		2004-2005	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Anslått lønnsvekst	Anslått vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ¹⁾	306 600	3,6	3,2	3,4	2,9
Industrifunksjonærer ²⁾	454 500	3,8	3,4	4,3	4,3
HSH-bedrifter i varehandel ³⁾	318 300	3,5	3,1	3,9	3,3
Forretnings- og sparebanker og forsikring ⁴⁾	431 800	4,0	3,6	7,7	6,8
Statsansatte.....	350 600	3,7	3,3	3,4	2,7
Kommuneansatte ⁵⁾	316 700	3,8	3,4	3,4	2,8
Veid snitt av alle grupper ⁶⁾	346 500	3,5	3,1	3¼	2½

1) Gjelder for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke. Omfatter industriarbeidere som inngår i NHO-bedrifter.

2) Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

3) Tall for HSH-bedrifter i varehandel er for heltidsansatte.

4) Dekker noen flere grupper enn forhandlingsområdet. Den sterke lønnsveksten fra 2004 til 2005 skyldes høye bonusutbetalinger i 2005.

5) Inklusive skoleverket.

6) Gjennomsnittet er veid med andel av total utbetalt lønn som vekter. Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 5.4 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarer gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt på 2½ prosent fra 2004 til 2005. Dette er en reduksjon på om lag ½ prosentpoeng i forhold til veksten fra 2003 til 2004. Denne reduksjonen skyldes både lavere lønnsvekst og høyere prisevekst enn året før.

For industriarbeidere økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med 2,9 prosent fra 2004 til 2005, mens økningen for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter var om lag 4,3 prosent i samme periode. For kommuneansatte inklusive skoleverket økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med 2,8 prosent fra 2004 til 2005. Veksten for statsansatte var på om lag 2,7 prosent.

Ansatte innen finanstjenester har hatt en kjøpekraftsutvikling på i størrelsesorden 6,8 prosent i denne perioden.

Beregningsutvalget har også sett på hva familietyper kan bety for kjøpekraftsutviklingen. I tabell 5.5 har en beregnet utviklingen i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2004 på henholdsvis 300 000 kroner, 550 000 kroner og 750 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar der begge ektefeller arbeider og har to barn.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 5.2.

Boks 5.2 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag, minstefradrag og særskilt fradrag i arbeidsinntekt).
- Barnetrygd er regnet som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført fom. 1.8.1998.
- Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 0,4 prosent fra 2003 til 2004 og med 1,6 prosent fra 2004 til 2005.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det bare forhandles om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnsinntekten være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved å trekke inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tas også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. Reallønn etter skatt beregnes ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen. Endringen i reallønn etter skatt blir da den prosentvise forskjellen mellom årets og fjorårets reallønn etter skatt.

Utvalget har i beregningene i tabell 5.5 lagt til grunn en lønnsvekst på 3,5 prosent fra 2003 til 2004 og 3¼ prosent fra 2004 til 2005.

Tabell 5.5 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger. Vekst i prosent

Lønnsinntekt i 2005	2003-2004		2004-2005	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
<i>300 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	3,5	3,1	3¼	2¾
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2),3)}	3,5	2,8	3¼	2¼
<i>550 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	3,5	3,2	3¼	3¾
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2),3)}	3,5	3,0	3¼	2¾
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner ⁴⁾	3,5	2,9	3¼	2¾
<i>750 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	3,5	3,2	3¼	3¾
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2),3)}	3,5	3,0	3¼	3¼
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner ⁴⁾	3,5	3,0	3¼	3¼

1) Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

2) Ektepar med én inntekt og enslige med forsørgeransvar blir liknet i klasse 2.

3) Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger.

4) Ektefellene i dette typehusholdet blir liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget.

Tabell 5.5 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene de to siste årene. Med de forutsetningene som er valgt, varierer økningen i reallønnen etter skatt fra 2004 til 2005 for de utvalgte typehusholdningene fra 2¼ prosent til 3¾ prosent. Økningen i reallønnen etter skatt er relativt høyest for husholdninger uten barn. Dette skyldes at barnetrygdsatsene er underregulert ift. lønnsveksten i perioden.

5.2.2 Kort om endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2005 til 2006

Skattereglene for lønnstakere for 2006 innebærer skattelette i forhold til 2005, spesielt for høye lønnsinntekter. Dette skyldes hovedsakelig reduksjonen i toppskattesatsene. Fra 2005 til 2006 er satsene i toppskatten trinn 1 og i trinn 2 redusert til hhv. 9 prosent og 12 prosent. Innslagspunktet i trinn 1 er lønnsjustert fra 381 000 kroner til 394 000 kroner. I trinn 2 er innslagspunktet redusert fra 800 000 kroner til 750 000 kroner. Klasse 2 i toppskatten er fjernet fra 2006.

Skattereglene for 2006 innebærer også en viss skattelettelse for arbeidstakere på lavt eller midlere lønnsnivå. Fra 2005 til 2006 ble øvre grense i minstefradraget økt fra 57 400 kroner til 61 100 kroner, og satsen i minstefradraget er økt fra 31 prosent til 34 prosent.

Det er også vedtatt andre endringer i skattereglene som berører lønnstakere. Blant annet er:

- fradraget for fagforeningskontingent økt til 2250 kroner
- innslagspunktene i formuesskatten økt
- ligningsverdiene for bolig hevet
- skatteregler for arbeidsgivers dekning av utgifter til telekommunikasjon strammet inn
- skattefritaket for fri kost for ansatte på kontinentalsokkelen og hyretillegg til sjøfolk opphevet
- det innført en øvre grense for bruttotrekk-finansiert hjemme-PC
- den ekstra arbeidsgiveravgiften på lønnsinntekter over 16 G fjernet
- barnetrygden nominelt uendret fra 2005 til 2006

5.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2003 til 2005

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnpensjon, særtillegg og tilleggspensjon. Grunnpensjonen for enslige pensjonister tilsvarer ett grunnbeløp i folketrygden (G). For ektepar og visse typer samboere ble grunnpensjonen økt fra 1,5 til 1,6 G fra 1.5. 2003, fra 1,6 til 1,65 G fra 1.5. 2004, og fra 1,65 til 1,7 G fra 1.5. 2005. Dermed er økningen i grunnpensjonen for ektepar, som ble vedtatt av Stortinget i forbindelse med behandlingen av budsjettet for 2003, fullført.

Minstepensjon består av grunnpensjon og særtillegg. Særtillegg gis til pensjonister som ikke har opptjent tilleggspensjon, eller som har tilleggspensjon lavere enn særtillegget. Særtillegget er 0,7933 G for enslige minstepensjonister og 1,5866 G for et ektepar der begge har minstepensjon.

Pensjonistenes inntekter fra folketrygden blir normalt regulert 1. mai hvert år. Dersom det ikke er vedtatt endringer i grunnpensjon eller særtillegg, endrer pensjonene fra folketrygden seg i takt med grunnbeløpet (G). Tallene i tabell 5.6 refererer til utbetalt minstepensjon i løpet av året.

Tabell 5.6 viser beregnet vekst og realvekst i minstepensjon for enslige og ektepar fra 2003 til 2004 og fra 2004 til 2005. Forskjellen i inntektsvekst for enslige og ektepar skyldes den ekstraordinære økningen i grunnpensjon for ektepar i perioden som er omtalt i første avsnitt.

Den ekstraordinære økningen i grunnpensjonen for ektepar gir for øvrig alle ektepar, også de som har høyere pensjoner, økt samlet pensjon fra folketrygden utover det som ville fulgt av G-reguleringen.

Tabell 5.6 Utviklingen i minstepensjonene. Prosentvis endring fra året før

	Minstepensjon i 2005, kr	2004		2005	
		Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon
Enslig	107 704	3,9	3,5	3,3	1,7
Ektepar, begge har minstepensjon	196 424	6,1	5,7	4,9	3,3

Kilde: Trygdeetaten og Beregningsutvalget.

Beregningene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

Utviklingen i disponibel realinntekt for den enkelte pensjonist vil variere avhengig av bl.a. pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og i pensjonene til enslige som er født uføre eller blir uføre i ung alder, i perioden 1.5.1993 til 1.5.2005 fremgår av tabell 5.2 i vedlegg 5.

Tabell 5.7 viser veksten i overføringer fra 1993 til 2003 for pensjonistene som samlet gruppe. Det har vært en reell vekst i overføringene fra 1993 til 2003 på om lag 36,3 pst. Overføringer utgjør vel 87 pst. av pensjonistenes samlede inntekt i 2003 (se vedleggstabell 5.3). Overføringenes andel av samlet inntekt har ikke endret seg vesentlig siden 1993.

Tabell 5.7 Utvikling i overføringer for pensjonister fra 1993 til 2003 målt som andel av samlet inntekt før skatt og i prosentvise årlige og samlede vekstrater Prosent

	Andel av samlet inntekt før skatt	Årlig vekst i overføringer	Samlet vekst i overføringer fra 1993
1993	86,0		
1999	86,7		20,3
2000	85,4	2,2	23,0
2001	86,4	2,6	26,2
2002	86,1	5,2	32,8
2003	87,1	2,7	36,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget.

5.3.1 Kort om de særskilte skattereglene for pensjonister og endringene i skattereglene fra 2005 til 2006

Uførepensjonister og alderspensjonister med pensjon fra folketrygden har rett på særfradrag for alder og uførhet mv. Alle pensjonister betaler lav trygdeavgift på inntekter som ikke gir opptjening av pensjonspoeng. I tillegg sikrer en særskilt skattereduksjonsregel at pensjonister uten særlig formue eller inntekter utover minstepensjonsnivå ikke betaler skatt. Denne fordelingen avtrappes gradvis med økende inntekt.

Øvre grense i minstefradraget for pensjonsinntekt ble økt i tråd med den forventede lønnsveksten i Nasjonalbudsjettet 2006. Særfradraget for alder og uførhet ble holdt uendret fra 2005 til 2006. Grensene for skattefri nettoinntekt for pensjonister er oppjustert med den anslåtte lønnsveksten i

Nasjonalbudsjettet til 95 300 kroner for enslige og til 156 300 kroner for ektepar. Dette sikrer at personer med minstepensjon som ikke har andre inntekter eller nettoformue over 200 000 kroner slipper å betale skatt.

Endringene i skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2006 vil begynne å betale skatt når pensjonsinntekten overstiger 125 400 kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar med lik pensjon begynne å betale skatt på en samlet inntekt over 205 700 kroner. I disse beregningene er det lagt til grunn at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og standardfradrag og at nettoformuen ikke overstiger 200 000 kroner.

5.4 Fordeling av inntekt

Beregningsutvalget legger i dette avsnittet fram en del statistikk som kaster lys over fordelingen av *inntekt for individer*. Det er spesielt lagt vekt på å redegjøre for enkelte trekk ved fordelingen av arbeids- og kapitalinntekter.

5.4.1 Nærmere om fordelingen av samlet inntekt etter skatt for individer med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn

I dette avsnittet ses det på sammensetningen og fordelingen av samlet inntekt for individer med en yrkesinntekt (sum av lønnsinntekt og næringsinntekt) som minst utgjør 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

Tabell 5.8 viser sammensetningen av de ulike inntektskomponentene i 1993 og 2003 etter at individene er sortert etter stigende inntekt etter skatt (desiler). Tabellen viser at lønnsinntekt er den viktigste inntektskilden for alle desilene, spesielt for desil 1 til og med desil 9. Lønnsandelen steg for desilene 1 til 9 fra 1993 til 2003, mens desil 10 hadde en nedgang i lønnsandelen i denne perioden. Andelen næringsinntekt for gruppene samlet falt fra 9,6 prosent i 1993 til 6,8 prosent i 2003. Andelen næringsinntekt er relativt høy for desil 1 og faller så til og med desil 5 i 1993 og til og med desil 4 i 2003. Deretter stiger andelen med samlet inntekt. I 2002 var andelen næringsinntekt i gjennomsnitt for alle gruppene høyere enn andelen kapitalinntekt. I 2003 er andelen kapitalinntekt høyere enn andelen næringsinntekt.

For høyinntektsgruppene (spesielt desil 10) utgjorde kapital- og næringsinntekter en relativt stor andel av samlet inntekt både i 1993 og 2003. Kapitalinntektenes relative betydning har økt mens næringsinntektenes andel har sunket. Andelen som kapitalinntekt utgjør av samlet inntekt øker med økt inntekt i både 1993 og i 2003. For desil 10 er andelen kapitalinntekt økt fra 13,6 prosent i 1993 til 23,9 prosent i 2002 og videre til 27,3 prosent i 2003. Med unntak av desil 10 utgjør kapitalinntektene en noe mindre andel av de samlede inntekter i 2003 enn i 1993. Nedgangen i andelen må ses i lys av at renteutgiftene ikke er trukket fra i inntektsbegrepet. Desil 1 har en negativ andel kapitalinntekt, dvs. at de hadde et netto tap på sine kapitalplasseringer både i 1993 og 2003.

Tabell 5.8 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for yrkestilknyttede med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn¹. Andel i prosent av gruppens samlede inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 1993 og 2003

1993 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²⁾	Over- føringer	Samlet gj.sn. inntekt før skatt		Skatt mm.	Inntekt etter skatt
					Andel	Nivå		
1	92,5	10,4	-4,5	1,6	100	131 390	26,8	73,2
2	88,9	6,8	1,4	3,0	100	160 129	25,1	74,9
3	89,4	5,8	1,5	3,3	100	177 263	25,2	74,8
4	89,6	5,4	1,7	3,3	100	192 448	25,4	74,6
5	89,6	5,3	1,8	3,3	100	207 774	25,8	74,2
6	89,2	5,6	1,9	3,3	100	223 853	26,2	73,8
7	88,3	6,1	2,0	3,5	100	242 684	26,7	73,3
8	86,6	7,3	2,3	3,7	100	267 965	27,5	72,5
9	83,8	9,7	2,8	3,7	100	311 886	29,0	71,0
10	65,4	19,0	13,6	2,1	100	539 231	31,3	68,7
Alle	83,2	9,6	4,2	3,0	100	245 462	27,6	72,4
2003								
Desil								
1	93,0	10,5	-5,3	1,9	100	202 800	27,3	72,7
2	91,3	5,0	0,7	3,0	100	246 300	25,6	74,4
3	91,9	4,0	0,8	3,3	100	271 700	25,8	74,2
4	91,6	3,9	0,9	3,6	100	294 300	25,9	74,1
5	91,6	3,9	1,0	3,6	100	317 700	26,3	73,7
6	91,6	3,9	1,1	3,4	100	343 500	26,9	73,1
7	91,2	4,2	1,2	3,4	100	373 000	27,7	72,3
8	90,0	5,0	1,5	3,4	100	414 300	28,8	71,2
9	87,8	6,8	2,4	3,0	100	492 500	31,1	68,9
10	59,9	11,6	27,3	1,3	100	999 800	29,5	70,5
Alle	83,0	6,8	7,5	2,7	100	395 600	28,1	71,9

1. Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 558 140 personer i 1993 og 1 758 385 personer i 2003.

2. Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.8 viser også at samtlige desiler med unntak av desil 10 har økt andelen av samlet inntekt som betales i skatt fra 1993 til 2003. Progressiviteten i beskatningen av lønn kombinert med reallønnsøkning er en medvirkende årsak til at skatteandelene øker for de fleste gruppene. Også endringer i renter og dermed rentefradrag vil kunne påvirke skatteandelene. Den relativt betydelige reduksjonen i markedsrentene i løpet av 2003 har isolert sett bidratt til høyere skatteandeler. På den annen side har overregulering av toppskattegrensene og bortfall av utbytteskatten medvirket til lavere skatt for de høyeste desilene de siste årene.

Tabell 5.9 viser fordeling av inntekt på de ulike inntektskomponentene for desilene. Desilenes andeler av lønnsinntekt, næringsinntekt og overføringer endret seg relativt lite mellom desilene fra 1993 til 2003. Den største endringen var for kapitalinntekter hvor desil 10 økte sin andel fra 70,8 prosent i 1993 til 91,7 prosent i 2003. Bortsett fra desil 1 har de andre desilene redusert sin andel av de samlede kapitalinntekter. Desil 10s andel av lønnsinntektene øker også. Samlet sett fører dette til at desil 10 økt sin andel av samlede inntekter etter skatt fra 20,9 prosent i 1993 til 24,8 prosent i 2003.

Tabell 5.9 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for yrkestilknyttede¹⁾. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2003-priser. 1993 og 2003

1993 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²⁾	Over- føringer	Skatt mm.	Inntekt etter skatt		Vekst 93-03
						Andel	Nivå	
1	6,0	5,8	-5,7	2,8	5,2	5,4	119 900	
2	7,0	4,6	2,1	6,3	5,9	6,8	149 500	
3	7,8	4,3	2,6	7,9	6,6	7,5	165 100	
4	8,4	4,4	3,1	8,6	7,2	8,1	178 900	
5	9,1	4,7	3,6	9,2	7,9	8,7	192 100	
6	9,8	5,3	4,1	10,0	8,6	9,3	205 900	
7	10,5	6,3	4,8	11,5	9,6	10,0	221 600	
8	11,4	8,3	6,0	13,3	10,9	10,9	242 100	
9	12,8	12,8	8,5	15,5	13,3	12,5	276 000	
10	17,3	43,4	70,8	14,9	24,9	20,9	461 600	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	221 300	
Gini-koeffisient						0,210		
2003								
Desil								
1	5,7	7,9	-3,6	3,6	5,0	5,2	147 500	23,0
2	6,9	4,6	0,5	6,9	5,7	6,4	183 400	22,7
3	7,6	4,0	0,7	8,4	6,3	7,1	201 700	22,2
4	8,2	4,3	0,9	9,7	6,9	7,7	218 000	21,9
5	8,9	4,6	1,0	10,5	7,5	8,2	234 300	22,0
6	9,6	5,0	1,2	10,9	8,3	8,8	251 000	21,9
7	10,4	5,8	1,5	11,7	9,3	9,5	269 700	21,7
8	11,4	7,8	2,1	13,1	10,8	10,4	294 800	21,8
9	13,2	12,5	3,9	13,6	13,8	11,9	339 400	23,0
10	18,2	43,4	91,7	11,7	26,5	24,8	704 800	52,7
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	284 500	28,6
Gini-koeffisient						0,248		

1. Lønnstakere og selvstendige med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 558 140 personer i 1993 og 1 758 385 personer i 2003.

2. Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.4.2 Nærmere om fordelingen av kapitalinntekter for individer med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn

Tabell 5.10 gir en oversikt over fordelingen av de ulike kategorier kapitalinntekter for yrkestilknyttede med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. I tabellen er de 10 prosentene med høyest samlet inntekt oppdelt videre i 5 grupper. De gjennomsnittlige kapitalinntektene øker systematisk med økende samlet inntekt. Kapitalinntektene øker markert fra 1. til 2. desil og fra 8. til 9. desil, og fra 9. til 10. desil er vi økningen er betydelig.

Tabell 5.10 Gjennomsnittlig kapitalinntekt¹⁾ for yrkestilknyttede²⁾. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2003-priser. 1993 og 2003

1993 Desil	Rente- inntekt	Utbytte	Realisasjons- gevinst/tap	Andre kapital- inntekter	Kapitalinntekter i alt	
					Nivå	Andel
1	2 500	300	-10 900	800	-7 300	-5,7
2	2 700	100	-600	400	2 700	2,1
3	3 200	100	-500	600	3 400	2,6
4	3 600	100	-400	700	4 000	3,1
5	4 000	200	-400	900	4 600	3,6
6	4 400	200	-400	1 000	5 300	4,1
7	4 900	300	-400	1 300	6 200	4,8
8	5 700	600	-400	1 800	7 800	6,0
9	7 100	1 300	-400	3 000	11 000	8,5
10	19 000	41 700	7 800	22 600	91 100	70,8
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	8 600	2 500	-200	4 700	15 600	2,4
93/94	9 800	3 500	-100	5 500	18 800	2,9
95/96	11 200	6 000	100	7 400	24 600	3,8
97/98	14 600	12 500	1 100	12 600	40 700	6,3
99/100	50 500	184 000	38 300	82 900	355 600	55,3
Alle	5 700	4 500	-700	3 300	12 900	100,0
2003						
Desil						
1	2 400	700	-14 500	600	-10 800	-3,6
2	2 200	200	-1 000	300	1 600	0,5
3	2 400	200	-900	400	2 200	0,7
4	2 700	300	-800	500	2 600	0,9
5	2 900	300	-800	600	3 100	1,0
6	3 200	500	-700	800	3 600	1,2
7	3 600	700	-800	1 100	4 500	1,5
8	4 300	1 300	-800	1 600	6 300	2,1
9	5 800	3 500	-900	3 200	11 600	3,9
10	21 800	209 900	14 300	26 500	272 500	91,7
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	7 700	8 300	-1 200	5 400	20 200	1,4
93/94	8 800	12 000	-400	7 300	27 800	1,9
95/96	11 200	22 000	-300	10 700	43 700	2,9
97/98	15 200	48 400	2 300	18 500	84 400	5,6
99	25 400	147 900	10 500	37 400	221 200	7,6
100	104 700	1 731 500	128 600	141 100	2 106 000	72,4
Alle	5 100	21 700	-700	3 600	29 700	100,0

1. Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

2. Lønnstakere og selvstendige med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 558 140 personer i 1993 og 1 758 385 personer i 2003.

Kilde: Inntekts- og Formuesundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå

Inntektene av de fleste typer kapitalinntekter øker med økende inntekt. Renteinntektene var i 2003 relativt like i desilene 1 til 6. De gjennomsnittlige renteinntektene var om lag 4 ganger så store i desil 10 som i desil 9. For de andre kategoriene av kapitalinntekter var forskjellene langt større. I 2003 var de gjennomsnittlige utbetalte utbyttene under 1 300 kroner for desilene 1 til 8. Desil 9 og desil 10 hadde derimot henholdsvis om lag 3 500 kroner og om lag 209 900 kroner i utbetalt utbytte. Realisasjoner av kapitalgevinst/tap øker også (reduert tap) med økende inntekt. Andre kapitalinntekter, som blant annet omfatter leieinntekter, avkastning av pensjonsforsikring og

enkelte næringsinntekter (opptjent utenbygds), viste et liknende mønster som for utbytte, men økningen fra 9 til 10 desil var klart mindre. Renteinntektene utgjorde den største andelen av kapitalinntekter for desilene 1 til 9, men utgjør en relativt lav andel av desil 10s kapitalinntekter.

Utbetalt utbytte var i 2003 i gjennomsnitt nesten 5 ganger nivået i 1993. Nivået var om lag 4 ganger så høyt som i 2001 da man hadde en midlertidig skatt på utbytte. Utbetalt utbytte økte også med om lag 25 prosent fra 2002 til 2003. Dette skyldes i stor grad at aksjeselskapenes årsresultat ble doblet fra 2002 til 2003. Videre kan utbytteutbetalingene også være påvirket av den forventede skattereformen. Dette underbygges ved at aksjeselskapene fra 2002 til 2003 hadde en økning i innskutt egenkapital, mens den opptjente egenkapitalen ble noe redusert.

Renteinntektene i 2003 var noe lavere enn renteinntektene i 1993. Andre kapitalinntekter har i denne perioden økt noe. Økningen er sterkere for de 10 prosent rikeste enn for de andre gruppene. Det framgår videre at desil 1 til 9 hadde realisasjonstap, mens desil 10 hadde realisasjonsgevinster. Realisasjonstapet var desidert størst for desil 1 med i gjennomsnitt 14 500 kroner i 2003.

Oppsplittingen av 10. desil viser at det er de 2 prosentene (persentilene 99 og 100) med høyest inntekt som også har de høyeste kapitalinntektene. I gjennomsnitt hadde personer i persentil 100 (som besto av om lag 17 600 personer) om lag 2,1 mill. kroner i kapitalinntekter i 2003, noe som svarer til at denne prosentgruppen hadde vel 72 prosent av de samlede kapitalinntektene. For prosentene 99 og 100 samlet har andelen kapitalinntekter økt med om lag 25 prosentpoeng fra 1993 til 2003. Denne utviklingen skyldes hovedsakelig at denne gruppen har økt sine inntekter fra utbytte og realisasjonsgevinster betydelig siden 1993.

5.4.3 Nærmere om sammensetningen av samlet inntekt etter skatt for individer med yrkesinntekt lavere enn 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn

I analysen i 5.4.1. og 5.4.2 er det kun sett på yrkesaktive med relativt høy yrkesinntekt. I dette avsnittet ser vi nærmere på sammensetningen av inntekter til individer med en yrkesinntekt (sum av lønnsinntekt og næringsinntekt) som er positiv, men utgjør mindre enn 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

Tabell 5.11 Sammensetning av samlet inntekt innenfor de ulike desilene for individer 17 år og over med yrkesinntekt lavere enn 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 2003

Desil	Lønn	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Samlet inntekt		Skatt mm.	Inntekt etter skatt
					Andel	Nivå		
1	54,0	-11,9	21,5	36,5	100	6 100	31,4	68,6
2	51,1	1,2	6,0	41,7	100	26 200	4,8	95,2
3	54,2	3,8	3,9	38,0	100	45 900	5,9	94,1
4	60,0	5,9	3,3	30,7	100	65 700	7,8	92,2
5	67,2	6,8	2,6	23,4	100	87 400	11,1	88,9
6	71,3	8,1	2,3	18,3	100	110 900	15,3	84,7
7	75,7	7,3	2,2	14,8	100	133 400	17,8	82,2
8	79,6	5,1	2,1	13,2	100	155 500	19,0	81,0
9	69,7	3,9	3,0	23,4	100	179 500	17,3	82,7
10	28,1	0,8	50,1	21,0	100	423 700	14,8	85,2
Herav 10 desil oppdelt i persentilene								
91/92	60,7	2,7	3,8	32,8	100	207 500	17,6	82,4
93/94	57,1	2,7	4,3	35,9	100	221 800	17,7	82,3
95/96	53,4	2,5	5,5	38,7	100	240 600	17,9	82,1
97/98	46,6	2,2	9,3	41,9	100	269 800	17,2	82,8
99	34,2	1,4	23,1	41,2	100	320 900	15,4	84,6
100	3,3	-0,8	95,2	2,4	100	2 036 700	12,2	87,8
Alle	55,7	3,9	19,1	21,3	100	123 400	15,0	85,0

¹ Dette utgjør 749 864 personer i 2003 og omfatter alle personer 17 år eller eldre med unntak av følgende grupper:

- Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt større eller lik 60% av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn (100%=276 900 kr)
- Pensjonister/trygdede, dvs. at pensjonsytelsene overstiger eventuell yrkesinntekt og er minst lik minstepensjonen.
- Personer som har samlet inntekt i 2003 lik null eller at denne er negativ.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Inntektsstatistikk for personer og familier.

Tabell 5.11 viser at yrkesaktive med lav yrkesinntekt i gjennomsnitt har en mye lavere samlet inntekt enn yrkesaktive. Samlede overføringer utgjør gjennomgående en større andel for denne gruppen enn for yrkesaktive med større yrkesinntekt, jf. tabell 5.8. Dette kan bl.a. ha sammenheng med at personer med relativt lav yrkesinntekt i større grad mottar trygdeytelser. Andelen næringsinntekt er relativt lav og varierer mellom 1,2 prosent og 8,1 prosent for desilene 2 til 9. Første desil har negativ næringsinntekt.

For de med høyest samlet inntekt, desil 10, utgjør kapitalinntektene 50,1 prosent av samlede inntekter. For desilene 2 til 9 utgjør kapitalinntektene under 7 prosent av samlet inntekt. Andelen kapitalinntekt i desil 1 er høyere, men utgjør svært lite i kroner. En oppsplitting av 10. desil i persentiler viser at gjennomsnittlig samlet inntekt for personer i persentil 100 var vel 2 mill. kroner i 2003 hvorav kapitalinntektene utgjør over 90 prosent. Denne gruppen utgjør om lag 7000 personer.

5.4.4 Nærmere om fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede

Tabell 5.12 viser desilenes andel av de ulike inntektskomponentene for pensjonister og trygdede. Samlet inntekt etter skatt har økt mer enn gjennomsnittet for desil 1 til 6, mens desil 7 til 10 har hatt en noe lavere vekst. Dette har ført til at inntektsforskjellene målt ved Gini-koeffisienten har blitt redusert fra 0,247 til 0,233. Dette er hovedsakelig på grunn av en utjevning i overføringene hvor desil 1 til 6 har fått økt andel overføringer, mens desil 7 til 10 har fått reduserte andeler.

Ellers viser tabellen at de fleste desilene, med unntak av desil 10, har fått redusert andelen av de samlede kapitalinntektene som pensjonistene mottar. Dette har blant annet sammenheng med at pensjonister stort sett mottar renteinntekter. Desil 10 mottar på den andre siden hovedsakelig andre kapitalinntekter som bl.a. aksjegevinster og utbytte.

De ulike inntektskomponentenes andel av pensjonistenes og de trygdedes inntekter etter skatt har ikke endret seg vesentlig fra 1993 til 2003.

Tabell 5.12 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for pensjonister¹⁾. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2003-priser. 1993 og 2003

1993 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²⁾	Over- føringer	Skatt mm.	Inntekt etter skatt		Vekst 93-03
						Andel	Nivå	
1	3,2	-2,9	-0,3	4,5	2,1	4,2	49 800	
2	3,1	0,7	3,3	5,9	2,5	6,0	70 800	
3	2,6	2,0	4,7	6,6	2,5	6,9	80 800	
4	3,5	4,1	6,0	7,4	4,0	7,7	90 300	
5	4,5	5,6	6,1	8,6	6,0	8,5	100 400	
6	6,3	7,2	6,8	9,7	8,3	9,5	111 600	
7	7,8	8,5	7,5	11,0	10,5	10,6	124 600	
8	10,9	11,1	9,2	12,4	12,9	11,9	140 500	
9	17,6	16,5	12,3	14,3	16,4	13,8	163 100	
10	40,5	47,1	44,3	19,6	34,9	21,0	247 400	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	117 900	
Gini-koeffisient						0,247		
2003								
Desil								
1	2,8	-12,8	-2,8	5,0	3,1	4,4	68 500	37,5
2	3,4	1,1	2,9	6,2	3,3	6,2	98 200	38,8
3	3,6	3,3	4,0	7,0	3,9	7,1	111 900	38,4
4	4,3	4,3	3,6	8,0	5,3	7,9	124 400	37,7
5	5,2	5,2	3,8	8,9	6,6	8,7	136 000	35,4
6	7,1	6,1	4,2	9,9	8,5	9,5	148 600	33,2
7	9,0	7,2	4,9	11,0	10,5	10,4	162 900	30,7
8	12,2	10,4	6,1	12,2	12,9	11,5	180 400	28,4
9	18,1	18,0	8,3	13,8	16,0	13,1	206 300	26,5
10	34,2	57,2	65,0	17,9	29,9	21,2	333 700	34,9
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	157 000	33,1
Gini-koeffisient						0,233		

¹⁾ Omfatter trygdede og pensjonister hvor pensjonsytelsene overstiger eventuell yrkesinntekt og er minst lik minstepensjon. Dette var en gruppe på 936 082 personer i 1993 og 1 017 746 personer i 2003.

²⁾ Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

I gjennomsnitt utgjør overføringer vel 87 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2003, jf. tabell 5.13. Tabell 5.13 viser utviklingen i overføringer for pensjonister fra 1993 til 2003 for

inntektsdesilene. Det har vært en reell vekst i overføringene for alle desilene i gjennomsnitt. For desil 1 har veksten vært størst (53,5 prosent), mens desil 10 har hatt den laveste veksten (23,1 prosent). Hovedårsaken til utjevningen i inntektene kommer av økningen i grunnbeløpet i pensjonsytelsene. I tillegg har særtillegget blitt økt flere ganger i perioden.

Overføringenes andel av samlet inntekt har ikke endret seg vesentlig siden 1993. Desil 1 har fått en økning, mens desil 10 er den eneste gruppen som har fått en reduksjon i andelen av samlet inntekt siden 1993. Desil 1 har i gjennomsnitt en andel i 2003 som overstiger 100 prosent, noe som skyldes negative kapitalinntekter.

Tabell 5.13 Utvikling i overføringer for pensjonister fra 1993 til 2003 i målt i 2003- kroner og som prosentandel av samlet inntekt. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 1993 og 2003

	I 2003- kroner					Andel av samlet inntekt før skatt					Vekst overføringer 93-03
	1993	2000	2001	2002	2003	1993	2000	2001	2002	2003	
1	53 100	70 500	73 500	77 800	81 500	98,3	96,5	101,4	104,8	103,8	53,5
2	69 600	90 500	92 600	97 400	100 800	92	92,5	91,9	92,3	93,2	44,8
3	77 900	101 600	104 600	110 100	114 100	90,8	91,6	91	91,3	92,5	46,5
4	88 100	115 500	119 000	125 300	130 100	89,7	91,9	91,4	91,9	93,3	47,7
5	101 400	128 600	132 300	139 600	144 400	90,2	91,8	91,2	91,8	93,3	42,4
6	115 200	143 000	146 800	155 200	160 400	90	91,2	90,6	91,2	92,7	39,2
7	130 700	159 600	163 200	172 200	177 900	89,9	90,4	89,9	90,5	92,2	36,1
8	147 400	178 300	182 200	191 800	197 500	88,7	89,2	88,6	89,1	90,9	34,0
9	169 000	203 500	208 000	218 500	224 300	86,4	86,8	86,4	86,8	88,7	32,7
10	232 900	266 300	272 900	285 300	286 600	73,6	68,1	72,3	69,6	69,0	23,1
Alle	118 500	145 800	149 500	157 300	161 500	86	85,4	86,4	86,1	87,1	36,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget

5.4.5 Utviklingen i inntektsfordelingen i perioden 1993 – 2003

I analyser av inntektsfordelinger er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyttes ved sammenlikning av inntektsfordelinger i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Figur 5.3 viser utviklingen i Gini-koeffisienten i perioden 1993 – 2003 for individer med yrkesinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn, for pensjonister og for fordelingen av lønnsinntekt, jf. tabell 5.14 i vedlegg 5. For de to individgruppene ser vi på inntektene etter skatt, mens fordelingen av lønnsinntekt er før skatt.

Gini-koeffisientene er et summarisk mål på inntektsulikhet og antar verdier mellom 0 og 1. Verdien 0 tilsier at inntektene er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 tilsier at en person mottar all inntekt. Figur 5.3 viser at verdien varierer mellom om lag 0,21 og 0,25 for yrkesdeltakere og pensjonister.

Norge har tradisjonelt hatt en jevn inntektsfordeling relativt til andre europeiske land. Ulikheter i fordelingen av ekvivalent disponibel inntekt målt ved Gini-koeffisienter varierer for europeiske land mellom om lag 0,25 og 0,43²¹, der Russland skiller seg ut med størst inntektsulikhet. Disse koeffisientene er imidlertid ikke direkte sammenlignbare med tallene i figuren som måler

²¹ Hentet fra Luxembourg Income Study (LIS) som viser Gini-koeffisienter basert på disponibel inntekt per forbruksenhet for ulike land. Koeffisientene kan imidlertid være fra ulike årstall fordi det varierer hvor hyppig landene sender inn oppdatert grunnlagsmateriale. Seneste tall er fra 2000.

inntektsulikhet for personer. Det illustrerer likevel hvordan inntektsulikhet varierer i forhold til skalaen for Gini-koeffisienten.

Figuren viser at samlet inntekt etter skatt har vært betydelig mer ujevnt fordelt blant pensjonister enn blant yrkestilknyttede i perioden. Gini-koeffisienten er høyere for pensjonister enn for yrkestilknyttede i alle årene bortsett fra 2000, 2002 og 2003. Fra tabell 5.9 og 5.12 framgår det at dette hovedsakelig skyldes at pensjonistenes yrkesinntekter (lønns- og næringsinntekter) er betydelig mer ujevnt fordelt enn blant yrkestilknyttede. Figuren viser videre at forskjellene i samlet inntekt etter skatt for pensjonister er blitt redusert fra 1993 til 2002, spesielt fra 1997 til 1998 og fra 2002 til 2003. I begge disse periodene var det en relativt stor økning i grunnbeløpet og økning i særtilleggene, jf. omtalen i avsnitt 5.3. Gini-koeffisienten for pensjonister er redusert fra 0,247 i 1993 til 0,233 i 2003.

Fra 2000 til 2001 var det en relativt betydelig reduksjon i Gini-koeffisienten for både pensjonister og yrkestilknyttede. Dette skyldes hovedsakelig en mer jevn fordeling av kapitalinntektene. Utbyttene i 2001 ble gjenstand for en midlertidig beskatning og som følge av dette ble utdelt utbytte i 2001 redusert kraftig i forhold til i 2000.

Den midlertidige skatten på utbytte ble fjernet fra 2002. Som følge av dette økte utbyttene betraktelig og fordelingen av kapitalinntekter ble skjevare. Gini-koeffisientene økte derfor fra 0,215 til 0,244 for yrkestilknyttede og fra 0,226 til 0,237 for pensjonistene fra 2001 til 2002. Utbytteinntektene økte betydelig også fra 2002 til 2003 og ga dermed en ytterligere økning i Gini-koeffisienten for yrkestilknyttede.

En skal imidlertid være varsom med å relatere hele endringen i ulikhet i perioden 2000 til 2003 til endringer i utbytte. Tabell 5.14 illustrerer likevel at inntektsulikhetene om lag har vært uendret i perioden 1999 til 2003 dersom man utelater utbytte fra inntektsbegrepet. Fra 2001 til 2003 har inntektsulikheten gått ned eksklusive utbytte i inntektsbegrepet, mens forskjellene har økt relativt mye når en ser på samlet inntekt inklusive utbytte.

Tabell 5.14 Utvikling i fordeling av samlet inntekt hhv. med og uten utbytte i perioden 1999 til 2003 for yrkestilknyttede¹⁾ målt ved Gini-koeffisienter

År	Inntektsulikhet med utbytte i inntektsbegrepet	Inntektsulikhet uten utbytte i inntektsbegrepet
1999	0,220	0,197
2000	0,241	0,208
2001	0,215	0,205
2002	0,244	0,202
2003	0,248	0,195

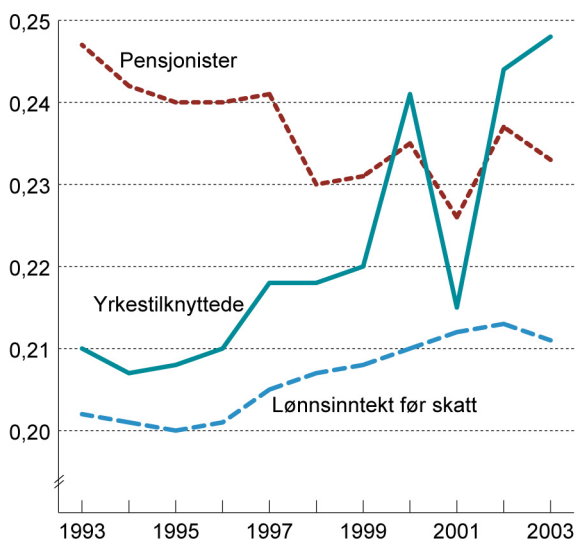
¹⁾ Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60% av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn det enkelte år

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Inntektsstatistikk for personer og familier.

Samlet sett økte forskjellene i samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede fra 1993 til 2003. Gini-koeffisienten for yrkestilknyttede steg fra 0,210 i 1993 til 0,248 i 2003. Økningen var betydelig fra 1999 til 2000 hvor Gini-koeffisienten steg fra 0,220 til 0,241. Dette har sammenheng med den relativt kraftige økningen av 10.desils andel av kapitalinntektene, jf. tabell 5.9. I 2001 var fallet desto kraftigere og Gini-koeffisienten ble redusert med 0,025 til 0,215.

En kan ellers legge merke til at Gini-koeffisienten er høyere for fordelingen av samlet inntekt etter skatt, enn for fordelingen av lønnsinntekter før skatt. Årsaken til dette er at både kapitalinntekter og næringsinntekter er skjevare fordelt enn lønnsinntekter, i tillegg til at folk med høye lønnsinntekter ofte også har høye kapital- og næringsinntekter.

Fordelingen av lønnsinntekt før skatt ble litt jevnere i perioden 1993 – 1995. Gini-koeffisienten ble redusert fra 0,202 i 1993 til 0,200 i 1995. Etter 1995 økte imidlertid forskjellene noe. I 2003 var Gini-koeffisienten 0,210.

Figur 5.3 Utviklingen i fordelingen av samlet inntekt for de ulike gruppene og utvikling i lønnsinntekt i perioden 1993 til 2003. Målt ved Gini-koeffisienten

Kilde: Registerbasert inntektsstatistikk (1993 – 2003). Statistisk sentralbyrå.

5.4.6 Nærmere om fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn

Fordelingen av kapitalinntekter mellom de ulike inntektsgruppene er relativt skjev mellom kvinner og menn. Figur 5.4 viser at denne forskjellen økte betydelig mellom 1993 og 1997²², ble redusert fram til 2001, men økte så igjen fra 2001 til 2003.

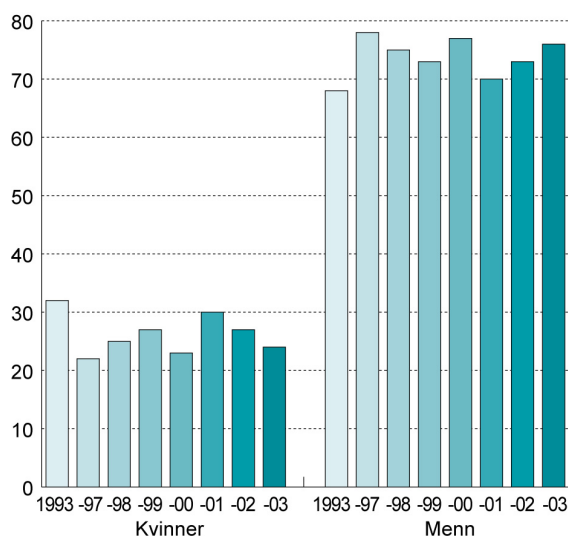
Den betydelige økningen i kvinners andel av kapitalinntektene fra 2000 til 2001 skyldes hovedsakelig det betydelige fallet i kapitalinntektene knyttet til aksjer. Kapitalinntektene fra aksjeutbytte og aksjegevinster, der kvinners andel er betydelig lavere enn tilsvarende andel for renteinntektene, utgjorde dermed en mindre andel av samlede kapitalinntekter. Vi ser av figuren at forskjellene økte kraftig igjen fra 2001 til 2003 hovedsakelig på grunn av mer enn en firedobling av aksjeutbyttene fra 2001 til 2003.

Fra 1993 til 1997 mottok menn mesteparten av økningen i kapitalinntekter. I tillegg ble kvinners samlede kapitalinntekter redusert. Dette har sammenheng med at kvinner hovedsakelig mottok renteinntekter. Blant annet på grunn av redusert rentenivå ble renteinntektene nærmere halvert fra 1993 til 1997. Kvinners andel av renteinntekter, utbytte og aksjegevinster, ble redusert fra om lag 32 prosent i 1993 til om lag 22 prosent i 1997. I perioden 1997 – 1999 økte imidlertid renteinntektenes andel av kapitalinntektene, samtidig som kvinner økte sin andel av aksjeutbytte

²² I Figur 5.4 er kun renteinntekter, utbytter og aksjegevinster/tap inkludert i samlede kapitalinntekter. Andre kapitalinntekter er utelatt.

og aksjegevinster noe. I 1999 utgjorde kvinners andel av renteinntekter, utbytte og aksjegevinster om lag 27 prosent. Økningen i forskjellene i fordelingen av kapitalinntekter mellom menn og kvinner fra 1999 til 2000 skyldes først og fremst en markant økning i aksjegevinster for menn.

Den ulike fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn som vises i selvangivelsesstatistikken kan være et resultat av at ulike inntektsarter er ulikt fordelt mellom ektefeller/samboere i husholdningene. Mens kvinner for eksempel mottar all barnetrygd/kontantstøtte i en husholdning, kan det være slik at menn hovedsakelig mottar kapitalinntektene. Samtidig kan menn stå for betaling av kapitalutgiftene. Siden kapitalutgifter ikke er med i denne statistikken vil dette kunne endre bildet som er gitt i figur 5.4.

Figur 5.4 Prosentvis fordeling av kapitalinntekter mellom kvinner og menn. 1993 og 1997-2003

Populasjonen er definert som bosatte kvinner og menn 17 år og over.

Kilde: Sjølvmeldingsstatistikk, Statistisk Sentralbyrå.

Boks 5.3 Begreper i fordelingsanalyser

Desil- og persentiltabeller:

I fordelingsanalyser rangeres ofte individene etter inntekt etter skatt og grupperes deretter i like store grupper. En vanlig type gruppering er å dele antallet individer i 10 like store deler. Disse gruppene kalles ofte for desiler, hvor de 10 prosent med lavest inntekt kalles desil 1, de neste 10 prosent for desil 2 osv. til de 10 prosent med høyest inntekt, som kalles desil 10.

Individene kan også grupperes i mindre grupper. En inndeling i 100 like store grupper kalles ofte for persentiler. Den prosenten med lavest inntekt kalles persentil 1, og prosenten med høyest inntekt kalles persentil 100. I tabell 5.12 er desil 10 oppdelt i fem like store deler. Dvs. at hver gruppe inneholder to persentiler.

Gini-koeffisienten:

I analyser av inntektsfordelinger er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyttes ved sammenlikning av inntektsfordelinger i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Gini-koeffisienten (G) varierer mellom 0 og 1, og ulikheten er større jo større G er. Dersom $G=0$ er inntekten likt fordelt mellom alle individer i gruppen som studeres, mens $G=1$ betyr at det er en person som mottar all inntekt. Gini-koeffisienten representerer bare en av flere mulige metoder for å kvantifisere ulikhet mellom fordelinger. Det viser seg at Gini-koeffisienten vektlegger sterkeste endringer som skjer i den sentrale delen av fordelingen og i mindre grad endringer som skjer i toppen og bunnen av fordelingen.

Boks 5.4 Inntektsbegrep

Inntektsbegrepet som blir lagt til grunn i hoveddelen av avsnitt 5.4, er inntekt etter skatt. Dette begrepet kommer fram på følgende måte:

Yrkesinntekt

- Lønn (inkl. sykepenger)
- Netto næringsinntekt

+ *Kapitalinntekter*

- Renteinntekter
- Aksjeutbytte
- Netto realisasjonsgevinster
- Andre kapitalgevinster

+ *Skattepliktige overføringer*

- Pensjoner fra folketrygden
- Tjenestepensjon mv.
- Arbeidsledighetstrygd
- Mottatte bidrag mv.

+ *Skattefrie overføringer*

- Barnetrygd
- Bostønad
- Stipend
- Forsørgerfradrag
- Sosialhjelp

= *Samlet inntekt*

- *Utlignet skatt og negative overføringer*

- Utlignet skatt
- Bidrag av overføringer (tvungen pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt underholdsbidrag)

= *Inntekt etter skatt*

Svakheter med begrepet inntekt etter skatt

Inntekt etter skatt gir ikke et fullgodt inntrykk av den samlede inntekten som individer har til forbruk. Et fullstendig inntektsbegrep, som viser størrelsen på de faktiske inntektene og dermed forbruksmulighetene, inkluderer både kontanter og inntektskomponenter utenom kontanter (f.eks. naturalytelser og ikke-realiserede gevinster). Dette innebærer at alle arbeidsinntekter, netto kapitalinntekter, overføringer, næringsinntekter, verdiendring på realkapital og annen formue (realisert og urealisert), arv og gaver, verdien av botjenester og andre varige forbrugsgoder, frynsegoder, verdien av hjemmeproduksjon mv. i prinsippet burde være inkludert i inntektsbegrepet. Flere av disse komponentene er beheftet med betydelige måleproblemer og er derfor ikke inkludert i statistikken. Heller ikke renteutgifter er inkludert i inntektsbegrepet som er lagt til grunn i denne analysen.

Kapittel 6

Den samlede inntektsutviklingen

- *Sterk økning i oljeprisen sammen med god aktivitetsvekst har gitt høy vekst i disponibel realinntekt de siste to årene. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte disponibel realinntekt for Norge med hele 9,7 prosent i 2005 og med 7,9 prosent i 2004. Veksten i de tre foregående årene var svak. Nivået på disponibel realinntekt for Norge var i 2005 46 prosent høyere enn ved konjunkturtoppen i 1998 og 67 prosent høyere enn 10 år tidligere.*
- *Nasjonalregnskapets tall for industriens driftsresultat i 2004 har nylig blitt oppjustert, i tillegg til at det har blitt lagt fram tall for 2005. Revisjonen av industriens driftsresultat for 2004 skyldes at strukturstatistikken for industrien for 2004 har blitt innarbeidet. De nye tallene viser en fallende tendens i lønnskostnadsandelen for industrien de siste årene. Lønnskostnadsandelen – lønnskostnader i prosent av faktorinntekten – var 71,7 prosent i 2004, og ifølge de foreløpige tallene økte den til 73,3 prosent i 2005. Lønnskostnadsandelen i industrien i de siste 3 årene har ikke vært lavere tidligere i nasjonalregnskapets tallserier som starter i 1970.*
- *Lønnskostnadsandelen innenfor øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge har også falt noe de siste årene. Ikke siden 1995 har lønnskostnadsandelen innenfor denne type virksomhet vært så lav som den var i 2005.*

6.1 Disponibel inntekt for Norge

Disponibel inntekt for Norge økte med 11,9 prosent fra 2004 til 2005. Det var særlig oljeprisen som bidro til veksten, men bidraget fra produksjonen i Fastlands-Norge var også betydelig. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var inntektsøkningen fra 2004 til 2005 på om lag 190 milliarder kroner. Disponibel inntekt for Norge kom da opp i 1 906 milliarder kroner, som svarte til om lag 356 000 kroner per innbygger.

Tabell 6.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser)¹⁾

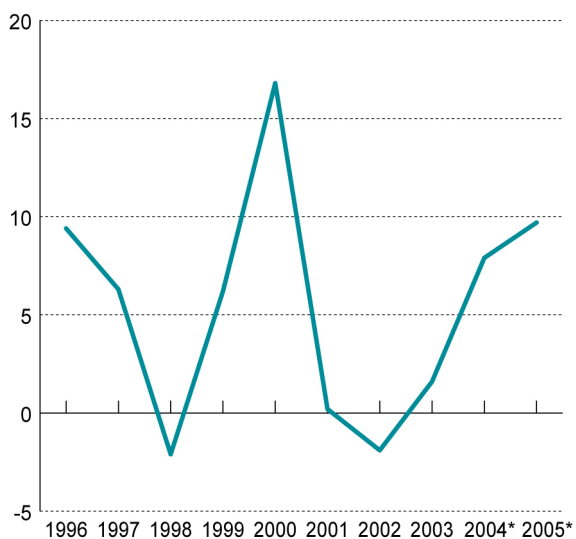
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*
Bruttonasjonalprodukt	1026,9	1111,3	1132,1	1233,0	1469,1	1526,2	1519,1	1576,7	1716,9	1906,1
- Kapitalslit	154,8	164,1	175,6	188,5	204,9	215,9	219,6	224,3	235,0	247,0
= Nettonasjonalprodukt	872,1	947,2	956,5	1044,5	1264,2	1310,4	1299,6	1352,4	1481,9	1659,1
+ Formuesinntekt og lønn fra utlandet, netto	-12,2	-11,8	-9,4	-14,8	-14,4	-10,8	4,1	13,6	7,5	7,4
= Nasjonalinntekt	860,0	935,4	947,2	1029,7	1249,8	1299,6	1303,7	1366,0	1489,4	1666,4
+ Stønader og løpende overføringer fra utlandet, netto	-9,7	-9,9	-11,6	-11,3	-11,4	-14,6	-17,8	-20,9	-17,3	-19,7
= Disponibel inntekt for Norge	850,3	925,5	935,6	1018,4	1238,4	1285,1	1285,9	1345,1	1472,1	1646,7

* Foreløpige tall

¹ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte *disponibel realinntekt* for Norge med 9,7 prosent fra 2004 til 2005, mot en vekst på 7,9 prosent året før. Sett over en lengre tidsperiode har det vært en betydelig samlet realinntektsvekst. Fra 1998 til 2005 økte disponibel realinntekt for Norge med 46 prosent, og fra 1995 til 2005 var veksten på om lag 67 prosent.

Figur 6.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før
* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Veksten i disponibel realinntekt kan splittes i bidrag fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet. Vekstbidragene er vist i tabell 6.2, og bidraget fra produksjonsvekst er splittet opp i vekst i henholdsvis petroleumsvirksomhet og øvrige næringer.

Bidraget fra *produksjonsveksten i petroleumsvirksomheten* var -0,7 prosentpoeng i 2005 mot 0,1 prosentpoeng året før. Vekstbidraget fra *produksjonsutviklingen i øvrige næringer* var henholdsvis 3,3 og 3,0 prosentpoeng i 2004 og 2005. Vekstbidraget i 2004 var det største siden konjunkturtoppen i 1998.

Tabell 6.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹⁾. Prosent

	Gjennom snitt										2005 *
	1996-2005	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*	
Vekst i disponibel realinntekt	5,4	9,4	6,3	-2,1	6,2	16,8	0,2	-1,9	1,6	7,9	9,7
Bidrag til vekst, prosentpoeng: ²⁾											
Produksjonsvekst i utvinning og rørtransport av råolje og gass ³⁾	0,4	1,9	1,2	-1,1	-0,6	0,7	1,7	0,2	0,2	0,1	-0,7
Produksjonsvekst i øvrige næringer ³⁾	2,5	4,0	4,3	3,5	2,0	1,9	1,2	0,7	0,9	3,3	3,0
Endring i bytteforholdet	2,4	2,9	0,7	-4,6	5,3	14,1	-2,7	-3,8	0,1	4,6	7,5
Herav prisutviklingen på råolje og gass	1,9	3,4	-0,1	-4,7	4,1	12,9	-3,6	-4,0	0,1	3,9	6,6
Endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet	0,2	0,5	0,1	0,2	-0,5	0,1	0,1	0,9	0,5	-0,2	-0,2

*Foreløpige tall

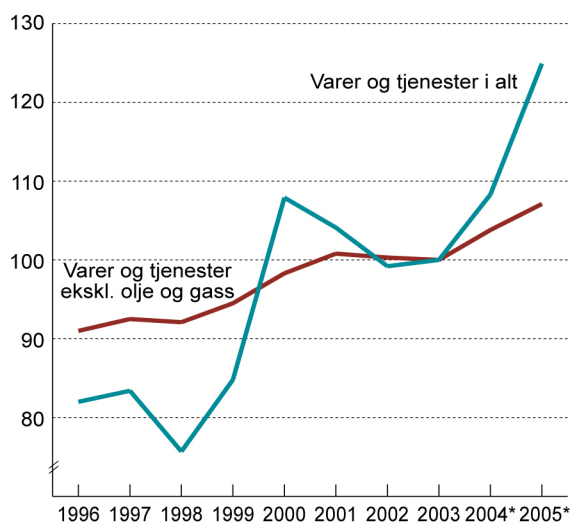
¹ Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.

² Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

³ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Oljeprisutviklingen er særlig viktig for utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet. Oljeprisen økte kraftig i 2004 og 2005. Vekstbidraget fra prisutviklingen på olje og gass var henholdsvis 3,9 og 6,6 prosentpoeng i 2004 og 2005.. Prisutviklingen i handelen med varer og tjenester utenom olje og gass har også gitt positive bidrag de siste to årene; bidragene i 2004 og 2005 var henholdsvis 0,5 og 0,9 prosentpoeng til veksten i disponibel realinntekt. Vekstbidraget fra endringen i det samlede bytteforholdet var 7,5 prosentpoeng i 2005.

Figur 6.2 Bytteforholdet overfor utlandet. 2003=100

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Utviklingen i internasjonale finans- og valutamarkeder er viktig for de samlede formuesinntektene for Norge, blant annet gjennom plasseringen av midlene til Statens pensjonsfond - Utland. Vekstbidraget fra *endringen i rente- og stønadsbalansen* var -0,2 prosentpoeng både i 2004 og 2005. Høye overføringer til utlandet er hovedårsaken til det negative vekstbidraget i 2005.

6.2 Faktorinntekt, lønn og driftsresultat

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Samlet faktorinntekt for Norge beregnes som nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter, som tilsvarer summen av lønnskostnader og driftsresultat.

Faktorinntekten for økonomien som helhet økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 12,4 prosent i 2005, etter en vekst på 9,7 prosent i 2004.

De samlede *lønnskostnadene* i Norge økte med 4,7 prosent i 2005, mot en vekst på 4,8 prosent i 2004 og 2,6 prosent i 2003. *Driftsresultatet* for økonomien som helhet økte med 23,6 prosent i 2005, etter å ha vokst med 17,7 prosent i 2004. Forløpet i denne størrelsen er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumsvirksomheten. Driftsresultatet i petroleumsutvinning og rørtransport økte ifølge nasjonalregnskapet med i overkant av 39 prosent i 2005, etter en økning på knapt 29 prosent i 2004. Driftsresultatet i de øvrige næringene økte med 7,4 prosent i 2005, mens det økte med henholdsvis 10,1 og 8,1 prosent i 2003 og 2004.

Tabell 6.3 Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	1996	1997	1998	1999	2000 ¹⁾	2001 ¹⁾	2002	2003	2004* ²⁾	2005* ²⁾
Nettonasjonalprodukt	872,1	947,2	956,5	1044,5	1264,2	1310,4	1299,6	1352,4	1481,9	1659,1
- Netto produksjonsskatter	133,8	146,9	153,1	164,0	173,5	176,5	173,7	175,1	190,0	207,1
= Faktorinntekt	738,4	800,4	803,4	880,5	1090,7	1133,9	1125,8	1177,3	1291,9	1451,9
- Lønnskostnader	476,2	516,5	567,8	606,1	640,1	680,7	711,1	729,5	764,7	800,6
= Driftsresultat	262,2	283,8	235,6	274,4	450,6	453,2	414,7	447,8	527,2	651,4
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	103,4	115,0	60,8	102,2	262,5	241,8	196,1	207,1	267,0	371,8
= Driftsresultat i øvrige næringer	158,8	168,8	174,8	172,2	188,1	211,4	218,6	240,7	260,3	279,5

*Foreløpige tall

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

² Økte satser for arbeidsgiveravgift i områder med redusert sats har påvirket lønnskostnadene for 2004 og 2005. Endringen er en tilpasning til EØS-avtalens regler for statsstøtte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.4 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	1996	1997	1998	1999	2000 ¹⁾	2001 ¹⁾	2002	2003	2004* ²⁾	2005* ²⁾
Nettonasjonalprodukt	10,6	8,6	1,0	9,2	21,0	3,7	-0,8	4,1	9,6	12,0
Faktorinntekt	10,6	8,4	0,4	9,6	23,9	4,0	-0,7	4,6	9,7	12,4
Lønnskostnader	7,2	8,5	9,9	6,7	5,6	6,4	4,5	2,6	4,8	4,7
Driftsresultat	17,1	8,3	-17,0	16,5	64,2	0,6	-8,5	8,0	17,1	23,6
Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	67,5	11,2	-47,1	67,9	157,0	-7,9	-18,9	5,6	28,9	39,3
Driftsresultat i øvrige næringer	-2,0	6,3	3,5	-1,4	9,2	12,3	3,4	10,1	8,1	7,4

*Foreløpige tall

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

² Økte satser for arbeidsgiveravgift i områder med redusert sats har påvirket lønnskostnadene for 2004 og 2005. Endringen er en tilpasning til EØS-avtalens regler for statsstøtte.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

6.3 Endringer i funksjonell inntektsfordeling

I tabell 6.5 og 6.6 og figur 6.3-6.4 vises tall for lønnskostnader og driftsresultat for hovedgrupper av næringer for å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen. Det må understrekes at tallene for driftsresultat for årene 2004 og 2005 er usikre.

Tabell 6.5 Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1996	1997	1998	1999	2000 ¹⁾	2001 ¹⁾	2002	2003	2004* ²⁾	2005* ²⁾
Alle næringer	476,2	516,5	567,8	606,1	640,1	680,7	711,1	729,5	764,7	800,6
Offentlig forvaltning ³⁾	140,4	148,6	162,2	173,3	182,7	198,5	209,9	219,7	229,7	242,1
Ideelle organisasjoner, boligjenester og eget bruk	12,6	12,9	13,5	14,6	15,5	16,3	17,4	18,2	19,1	20,2
Markedsrettet virksomhet ³⁾	323,2	355,0	392,0	418,3	441,8	466,0	483,8	491,6	515,9	538,5
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	12,5	14,2	15,6	17,1	17,0	20,5	22,9	23,9	25,0	25,8
Markedsrettet virksomhet ellers	310,6	340,8	376,5	401,2	424,9	445,5	460,9	467,7	490,9	512,6
Markedsrettet virksomhet ⁴⁾	303,1	332,7	367,2	391,0	414,0	434,1	449,6	456,7	479,8	501,9
Fastlands-Norge	79,8	86,9	93,5	95,4	97,7	100,0	102,4	101,1	103,4	106,7
Industri	31,0	34,8	37,9	40,0	39,8	41,1	43,0	40,9	41,7	43,8
Verkstedsindustri og skipsbyggingsindustri mv.	18,2	19,0	20,1	20,1	20,8	21,2	21,1	21,8	22,4	22,9
Råvarebasert industri	30,6	33,1	35,5	35,2	37,0	37,6	38,3	38,4	39,2	40,0
Øvrige industrinæringer	223,4	245,8	273,7	295,6	316,4	334,0	347,2	355,6	376,4	395,1
Øvrig markedsrettet ⁴⁾ virksomhet i Fastlands-Norge										

* Foreløpige tall

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

² Økte satser for arbeidsgiveravgift i områder med redusert sats har påvirket lønnskostnadene for 2004 og 2005. Endringen er en tilpasning til EØS-avtalens regler for statsstøtte.

³ Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor holdt utenfor offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

⁴ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.6. Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*
Alle næringer ¹⁾	292,6	314,5	267,2	309,9	487,0	491,3	453,8	488,0	565,9	694,9
Offentlig forvaltning ²⁾	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ideelle organisasjoner, boligjenester og eget bruk	33,7	31,4	32,3	33,4	36,9	36,9	40,0	37,7	39,3	41,4
Markedsrettet virksomhet ³⁾	258,9	283,2	235,0	276,5	450,2	454,4	413,8	450,3	526,3	653,5
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	103,4	115,0	60,8	102,2	262,5	241,8	196,1	207,1	267,0	371,8
Markedsrettet virksomhet ellers	155,4	168,2	174,1	174,4	187,6	212,6	217,7	243,2	259,7	281,7
Markedsrettet virksomhet ³⁾										
Fastlands-Norge	155,3	165,8	172,7	174,2	183,8	204,4	216,5	240,8	256,2	279,1
Industri	22,4	22,9	23,0	25,1	27,6	31,1	29,3	35,3	40,9	38,9
Verkstedsindustri og skipsbyggingsindustri mv.	5,5	7,0	8,6	8,7	4,9	6,1	8,6	9,9	9,4	11,6
Råvarebasert industri	9,2	8,5	8,6	9,0	12,5	11,6	5,9	8,7	12,9	9,2
Øvrige industrinæringer	7,6	7,5	5,8	7,4	10,2	13,5	14,8	16,7	18,6	18,1
Øvrig markedsrettet virksomhet ³⁾ i Fastlands-Norge	133,0	142,8	149,7	149,2	156,3	173,3	187,2	205,5	215,3	240,2

* Foreløpige tall.

¹ Forskjellen mellom totalt driftsresultat og driftsresultatet for næringsvirksomhet skyldes en korreksjonspost i nasjonalregnskapet for frie banktjenester, som er beregnet fra rentemarginene i bankene. Dette regnes ikke som verdiskaping for økonomien under ett.

² Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor holdt utenfor offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

³ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonseenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.5 viser at mens de samlede lønnskostnadene i 2005 ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var 801 milliarder kroner, var lønnskostnadene innenfor markedsrettet produksjon 539 milliarder kroner. Forskjellen utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning²³, ideelle organisasjoner og produksjonen av boligjenester. Lønnskostnadene i markedsrettet produksjon som andel av totale lønnskostnader har ligget stabilt siden 2003.

Industriens lønnskostnader som andel av de totale lønnskostnadene holdt seg stabilt rundt 17 prosent fra 1990 til 1997. I de åtte siste årene har industriens andel sunket, og i 2005 var andelen i overkant av 13 prosent.

Driftsresultat påvirkes sterkt av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og kan derfor vise betydelige svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktuasjoner i driftsresultatet for enkelte næringsgrupper. Bevegelsene i oljeprisen er av særlig betydning ettersom overskuddene i oljevirksomheten i perioder har utgjort en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge.

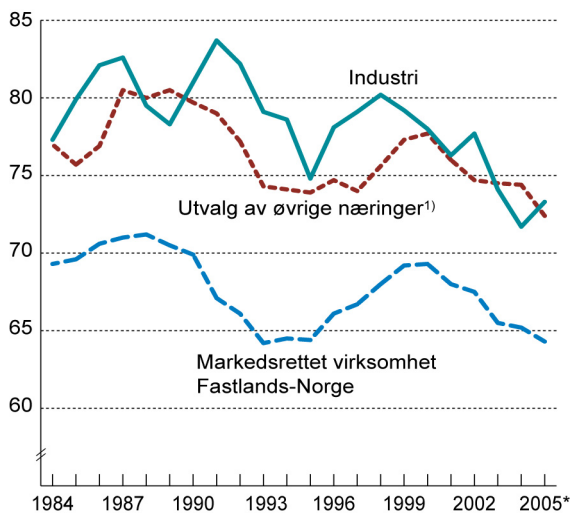
Utviklingen i oljeprisen har bidratt til at petroleumsvirksomhetens andel av det samlede driftsresultatet har variert mye de siste årene. I 1997 var andelen oppe i 37 prosent, for så å falle til 23 prosent i 1998. Andelen var i 2000 hele 54 prosent, før den falt i de etterfølgende 3 årene til drøyt 42 prosent i 2003. Foreløpige tall fra nasjonalregnskapet viser at andelen steg i 2004 og 2005, og nådde 53 prosent.

²³ Eksklusive vannforsyning, kloakk og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen.

Driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* økte med 24,3 milliarder kroner i 2003, og ifølge de foreløpige tallene steg det med henholdsvis 15 og 23 milliarder kroner i 2004 og 2005 til 279 milliarder kroner. *Industriens driftsresultat* økte fra 29,3 milliarder i 2002 til 35,3 milliarder kroner i 2003. Ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene steg driftsresultatet med med om lag 6 milliarder kroner i 2004 til knapt 41 milliarder kroner. For 2005 viser tallene en nedgang på 2 milliarder kroner. Tallene for 2004 er oppjustert med om lag 5 milliarder kroner. Oppjusteringen skyldes at strukturstatistikken for industrien for 2004 har blitt innarbeidet i regnskapet. Strukturstatistikken for industrien er grunnlagstatistikken til utarbeidelsen av det endelige nasjonalregnskapet. Tidligere har denne statistikken ikke vært tilgjengelig til beregningen av foreløpig nasjonalregnskap.

Den sterke utviklingen i driftsresultatet i industrien i 2003 og 2004 kan virke overraskende. Ifølge strukturstatistikken for industrien var det i de to årene sterk oppgang i inntekter knyttet til produksjon av varer og tjenester utenom den mer tradisjonelle produksjonen. I 2003 utgjorde salg av kraft en del av denne inntektsøkningen. For 2004 er inntektsøkningen knyttet til et bredere utvalg av varer og spesielt tjenester. Ifølge nasjonalregnskapets tall har det også funnet sted betydelig produktivitetsvekst i de to årene; bruken av arbeidsinnsats i form av utførte timeverk og øvrige innsatsfaktorer per produserte enhet, har gått ned. Fra 2003 til 2004 har det dessuten vært en gunstig prisutvikling på eksportmarkedet for en rekke råvarer. *Industriens andel* av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge var i 2004 oppunder 16 prosent, som er den høyeste andel en har hatt i tiårsperioden 1996-2005. Fra 2004 til 2005 falt andelen til 14 prosent, som er noe under gjennomsnittet for siste halvdel av 1990-tallet. Utviklingen i driftsresultatet i industrien har tradisjonelt vært dominert av svingningene i de råvarebaserte næringene. I de senere årene har det imidlertid også vært betydelige endringer i andre deler av industrien. Driftsresultatet i råvarebasert industri falt markert fra 2001 til 2002. I 2003 og 2004 økte derimot driftsresultatet i disse næringene, før det igjen falt fra 2004 til 2005. Utviklingen i 2004 og 2005 må ses i sammenheng med forløpet i eksportprisene regnet i norske kroner. Lønnsomheten i verksteds- og skipsbyggingsindustrien var på et historisk lavt nivå i 2000. I årene 2001-2003 tok driftsresultatet seg opp for så å falle fra 2003 til 2004. Ifølge de foreløpige tallene steg igjen driftsresultatet noe fra 2004 til 2005. Øvrige industrinæringer omfatter flere næringer som i hovedsak leverer sin produksjon for konsumformål til hjemmemarkedet. Driftsresultatet i øvrige industrinæringer har vokst sammenhengende fra 1998 fram til og med 2004. Ifølge foreløpige tall var det en mindre nedgang fra 2004 til 2005.

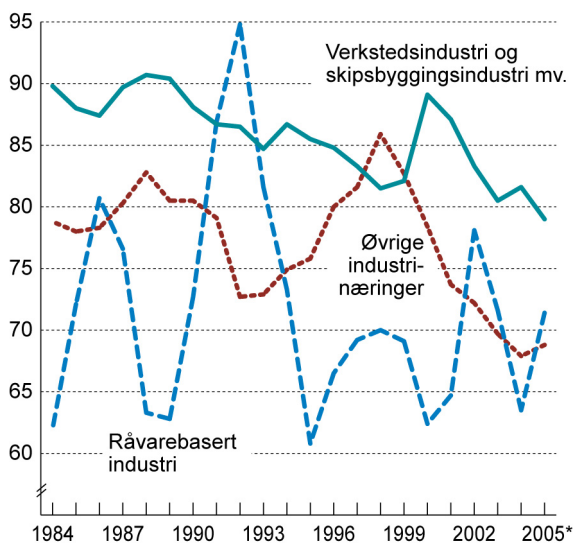

Figur 6.3 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

* Tallene for 2004 og 2005 er foreløpige.

¹ Utvalg av øvrige næringer omfatter markedsrettet virksomhet i næringene: bygg- og anleggsvirksomhet, varehandel og reparasjon av kjøretøyer mv., hotell og restaurantvirksomhet, transport ellers (omfatter all transportvirksomhet med unntak av utenriks sjøfart og transport av petroleum i rørledninger), post og telekommunikasjon og forretningsmessig tjenesteyting.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.4 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

* Tallene for 2004 og 2005 er foreløpige.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Med utgangspunkt i tabellene 6.5 og 6.6 kan en studere hvordan lønnskostnadene som andel av faktorinntekten har utviklet seg over tid. Figur 6.3 viser utviklingen i lønnskostnadsandelen i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge, i industrien og i et aggregat som omfatter et utvalg av øvrige markedsrettede næringer i Fastlands-Norge.

I markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge økte lønnskostnadsandelen i årene 1995-2000, og i 2000 var andelen oppe i 69,3 prosent. Fra 2000 har imidlertid lønnskostnadsandelen falt hvert hvert år, og i 2005 var lønnskostnadsandelen 64,3 prosent. Lønnskostnadsandelen har ikke vært på et så lavt nivå siden 1993.

I industrien nådde lønnskostnadsandelen en topp i 1998 med 80,2 prosent. Lønnskostnadsandelen falt deretter jevnt til 76,3 prosent i 2001, før den økte til 77,7 prosent i 2002. Lønnskostnadsandelen falt deretter markert i 2003 og 2004, slik at andelen ble 71,7 prosent i 2004. De foreløpige tallene viser oppgang i lønnskostnadsandelen fra 2004 til 2005, slik at andelen i 2005 kom opp i 73,3 prosent. Lønnskostnadsandelen i industrien har de seneste årene ligget på et historisk lavt nivå. I nasjonalregnskapets tidsserier fra 1970 har andelen ikke for noen år vært lavere enn den har vært i årene 2003-2005. Den lave lønnskostnadsandelen i årene 2003-2005 må ses i sammenheng med de forhold som påvirket driftsresultatet i 2003 og 2004 jf. omtalen av industriens driftsresultat i dette avsnitt. I utvalget av øvrige næringer var det en reduksjon i lønnskostnadsandelen fra 2001 til 2002. Fra 2002 til 2004 lå andelen stabilt på i overkant av 74 prosent. Fra 2004 til 2005 falt andelen til 72,4 prosent, som igjen er det laveste nivået denne andelen har vært på i tiårsperioden 1996-2005. Figur 6.4 viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av faktorinntekten for ulike deler av *industrien*. Etter 1994 har det vært en forholdsvis jevn nedadgående tendens i lønnskostnadsandelen i *verkstedsindustrien*, helt til 2000 da andelen økte kraftig og kom opp i overkant av 89 prosent. Lønnskostnadsandelen falt deretter i de tre etterfølgende årene og nådde 80,5 prosent i 2003. Ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene var det en oppgang i 2004, før andelen igjen falt i 2005.

Lønnskostnadsandelen i 2005 er den laveste andelen som er observert i denne delen av industrien over perioden 1995-2004. I *råvarebasert industri* er det spesielt store fluktasjoner i lønnskostnadsandelen, noe som reflekterer konjunkturfølsomheten i denne virksomheten. Store prisendringer gir seg utslag i kraftige svingninger i faktorinntekt og driftsresultat. I de siste årene har variasjoner i kronkursen i vesentlig grad påvirket prisutviklingen målt i norske kroner. Utviklingen i de siste årene kan også ses i lys av at det har blitt foretatt en betydelig oppgradering av produksjonskapitalen i metallindustrien på begynnelsen av 2000-tallet. I perioden 1995 - 2001 lå lønnskostnadsandelen i intervallet 60 - 70 prosent. I 2002 var det en kraftig økning, slik at andelen i 2002 kom opp i overkant av 78 prosent. I 2003 og 2004 gikk lønnskostnadsandelen i råvarebasert industri ned. Fra 2004 til 2005 var det ifølge de foreløpige tallene en økning. I *øvrig industri* var det gjennom konjunkturoppgangen på 1990-tallet en jevn og sterk økning i lønnskostnadsandelen, og andelen nådde en topp i 1998 med knapt 86 prosent. Vekst i driftsresultatet i næringsmiddelindustri og i forlag- og grafisk industri var med å bidra til at andelen deretter falt klart i seks år og ble knapt 78 prosent i 2004. Ifølge det foreløpige nasjonalregnskapet var det en liten økning i lønnskostnadsandelen i denne delen av industrien i 2005.

Boks 6.1 Noen inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* eller netto inntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem, vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekt som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekt for Norge, eller for en enkelt næring, er således lik summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekt for Norge er videre lik nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter. Lønnskostnadene omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Driftsresultatet utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

Vedlegg 1

Lønnsoppgjør i 2005

På de fleste tariffområder ble det i 2004 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 2005.

For noen grupper ble det i 2004-oppgjøret avtalt tillegg for 2005, bl.a. i KS-området og i helseforetakene. Utvalgets anslag på lønnsutviklingen fra 2004 til 2005 i noen store forhandlingsområder framgår av tabell 1.1 i kapittel 1. For oversikt over lønnsoppgjørene i 2004 vises det til vedlegg 2 i NOU 2005:7.

1 Vedtak foran lønnsoppgjørene i 2005

Representantskapet i LO behandlet kravene foran mellomoppgjøret 1. mars. I vedtaket het det bl.a.:

- Det nominelle spillerommet for tillegg i årets mellomoppgjør er begrenset ut fra reguleringsklausulen, hensynet til sysselsetting og dermed målet om en lønnsvekst mer på linje med handelspartnerne.
- Med dette som bakgrunn og innenfor de aktuelle rammer gjør LO prioriteringer i samsvar med fjorårets opplegg for tariffperioden med spesiell vekt på lavlønte og likelønn.

Sekretariatet/forhandlingsutvalget fikk fullmakt til å utforme de endelige kravene på basis av de ovennevnte retningslinjer.

NHOs Hovedstyre vedtok 16. februar en forhandlingsfullmakt for mellomoppgjøret 2005 hvor det bl.a. heter:

- Det er viktig at det samlede oppgjør – både det sentrale og det lokale – bidrar til å styrke norsk næringslivs konkurranseevne. På grunnlag av den generelle økonomiske situasjonen slik den foreligger ved forhandlingstidspunktet, og den varslede innføring av obligatorisk tjenstepensjon for alle, er det ikke grunnlag for lønnstillegg i de sentrale lønnsforhandlinger.
- De lokale forhandlingene skal også i 2005 føres i henhold til overenskomstenes bestemmelser, dvs. de fire kriterier; bedriftens økonomi, produktivitet, konkurranseevne og fremtidsutsikter. De lokale parter har et felles ansvar for at resultatet av de lokale forhandlingene bidrar til en bedring av bedriftenes konkurranseevne.
- Lønnsutviklingen til ledere og høyere funksjonærer, som har vist en for høy lønnsvekst de siste årene, må tilpasses de øvrige arbeidstakere i bedriften. Det er selskapets eiere gjennom styret som har ansvar for å fastsette toppledernes godtgjørelser.

Representantskapet i *Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund* vedtok den 23. februar 2005 retningslinjene foran mellomoppgjøret 2005. Det heter at tariffrevisjonene i 2005 skal gjennomføres som samordnende forhandlinger. Med henvisning til løftet fra regjeringen i 2004, forutsatte YS at det innføres obligatorisk tjenstepensjon fra 1. januar 2006. Ved siden av pensjon ble det blant annet lagt vekt på videreføring av avtalen om et inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen), utvikling av frontfaget og bekjempelse av sosial dumping og arbeidet med likelønn.

Vedtakene i representantskapsmøtene i LO og YS foran mellomoppgjøret 2005 gjaldt også for offentlig sektor.

Utdanningsgruppens Hovedorganisasjon vedtok 15. mars en tariffpolitisk uttalelse foran mellomoppgjøret 2005 der følgende ble lagt til grunn:

- En vid tolkning av frontfaget. Funksjonærenes forventede lønnsvekst skal telles med når det forhandles om ramme og profil i øvrige oppgjør. De siste 5 år har funksjonærene i industrien hatt en årlig lønnsvekst som i gjennomsnitt er 0,6 prosentpoeng høyere enn for arbeiderne.
- Likelønntiltak for å motvirke verdsettingsdiskrimineringen av store kvinnedominerte grupper i offentlig sektor.
- Videreføring av arbeidet for en lønnsmessig snuoperasjon for utdanningsgruppene.
- Økt verdsetting av utdanning, kompetanse og ansvar for å rekruttere og beholde kompetent personell og for å ta hensyn til risiko.
- Bruttoordningene i offentlige tjenestepensjoner, særaldersgrenser og AFP skal bestå.

2 Oppgjørene i privat sektor

2.1 LO/NHO-oppgjøret

Forhandlingene mellom LO og NHO ble gjennomført som et samordnet oppgjør. Forhandlingene startet opp 10. mars. Den 17. mars kom partene fram til et anbefalt forhandlingsresultat som senere ble vedtatt.

Fra 1. april ble det gitt et generelt tillegg på kr 1 per time. I tillegg ble det gitt ytterligere kr 1, dvs. totalt kr 2 per time, til arbeidstakere på overenskomster med gjennomsnittslønn under 87 prosent av voksne arbeidere og uten lokal forhandlingsrett. Dette omfattet følgende overenskomster:

- Transportselskaper i Norge
- TEKO-overenskomsten
- Vekteroverenskomsten
- Landforpleiningsavtalen
- Hotell og Restaurant - Riksavtalen
- Vaskeri og renseri - Fellesoverenskomsten
- Renholdsbedrifter
- Fritids- og aktivitetsavtale

Om lokale forhandlinger het det at de skulle føres på basis av de enkelte overenskomster og slik at tillegg skulle gis på grunnlag av den enkelte bedrifts økonomiske virkelighet, dvs. bedriftens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurransevne.

Partene var også enige om å nedsette et utvalg for å følge utviklingen i arbeidsmarkedet samt komme med eventuelle forslag som fremmer et seriøst arbeidsliv.

2.2 Oppgjørene i privat sektor utenom LO/NHO-området

Den 17. mars kom også YS og NHO fram til et anbefalt forhandlingsresultat som senere ble vedtatt av partene. Det ble gitt de samme lønnstilleggene som i oppgjøret mellom LO og NHO.

Mellom *HSH og LO* og mellom *HSH og YS* ble det inngått avtaler som blant annet omfattet varehandel, transport, reiseliv, renhold, IT, apoteker og begravellesbyråer med flere.

I *LO/HSH-området* ble det gitt følgende tillegg:

- På overenskomster med bransjeavtaler mellom LO/Handel og Kontor og HSH ble det fra 1. april gitt et generelt tillegg på kr 1,- per time. Minstelønnsatsene for ungdom under 18 år og trinn 1-5 ble hevet med ytterligere kr 1,50 per time. Trinn 6 ble hevet med kr 1,- per time utover det generelle tillegget.
- På overenskomst mellom LO/Norsk Transportarbeiderforbund og HSH ble det gitt et generelt tillegg på kr 1,- per time. Minstelønnsatsene ble hevet med ytterligere kr 1,50 per time.
- På overenskomster mellom LO/EL & IT-forbundet og HSH, overenskomst for boligbyggelag mellom HSH og LO/Fagforbundet, samt Vaktmesteravtalen mellom LO/Norsk Arbeidsmannsforbund og HSH ble det gitt et generelt tillegg på kr 1,- per time. Minstelønnsatsene ble justert tilsvarende.
- På overenskomster mellom LO/Norsk Arbeidsmannsforbund og Anticimex HSH, på Renholdsoverenskomsten mellom LO/Norsk Arbeidsmannsforbund og HSH og på Bilutleieoverenskomsten mellom LO/Fellesforbundet og HSH ble det gitt et generelt tillegg på kr 2,- per time. Minstelønnsatsene ble justert tilsvarende.

Garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom Handel og Kontor og HSH resulterte i at trinn 6 fikk et tillegg fra 1. februar i år på kr 3,15 per time. Om lag 25 prosent av de sysselsatte på avtalen fikk dette tillegget.

I *YS/HSH-området* ble det gitt følgende tillegg fra 1. april 2005:

- På alle overenskomstene mellom HSH og YS med tilsluttede forbund ble det gitt et generelt tillegg på kr 1,- per time.
- På funksjonæravtalene mellom HSH og YS/NOFU-Kommunikasjonsforbundet og HSH og YS/Parat og Kontoroverenskomsten mellom HSH og YS/Yrkestrafikkforbundet YTF ble minstelønnsatsene for ungdom under 18 år og trinn 1-5 hevet med kr 1,50 per time utover det generelle tillegget. Trinn 6 ble hevet med kr 1,- per time utover det generelle tillegget.
- På grossistoverenskomstene mellom HSH og YS/YTF og HSH og YS/Parat ble minstelønnsatsene hevet med kr 1,50 per time utover det generelle tillegget.
- På Reiselivsavtalen mellom HSH og YS/Parat ble minstelønnsatser for rutinearbeid/ufaglært arbeidskraft trinn 1-5 hevet med kr 1,50 per time utover det generelle tillegget. Trinn 6 ble hevet med kr 1,- per time utover det generelle tillegget.
- På Begravelsesbyråavtalen mellom HSH og YS/Parat og Verkstedsoverenskomsten mellom HSH og YS/Parat ble minstelønnsatsene justert tilsvarende det generelle tillegget.
- På overenskomsten mellom HSH og YS/FarmasiForbundet ble minstelønnsatsene hevet med kr 1,50 per time utover det generelle tillegget.

Også innen *YS/HSH-området* ga garantiordningen etter Funksjonæravtalene mellom YS/NOFU og HSH og YS/Parat og HSH samme tillegg (kr 3,15 per time) på trinn 6 som etter Landsoverenskomsten mellom LO/HK og HSH.

Partene ble også, som i *LO/NHO-området* og i *YS/NHO-området*, enige om å nedsette et utvalg som skal følge utviklingen i arbeidsmarkedet samt komme med eventuelle forslag som fremmer et seriøst arbeidsliv.

På HSH-området ble det også inngått en avtale mellom HSH og Norges Farmaceutiske Forening. Det ble gitt et generelt tillegg til alle ansatte på kr 1,- per time fra 1. april. Minstelønnsatsene ble hevet tilsvarende.

På *HUK*²⁴ området ble inngått avtale mellom samtlige arbeidstakerorganisasjoner og HSH. Økonomisk ble resultatet på linje med tilsvarende områder i KS, NAVO og staten.

Mellom *LO/HK* og *Samfo* (samvirkeforetak) ble det på Landsoverenskomsten enighet om tilsvarende tillegg som i *LO/HK*-HSH-området.

Også her var partene enige om å nedsette et utvalg for å følge utviklingen i arbeidsmarkedet samt komme med eventuelle forslag som fremmer et seriøst arbeidsliv.

For ansatte i *forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet* ble det inngått avtaler mellom Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening og mellom *LO/ HK*, Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finansnæringens Arbeidsgiverforening. Med virkning fra 1. mai 2005 ble satsene i lønnsregulativet økt med 1,1 prosent eller minimum kr 2 750 per år.

3 Oppgjørene i offentlig sektor

I det *statlige tariffområdet* ble forhandlingene avsluttet 29. april med enighet mellom staten v/Moderniseringsdepartementet²⁵ på de ene side og *LO- Stat*, *Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund – Stat* og *Utdanningsgruppenes Hovedorganisasjon* på den andre siden. Det ble brudd i forhandlingene med Akademikerne, og dette oppgjøret gikk til mekling. Mellom staten og de andre hovedorganisasjonene ble det enighet om at alle gis 1 lønnstrinns opprykk på hovedlønnstabellen fra 1. mai eller minimum kr 4 000 per år. Det ble ikke avsatt penger til lokale forhandlinger.

I tvisten mellom staten og Akademikerne la Riksmeklingsmannen den 26. mai fram en skisse til løsning som begge parter godtok. Meklingsresultatet ga Akademikerne den samme lønnsregulering fra 1. mai som i oppgjøret med de øvrige hovedsammenslutningene. For øvrig heter det i Riksmeklingsmannens møtebok:

«Staten og Akademikerne nedsetter på denne bakgrunn en arbeidsgruppe som innen 1. mars 2006 skal legge fram forslag som bidrar til at en vesentlig større del av lønnsfordelingen kan foregå lokalt. Gruppen skal utrede de alternativer partene mener er aktuelle for å nå dette målet. Lederne for begge parter inngår i gruppen. Partene forplikter seg til at forslag som begge parter anbefaler, skal gå inn som grunnlag for partenes vurderinger av framtidige lønnsoppgjør, første gang ved hovedtariffoppgjøret i 2006.»

Staten førte også forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening der partene ble enige om samme økonomiske løsning som hovedsammenslutningene i staten.

---

²⁴ Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

²⁵ Fornyings- og administrasjonsdepartementet fra 1. januar 2006

I det *kommunale tariffområdet* ble KS, LO-kommune, Utdanningsgruppens Hovedorganisasjon, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund og Akademikerne, herunder også Norges Ingeniørorganisasjon og Den Norske Jordmorforening, enige om et forhandlingsresultat 26. april. For ansatte med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kap 4) ble det enighet om et generelt tillegg på kr 2 000 per år fra 1. mai og en oppjustering av minstelønnsatser. Dette kom i tillegg til allerede avtalte tillegg fra 1. januar 2005.

Det var dessuten enighet om at et utvalg skulle se på internasjonaliseringen av arbeidsmarkedet, og komme med forslag som fremmer et seriøst arbeidsliv.

I *Oslo kommune* ble det enighet om at det med virkning fra 1. mai gis et tillegg på 1,4 prosent på alle lønnstrinn eller minimum kr 4 000 per år.

Også i Oslo kommune var det enighet om at et utvalg skulle se på internasjonaliseringen av arbeidsmarkedet, og komme med forslag som fremmer et seriøst arbeidsliv.

4 Oppgjørene i NAVO-området

Forhandlingsordningen er hjemlet i fem hovedavtaler som er inngått mellom NAVO og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, UHO, Akademikerne og SAN (Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i NAVO).

I tråd med forhandlingsmodellen i NAVO forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom NAVO og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

På A-nivå ble det mellom NAVO og LO-Stat og mellom NAVO og YS-NAVO enighet om at det med virkning fra 1. april 2005 gis et generelt tillegg på kr 1 950 per år. Det ble dessuten enighet om at et utvalg skal se på internasjonaliseringen av arbeidsmarkedet, og komme med forslag som fremmer et seriøst arbeidsliv. Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

To overenskomstområder, Avinor AS og Telavie AS, gikk til mekling. Begge meklingene endte med godkjente resultater.

For akademikergruppene i NAVO gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

For helseforetakene kom NAVO, LO og YS til enighet om at det gis et generelt tillegg på kr 4 000 til alle medlemmene av LO- og YS-forbundene med virkning fra 1. juli 2005. Fra samme dato ble det gjort endringer i minstelønnsatsene.

For helseforetakene kom NAVO og forbundene i Utdanningsgruppens Hovedorganisasjon (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) til enighet om at det gis et generelt tillegg på 1,6 prosent med virkning fra 1. juni til medlemmer av Norsk Sykepleierforbund, mens medlemmer i de øvrige forbundene fikk et generelt tillegg på 2 prosent med virkning fra 1. mai. Det skulle ikke føres ytterligere lokale

forhandlinger i helseforetakene for disse gruppene. I overenskomstrevisjonen for 2004 ble det avtalt en oppjustering av minstelønnssatsene fra 1. juli 2005. Tidspunktet for denne justeringen ble flyttet til 1. juni 2005 for Norsk Sykepleierforbund og 1. mai for de øvrige forbundene.

Våren 2004 ble NAVO og Akademikerne Helse enige om å utsette lønnsforhandlingene til høsten 2004. Disse forhandlingene ble startet i september 2004. I mai 2005 ble NAVO Helse og Den norske lægeforening etter A2-forhandlinger enige om at det ikke gis sentrale tillegg eller gjøres endringer i minstelønnssatsene. Forhandlingene mellom de enkelte helseforetak og medlemsforeninger i Akademikerne Helse ble avsluttet 17. juni 2005. Avsluttende forhandlinger mellom NAVO og Akademikerne førte ikke fram og oppgjøret gikk til mekling. Den 8. november 2005 la Riksmeklingsmannen fram et forslag som ble akseptert av partene.

Vedlegg 2

Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Beregningene av årslønnsnivå er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Utvalget har utført beregningene av lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk, og per beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet «per beregnet årsverk» omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner mm.

Grunnlaget for utvalgets beregning av årslønn er lønnsstatistikken. I lønnsstatistikken måles gjennomsnittlig lønn for lønnstakere som er i arbeid på tellingstidspunktet. Dette betyr at endringer i sykefraværet ikke vil påvirke årslønnsveksten slik den beregnes av utvalget.

Lønn per normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Lønn i nasjonalregnskapet er definert som lønnskostnader fratrukket arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier, og skal omfatte ordinære lønnsutgifter som påløper under produksjonsprosessen, bonusutbetalinger knyttet til arbeidsforhold, samt naturallønn som fordel ved fri bil (eller bruk av bil til redusert pris), gratis telefon og aviser mv. Lønn i nasjonalregnskapet inkluderer også avlønning for overtidarbeide og lønn utbetalt til arbeidstakere under sykdom i arbeidsgiverperioden, det vil si de første 16 dager av sykefraværsforløp etter dagens regelverk. For sykefravær utover arbeidsgiverperioden, har arbeidstakeren krav på sykepenger fra Rikstrygdeverket. Sykepenger regnes i nasjonalregnskapet som trygd, og inngår dermed ikke i lønnsbegrepet. For et gitt antall årsverk bidrar dermed en nedgang i langtidssykefraværet, slik det skjedde fra 2003 til 2004, til å øke veksten i samlede lønnsutgifter utbetalt av arbeidsgiverne og til å redusere veksten i trygdeutbetalingene.

Lønn per normalårsverk er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf. definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte. Veksten i lønn per normalårsverk i nasjonalregnskapet kan tolkes som utviklingen i de samlede lønnsutgifter per beregnede heltidsstilling. Antall timer per normalårsverk vil kunne variere mellom næringer og over tid.

Lønn per utførte timeverk

Lønn per utførte timeverk er definert som forholdet mellom de samlede lønnsutgifter og antall utførte timeverk for lønnstakere. I utførte timeverk inngår overtidstimer, mens fravær på grunn av ferie, sykdom eller permisjon ikke inngår. Mer overtidsarbeid bidrar til å øke antall utførte timeverk, mens høyere fravær trekker utførte timeverk ned. Antall utførte timeverk er også påvirket av kalendermessige forhold (bevegelige helligdager og skuddår). Antall arbeidsdager kan variere med inntil 3 dager fra ett år til et annet.

Lønnsoverheng

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved *utløpet* av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

For flere *hovednæringsområder* i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng den vanlige definisjonen av overheng. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen (som måler lønnsendring gjennom året, se omtale av kvartalsindeksen senere i vedlegget) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for *tariffområder* er derimot ikke fullt ut i samsvar med den vanlige definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg de siste tre månedene av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået per september/oktober holder seg på samme nivå ut året. Dette betyr at overhenget for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået per september/oktober i forhold til gjennomsnittet for året. Dette gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i HSH-bedrifter i varehandel, bank- og forsikring, staten, skoleverket, kommunene og NAVO-bedrifter. Denne metoden påvirker ikke størrelsen på samlet lønnsvekst sett over flere år, men påvirker fordelingen av lønnsveksten mellom år og kan gi en annen fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidning i det enkelte år enn om en hadde lagt til grunn lønnsnivået ved utløpet av året i forhold til gjennomsnittsnivået for året.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønnstillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønnsseter etc. som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. kan omfatte lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks. gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at partene også regner de lokale forhandlingene som en del av den avtalte lønnsøkningen. I offentlig sektor er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. Denne rammen er likevel ofte en nedre ramme. I staten f. eks. kan etatene/virksomhetene skyte til midler fra driftsbudsjettet. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag, såkalte 2.3.4-forhandlinger.²⁶

I utvalgets rapporter presenteres tall for bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten i de store tariffområdene, jf. tabell 1.3 i kapittel 1. Denne tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten fra året før i overheng, tariff tillegg og lønnsglidning. Normalt betyr lønnsglidningen mer for lønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at en del av lønnsglidningen inngår i overhenget, jf. boks 1.3 i kapittel 1 for en nærmere omtale av dette.

Lønnsstatistikk i privat sektor

Statistisk sentralbyrå etablerte i 1997 ny strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Statistikken er enhetlig og dekker per i dag alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene.²⁷ Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

Dekning

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i de fleste næringshovedområder²⁸ i privat sektor med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav fra forhandlingsstatistikken. For NHO-bedrifter er

---

²⁶ Kravet for slike forhandlinger er at det har skjedd vesentlige endringer i de forhold som er lagt til grunn for arbeidstakerens lønn.

²⁷ For fiskeoppdrett ble det for første gang utarbeidet lønnsstatistikk i 2002. Fiskeoppdrett har vært med i NHO-tallene siden 1999.

²⁸ I følge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182)

utvalget om lag 70 prosent. I stat og kommune og helseforetakene er det fulltelling. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

Lønnsbegrep

Strukturstatistikken for lønn er basert på kontantlønsbegrepet, gjennomsnittlig månedsfortjeneste. I månedsfortjenesten inngår fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturalytelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og det gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggsopplysning. Den faste avtalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene utenom bonus er et gjennomsnitt per måned for perioden «hittil i år», dvs. fra 1. januar til tellingstidspunktet for statistikken. Bonuser og provisjoner med videre er et beregnet gjennomsnitt per måned for perioden 1. oktober året før og til tellingstidspunktet. Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Arbeidstid

Den *lovbestemte* alminnelige arbeidstid er 40 t/uke. *Avtalefestet normalarbeidstid* er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe ifølge tariffavtaler. Den er vanligvis 37,5 t/ uke. Ved ulike arbeidstidsordninger som skift-, turnus- og nattarbeid, er både lovfestet og avtalt arbeidstid lavere enn dette. Mellom LO og NHO er for eksempel avtalefestet arbeidstid på 36,5 t/uke for vanlig 2-skiftarbeid, 35,5 t/uke for døgnskategorisk skift- og sammenliknbart turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid.

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnsraten for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer. Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt. I den offisielle lønnsstatistikken blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. SSB kan sette andre grenser etter ønske fra oppdragsgivere, f. eks. i forbindelse med utarbeiding av tariffstatistikk. I offisiell lønnsstatistikk skilles det ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid, noe NHO kan gjøre for sine medlemsbedrifter. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedsfortjeneste for arbeidstakere som har timelønn. Avtalt arbeidstid er eksklusiv spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie, sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke, blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Heltid og deltid

I lønnsstatistikken regnes som nevnt alle ansatte med en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer per uke som heltidsansatte. For ansatte i stat, skoleverk, kommune og de statlige eide helseforetakene er heltid definert som alle med dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. Deltidsansatte er definert som alle ansatte som har avtalt arbeidstid på mindre enn 33 timer per uke eller en stillingsandel på mindre enn 100 prosent.²⁹

Heltidsekvivalenter

For å kunne sammenlikne lønn mellom hel- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Der det ikke foreligger opplysninger om normalarbeidstid (norm i bransjen) gjøres dette ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn for de heltidsansatte, slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedsførtjeneste for alle ansatte.

Kjennemerker

SSB samler videre inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stillingskodene og stillingsbetegnelsene SSB får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det foretas omkodning til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer SSB har på området. I den nye lønnsstatistikken nyttes i størst mulig grad standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskoding C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandard ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke. SSB kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdannelsesregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskoding som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

Kvartalsstatistikk

SSB har arbeidet med etablering av en ny kvartalsvis lønnsindeks. Et hovedformål med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen.

Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget er trukket blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken, og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. SSB publiserer nå endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for industri, olje- og gassutvinning og bergverksdrift, bygg- og

---

²⁹ Enkelte yrker (f. eks. piloter) hvor det arbeides mindre enn 33 timer per uke, regnes likevel som heltidsansatte.

anleggsvirksomhet, samferdsel, varehandel, forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift, kraftforsyning og hotell- og restaurantvirksomhet. Etter hvert vil de kvartalsvise lønnsindeksene bli utvidet til å omfatte de samme næringsområder som strukturstatistikken.

Den kvartalsvise lønnsindeksen er nært knyttet til den årlige strukturstatistikken for lønn. Lønnsbegrepene (utbetalt avtalt lønn og månedsfortjeneste i alt) er identiske med lønnsbegrepene som benyttes i strukturstatistikken for lønn. Utviklingen i utbetalt avtalt lønn, som er hovedkomponenten i månedsfortjenesten i alt, er direkte sammenliknbar mellom den kvartalsvise lønnsindeksen og strukturstatistikken. Utviklingen i månedsfortjenesten er derimot ikke direkte sammenliknbar mellom de to statistikkene. Årsaken til dette er at uregelmessige tillegg og bonuser mv. beregnes som et snitt over året i strukturstatistikken, mens i den kvartalsvise lønnsindeksen beregnes gjennomsnittet for størrelsene kun for det gjeldende kvartalet.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag to måneder etter statistikkkvartalets utløp.

Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst

Lønnsstatistikken har noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst i tabell 1.1 i kapittel 1 er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dvs. at månedsfortjenesten består av fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. I privat sektor er dette sikret gjennom SSBs nye lønnsstatistikk. I offentlig sektor produseres lønnsstatistikken ved hjelp av registre i henholdsvis Fornyings- og administrasjonsdepartementet og KS. Data for de statlige helseforetakene for 2002 og 2003 ble innhentet av NAVO. SSB har innhentet data for 2004 og 2005. Lønnsbegrepene i statistikkene for offentlig sektor er forenlige med de i SSBs lønnsstatistikk for privat sektor.

I lønnskomponentene inngår lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg. Videre inngår bonus i lønnsbegrepet. Derimot inngår ikke opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er utført både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk, og for et beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Begrepet «beregnet årsverk» omfatter både heltids- og deltidsansatte, der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

I noen områder står deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet (eksklusiv skoleverket) arbeider om lag 60 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag 40 prosent av årsverkene), mens andelen er om lag 40 prosent i

varehandelen (utfører om lag av årsverkene) og om lag 1/3 i skoleverket (utfører om lag av årsverkene). For de andre gruppene/næringene i tabell 1.1 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent eller lavere unntatt for helseforetakene hvor andelen ligger rundt 45 prosent.

For gruppene/tariffområdene i tabell 1.1 beregnes fra og med 2003 årslønn for alle³⁰ grupper ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f.eks. i oktober. En kan dermed anslå økningen i månedsfortjenesten siden oktober året før. Økningen i månedsfortjenesten over perioden (vanligvis en 12-måneders periode) deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene ut fra opplysninger om reguleringstidspunkter. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig årslønnsnivå for det aktuelle året. Fra og med 2003 har en dermed et enhetlig statistikkgrunnlag for alle tariffområder i utvalgets rapport.

Dersom det ikke gis sentrale tillegg de siste tre månedene av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, forutsettes det i beregningene at lønnsnivået per 1. januar er det samme som per september/oktober året før (lønnsstatistikkenes tellingspunkt), dvs. at det ikke forutsettes noen glidning fra tellingstidspunktet og ut året. Dette har forholdsvis liten betydning for gjennomsnittlig årslønn, men kan ha større betydning for overhengen. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB viser en viss lønnsvekst for noen næringsområder i privat sektor fra september/oktober og ut året. Gjennom kvartalsindeksen har det hittil ikke vært mulig å fange opp eventuell lønnsvekst for tariffområdene i de siste månedene av året. I den grad dette skjer vil det ikke påvirke størrelsen på lønnsveksten sett over flere år, men kan gi en annen fordeling av lønnsveksten mellom år og kan dessuten gi en annen fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidningen i det enkelte år. Dette får imidlertid bare konsekvenser for overhengsberegningene dersom mønstret i lønnsutviklingen de siste tre månedene endrer seg fra det ene året til det neste.

Ved beregning av årslønnsvekst legges det til grunn at bonus fordeles seg jevnt over året (fast påslag per tidsenhet, f.eks. per måned).

---

³⁰ For arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter beregnet en før 2003 årslønn med utgangspunkt i

- sum fast (avtalt) lønn «hittil i år» og fast (avtalt) lønn per 1.10,
- sum uregelmessige tillegg hittil i år og gjennomsnittet for de 9 første månedene,
- sum bonus utbetalt hittil i år og i 4. kvartal året før og gjennomsnittet for 12 måneder,
- opplysninger om tariff tillegg (for arbeidere).

Undersøkelser av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

2000-2005

Erling Barth og Pål Schøne, Institutt for samfunnsforskning

1 Innledning

En viktig del av kvinners kamp for likestilling har vært kampen for mindre lønnsforskjeller. Dette arbeidet har båret frukter. Lønnsforskjellen har blitt redusert de siste 30 årene, både målt i timelønn og som årlig arbeidsinntekt. Reduksjonen i lønnsgapet har gått sammen med en kraftig økning i kvinners yrkesaktivitet, fra ca 45 prosent i 1970 til ca 70 prosent i dag. I dag er yrkesaktiviteten til kvinner nesten på høyde med menns.

Men lønnsgapet mellom kvinner og menn er på ingen måte lukket, og det gjenstående gapet ser ut til å være gjenstridig. Dette kapittelet presenterer en oversikt over en del norske studier av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn fra de senere årene. Vi begrenser oss i hovedsak til studier som er gjort i perioden 2000-2005. For en oversikt over studier for tidligere perioder viser vi til NOU (2000:04), Dale-Olsen (1997) og Høgsnes (1999, 2000). I tillegg til å presentere resultater fra foreliggende studier, inkluderer vi også noen ferske resultater fra analyser av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn for perioden 1997-2003, basert på grunnlagsdataene til SSBs Lønnstatistikk.

1.1 Hvorfor er det lønnsforskjeller mellom kvinner og menn?

En stor del av inntektsforskjellene mellom kvinner og menn skyldes forskjeller i yrkesdeltaking og arbeidstid. Men nær sagt alle analyser av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn finner også at kvinner har lavere *timelønn* enn menn. Det er mange årsaker til forskjeller i timelønn, og vi har ikke ambisjoner om å gi noen fyllestgjørende diskusjon av årsakene her, bare trekke fram noen hovedmomenter.

Lønnsforskjellene henger systematisk sammen med *kjønnssegregeringen* i arbeidsmarkedet. Kvinner befinner seg i gjennomsnitt systematisk i yrker som er dårligere betalt enn menn. Selv om debatten ofte kan gi inntrykk av noe annet, er det fortsatt et uavklart spørsmål hvilken vei årsakspilen går: Er lavere lønn i kvinnedominerte yrker et resultat av kvinnedominans, eller er det slik at dårligere betalte jobber blir kvinnedominert? Også innenfor det enkelte yrke har kvinnene i gjennomsnitt de dårligst betalte jobbene.

Kvinner og menn kan ha forskjellige *kvalifikasjoner* som belønnes forskjellig i arbeidsmarkedet. Samtidig kan de ha forskjellige *arbeidsoppgaver*, som gir opphav til ulike former for kompenserende lønnsforskjeller. Lønnsforskjeller som bygger på forskjeller i kvalifikasjoner og ulike former for kompenserende lønnstillegg, blir som regel oppfattet som legitime forskjeller, selv om det sjelden er konsensus om størrelsen på slike forskjeller. I tillegg til slike forskjeller kan også kvinner og menn fordele seg ulikt når det gjelder systemer for lønnsforhandlinger og *forhandlingsmakt*. Både fordelingen av forhandlingsmakt mellom partene og det forhandlingsrommet partene står overfor, varierer mellom yrker, bransjer og sektorer.

En annen faktor som har betydning for både segregering og lønnsforskjellene er fordelingen av tid mellom kvinner og menn internt i familien når det gjelder *markedsarbeid versus omsorgsarbeid* i husholdning. Arbeidsfordelingen i hjemmene er fortsatt preget av tradisjonelle kjønnsroller, noe som blir forsterket av lønnsforskjellene i arbeidsmarkedet. Denne arbeidsfordelingen får konsekvenser for både segregering og lønnsforskjeller, blant annet fordi

investeringene i arbeidsmarkedet blir forskjellig mellom kvinner og menn, noe som gir seg utslag over tid.

Hvor stor del av lønnsforskjellene mellom kvinner og menn som kan tilskrives *diskriminering* er et spørsmål med mange svar. En grunn til at det er mange svar på dette spørsmålet, er at det ikke er opplagt hva man skal mene med ordet diskriminering. Et grunnleggende spørsmål er om forskjellene skyldes at kvinner og menn gjør ulike valg eller om det skyldes at de står overfor ulike valgmuligheter. Diskriminering er en situasjon der ellers like kvinner og menn står overfor ulike muligheter. I NOU (2000:4) gis det tre definisjoner på diskriminering av kvinner i arbeidsmarkedet (se også Petersen, 2003):

1) Direkte diskriminering, 2) Stillingsdiskriminering og 3) Verdsettingsdiskriminering. Direkte diskriminering innebærer at kvinner og menn får ulikt betalt for samme jobb, altså ulik lønn for likt arbeid. Stillingsdiskriminering innebærer at likt kvalifiserte kvinner og menn har ulik tilgang på gode stillinger. Verdsettingsdiskriminering innebærer at typiske kvinnejobber er mindre verdsatt enn typiske mannsjobber. Igjen kan *årsakene* til eventuell diskriminering være mange. Det er vanlig å skille mellom diskriminering som skyldes holdninger og fordommer hos arbeidsgiverne versus diskriminering som skyldes at det er større usikkerhet knyttet til noen grupper enn andre (statistisk diskriminering). Statistisk diskriminering kan for eksempel oppstå hvis arbeidsgiverne er usikre på om kvinner som søker på en jobb vil satse for fullt på en karriere eller ei, fordi det er større spredning blant kvinner enn blant menn når det gjelder fordelingen av innsats mellom yrkesarbeid og hjemmearbeid. I tillegg kan diskriminering oppstå ved at arbeidsgiverne behandler kvinnedominerte grupper forskjellig fra mannsdominerte grupper fordi markedsatferden deres i gjennomsnitt er forskjellig: Hvis menn i gjennomsnitt er mer tilbøyelige enn kvinner til å skifte jobb hvis de får et bedre lønnstilbud, vil arbeidsgiverne måtte passe mer på å ha konkurransedyktige lønninger for menn, mens de kan fokusere mer på kostnadssiden ved lønn når det gjelder kvinnene. Dette kaller vi gjerne monopsonistisk diskriminering. Monopsonistisk diskriminering kan oppstå enten når arbeidsgiveren er enekjøper av en bestemt type arbeidskraft, eller når konkurransen i arbeidsmarkedet ellers er svak.

Diskriminering som skyldes holdninger og fordommer kan vi tenke oss at vil bli konkurrert bort over tid: I et marked med mange diskriminerende arbeidsgivere vil det være mulig å høste en gevinst ved ikke å diskriminere. Statistisk diskriminering og monopsonistisk diskriminering, derimot, blir ikke konkurrert bort på samme måte, fordi de nettopp springer ut av økonomiske betraktninger.

1.2 Hvordan måler vi lønnsforskjellene mellom kvinner og menn?

Det er mange måter å måle lønns- og inntektsforskjellene mellom kvinner og menn på. I offentlig debatt presenteres ofte tall for forskjeller i årsinntekt på samme linje som forskjeller i timelønn, uten at definisjonene presiseres eller drøftes. Tolkningen av slike forskjeller er selvsagt svært avhengige av definisjonen, og hvilken definisjon man skal bruke avhenger av formålet med sammenlikningen. De fleste studiene vi tar for oss nedenfor bruker *ulike mål på timelønn* som beregningsgrunnlag. Det betyr at forskjeller i arbeidstid mellom kvinner og menn i prinsippet er renset bort. Timelønn defineres litt forskjellig etter hvilke datakilder som brukes. I analyser basert på utvalgsundersøkelser som Levekårsundersøkelsene er oftest timelønnen beregnet ut fra en oppgitt uke- eller månedslønn, som deretter er justert ned med en oppgitt arbeidstid per uke. I analyser basert på Lønnsstatistikken er det i de senere år brukt et registrert mål på avtalt arbeidstid for å justere den oppgitte månedsførtjenesten. I en del andre analyser, for eksempel basert på likningsopplysninger, er analysene begrenset til å omfatte heltidsansatte (30 timer eller mer per uke) og deretter korrigeret med et standard antall timer per måned, f.eks. 4,33 uker x 37,5 timer. Det er ikke bare timejusteringen som kan variere mellom datakilder. Det ligger også ulike definisjoner av lønnsbegrepet til grunn for de ulike analysene. I noen tilfeller omfatter lønnsbegrepet bare avtalt fast lønn, i andre er variable tillegg tatt med, og i atter andre er det full

skattbar årsinntekt fra arbeidsforholdet som ligger til grunn. Vi har forsøkt å presisere hvilke definisjoner som ligger til grunn til de enkelte undersøkelsene nedenfor, særlig der vi mener det er viktig for resultatene, men for en fullstendig definisjon av lønnsbegrepene viser vi til de underliggende publikasjonene.

Et annet avgjørende skille er hvilke faktorer, i tillegg til arbeidstid, som det kontrolleres for. Enkelte analyser sammenlikner brutto lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innenfor ulike segmenter. Dette er forskjellen mellom gjennomsnittsmannen og gjennomsnittskvinnen i det aktuelle utvalget. I tillegg er det vanlig å kontrollere for utdanningslengde og potensiell yrkeserfaring. Potensiell yrkeserfaring er beregnet som antall år etter fullført skolegang. Potensiell yrkeserfaring skiller seg fra faktisk yrkeserfaring ved at kvinner og menn kan ha ulik faktisk yrkesdeltaking i løpet av årene etter fullført utdanning. Siden kvinner fortsatt i gjennomsnitt har lavere faktisk yrkeserfaring enn menn med samme alder og utdanning, vil en analyse som bare kontrollerer for potensiell yrkeserfaring gi større lønnsforskjeller enn en analyse som kontrollerer for faktisk yrkeserfaring. Når dataene tillater det, er det også vanlig å kontrollere for ansiennitet i arbeidsforholdet.

Ytterligere innføring av kontrollvariabler vil avhenge av formålet med undersøkelsene og hvilke data som er tilgjengelig. Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innenfor hver gruppe, og lønnsforskjellene mellom grupper med ulik kvinneandel måler ulike dimensjoner av lønnsgapet mellom kvinner og menn. Det er generelt slik at jo mer man kontrollerer for, jo mindre blir det beregnede lønnsgapet mellom kvinner og menn. Man ”forklarer” mer og mer av lønnsgapet ettersom man kontrollerer for yrke, fagfelt, utdanningstype, sektor, næring, bedrift eller stilling. Jo mer man kontrollerer for, jo likere er kvinnene og mennene, og jobbene som sammenliknes. Ofte fungerer imidlertid stillingsbetegnelser som et instrument for å fordele lønn. I slike tilfeller kan det å innføre altfor detaljerte stillingsbetegnelser i analysen innebære at man kontrollerer for lønnsnivået i seg selv, noe som ikke gir mening i en analyse av lønnsforskjeller. Det er ikke noe entydig svar på hvor mye man skal kontrollere for, det avhenger av hvilket spørsmål man vil ha svar på. Men hvilken sammenlikning som faktisk gjøres er selvsagt helt avgjørende for hvordan de observerte lønnsforskjellene skal tolkes.

2 En analyse av lønnsgapet mellom kvinner og menn 1997-2003

I dette avsnittet presenterer vi noen egne og ferske analyser av hvordan lønnsforskjellene mellom kvinner og menn har utviklet seg i perioden 1997-2003. Analysene er basert på grunnlagsdataene til SSBs Lønnsstatistikk.³¹

Vi har individopplysninger for perioden 1997-2003. Lønnsstatistikken samles inn en gang per år og gir informasjon om lønnsnivå og lønnsfordeling blant offentlige og privat ansatte. Datamaterialet er basert på registrering av alle observasjoner i offentlig sektor (totaltelling) og store utvalg i privat sektor. Vi har informasjon om både deltidsansatte og heltidsansatte. Grunnet usikkerhet om arbeidstid for de med kortest arbeidstid, har vi fjernet ansatte registrert med en arbeidstid mindre enn 20 prosent av normal heltid. Alle analysene gjelder for ansatte mellom 20 og 65 år.

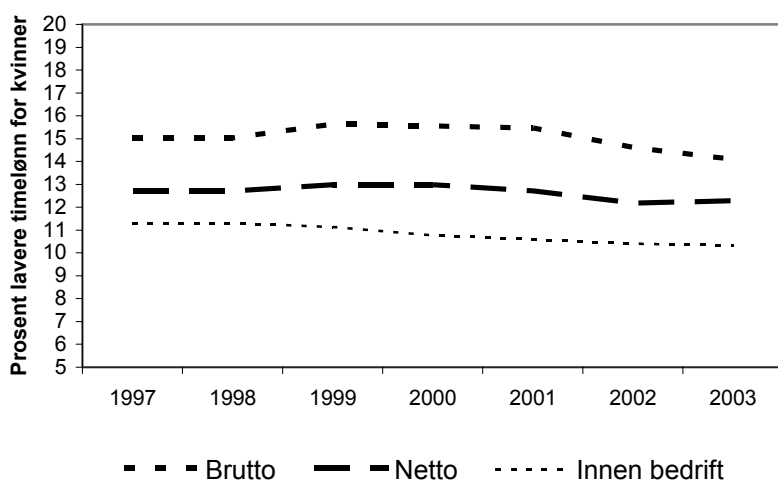
Variabler som benyttes i analysen inkluderer: Kjønn, timelønn, utdanning, potensiell yrkeserfaring, arbeidstid, sivil status, antall barn.

Timelønn tar utgangspunkt i total månedsførtjeneste på tellingstidspunktet hvert år (1. oktober). Total månedsførtjeneste inkluderer grunnlønn (fast avtalt lønn inklusive faste personlige tillegg), bonuser og provisjoner, og uregelmessige tillegg. Overtidsbetaling inkluderes ikke i målet for månedsførtjeneste. Uregelmessige tillegg er lagt til som et beregnet gjennomsnitt for perioden 1. januar til talletidspunktet. Bonuser og provisjoner er beregnet som gjennomsnitt per måned for

---

³¹ Takk til SSB for tilrettelegging av data. SSB er ikke ansvarlige for noen av beregningene eller konklusjonene som trekkes i dette avsnittet.

perioden 1. oktober året før til talletidspunktet. For å komme frem til timelønn benytter vi informasjon om arbeidstid. Arbeidstid måles forskjellig i offentlig og privat sektor. I privat sektor benytter vi opplysninger om avtalt arbeidstid per uke. I offentlig sektor benytter vi informasjon om dellønnsprosenten. Dellønnsprosenten måler arbeidstakerens arbeidstid som prosent av normal heltid³². Maksimalverdien er 100. Timelønn måles i 2003 priser. *Utdanning* måler antall års utdanning etter grunnskole. Denne varierer fra 0 til 12 år. *Yrkeserfaring* måler potensielt antall års yrkeserfaring, laget etter formelen: Alder-16– utdanningsår. Den er potensiell fordi den ikke tar hensyn til avbrekk i yrkeskarrieren, for eksempel som følge av permisjoner ved fødsel og barneomsorg. Det betyr at denne variabelen er mindre egnet til å gi et riktig bilde av virkelig antall års yrkeserfaring for kvinner enn for menn. *Sivil status* måler vi ved en binær variabel som sier om arbeidstakeren er gift eller ikke.

Figur 1 Tre mål på lønnsforskjeller mellom kvinner og menn. Hele økonomien 1997-2003. Prosent lavere timelønn for kvinner

Note: De presenterte lønnsforskjellene er tatt fra tre separate lønnsestimeringer, én der timelønn kun forklares med kjønn, én der potensiell yrkeserfaring, utdanning, arbeidstid (deltid), sivil status og antall barn er inkludert og den siste der det også er kontroll for organisasjonsnummer/bedrift. Alle regresjonene er vektet med den inverse av trekk sannsynligheten til bedriften. De estimerte koeffisientene er regnet om til prosent etter formelen $e^{\alpha}-1$.

Kilde: Egne beregninger basert på grunnlaget for Lønnsstatistikken.

Arbeidstid måles ved hjelp av en binær variabel som tar verdien 1 dersom personen arbeider heltid, og null ellers. Antall barn er en kontinuerlig variabel som måler antall barn. Figur 1-figur 3 viser tre forskjellige mål på lønnsforskjellen mellom kvinner og menn i perioden 1997-2003. Figur 1 viser lønnsforskjeller for hele økonomien. Figur 2 viser utviklingen i offentlig sektor og figur 3 viser utviklingen i privat sektor. Alle målene er basert på resultater fra separate lønnsregresjoner for hvert år og sektor (se note til figurene).

Den øverste kurven i figur 1 viser bruttolønns-gapet. Denne måler forskjellen i gjennomsnittslønn mellom kvinner og menn i hele økonomien. I 1997 var gjennomsnittlig timelønn for kvinner ca 15 prosent lavere enn for menn. Etter 2001 reduseres denne lønnsforskjellen til ca 14 prosent i 2003.

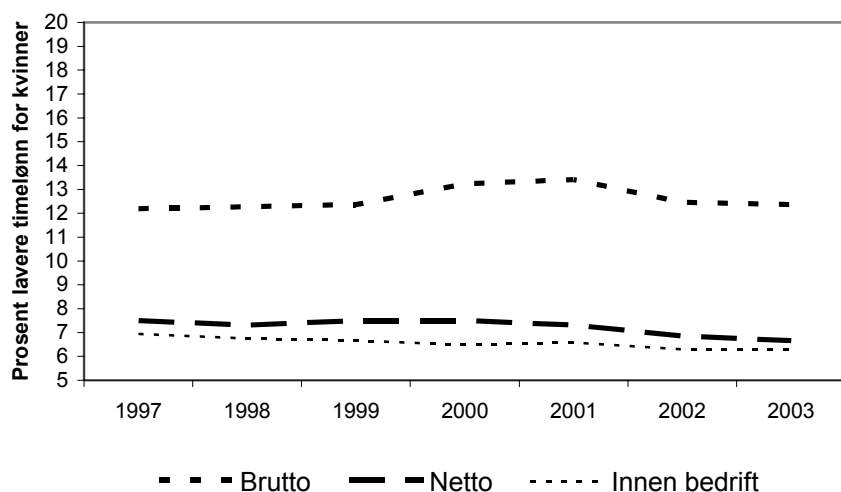
Den neste kurven måler lønnsforskjeller mellom menn og kvinner når det også kontrolleres for utdanning, potensiell yrkeserfaring, sivil status, antall barn og arbeidstid. Denne kurven viser derfor utviklingen i gjennomsnittlig lønnsforskjell mellom kvinner og menn med ellers lik

³² Vi har ikke korrigert for mulige forskjeller i definisjoner av heltid mellom yrker, og sammenlikningene er basert på 37,5 timers arbeidsuke.

utdanning, potensiell yrkeserfaring, sivil status, antall barn og arbeidstid (deltid). Netto lønnsforskjell mellom menn og kvinner er nokså stabil fram til 2000, og faller deretter svakt. Avviket mellom brutto- og nettolønnskurven viser at en del av forskjellene i lønn mellom kvinner og menn fortsatt kan tilskrives forskjeller i observerte kjennetegn. Avviket mellom brutto og nettolønnskurven er svakt redusert i de siste årene, noe som tyder på at forskjellen i observerte kjennetegn som alder og utdanning er noe redusert. Etter kontroll for disse observerte kjennetegnene er det et altså et gjenstående gjennomsnittlig lønnsgap på i overkant av 12 prosent.

Den nederste kurven viser til slutt lønnsforskjeller mellom menn og kvinner når vi også kontrollerer for bedrift (organisasjonsnummer-bedrift). Det betyr at vi nå tar for oss gjennomsnittlig lønnsforskjell mellom kvinner og menn med lik utdanning, yrkeserfaring, sivil status, antall barn, arbeidstidstatus, og som arbeider i samme virksomhet. De gjennomsnittlige lønnsforskjellene innen bedrift har gått svakt nedover i hele perioden. Vi ser også at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn er noe mindre når vi kontrollerer for bedrift enn når vi ikke gjør det. Det betyr at en del av de lønnsforskjellene vi observerer oppstår fordi kvinner og menn arbeider i ulike typer av bedrifter som lønner ulikt.

Figur 2 viser tilsvarende kurver for *offentlig sektor*. Den øverste kurven i figur 2 viser bruttolønnsgapet. Denne måler forskjellen i gjennomsnittslønn mellom kvinner og menn i offentlig sektor. I 1997 var gjennomsnittlig timelønn for kvinner 12,5 prosent lavere enn for menn. Denne lønnsforskjellen holder seg rimelig stabil hele perioden sett under ett. *Den neste kurven* er netto lønnskurven. Netto lønnsforskjell mellom menn og kvinner i offentlig sektor reduseres fra 7,5 prosent i 1997 til 6,7 prosent i 2003. Nedgangen skjer etter år 2000. Avviket mellom brutto- og nettolønnskurven viser at en del av forskjellene i lønn mellom kvinner og menn i offentlig sektor fortsatt kan tilskrives forskjeller i observerte kjennetegn. Dette avviket ser ut til å øke noe. Det betyr at endringene i sammensetningen av menn og kvinner med hensyn på alder og utdanning trekker brutto lønnsgap svakt oppover i løpet av denne perioden.

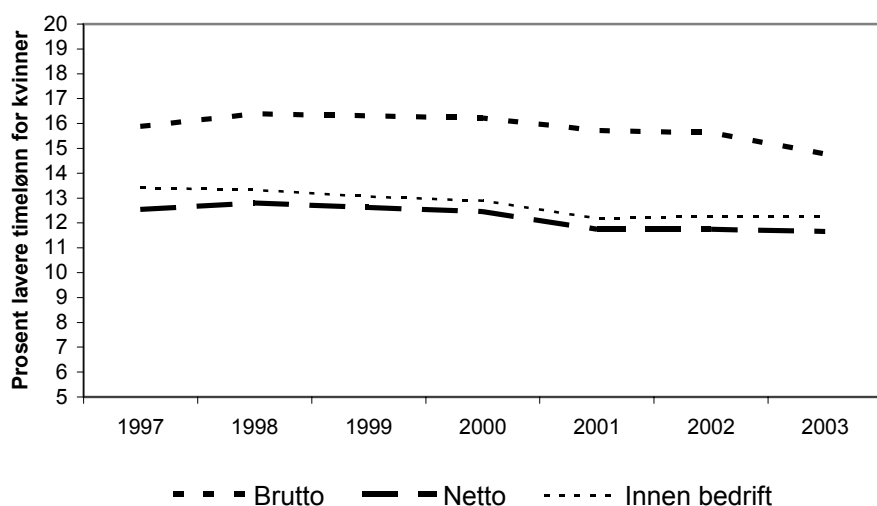
Figur 2. Tre mål på lønnsforskjeller mellom kvinner og menn, offentlig sektor 1997-2003. Prosent lavere timelønn for kvinner

Note: De presenterte lønnsforskjellene er tatt fra tre separate lønnsestimeringer, én der timelønn kun forklares med kjønn, én der potensiell yrkeserfaring, utdanning, arbeidstid (deltid), sivil status og antall barn er inkludert og den siste der det også er kontroll for organisasjonsnummer/bedrift. De estimerte koeffisientene er regnet om til prosent etter formelen $e^a - 1$.

Kilde: Egne beregninger basert på grunnlaget for Lønnsstatistikken

Den nederste kurven viser til slutt lønnsforskjeller mellom menn og kvinner i offentlig sektor når vi også kontrollerer for bedrift (organisasjonsnummer-bedrift). Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i offentlig sektor er noe mindre når vi kontrollerer for virksomhet enn når vi ikke gjør det. Det betyr at en liten del av de lønnsforskjellene vi observerer i offentlig sektor oppstår fordi kvinner og menn arbeider i ulike typer virksomheter med ulikt lønnsnivå.

Figur 3 viser til slutt samme type kurver for privat sektor. Vi ser at alle tre kurvene i privat sektor ligger over tilsvarende kurver i offentlig sektor. Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn er med andre ord høyere i privat sektor enn i offentlig sektor. Bruttolønnskurven viser at gjennomsnittskvinnen i privat sektor i 1997 hadde ca 16 prosent lavere timelønn sammenlignet med gjennomsnittsmannen. Dette lønnsgapet reduseres med ca ett prosentpoeng i løpet av observasjonsperioden. Menn i privat sektor har både lengre utdanning og lengre yrkeserfaring sammenlignet med kvinner. Nettolønnskurven ligger derfor godt under bruttolønnskurven i hele perioden, og har blitt noe redusert, særlig etter år 2000. Vi ser videre at det i privat sektor er små forskjeller på lønnsgapet målt med og uten kontroll for organisasjonsnummer/bedrift. Med denne spesifikasjonen er lønnsgapet mellom kvinner og menn noe høyere etter kontroll for bedrift, motsatt av hva vi fant for offentlig sektor. Det betyr at vi for privat sektor ikke kan forklare lønnsforskjellen mellom kvinner og menn med systematisk ulik fordeling av kvinner og menn mellom bedrifter med ulik lønn.

Figur 3. Tre mål på lønnsforskjeller mellom kvinner og menn, privat sektor 1997-2003. Prosent lavere timelønn for kvinner.

Note: De presenterte lønnsforskjellene er tatt fra tre separate lønnsestimeringer én der timelønn kun forklares med kjønn, én der potensiell yrkeserfaring, utdanning, arbeidstid (deltid), sivil status og antall barn er inkludert og den siste der det også er kontroll for organisasjonsnummer/bedrift. Alle regresjonene er vektet med den inverse av treksannsynligheten til bedriften. De estimerte koeffisientene er regnet om til prosent etter formelen $e^{\alpha}-1$.

Kilde: Egne beregninger basert på grunnlaget for Lønnsstatistikken.

3 Analyser av lønnsgapet fra de senere årene

I dette avsnittet presenterer vi resultater fra publisert norske analyser av lønnsgapet de senere årene (2000-2005).

3.1 De lange linjene

Barth og Dale-Olsen (2004) presenterer en analyse av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i perioden 1975-2002. De bruker data fra ulike kilder. Datakildene er primært utvalgsundersøkelser fra Statistisk sentralbyrå (SSB). De måler lønnsgapet etter kontroll for utdanning og potensiell yrkeserfaring. Deres analyser viser blant annet at målt i *årlig lønnsinntekt* var lønnsgapet mellom kvinner og menn på over 45 prosent i 1973. I dag (2002) ligger det mellom 30 og 35 prosent. Mye av forskjellene i årlig lønnsinntekt kan tilskrives forskjeller i arbeidstid, også når man sammenlikner menn og kvinner med samme utdanningslengde og potensiell yrkeserfaring. En betydelig del av opphenting skyldes at forskjellen i ukentlig arbeidstid er redusert. I perioden 1985 til 1995 ble forskjellen i ukentlig arbeidstid mellom kvinner og menn med samme utdanningslengde og potensiell yrkeserfaring redusert fra 25 til 20 prosent. Det har også foregått en tilnærming i *gjennomsnittlig timelønn*, beregnet ved at forskjellen i årlig lønnsinntekt korrigeres for gjennomsnittlige forskjeller i antall uker i året og antall timer per uke. Men her skjedde opphenting fram til 1985. For perioden mellom 1985 og 2002 tyder analysene på at det ikke har foregått noen systematisk reduksjon i timelønnsforskjellene mellom kvinner og menn.

Nielsen, m.fl. (2003) analyserer lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i perioden 1980-1997. De tar utgangspunkt i data basert på individuelle lønnsoppgaver fra om lag 100 000 funksjonærer i NHOs medlemsbedrifter. Lønnsdataene viser til timebetaling for ordinær arbeidstid. Det betyr at de ikke inkluderer overtidsbetaling. Analysene viser at lønnsgapet mellom kvinner og menn på alle nivå har sunket kraftig over perioden. Lønnsgapet innenfor stillinger er relativt små, om lag 4-5 prosent i perioden 1993-1997. Lønnsgapet på stilling-virksomhetsnivå er lavt: I 1996 og 1997 var det henholdsvis 3,6 og 3,9 prosent. Forfatterne konkluderer med at direkte lønnsdiskriminering ikke er en viktig mekanisme bak lønnsgapet mellom kvinner og menn. Det er fordelingen på stillinger og virksomheter som er hovedårsaken til de observerte lønnsforskjellene som i 1997 var på 24,4 prosent totalt sett.

3.2 Lønnsforskjeller etter utdanning

Torp og Schøne (2005) analyserer blant annet lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i perioden 1997-2003. Analysene er basert på grunnlagsdataene til SSBs Lønnsstatistikk. Analysene er begrenset til heltidsansatte. Analysevariabelen er timelønn. Timelønn beregnes ved hjelp av informasjon om månedslønn og arbeidstid. Heltidsarbeidende i privat sektor er definert som de med avtalt arbeidstid lik 33 timer eller mer per uke. Heltidsarbeidere i offentlig sektor er definert ved dellønnsprosent lik 100 (se tidligere definisjon). I analysene benyttes bruttofratrekk og nettofratrekk. Analysene gjøres separat for fire ulike utdanningsnivåer.

Tabell 1 Kvinnefratrekk i lønn etter utdanning, brutto og netto. Prosent lavere timelønn for kvinner, hele økonomien 1997-2003.

	1997	1999	2001	2003
Bruttofratrekk				
- grunnskole	-12,8	-12,7	-13,3	-13,3
- videregående skole	-13,5	-13,8	-14,1	-13,8
- universitet og høyskole, lavere grad	-19,6	-20,2	-20,5	-19,8
- universitet og høyskole, høyere grad	-15,9	-17,6	-17,4	-17,2
Nettofratrekk				
- grunnskole	-11,5	-11,3	-11,3	-11,2
- videregående skole	-11,6	-11,9	-11,7	-11,8
- universitet og høyskole, lavere grad	-11,8	-12,4	-11,9	-11,2
- universitet og høyskole, høyere grad	-7,46	-9,4	-9,0	-8,5

Note: Tabellen viser fratrekk (forskjell) i lønn for kvinner sammenliknet med menn. Brutto= basert gjennomsnittslønn for kvinner og menn. Netto= kontrollert for sektor(offentlig versus privat) og potensiell yrkeserfaring (regresjonsanalyser med logaritmen til beregnet timelønn som avhengig variabel). Separate analyser for hver utdanningsgruppe.

Kilde: Torp og Schøne (2005)

Bruttofratrekket angir hvor mye lavere lønn kvinner har sammenliknet med menn på samme utdanningsnivå. Nettofratrekket angir hvor mye lavere lønn kvinner har når det også kontrolleres for potensiell yrkeserfaring og sektor (privat versus offentlig), dvs. når de sammenlikner kvinner og menn på samme utdanningsnivå, med samme potensielle yrkeserfaring og som arbeider i samme sektor.

Tabell 1 viser at bruttofratrekket er størst for lønnstakere med universitets- og høyskoleutdanning av lavere grad (om lag 20 prosent), noe lavere for universitets- og høyskoleutdanning av høyere grad og minst for lønnstakere med bare grunnskole (om lag 13 prosent). Kontrollert for sektor og erfaring reduseres kvinnefratrekket for alle utdanningsnivåer. Nettofratrekket er minst for lønnstakere med universitets- og høyskoleutdanning av høyere grad (akademikere), om lag 8 prosent i 2003. For de tre andre utdanningsgruppene ligger fratrekket på om lag 12 prosent. Med andre ord: Nettofratrekket er mindre enn bruttofratrekket for alle fire utdanningsnivåer. Forskjellen mellom brutto og netto er særlig stor for arbeidstakere med høyere utdanning. Dette skyldes at kvinner og menn med høyere utdanning er ulikt fordelt mellom privat og offentlig sektor og at lønnsforskjellene mellom de to sektorene er relativt store for arbeidstakere med høyere utdanning.

Nielsen et al. (2004) gjennomfører også separate lønnsanalyser etter fem utdanningsnivåer (ukjent eller uoppgett; Primærutdanning; Universitet/høgskole lavere grad; Hovedfag og høyere, Profesjonsutdanningene). Data er basert på individuelle lønnsoppgaver fra om lag 100 000 funksjonærer i NHOs medlemsbedrifter i perioden 1980-1997. Analysene viser at lønnsgapet (etter kontroll for observerte kjennetegn) er lavere blant de med høyere utdanning enn blant de med kortere utdanning. Dette er på linje med resultatene i Torp og Schøne (2005) vist i tabell 1 (se Universitets- og høyskole høyere grad). Reduksjonen i lønnsgapet med utdanningsnivå er likevel sterkere i Nielsen m. fl. (2004). Dette skyldes blant annet at de analyserer ansatte i NHO-bedrifter i privat sektor. Analysene i Torp og Schøne inkluderer både offentlig og privat sektor. Høyt utdannede kvinner jobber i større grad i offentlig sektor hvor lønnen er mer sammenpresset enn i privat sektor.

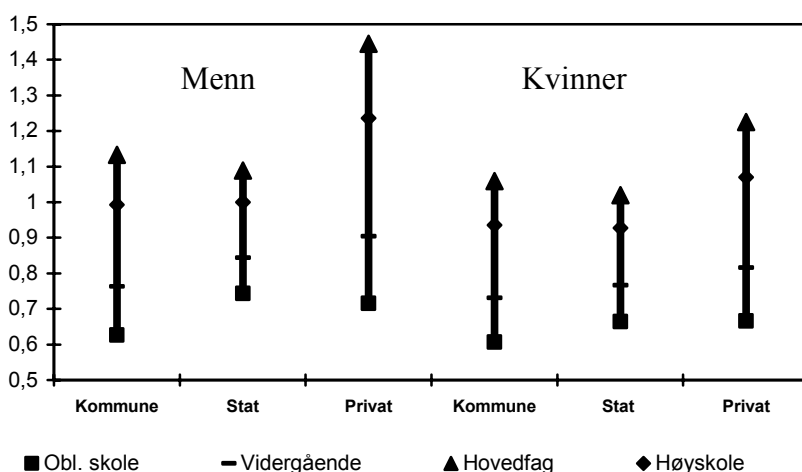

3.3 Lønnsforskjeller etter nivå i stillingshierarkiet

Høgsnes m.fl. (2005) analyserer hva nivå i stillingshierarkiet betyr for lønnsgapet mellom kvinner og menn. Analysene er basert på individuelle lønnsoppgaver for om lag 100 000 funksjonærer årlig i NHOs medlemsbedrifter i perioden 1980 til 1997. Spørsmålet som stilles er: Går lønnsforskjeller mellom kjønnene opp eller ned med nivå i stillingshierarkiet? De viktigste funnene i artikkelen er: Betydningen av nivå i stillingshierarkiet for lønn varierer mellom funksjonsområder. Det er ingen systematisk sammenheng mellom størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn og nivået i stillingshierarkiet: Forskjellene går verken systematisk opp eller ned med stillingsnivå. Analysene viser videre at det samtidig uansett nivå i stillingshierarkiet har skjedd relativt mye med hensyn til å lukke lønnsgapet mellom 1980 og 1997. De største endringer har funnet sted på 1990-tallet. Dette gjelder for alle nivåene i stillingshierarkiet.

3.4 Lønnsforskjeller etter sektor, utdanning og yrkeserfaring

Schøne (2004) presenter noen analyser av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i privat og offentlig sektor, basert på grunnlagsdataene til SSBs Lønnsstatistikk. For å illustrere forskjellene i lønnsstrukturen mellom privat og offentlig sektor, viser figur 4 under (hentet fra rapporten) resultatene fra separate analyser for hvert kjønn i både statlig, kommunal og privat sektor for året 2001. Figuren viser beregnet relativ lønnsnivå for kvinner og menn med ulikt utdanningsnivå. Alle tallene er beregnet for en person med 10 års potensiell yrkeserfaring og 3 års ansiennitet i samme bedrift.

Figur 4 Lønsspennet for kvinner og menn i staten, kommunene og privat sektor. Heltidsansatte 2001

Note: Figuren viser beregnet relativ lønn for ulike utdanningsgrupper. Øverste merke er personer med hovedfagsutdanning, neste merke representerer høyskoleutdanning, neste videregående utdanning og det nederste merket er obligatorisk skole. Tallene er beregnet fra separate regresjonsanalyser for hvert kjønn i hver sektor og er beregnet for en person med 10 års potensiell yrkeserfaring og 3 års ansiennitet. Referansepersonen er en mann med høyskoleutdanning i staten, som følgelig har verdien 1.

Kilde: Schøne (2004), grunnlagsdata for lønnsstatistikken (2001).

Alle gruppene blir sammenliknet med en høyskoleutdannet mann i staten (*referansepersonen* som har lønnsnivå 1 i figuren). De tre første strekene gjelder menn. De tre siste strekene gjelder kvinner. Den første streken viser lønnsnivået for menn i kommunal sektor. Toppen viser lønnsnivået for en mann med utdanning på hovedfagsnivå, sammenliknet med en mann i staten med høyskole. Den kommuneansatte mannen med hovedfag, har en relativ lønn på ca 1,15, og altså tjener rundt 15 prosent mer enn referansemannen. Det neste merket på streken er relativ lønn

for høyskoleutdannede. En mann med høyskole i kommunal sektor tjener omtrent det samme som en tilsvarende mann i staten. Det neste merket, det nest nederste, viser det relative lønnsnivået for personer med videregående skole. Vi ser at personer med videregående skole har en relativ lønn på rundt 0,77. De tjener altså ca. 23 prosent mindre per time enn høyskoleutdannede menn i staten. Nederst kommer personer med obligatorisk skole. Strekens lengde illustrerer derfor lønns spennet mellom utdanningsgrupper innenfor hver av sektorene.

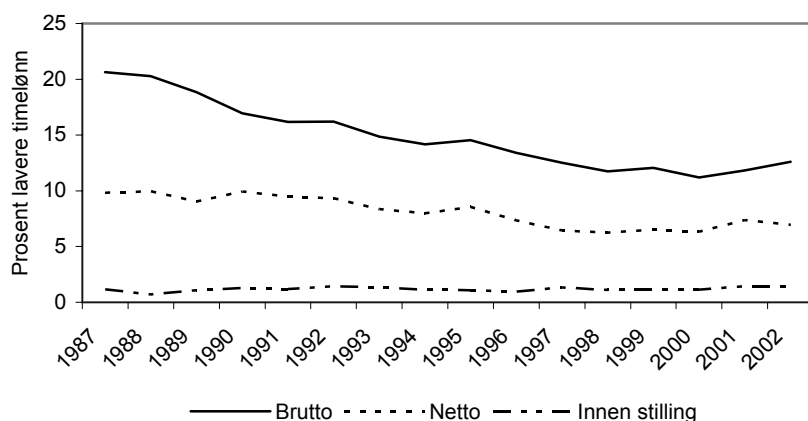
Lønnsforskjellene er størst i privat sektor, spesielt for menn. Vi ser at staten har den mest sammenpressede lønnsstrukturen. Sammenliknet med kommunal sektor, er sammenpressingen størst i bunnen. Sammenliknet med privat sektor er sammenpressingen særlig markant for grupper med høy utdanning. Kvinnefratrekket på rundt 8 prosent i staten, finner vi for eksempel igjen ved å sammenlikne lønnsnivået for menn med høyskole (referansepersonen som har fått verdien 1), med det relative lønnsnivået for kvinner i staten med høyskole, som er rundt 0,92 (den femte streken i figur 4). Vi ser at kvinnefratrekket er størst i privat sektor, særlig for personer med høyere utdanning. Det ser ut til å være minst lønnsforskjeller mellom kvinner og menn for lavt utdannede i kommunene.

Lønnsprofilene etter yrkeserfaring varierer mellom kvinner og menn og mellom sektorer. Derfor vil kvinnefratrekket variere med yrkeserfaring. Når det beregnes forskjellige lønns gap for personer med ulik potensiell yrkeserfaring finner Schøne (2004) at netto lønns gap er langt større for personer med lengre yrkeserfaring. Det kan være to grunner til at lønnsforskjellen mellom kvinner og menn er høyere for de med høy yrkeserfaring. For det første kan det være et resultat av ulik lønnsvekst for menn og kvinner over tid. Men det kan også være et resultat av en såkalt kohorteffekt: Kvinnene som har kommet inn på arbeidsmarkedet de senere årene kan ha mindre lønnsforskjell enn de som kom inn på arbeidsmarkedet for 20 år siden. Hvis kohort-hypotesen er riktig, vil den gjennomsnittlige lønnsforskjellen gå ned ettersom de eldre kohortene og går ut av arbeidsmarkedet, og de ferskere kohortene tar over. Men hvis ulik lønnsvekst-hypotesen er riktig, vil de ferske kohortene oppleve en forverring i forhold til sammenliknbare menn over tid, og det gjennomsnittlige nivået på lønnsforskjellene holde seg konstant. Fra analysene rapportert i Schøne (2004) kan man ikke med sikkerhet si hvilke av disse hypotesene som skaper sammenhengen mellom lønns gap og yrkeserfaring. Dette krever nærmere forskning ved bruk av panelstrukturen i datamaterialet.

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn er økende med utdanningsnivå i privat og kommunal sektor. Dette resultatet synes å stå i motsetning til det som rapporteres i Nielsen m.fl. (2004), som finner fallende lønnsforskjell med utdanning blant funksjonærene i NHO's medlemsbedrifter. Årsaken til denne forskjellen kan ligge i metoden, men årsaken kan like gjerne ligge i utvalget: Nielsen m.fl. rapporterer resultater fra funksjonærer i NHO's medlemsbedrifter, mens Schøne (2004) gir tall som gjelder i gjennomsnitt for hele privat sektor. I staten er det minst forskjell for de med høyest utdanning.

3.5 Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i staten

Schøne (2004) presenterer en analyse av timelønnsforskjeller mellom kvinner og menn i statlig sektor i perioden 1987-2002. Datamaterialet som benyttes i denne studien er Statens sentrale tjenestemannsregister (SST). Analysen inkluderer både heltidsansatte og

Figur 5 Tre mål på timelønnsforskjeller mellom kvinner og menn i staten. 1987-2002. Prosent lavere timelønn for kvinner.

Note: De presenterte lønnsforskjellene er tatt fra tre separate lønnsestimeringer, én der timelønn kun forklares utfra kjønn, én der potensiell yrkeserfaring, ansiennitet i staten, utdanning og deltidsprosent er inkludert, og én der vi også kontrollerer for stilling. I vedlegg tabell A1 viser vi resultatene fra estimeringen for 2002. De estimerte koeffisientene er regnet om til prosent etter formelen $e^a - 1$.

Kilde: Schøne (2004)

deltidsansatte. Timelønn er beregnet fra informasjon om månedslønn og arbeidstid. Arbeidstid måles ved hjelp av dellønnsprosenten. (se tidligere definisjon). Figur 5 (hentet fra denne rapporten) presenterer tre ulike mål på lønnsforskjellen mellom kvinner og menn i staten.

Den øverste kurven viser bruttolønns-gapet. Denne måler forskjellen i gjennomsnittslønn mellom kvinner og menn. I 1987 var gjennomsnittlig timelønn for kvinner 20,6 prosent lavere enn for menn. Denne lønnsforskjellen er redusert til omtrent 12,6 prosent i 2002. At bruttolønnsforskjellen er redusert over denne tidsperioden kommer blant annet av at statsansatte kvinner er blitt mer like statsansatte menn når det gjelder erfaring og særlig utdanningslengde. Tilnærmingen skjedde i hovedsak i perioden 1987 til 1995.

Vi ser likevel at brutto lønnsforskjellen øker noe mot slutten av observasjonsperioden. I 2000 hadde gjennomsnittskvinnen 11,2 prosent lavere timelønn sammenlignet med gjennomsnittsmannen. Dette lønns-gapet øker til 11,8 prosent i 2001 og videre til 12,6 prosent i 2002. Brutto lønns-gap mellom kvinner og menn er altså økt noe i løpet av de siste to årene. Økningen fra 2001 til 2002 skyldes i hovedsak at utdanningsnivået for menn har økt mer enn utdanningsnivået for kvinner.

Den neste kurven måler netto lønns-gapet mellom menn og kvinner når det også kontrolleres for utdanningslengde, potensiell yrkeserfaring, ansiennitet, og arbeidstid (deltid). Denne kurven viser derfor utviklingen i lønnsforskjeller mellom kvinner og menn med ellers lik utdanning, yrkeserfaring, ansiennitet og arbeidstid. Netto lønnsforskjell mellom menn og kvinner reduseres fra 9,8 prosent i 1991 til knappe 7 prosent i 2002. Avviket mellom brutto- og nettolønnskurven viser at en del av forskjellene i lønn mellom kvinner og menn i staten fortsatt kan tilskrives forskjeller i observerte kjennetegn som potensiell yrkeserfaring og utdanningslengde, selv om avviket er blitt mindre i observasjonsperioden. Kvinner har fortsatt lavere utdanningsnivå enn menn, og de jobber mer deltid. Nettolønns-gapet faller mellom 2001 og 2002. Når man sammenligner kvinner og menn med samme potensiell yrkeserfaring, utdanning og arbeidstid, viser det seg altså at lønnsforskjellene har gått ned fra 2001 til 2002. Hele økningen i brutto lønnsforskjell mellom kvinner og menn i denne perioden skyldes derfor sammensetningseffekter (i hovedsak økte forskjeller i utdanning).

Den nederste kurven viser til slutt lønnsforskjeller mellom menn og kvinner i staten når man også kontrollerer for stilling. Vi ser at lønnsforskjellene innen samme stilling er små og

utviklingen har vært stabil i hele perioden 1987-2002. De forskjellene i lønn vi observerer mellom kvinner og menn i staten oppstår altså mellom og ikke innen stilling.

3.6 Betydning av arbeidstid

Et interessant spørsmål er om deltid fører til lavere timelønn for kvinner. Det er flere grunner til at vi kan forvente en sammenheng mellom arbeidstid og timelønn. For det første er det i mange tilfeller slik at personer med høyere timelønn også ønsker å jobbe mer. For det andre kan det være kompensierende lønnsforskjeller knyttet til ulike arbeidstidsordninger. For en arbeidsgiver er det ofte faste kostnader knyttet til et arbeidsforhold. Det kan for eksempel være kostnader knyttet til rekruttering, opplæring og koordinering. Slike faste kostnader vil gjøre deltidsjobber mindre produktive for bedriften.

Hardoy og Schøne (2004) analyserer sammenhengen mellom deltidsarbeid og timelønn for norske kvinner, med spesiell fokus på sammenhengen mellom uønsket deltid og timelønn. For den klart største gruppen av deltidsarbeidere; de som arbeider ønsket deltid finner de ingen signifikante forskjeller i timelønn sammenlignet med timelønnen til heltidsarbeidende kvinner.

Derimot, *kvinner som arbeider uønsket deltid har lavere timelønn sammenlignet med kvinner som arbeider heltid*. Gjennomsnittlig timelønn for en kvinne som arbeider uønsket deltid er ca 9 prosent lavere enn gjennomsnittlig timelønn for en kvinne som arbeider heltid. Omtrent to-tredjedeler av denne lønnsforskjellen skyldes at kvinner som arbeider uønsket deltid har lavere utdanningsnivå. Etter kontroll på forskjeller i utdanningsnivå, yrkeserfaring, sivil status, barn og fagfelt reduseres lønnsgapet til ca 2 prosent. Det betyr at de ved hjelp av disse forklaringsvariablene har forklart ca 80 prosent av forskjellen i timelønn mellom kvinner som arbeider uønsket deltid og kvinner som arbeider heltid.

3.7 Betydningen av yrke

Det norske arbeidsmarkedet er kjønnssegregert. Kvinner og menn arbeider i ulike sektorer, næringer, yrker og stillinger. Det er flere norske analyser som har sett på sammenhengen mellom kjønns sammensetning i yrker og timelønnsforskjeller mellom kvinner og menn. Barth et al (2005) finner at et yrke som har 10 prosentpoeng mer kvinner enn et annet yrke, har 1,7 prosent lavere lønn, etter at de har kontrollert for forskjeller i utdanningsnivå og potensiell yrkeserfaring mellom yrkene. Denne yrkeslønnsforskjellen rammer både kvinner og menn i kvinnedominerte yrker. I tillegg til yrkeslønnsforskjellen, kommer lønnsforskjellene mellom kvinner og menn innenfor yrkene.

I gjennomsnitt ligger lønnsforskjellen innen yrke på mellom 8 og 10 prosent, når man også kontrollerer for forskjeller i potensiell yrkeserfaring, ansiennitet og liknende. Barth (2003) bruker data fra SSBs levekårsundersøkelse 2000. Etter kontroll for yrke (103 ulike yrker) finner han at timelønnsgapet reduseres fra 13 prosent til 10 prosent. Barth et al. (2005) analyserer betydningen av yrke for timelønnsforskjeller mellom kvinner og menn i privat sektor i 2003. Datagrunnlaget er grunnlagsdataene til SSBs Lønnsstatistikk. Etter kontroll for forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder potensiell yrkeserfaring, utdanningsår, utdanningens fagfelt (åtte dummy-variabler) og arbeidstid (heltid versus deltid) finner vi ett kvinnefratrekk i timelønn på ca 12 prosent. Videre, når vi også kontrollerer for yrke, ved å inkludere kontroll for detaljert syvsifret yrkeskode (standard for yrkeskoder, STYRK kode fra SSB) faller kvinnefratrekket til 8 prosent. Det betyr at blant kvinner og menn med samme potensiell yrkeserfaring, samme antall utdanningsår, samme fagfelt, samme arbeidstid (heltid versus deltid), og som arbeider innenfor samme yrke, så er timelønnen ca 8 prosent lavere for kvinner enn for menn. Når vi i tillegg kontrollerer for *både* yrke og bedrift, faller lønnsforskjellen til rundt 6 prosent.

Som gjennomgangen tidligere har vist, er timelønnsforskjellene innen samme stilling små. Dette gjelder både i privat og offentlig sektor (Nielsen et al. 2003, Schøne 2004). Dette betyr at

timelønnsgapet ikke oppstår fordi kvinner og menn i samme stilling lønnes ulikt.³³ En stor del av lønnsforskjellene innen et yrke skyldes derfor at kvinner og menn havner i ulike stillinger innen samme yrke.

3.8 Betydningen av barn

Barn kan ha betydning for lønnsforskjeller mellom kvinner og menn fordi kvinner tradisjonelt bruker mer av sin tid enn menn til omsorgsarbeid. Hardoy og Schøne (2004b) analyserer lønnsforskjeller mellom kvinner med og uten barn. Resultatene viser blant annet at sysselsatte kvinner med barn har lavere timelønn enn sysselsatte kvinner uten barn, og lønnsgapet øker med antall barn. Dette resultatet gjelder etter kontroll for andre observerte kjennetegn som påvirker lønn (alder, arbeidstid, utdanningsnivå, bosted, næring, landbakgrunn, mm). Dette er med andre ord lønnsforskjeller mellom relativt like kvinner, bortsett fra at den ene gruppen har barn (ett eller flere) mens den andre gruppen ikke har det.

Dette resultatet har flere mulige forklaringer: diskriminering av mødre er en mulig forklaring, men det er også andre. For det første: Kvinner med barn tilbringer flere og lengre perioder ute av arbeidsmarkedet sammenlignet med kvinner uten barn. Kunnskaper og erfaringer med omsorgsarbeid i hjemmet vil bare i varierende grad være relevante i arbeidslivet. I perioder utenfor arbeidsmarkedet kan yrkesspesifikke kunnskaper glemmes eller foreldes. De som er fraværende går også glipp av opplæring som skjer i perioden. Dette kan ha negative konsekvenser for senere lønnsutvikling. For det andre: Kvinner med barn og kvinner uten barn kan være forskjellig med hensyn til en del uobserverte kjennetegn som er korrelert med lønn. For eksempel: Hvis kvinner uten barn er mer karriereorienterte enn kvinner med barn, vil analysene overvurdere effekten av barn på lønn.

Resultatene i Hardoy og Schøne (2004) viser videre at lønnsgapet mellom kvinner med barn og kvinner uten barn er mye lavere i offentlig sektor enn i privat sektor. Basert på denne observasjonen ser det ut til at offentlig sektor er mer "familievennlig" enn privat sektor. Mer sjenerøse permisjonsordninger er et eksempel på dette. I tillegg avspeiler nok forskjellen i lønnsgapet mellom offentlig og privat sektor også en forskjell i lønnsstruktur, med en generelt mye mer sammenpresset lønnsstruktur i offentlig sektor. De finner ingen tegn til endringer i lønnsforskjellene knyttet til det å ha barn i løpet av de senere årene.

3.9 Har kontantstøtten betydd noe for lønnsforskjellene mellom kvinner og menn?

Kontantstøtten ble innført 1. august 1998 for ettåringer og fra 1. januar 1999 for både ett- og toåringer. Støtten gis etter søknad og utbetales hver måned f.o.m. måneden etter at barnet har fylt ett år t.o.m. den måneden barnet fyller 3 år. Kontantstøtten utbetales bare til barn som ikke har barnehageplass med statlig driftstilskudd. Ved opphold i barnehage 30 timer eller mindre per uke utbetales gradert kontantstøtte, det vil si en andel av den fulle støtten.

Siden introduksjonen har reformen blitt evaluert i forhold til både familie-, likestillings- og arbeidsmarkedsmessige konsekvenser (se Baklien et al. 2001 for en oversikt over evalueringer). Når det gjelder arbeidsmarkedsmessige konsekvenser foreligger det studier av blant annet Rønsen (2001, 2005), Håkonsen et al. (2001) og Schøne (2004). Disse har alle studert effekter av kontantstøtten på arbeidstilbudet for kvinner. Det virker å være en ganske bred enighet om at kontantstøtten bidrar til å redusere mødres arbeidstilbud, selv om bidraget på kort sikt har blitt vurdert til å være relativt moderat.

Dersom kontantstøtten har ført til lengre perioder utenfor arbeidsmarkedet kan det tenkes å påvirke lønningene også, for eksempel gjennom forringelse av personkapitalen i perioder utenfor

---

³³ Becken og Berg (2005) rapporterer fra et forsøk med stillingsvurdering i 15 virksomheter at det er stor grad av kjønnssegregering mellom stillinger som vurderes ulikt i arbeidsvurderingen. De viser at det innenfor samme virksomhet ikke er forskjeller mellom kvinner og menn når det gjelder timelønn i stillinger av det de kaller lik eller tilnærmet lik verdi.

arbeidsmarkedet. Dette er undersøkt i Schøne (2004). Han undersøker om lønnsforskjellene har økt mellom kvinner med og uten rett til kontantstøtte. Resultatene viser at kontantstøtten så langt ikke hatt noen negative effekter på lønnsforskjeller mellom disse to gruppene.

3.10 Hva betyr kjønnsforskjeller i ansettelses- og opprykksprosessen?

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn kan oppstå allerede i ansettelsesprosessen ved at for eksempel menn systematisk kommer inn på et høyere stillingsnivå. Resultatene fra tidligere studier (se NOU:2000:04) gir ikke entydige konklusjoner på dette feltet. Fra de senere år har vi ikke klart å spore opp noen representative undersøkelser av dette. Et unntak er en analyse for banksektoren i Togstad m.fl. (2001). Resultatene herfra tyder på at det ikke var noen ulempe å være kvinne i forhold til å få tilbud om jobb i denne sektoren, snarere tvert i mot.

Lønnsvekst kan oppstå både innen og mellom stillinger. Dersom menn har større sannsynlighet for opprykk og har større avkastning av hvert opprykk, vil dette bidra til å forklare lønnsforskjeller mellom kvinner og menn. Tidligere analyser for offentlig sektor har vist at opprykk betyr lite for å forklare forskjeller i lønnsvekst mellom kvinner og menn (NOU: 2000: 04). Fra de senere år har vi heller ikke her klart å spore opp noen store representative undersøkelser av dette. Et unntak gjelder for Røed og Schøne (2005) som gjør en egen analyse av opprykksforskjeller mellom kvinner og menn i Kriminalomsorgen. Resultatene her viser at kvinner har større sannsynlighet for opprykk enn menn, men menn har større avkastning av hvert opprykk. I sum, betyr opprykk lite for lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i denne sektoren.

4 Oppsummering

Det er mange måter å måle lønnsforskjellene mellom kvinner og menn på. Siden det fortsatt er betydelige forskjeller i gjennomsnittlig arbeidstid mellom kvinner og menn, betyr det mye om lønnsforskjellen måles ved bruk av tall for årlig lønnsinntekt, eller ved bruk av mål på lønn per time. De aller fleste undersøkelsene vi har referert til her benytter seg av sammenlikninger av timelønn. Siden det også er forskjeller i kvalifikasjoner som utdanningslengde eller utdanningstype, og i både potensiell og faktisk yrkeserfaring mellom sysselsatte kvinner og menn, gjør det også en forskjell om man sammenlikner lønnsnivået for gjennomsnittlige lønnstakere eller om man på forskjellige måter kontrollerer for forskjeller i kvalifikasjoner.

Brutto timelønnsforskjell mellom gjennomsnittsmannen og gjennomsnittskvinnen i det norske arbeidsmarkedet ligger i dag på rundt 14 prosent (år 2003, se figur 1). Netto timelønnsforskjell mellom kvinner og menn med samme utdanningslengde, potensiell yrkeserfaring, arbeidstid (deltid), sivilstatus og antall barn, er i overkant av 12 prosent. Når det i dag er såpass liten forskjell mellom brutto- og netto lønnsforskjell, betyr det at forskjellen mellom kvinner og menns utdanningslengde, potensiell yrkeserfaring og deltidstilknytning ikke lenger betyr særlig mye for nivået på de gjennomsnittlige timelønnsforskjellene. Samtidig har vi sett at sammensetningseffekter av denne typen har hatt en viss betydning for utviklingen av brutto lønnsforskjell innenfor både offentlig og privat sektor de senere årene. I offentlig sektor har forskjellen mellom brutto og netto lønnsgap økt noe etter 2000, i stor grad som følge av en sterkere utvikling i menns utdanningsnivå enn kvinners utdanningsnivå i perioden, mens den tilsvarende forskjellen i privat sektor har gått noe ned som følge av sammensetningseffektene i samme periode.

Det meste av opphøringen i timelønn skjedde i løpet av 1970- og begynnelsen av 1980-tallet. Fra og med 1985 har netto timelønnsforskjell vært relativt stabil, men vi finner en tendens til nedgang i både brutto og netto timelønnsforskjell for hele økonomien i årene fra 2000 til 2003. Nedgangen har vært størst i brutto lønnsgap, hovedsakelig som en konsekvens av sammensetningseffekter i arbeidsmarkedet. Nedgangen er større når vi måler den innenfor hver av sektorene, privat og offentlig.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn er størst i privat sektor. Samtidig henger en del av den gjennomsnittlige lønnsforskjellen mellom kvinner og menn sammen med at kvinneandelen er høyere i offentlig sektor. Dette mønsteret er særlig tydelig blant ansatte med høyere utdanning: Vi finner en betydelig høyere lønnsforskjell blant ansatte med høyere utdanning når vi ikke kontrollerer for sektor (offentlig versus privat), mens lønnsforskjellen er lavere for de med høyere utdanning når vi kontrollerer for hvilken sektor de jobber i. Grunnen til dette er en kombinasjon av at kvinner med høyere utdanning i stor grad jobber i offentlig sektor og at offentlig sektor har en sammenpresset lønnsstruktur sammenliknet med privat sektor.

Det norske arbeidsmarkedet er svært kjønnssegregert. Kvinnedominerte yrker og næringer har i gjennomsnitt lavere lønn. Av denne grunn faller lønnsforskjellen mellom kvinner og menn når vi også kontrollerer for yrke, næring og sektor. Innen detaljert yrkeskode er netto lønnsforskjell i privat sektor på rundt 8 prosent. Sammenlikner vi menn og kvinner i samme yrke i samme bedrift, ligger netto timelønnsforskjell på rundt 6 prosent. Kontrollerer vi i tillegg for stillingskode, reduseres lønnsforskjellene enda mer. Lønnsforskjellene mellom gjennomsnittsmannen og gjennomsnittskvinnen har derfor sitt opphav både i ulik fordeling på stillinger og jobber innenfor samme yrke, og i lønnsforskjeller mellom yrker med ulik kvinneandel.

Referanser

- Baklien, B., A. L., Ellingsæter og L. Gulbrandsen (2001), *Evaluering av kontantstøtte-reformen*. Oslo. Norges forskningsråd.
- Barth, E. (2003), "Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn. En kommentar til Trond Petersen." *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 44: 427–434.
- Barth, E., og H. Dale-Olsen (2004), "Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i et 30-årsperspektiv." *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 21: 65-75.
- Barth, E., M. Røed, og P. Schøne (2005), "Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i privat sektor: Betydningen av yrke og virksomhet." *Søkelys på arbeidsmarkedet*. 22(2)
- Becken, L. E. og H. Berg (2005), "Arbeidsvurdering som virkemiddel for likelønn." *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 22: 73-82.
- Dale-Olsen, H. (1997), *Lønn for arbeid*. Rapport 96:16. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Hardoy, I., og P. Schøne (2004a), *Mindre betalt for færre timer?* Rapport 2004:16. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Hardoy, I., og P. Schøne (2004b), *I klemme mellom barneomsorg og karriere. En analyse av karriereutvikling for småbarnsmødre*. Rapport 2004:17. Oslo. Institutt for samfunnsforskning.
- Høgsnes, G. (1999) *Krone for krone. Lønnsforhandlinger og -fordelinger*. Oslo: ad Notam Gyldendal.
- Høgsnes, G. (2000) "Likelønnsproblemet i norsk lønnsdannelse", Rapport nr 16, Makt og demokratiutredningens rapportserie.
- Høgsnes, G., R. A. Nielsen, og T. Petersen (2005), "Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn: Hva betyr plassering i stillingshierarkiet." *Søkelys på arbeidsmarkedet* 22(2).
- Håkonsen, L. T., T., Kornstad, K., Løyland og T. O. Thoresen (2001), *Kontantstøtten - effekter på arbeidstilbud og inntektsfordeling*. Rapport 2001/5. Statistisk sentralbyrå. Oslo.
- Nielsen, R. A., G. Høgsnes, og T. Petersen (2003), "Lønnsgapet mellom kvinner og menn – en oppdatering" *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 20: 215-223.
- Nielsen, R. A., G. Høgsnes, og T. Petersen (2004), "Ulik lønn for likt arbeid? – Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn under det statistiske mikroskop." *Sosiologisk tidsskrift*, 12: 51-79.

- NOU (2000), *Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2000*. Norges offentlige utredninger. 2004:04.
- Røed, M., og P. Schøne (2005), *Lønns- og karriereutvikling for kvinner og menn i Kriminalomsorgen*. Rapport 2005:06. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Petersen, T. (2003), "Likestilling i arbeidslivet." *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 43: 443-478.
- Rønsen, M. (2001), *Market work, child care and the division of household labour. Adaptations of Norwegian mothers before and after the cash-for-care reform*. Report 2001/3. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Rønsen, M. (2005), *Kontantstøttens effekter på mødre og fedres arbeidstilbud*. Rapporter. 2005:23. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Schøne, P. (2004), "Labour supply response to cash-for-care subsidy." *Journal of Population Economics*, 17: 703-727.
- Schøne, P. (2004) *Lønnsforskjeller i offentlig og privat sektor*. ISF-rapport 2004: 03. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Schøne, P. (2005) "The effect of a family policy reform on mother's pay: A natural experiment approach." *Review of Economics of the Household*, 3: 145-170.
- Togstad, T., G. Høgsnes og T. Petersen (2001), "Kjønnsforskjeller i ansettelsesprosessen." *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 18: 85-93.
- Torp, H., og P. Schøne (2005), "Økt avkastning av utdanning etter 2000." *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 22: 95-103.

Vedlegg 4

Kursutviklingen for norske kroner

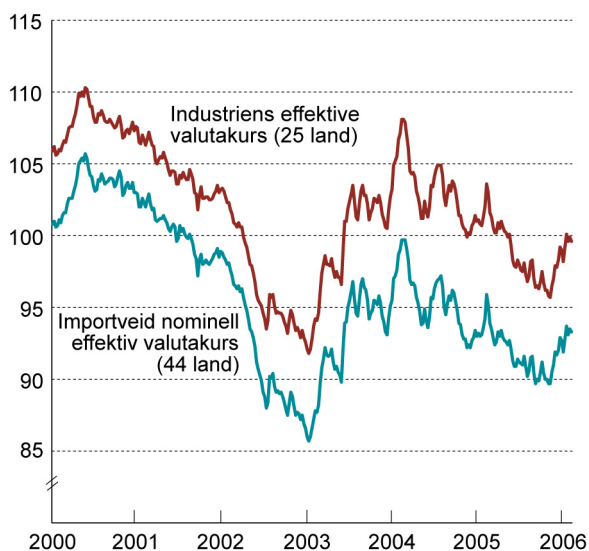
Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronekursen de siste årene. En omtale av valutakursutviklingen lenger tilbake i tid gis i Beregningsutvalgets rapport: NOU 2003:10.

Kronekursindekser

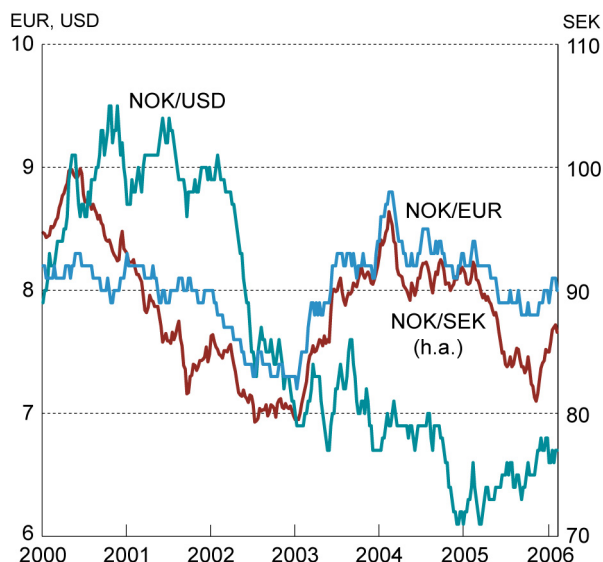
Industriens effektive valutakurs er en nominell effektiv kronekurs beregnet på grunnlag av kursene på NOK mot valutaene for Norges viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurransevekter), beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Stigende indeksverdi betyr depresierende kronekurs. Industriens effektive valutakurs omfatter 25 land. Disse landene står for om lag 94 prosent av Norges handel med industrivarer.

Den importveide valutakursindeksen (I44) er et geometrisk gjennomsnitt av 44 valutakurser. Vektene er beregnet på grunnlag av Norges import fra 44 land, som dekker 97 prosent av total import. Indeksen er satt lik 100 i 1995. Stigende indeksverdi betyr depresierende kronekurs. Indeksen er beregnet etter samme prinsipp som konkurransekursindeksen.

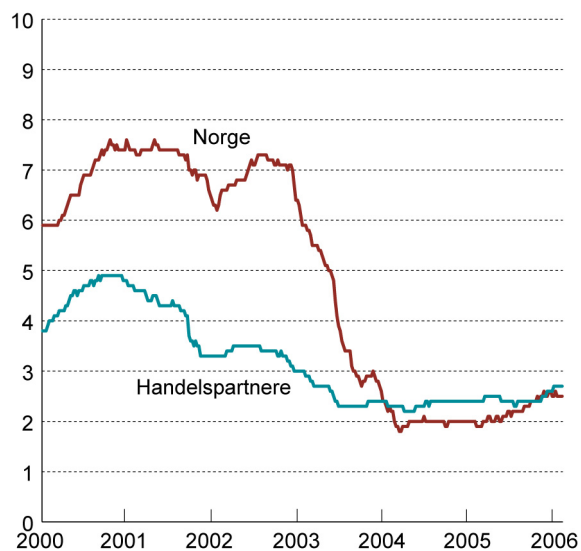
Figur 4.1 viser utviklingen i to valutakursindekser de siste årene. Den importveide kronekursen har i stor grad fulgt forløpet til industriens effektive valutakurs.

Figur 4.1 Industriens effektive valutakurs og importveid kronekurs. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Figur 4.2 Utviklingen i norske kroner pr euro og amerikansk dollar (venstre akse) og svenske kroner (høyre akse). Fallende kurve angir sterkere kronkurs

Figur 4.3 Tremåneders pengemarkedsrente i Norge og hos handelspartnerne. Pst.

Utviklingen i kronkursen de siste årene

Kronkursen, målt ved industriens effektive kronkurs, styrket seg moderat gjennom årene 2000 og 2001, men tidlig i 2002 styrket kronen seg vesentlig. Målt som årgjennomsnitt økte kronens verdi med 7,4 prosent fra 2001 til 2002. Samtidig som rentedifferansen mot utlandet falt gjennom 2003, jf. figur 4.3, svekket kronen seg. I januar 2004 var kronkursen på sitt laveste nivå siden årsskiftet 2000/2001.

Gjennom mesteparten av 2004 og 2005 viste kronkursen en styrkende tendens. Fra januar til november 2005 apprierte kronkursen med nær 5 prosent, og som årgjennomsnitt var styrkingen på 4,4 prosent, målt ved industriens effektive valutakurs. Fra november 2005 til februar i år har kronkursen igjen svekket seg noe.

Kronekursen utviklet seg nokså forskjellig mot EUR, SEK og USD det siste året, jf. figur 6.2. I 2005 var styrkingen mot SEK spesielt markert. Målt mot USD har kronekursen deprimert med om lag 5,0 prosent fra januar i fjor til januar i år, mens NOK/EUR i samme tidsrom har styrket seg med 2,2 prosent.

Tabell 4.1 Nåværende konkurransevnevokter og importvekter

	Vekter i industriens effektive valutakurs ¹⁾	Importvekter ²⁾
Euro	42,1	376,9
Danmark	8,1	82,8
Sverige	19,9	169,3
Storbritannia	12	75,5
Sveits	1,2	12
Japan	4,8	38
USA	6,4	54,2
Canada	0,6	21,3
Singapore	0,3	2,6
Sør-Korea	2,1	11,9
Thailand	0,2	4,2
Taiwan	0,6	10,3
Polen	1,1	14,1
Tsjekia	0,4	6,9
Ungarn	0,1	6
Argentina	..	0,9
Australia	..	1,8
Bangladesh	..	1,2
Brasil	..	9,2
Chile	..	1,6
Kina	..	46,2
Colombia	..	1,2
Hong Kong	..	4,4
Indonesia	..	2,6
India	..	3,5
Island	..	2,7
Sri Lanka	..	0,3
Marokko	..	1
Malaysia	..	4,8
Filippinene	..	0,7
Pakistan	..	1,2
Russland	..	21,8
Tyrkia	..	6,8
Sør-Afrika	..	2,3
	100	1000

1) OECD-vekter i 1999.

2) Importveid nominell effektiv kurs er beregnet på grunnlag av 44 land med løpende vekter. De nåværende vektene er basert på importandeler i 2003.

Vedlegg 5

Tabellvedlegg

Tabell 5.1 Skattesatser og beløpsgrenser for inntektsårene 2000 – 2006

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
<i>a. Trygdeavgift</i>							
Lønnsinntekt	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.
Næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.	7,8 pst.
Annen næringsinntekt ¹⁾	10,7 pst.	10,7 pst.	10,7 pst.	10,7 pst.	10,7 pst.	10,7 pst.	10,7 pst.
Pensjonsinntekt	3,0 pst.	3,0 pst.	3,0 pst.	3,0 pst.	3,0 pst.	3,0 pst.	3,0 pst.
<i>b Toppskatt til staten</i>							
Trinn 1							
Sats ²⁾	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.	13,5 pst.	12,0 pst.	9 pst.
Innslagspunkt, klasse 1	277 800 kr	289 000 kr	320 000 kr	340 700 kr	354 300 kr	381 000 kr	394 000 kr
Innslagspunkt, klasse 2	329 000 kr	342 200 kr	342 200 kr	364 000 kr	378 600 kr	393 700 kr	Opphevet
Trinn 2							
Sats ³⁾	19,5 pst.	19,5 pst.	19,5 pst.	19,5 pst.	19,5 pst.	15,5 pst.	12 pst.
Innslagspunkt	762 700 kr	793 200 kr	830 000 kr	872 000 kr	906 900 kr	800 000 kr	750 000 kr
<i>Skatter på alminnelig inntekt</i>							
<i>c Kommune, fylkes- og fellesskatt</i>							
Finmark og Nord-Troms	24,5 pst.	24,5 pst.	24,5 pst.	24,5 pst.	24,5 pst.	24,5 pst.	24,5 pst.
Landet ellers	28,0 pst.	28,0 pst.	28,0 pst.	28,0 pst.	28,0 pst.	28,0 pst.	28,0 pst.
<i>d Maksimale marginale skattesatser</i>							
Samlet maksimal marginalsatt på lønn (ekskl. arbeidsgiveravgift) og personinntekt fra næringsvirksomhet i jordbruk, skogbruk og fiske	55,3 pst.	55,3 pst.	55,3 pst.	55,3 pst.	55,3 pst.	51,3 pst.	47,8 pst.
Samlet maksimal marginalsatt på personinntekt fra annen næringsvirksomhet	55,3 pst.	55,3 pst.	55,3 pst.	55,3 pst.	55,3 pst.	54,2 pst.	50,7 pst.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
<i>Standardfradrag mv.</i>							
<i>e Klassefradrag</i>							
Klasse 1	27 700 kr	28 800 kr	30 100 kr	31 600 kr	32 900 kr	34 200 kr	35 400 kr
Klasse 2	55 400 kr	57 600 kr	60 200 kr	63 200 kr	65 800 kr	68 400 kr	70 800 kr
<i>f Minstefradrag for lønnsinntekt</i>							
Sats	22,0 pst.	22,0 pst.	23,0 pst.	24,0 pst.	24,0 pst.	31,0 pst.	34,0 pst.
Øvre grense	36 600 kr	40 300 kr	43 000 kr	45 700 kr	47 500 kr	57 400 kr	61 100 kr
Nedre grense	4 000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr
<i>g Minstefradrag for pensjonsinntekt</i>							
Sats	22,0 pst.	22,0 pst.	23,0 pst.	24,0 pst.	24,0 pst.	24,0 pst.	24 pst.
Øvre grense	36 600 kr	40 300 kr	43 000 kr	45 700 kr	47 500 kr	49 400 kr	51 100 kr
Nedre grense	4 000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr
<i>h Lønnsfradrag ⁴⁾</i>							
	30 600 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr
<i>i Særfradrag for alder og uførhet</i>							
	17 640 kr	17 640 kr	18 360 kr	18 360 kr	18 360 kr	19 368 kr	19 368 kr
<i>j Avtrappingssats, skattereduksjons-regelen</i>							
	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.
<i>k Skattefrie nettoinntekter, pensjonister</i>							
Enslige	73 800 kr	76 800 kr	81 100 kr	85 200 kr	88 600 kr	92 100 kr	95 300 kr
Ektepar	120 600 kr	125 400 kr	131 700 kr	138 300 kr	143 800	151 000	156 300 kr
<i>l foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>							
Øvre grense, ett barn	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr
Øvre grense, to barn	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr
Øvre grense, tre barn	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	35 000 kr	35 000 kr
Øvre grense, fire barn	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	40 000 kr	40 000 kr
Osv.							
<i>m Forsørgerfradrag i skatt (pr. barn)</i>							
Barn (under 16 år)	1 820 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet
Ungdom (mellom 16 og 18 år)	1 820 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet
<i>n Generelle satser for barnetrygd⁵⁾</i>							

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1. barn	9 948 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr	11 660 kr	11 660 kr
2. barn	9 948 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr	11 660 kr	11 660 kr
3. barn	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr	11 660 kr	11 660 kr
4. barn	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr	11 660 kr	11 660 kr
5. og følgende barn	10 944 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr	11 660 kr	11 660 kr
<i>o Sum barnetrygd og forsørgerfradrag (til orientering)</i>							
1. barn	11 768 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr	11 660 kr	11 660 kr
2. barn	23 536 kr	23 328 kr	23 328 kr	23 328 kr	23 320 kr	23 320 kr	23 320 kr
3. barn	36 300 kr	34 992 kr	34 992 kr	34 992 kr	34 980 kr	34 980 kr	34 980 kr
4. barn	49 064 kr	46 656 kr	46 656 kr	46 656 kr	46 640 kr	46 640 kr	46 640 kr
Tillegg pr. barn utover 4 barn	12 764 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 660 kr	11 660 kr	11 660 kr
<i>p Ekstra barnetrygd til barn mellom 1-3 år⁶⁾</i>							
	7 884 kr	7 884 kr	7 884 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet
<i>q Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms</i>							
	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 790 kr	3 790 kr	3 790 kr

¹ For næringsinntekt over 12 G ble det betalt 7,8 pst. trygdeavgift fram til og med 2004.

² For skattytere i Finnmark og Nord-Troms utgjør satsen 7 pst.

³ Trinn 2 i toppskatten gjaldt ikke for skattytere i Nord-Troms og Finnmark fram t.o.m. 1998. Det nye trinn 2 i toppskatten som ble innført f.o.m. 2000 gjelder derimot også for skattytere i Nord-Troms og Finnmark.

⁴ Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.

⁵ F.o.m. 1. mai 2000 ble barnetrygden utvidet til å gjelde t.o.m. den måneden barnet fyller 18 år.

Fra 1. juli 2000 gjelder barnetrygden t.o.m. måneden før barnet fyller 18 år.

⁶ Ekstra barnetrygd til barn mellom 1 og 3 år fjernes fra 1. august 2003.

Kilde: Finansdepartementet

Tabell 5.2 Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993-30.4.2006. Kroner

	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹⁾				
	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Pensjon før 1.1.92 ²⁾	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³⁾
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868	101 088 ⁴⁾	92 688	88 992
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852
1.01.95-0.04.95 ⁵⁾	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-0.04.98 ⁶⁾	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
1.05.98-0.04.99 ⁷⁾	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
1.05.99-30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00-30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01-30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02-30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252
1.05.03-30.04.04	56 861	101 964	181 200 ⁸⁾	141 300	135 660
1.05.04-30.04.05	58 778	105 408	190 240 ⁹⁾	146 064	140 244
1.05.05-30.04.06	60 699	108 852	199 512 ¹⁰⁾	150 840	144 828

¹⁾ Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden.

²⁾ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 45 pst.

³⁾ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 42 pst.

⁴⁾ Hevingen av særtilleggsats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.

⁵⁾ Heving av særtilleggssatsen fra 1.1.95. Høy sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.

⁶⁾ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.97. Høy sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.

⁷⁾ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.98. Høy sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.

⁸⁾ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2003. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,8 G.

⁹⁾ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2004. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,825 G.

¹⁰⁾ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2005. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,85 G

Kilde: Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Tabell 5.3 Timelønnskostnader i industrien hos Norges handelspartnere.
 Prosentvis vekst fra året før ¹⁾

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Belgia	1,6	3,4	2,4	2,7	1,8	4,6	4,9	1,9	2,3	2,3
Canada	-0,8	2,9	2,8	1,6	2,8	3,1	2,7	3,7	3,9	3,9
Danmark	3,9	3,7	3,6	3,8	3,8	4,4	3,9	4,5	3,2	1,9
Finland	2,8	2,6	5,0	3,5	3,7	7,4	4,2	4,0	4,6	4,0
Frankrike	1,7	2,5	2,6	2,6	4,6	4,7	3,6	2,9	3,6	3,1
Italia	6,9	2,9	-0,7	2,9	1,8	3,3	2,3	3,0	3,5	2,9
Nederland	2,4	2,7	3,1	3,1	3,7	3,9	3,7	2,6	1,6	0,5
Storbritannia	4,3	4,2	3,0	4,5	5,4	3,7	5,1	3,7	6,3	2,4
Sverige	6,6	4,4	4,6	2,6	4,7	4,6	3,3	4,8	2,9	3,0
Sveits	3,6	3,6	3,6	1,5	1,3	2,5	1,8	1,4	1,3	1,3
Tyskland	5,1	2,3	2,1	2,6	4,6	2,9	2,4	2,3	1,5	1,2
Østerrike	2,6	1,3	2,8	3,7	1,7	2,6	3,0	1,0	1,4	3,3
Japan	0,8	3,4	2,6	-0,3	-0,1	0,9	-1,3	1,0	0,4	0,8
USA	1,3	1,9	5,3	4,0	9,0	2,4	7,3	8,3	2,2	7,7
Spania	4,1	2,9	4,1	3,4	3,7	5,2	5,5	5,4	4,0	4,1
Irland	3,1	3,1	4,5	5,8	6,6	8,0	3,4	5,9	4,8	3,3
Hellas	8,8	8,8	4,6	5,0	2,9	3,7	3,9	3,4	3,0	3,6
Portugal	4,9	4,8	5,1	5,3	7,2	5,3	5,7	3,0	2,2	2,4
Singapore	4,8	6,2	5,3	6,5	11,6	-8,1	7,7	5,8	5,0	2,4
Sør-Korea	14,2	6,4	0,5	10,9	8,1	8,6	5,3	8,6	8,1	7,9
Thailand	11,4	11,1	13,7	5,5	6,8	4,2	5,3	6,2		
Taiwan	4,4	4,3	4,9	3,1	3,4	6,4	-1,8	2,3	4,0	4,0
Polen	27,0	29,4	17,1	11,7	3,5	22,3	1,6	3,4	3,6	3,9
Tsjekkia	20,0	14,5	9,7	5,4	7,0	11,5	7,2	7,1	6,3	3,5
Ungarn	23,5	17,2	19,0	8,2	15,2	14,3	11,7	6,0	8,7	7,6
<i>Norges handelspartnere</i>	<i>4,7</i>	<i>3,6</i>	<i>3,4</i>	<i>3,3</i>	<i>4,5</i>	<i>4,2</i>	<i>3,6</i>	<i>3,9</i>	<i>3,2</i>	<i>2,8</i>
<i>Memo:</i>										
Norge, virkedagskorrigert	4,1	4,4	6,2	6,2	5,1	5,4	5,7	4,6	3,6	3,1
Nivå i Norge i forhold til handelspartnerne ²⁾	106	108	107	109	107	112	123	120	116	122

1) For noen land og kilder er det usikkert i hvilken grad tallene inkluderer pensjonskostnader. Tallene fra Eurostat (<http://epp.eurostat.cec.eu.int>) inkluderer slike kostnader.

2) Handelspartnerne = 100.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Eurostat, OECD, IMF.

Tabell 5.4 Timelønnskostnader i Norge i forhold til handelspartnerne i 2005 for alle ansatte i industrien. Handelspartnerne=100.

Norge	122
Tyskland	115
Danmark	113
Sverige	112
Frankrike	105
Finland	102
Nederland	101
Østerrike	99
UK	93
USA	86
Japan	85
Irland	81
Spania	80
Italia	77
Hellas	46
Portugal	30
Ungarn	22
Tsjekkia	22
Polen	19

Tabell 5.5 Brutto driftsresultatandel i industrien. ¹⁾ Prosent.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Norge	33,7	31,1	30,0	29,2	30,6	31,9	33,3	31,9	34,9	36,8	
Handelspartnerne ¹⁾	36,7	35,3	36,7	37,2	37,1	37,3	34,9	35,3	35,9		
<i>Memo:</i>											
Hele økonomien											
Fastlands-Norge	38,2	36,6	35,9	35,0	34,1	34,5	34,9	35,1	36,1	36,4	36,7
Handelspartnerne ¹⁾	41,0	40,5	40,8	40,5	40,2	39,9	39,1	39,2	39,4	39,4	

1) Sammenveid med konkurransevnevakter.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD og Beregningsutvalget.

*Tabell 5.6 Lønnsomhetsutviklingen basert på mikroøkonomiske mål.
Industrien. Norge og handelspartnere. Prosent.*

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
<i>Driftsmargin</i>									
Norge ²⁾	5,6	5,3	4,8	4,3	4,9	4,0	3,2	4,7	5,8
EUR-11 ¹⁾	5,0	5,9	5,9	5,9	6,1	5,2	5,1	..	
USA	7,4	7,6	7,7	7,9	7,5	4,0	5,7	5,5	
Japan	6,1	5,8	5,3	5,3	5,8	4,8	5,3	5,9	
<i>Totalrentabilitet</i>									
Norge ²⁾	8,1	8,8	7,7	6,1	7,1	7,0	4,7	4,1	6,1
EUR-11 ¹⁾	7,1	8,3	8,4	7,9	8,9	7,4	6,3	..	
USA	8,4	8,6	10,4	10,6	9,6	2,9	6,0	7,2	
Japan	5,7	5,4	4,2	4,5	5,3	4,0	4,4	5,1	
<i>Egenkapitalandel</i>									
Norge ²⁾	34,3	36,3	37,4	38,9	35,7	36,0	42,1	43,2	42,7
EUR-11 ¹⁾	37,9	38,1	38,6	38,7	38,5	39,1	40,1	..	
USA	38,8	38,7	36,9	36,8	38,1	37,2	36,4	38,7	
Japan	34,5	35,4	37,0	37,0	39,0	38,6	39,5	41,2	

1) Et uveid gjennomsnitt av 11 EU-land (Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Italia, Nederland, Portugal, Spania, Sverige, Tyskland og Østerrike).

2) På grunn av endringer i kontoplanen i forbindelse med overgangen til regnskapsloven av 1998, er det brudd i statistikken fra og med regnskapsåret 1999.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og BACH.

Tabell 5.7 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter. 1996-2005. Milliarder kroner

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*	gj.snitt
Inntekter	715,4	757,7	827,4	878,0	938,5	977,5	1051,4	1105,7	1147,3	1219,2	
Lønnsinntekter	396,1	428,6	468,4	498,6	524,2	554,3	582,9	596,8	623,5	651,0	
Blandet inntekt ¹⁾	88,5	89,3	92,1	92,9	96,0	99,2	106,3	110,1	114,9	121,5	
<i>Herav: Tjenester fra egen bolig</i>	40,6	37,9	38,5	39,7	42,8	45,0	49,1	50,7	52,3	54,4	
Formuesinntekter	43,9	42,4	52,8	57,9	71,1	64,3	96,2	103,5	101,0	131,2	
<i>Herav: Avkastning på forsikringskrav²⁾</i>	18,6	18,7	19,7	17,8	19,8	23,5	23,5	25,1	25,6	25,4	
<i>Herav: Mottatt aksjeutbytte</i>	11,5	13,1	18,1	19,4	29,6	13,5	43,1	55,5	63,7	92,9	
Offentlige stønader	152,7	158,8	169,8	182,1	195,1	209,0	224,7	246,8	254,8	259,0	
Andre inntekter	34,2	38,5	44,3	46,6	52,1	50,7	41,2	48,5	53,1	56,6	
Utgifter	210,7	220,5	244,4	266,6	285,5	310,4	324,6	325,3	322,2	329,7	
Skatt av inntekt og formue	159,2	174,4	189,7	201,2	216,3	228,9	236,9	243,2	257,8	260,5	
Formuesutgifter	44,9	38,5	46,5	56,5	59,4	71,4	76,7	70,5	51,7	53,4	
Andre utgifter	6,7	7,5	8,2	8,8	9,7	10,1	11,0	11,6	12,6	15,9	
Disponibel inntekt	504,7	537,3	582,9	611,5	653,0	667,0	726,8	780,4	825,1	889,5	
Disponibel realinntekt³⁾	598,7	622,9	659,5	677,9	702,9	701,8	753,8	787,7	834,9	889,5	
Vekst i disponibel realinntekt, prosent	3,8	4,0	5,9	2,8	3,7	-0,2	7,4	4,5	4,8	6,5	4,3
Vekst i disponibel realinntekt ekskl. mottatt aksjeutbytte, prosent	3,8	3,9	5,2	2,7	2,2	2,5	3,1	3,2	4,1	3,4	3,4

* Foreløpige tall.

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Denne inntekten inkluderer også avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie i egen næringsvirksomhet. Tjenester fra egen bolig, eller driftsresultat fra egen bolig, er en beregnet avkastning av boligkapitalen.

² Avkastning på forsikringskrav er avkastningen på husholdningenes fordringer på forsikringsselskap, og private pensjonskasser og fond. Disse fordringene er i all hovedsak verdien av private livs- og pensjonsforsikringer.

³ 2004-kroner. Nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner er brukt som deflator.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 5.8 Beregnet årslønnsvekst¹⁾ fra året før for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 1.1

Arbeidere i NHO-bedrifter²⁾:

År	Arbeidere i alt	Industri- arbeidere	Nærings- og nytelse	Tekstil- og bekledning	Treindustri	Treforedling- og papirvareind.	Grafisk industri	Kjemisk industri	Mineralbarb. industri	Elektrokjemisk industri	Jern- og metall- industri
1996	4,2	4,2	3,6	4,2	4,8	6,0	3,4	4,5	3,8	6,0	3,4
1997	4,3	3,7	3,4	3,6	4,1	2,0	3,9	4,3	4,1	2,7	4,6
1998	6,2	5,6	5,3	6,6	6,4	5,6	5,3	5,6	5,7	4,8	5,6
1999	4,9	4,7	4,2	3,1	2,5	5,3	4,2	3,2	6,1	6,0	5,3
2000	4,5	4,5	3,9	3,9	4,3	8,1	4,4	2,9	6,1	4,3	4,1
2001	4,9	4,9	4,2	4,7	4,3	5,3	7,7	5,3	5,0	5,8	5,0
2002	5,6	5,0	6,1	4,6	6,1	4,8	3,4	5,4	5,2	4,0	5,5
2003	4,0	3,5	4,0	4,6	3,0	4,3	2,9	4,2	3,6	7,8	2,5
2004	3,6	3,6	4,0	4,6	3,1	3,6	3,9	2,5	4,4	2,3	4,0
2005	3,2	3,4	3,6	3,4	3,1	3,5	3,8	3,3	3,2	3,9	3,6
1996-05	55,8	52,5	51,3	52,7	50,4	60,4	52,1	49,7	58,5	59,0	53,2
Gj. sn per år	4,5	4,3	4,2	4,3	4,2	4,8	4,3	4,1	4,7	4,7	4,4
Årslønn 2005	kr 307 700	kr 306 600	kr 284 800	kr 261 300	kr 280 600	kr 296 500	kr 359 200	kr 294 200	kr 282 100	kr 339 600	kr 316 000

Arbeidere i NHO-bedrifter²⁾:

ÅR	Bygg- og anleggsvirksomhet		Transport- sektoren	Funksjonærer i NHO-bedrifter		Forretnings- og sparebanker ³⁾	Varehandel			Hotell- og rest. ³⁾	Forsikring
	I alt	Byggevirk.		I alt	Industrifunk.		I alt	Engroshandel	Detaljhandel		
1996	4,3	4,5	5,2	4,3	4,3	4,7	5,3	5	4,6	4,3	4,1
1997	5,8	5,8	3,9	4,8	4,7	4,9	4,7	5,1	4,1	4,0	5,5
1998	6,9	6,8	6,4	6,6	6,8	6,8	6,2	5,4	7,1	6,2	7,3
1999	5,7	5,8	4,8	4,8	4,7	5,2	5,0	4,8	3,7	4,1	4,3
2000	5,3	5,5	4,2	4,6	4,7	5,4	4,8	4,9	4,8	4,4	3,9
2001	4,9	5,2	5,3	7,1	5,3	4,2	5,5	5,7	4,5	3,6	4,2
2002	5,3	5,3	5,4	5,6	6,1	6,3	4,7	4,6	6,2	5,6	6,0
2003	3,7	3,9	5,2	5,1	4,6	4,5	4,4	3,7	4,7	3,1	-
2004	3,6	3,6	4,0	4,1	3,8	3,9	3,6	2,6	3,6	1,5	-
2005	2,7	2,9	3,8	4,1	4,3	7,7	3,4	3,5	3,6	2,5	-
1996-05	60,0	61,7	60,1	64,5	61,8	68,5	59,2	55,7	58,1	46,9	-
Gj. sn per år	4,8	4,9	4,8	5,1	4,9	5,4	4,8	4,5	4,7	3,9	-
Årslønn 2005	kr 331 600	kr 325 900	kr 282 900	kr 452 400	kr 454 500	kr 400 700	kr 335 100	kr 369 800	kr 285 500	kr 246 100	-

ÅR	Forretningsm. tjenesteyting	Staten				Skoleverket ⁸⁾	Kommunene I alt	NAVO-bedrifter	
		I alt	Sivil ytre etat ⁴⁾	Forretn. drift ⁴⁾				Helsefore- takene	Øvrige bedrifter
1996	4,0	4,4	4,5	3,8	4,1	4,4	-	-	
1997	4,3	4,3	4,2	2,1	4,0	3,9	-	-	
1998	5,9	6,4	7,6	6,8	5,8	5,9	-	-	
1999	5,4	4,7	2,0	3,1	4,5	5,0	-	-	
2000	4,5	4,6	4,7	4,4	6,0	4,0	-	-	
2001	4,7	4,2	3,4	4,3	7,8	3,5	-	-	
2002	5,2	5,9	6,4	4,0	8,2	6,0	5,3	5,5	
2003	4,8	4,3	-	-	5,4	4,4	7 ⁶⁾	3,8	
2004	3,5	3,6	-	-	3,2	3,8	3 ⁷⁾	3,4	
2005	2,6	3,4			3,0	3,4		3,6	
1996-05	55,1	56,4	-	-	65,8	54,2	-	-	
Gj. sn per år	4,5	4,6	-	-	5,2	4,4	-	-	
Årslønn 2005	kr 412 500	kr 350 600	-	-	kr 368 000	kr 316 700	7)		

¹ Veksttallene er per årsverk for arbeidere i NHO-bedrifter, staten, skoleverket, kommunene, hotell- og restaurantvirksomhet og NAVO-bedrifter. For de andre er de for heltidsansatte.

² Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Omfatter månedslønte, prosentlønte og timelønte arbeidstakere. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallet. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte. Veksttallet fra 1996 til 1997 er justert for bedrifter som tidligere var medlemmer i Forbundet for Overnatting og Servering (FOS), og som ikke var med i statistikken for 1996. Denne gruppen utgjør 30-40 prosent i grunnlagsmaterialet og er med i veksttallet for 1997-98 og etterfølgende år.

⁴ Lønnsutviklingen mellom lønnsstatistikkens tellingstidspunkter. For de andre er det lagt til grunn årsgjennomsnittet.

⁵ Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Omfatter også forsikring fra 2003.

⁶ Legene trakk opp lønnsveksten med om lag 2 prosentpoeng

⁷ Heltidsansatte

⁸ Tallet for skoleverket de to siste årene er for undervisningspersonell med sentral lønnsdannelse i kommunene og ekskl. Oslo kommune.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 5.9 Kvinnens lønn som andel av menns fordelt på utdanning², herunder fagutdanning³ og næring¹. Heltidsansatte. 1997-2005

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Månedslønn*12 ⁷ 1.9/1.10.2005	
										Menn	Kvinner
Utdanning på grunnskolenivå											
Industri i alt	87,8	88,1	89,1	88,8	88,9	89,1	88,3	89,6	89,7	304 600	273 200
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	92,0	91,1	90,3	89,1	92,9	85,9	87,4	92,3	97,1	316 500	307 400
Varehandel i alt	82,7	82,9	83,5	84,1	84,6	85,4	85,4	86,0	85,0	330 400	280 900
Finanstjenester i alt ⁴	82,5	81,6	82,7	82,7	81,7	79,4	77,4	77,4	76,8	437 900	336 400
Skoleverket i alt	93,4	88,0	89,0	95,9	98,3	92,4	93,3	96,6	90,9	329 400	299 400
Staten i alt ^{5,9}	93,2	92,7	92,9	92,8	91,6	92,6	91,7	93,6	94,1	303 300	285 400
Kommune og fylkeskommune i alt ^{8,9}	93,0	92,8	92,2	91,9	92,7	92,7	92,5	92,1	91,8	282 400	259 200
Helseforetak					92,3	92,1	93,2	91,4	91,9	287 700	264 300
Utdanning på videregående skolenivå											
Industri i alt	88,5	87,8	88,3	89,8	89,4	89,6	89,2	89,4	90,3	330 600	298 600
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	95,7	91,1	92,0	94,2	93,6	93,4	94,2	95,5	96,3	326 800	314 600
Varehandel i alt	82,7	82,5	83,2	82,7	84,0	84,2	85,3	85,6	84,3	348 500	293 600
Finanstjenester i alt ⁴	79,8	79,7	79,9	80,3	79,2	78,6	78,7	78,8	78,5	446 000	350 300
Skoleverket i alt	87,3	88,0	90,3	89,8	91,0	91,4	93,1	92,1	91,8	339 100	311 200
Staten i alt ^{5,9}	90,6	90,2	90,4	88,2	89,0	88,5	87,9	89,9	90,5	328 900	297 700
Kommune og fylkeskommune i alt ^{8,9}	91,2	92,8	92,9	92,8	93,3	92,9	93,5	93,0	92,7	295 400	273 900
Helseforetak					90,8	92,0	91,2	90,1	90,3	308 900	279 000
Utdanning på videregående skolenivå herav fagutdanning											
Industri i alt	91,1	89,6	91,3	92,4	92,1	92,3	90,5	89,8	91,0	335 500	305 400
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	92,9	88,4	91,1	88,5	92,4	90,7	89,4	90,9	91,0	339 900	309 300
Varehandel i alt	84,7	84,2	85,4	86,9	86,0	85,3	86,2	87,2	85,5	339 100	289 900
Finanstjenester i alt ⁴	82,3	78,8	81,5	80,1	78,5	79,9	80,5	81,6	83,8	415 500	348 000
Skoleverket i alt	84,0	83,9	87,4	87,7	89,1	87,9	88,6	86,5	86,1	350 900	302 200
Staten i alt ^{5,9}	89,7	88,6	89,0	87,6	89,0	89,0	88,0	90,2	90,7	313 200	284 100
Kommune og fylkeskommune i alt ^{8,9}	90,1	93,1	93,5	92,5	92,2	92,2	92,3	91,5	91,2	294 000	268 200
Helseforetak						89,9	89,5	87,8	87,6	308 700	270 400

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Månedslønn*12 ⁷ 1.9/1.10.2005	
										Menn	Kvinner
Universitets- eller høgscoleutdanning, til og med 4 år											
Industri i alt	80,3	81,8	82,1	82,2	83,2	83,8	83,3	82,5	82,6	472 400	390 100
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	82,1	79,8	79,6	82,4	84,3	78,5	84,6	84,6	82,6	461 600	381 100
Varehandel i alt	74,5	75,3	77,0	76,7	75,8	77,8	78,0	78,4	79,4	472 900	375 400
Finanstjenester i alt ⁴	76,1	76,5	78,5	78,7	75,2	76,0	74,9	75,6	73,5	587 300	431 500
Skoleverket i alt	95,0	94,9	95,2	95,1	95,5	96,4	96,6	97,3	97,9	375 100	367 300
Staten i alt ^{5,9}	93,2	93,1	93,0	91,5	91,3	91,2	91,9	94,2	94,7	361 000	341 800
Kommune og fylkeskommune i alt ^{8,9}	90,4	92,0	92,2	93,2	92,3	91,7	91,8	91,5	90,7	361 000	327 300
Helseforetak					95,3	95,4	94,5	93,3	93,5	362 800	339 100
Universitets- eller høgscoleutdanning, lengre enn 4 år											
Industri i alt	83,8	81,7	79,7	80,6	82,9	81,4	81,4	81,3	81,9	583 700	478 200
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt	78,6	82,4	78,1	79,5	79,4	81,0	87,1	87,2	81,4	591 500	481 300
Varehandel i alt	79,2	76,9	82,3	78,7	81,1	81,0	86,2	87,3	91,2	539 600	492 200
Finanstjenester i alt ⁴	75,5	75,4	79,5	77,9	78,5	78,2	80,3	78,9	76,6	686 600	526 000
Skoleverket i alt	95,0	95,0	94,9	95,2	95,7	95,9	96,3	96,6	96,6	416 800	402 800
Staten i alt ^{5,9}	91,6	91,6	90,7	89,8	90,1	90,2	90,4	90,8	91,1	434 100	395 300
Kommune og fylkeskommune ialt ^{6,8,9}	86,8	85,3	85,9	85,7	85,4	92,1	91,1	91,3	90,3	420 700	379 700
Helseforetak ¹⁰					82,8	81,6	80,1	78,6	78,5	649 600	510 000

- ¹ NOS Standard for næringsgrupper. Jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet (1997-2001), Oslo kommune (1997-1999) og lønnet husarbeid er imidlertid ikke inkludert i statistikkgrunnlaget.
- ² NOS Standard for utdanningsgruppering
- ³ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.
- ⁴ Nye tall fra 2001.
- ⁵ Eksklusive statlige sykehus f.o.m. 2002. Tallene for 2004 er eksklusive forsvaret
- ⁶ Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger
- ⁷ Registrert månedslønn i alt per 1/9/1.10 *12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs. avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.
- ⁸ Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonell i skoleverket er ikke med i statistikkgrunnlaget. Ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus er ikke inkludert f.o.m. 2002.
- ⁹ Foreløpige tall for 2005
- ¹⁰ Lønnstilleggene for leger og andre akademikergrupper i 2005 er ikke med.

Kilde: SSB og Beregningsutvalget

Tabell 5.10 Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring¹ per 1.9/1.10. Heltids- og deltidsansatte hvor deltid er omgjort til heltidsekvivalenter

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Månedslønn*12 1.9/1.10 ² Kvinne- andel ⁴		
										Menn	Kvinner	andel ⁴
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	77,1	77,5	79,8	79,2	80,5	85,3	87,6	85,3		525 300	448 100	20
Industri	86,3	86,3	86,2	87,4	87,3	87,5	87,0	87,5		342 900	300 100	25
Kraftforsyning	87,8	87,8	88,0	87,7	87,4	89,3	87,2	88,8		379 900	337 500	17
Bygge- og anleggsvirksomhet	94,0	90,1	91,1	92,4	92,6	92,4	94,9	95,8		324 400	310 700	7
Varehandel	78,3	77,7	79,1	78,5	79,4	79,7	80,6	81,0		344 800	279 300	52
Hotell- og restaurantvirksomhet					89,5	90,4	88,4	89,8		275 700	247 400	61
Samferdsel	88,1	87,0	85,8	86,3	86,2	87,6	88,0	88,3		348 000	307 200	33
Finanstjenester	73,4	73,4	74,2	73,7	71,6	71,9	71,9	72,4		486 000	351 600	52
Eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting	73,8	72,3	75,4	75,1	76,3	76,4	77,6	78,1		432 200	337 600	38
Staten ⁸	88,9	88,6	88,9	87,3 ³	88,1	88,2 ⁶	87,7	89,2	89,7	361 200	322 100	45
Undervisningspersonale i skoleverket	93,2	93,3	93,5	93,4	93,9	94,8	95,1	96,0		372 700	357 800	64
Kommune og fylkeskommune ^{5,8}	87,0	87,2	86,6	87,0	86,4	91,4	91,7	91,4	91,2	313 400	286 500	78
Helseforetak						78,6	76,0	75,0		431 200	323 500	78
Privat undervisning	81,7	85,4	84,9	85,1	83,8	85,5	87,1	87,3		367 600	321 000	57
Private helse- og sosialtjenester	87,3	87,1	87,3	85,3	87,3	85,9	86,3	84,7		332 800	281 800	76
Sosiale og personlige tjenester	80,2	82,0	85,5	83,8	85,6	84,6	86,6	86,6		376 300	325 700	53
Gjennomsnitt/sum (heltids- + deltidsansatte)	83,7	83,6	83,4	83,5	83,3	83,9	84,3	84,5		363 500	307 200	47 ⁷

¹ SSBs Standard for næringsgruppering (NOS). Jordbruk, skogbruk, fiske, hotell og restaurantvirksomhet (1997-2001), Oslo kommune (1997-1999) og lønnet husarbeid er imidlertid ikke inkludert i statistikkgrunlaget.

² Registrert månedslønn i alt per 1.9/1.10*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne kolonnen er det samme som i tabell 1.1, dvs. summen av avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

³ Eksklusive Posten BA og NSB BA fra 2000.

⁴ Andel sysselsatte (heltid + deltidsansatte) i den enkelte næring.

⁵ Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonell i skoleverket er ikke med i statistikkgrunlaget. Eksklusive ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus f.o.m. 2002.

⁶ Eksklusive statlige sykehus f.o.m. 2002.

⁷ Tall fra arbeidskraftundersøkelsen, SSB

⁸ Foreløpig tall for 2005

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 5.11 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og månedslønn*12¹ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter utdanningsgrupper³ og næring². Kroner og prosent. 1997-2005

	Andeler ⁴		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før							Samlet vekst	Månedslønn*12 ¹
	2005	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	1997-2005	1.9/1.10
Utdanning på grunnskolenivå								3,6			
Industri i alt	11	6,9	3,2	3,8	3,7	5,6	3,0	3,1	3,6	37,9	297 600
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt ¹¹	8	7,4	4,9	4,1	4,6	5,6	3,4	3,7	2,1	41,7	316 200
Varehandel i alt	10	6,3	3,8	4,5	5,3	5,3	2,9	4,9	3,8	43,8	316 200
Finanstjenester i alt ⁶	3	8,7	3,7	5,2	4,2	6,5	3,4	5,0	5,4	50,6	380 400
Skoleverket i alt	..	14,2	-0,8	8,4	1,2	9,6	2,0	6,4	1,8	50,6	313 300
Staten i alt ^{7,12}	2	7,8	2,8	4,9	4,4	4,0	2,2	3,6	3,4	38,2	294 400
Kommune og fylkeskommune i alt ^{8,12}	6	9,1	1,1	4,7	5,4	6,7	1,9	4,9	2,3	42,1	269 000
Helseforetak ¹⁰	3	-	-	-	-	8,2	1,4	3,6	3,4	-	271 500
Utdanning på videregående skolenivå								3,6			
Industri i alt	67	7,3	4,4	4,0	4,2	5,7	3,5	3,6	3,2	41,9	324 900
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt ¹¹	76	7,3	5,1	4,7	4,9	5,7	2,7	3,8	3,4	44,4	326 300
Varehandel i alt	71	6,8	3,7	5,9	4,3	4,3	3,7	3,5	4,4	42,9	333 400
Finanstjenester i alt ⁶	53	7,2	4,1	4,4	4,2	6,4	1,6	4,9	6,5	46,6	394 700
Skoleverket i alt	4	9,1	2,6	9,4	5,4	10,3	3,2	3,0	0,3	51,6	326 100
Staten i alt ^{7,12}	35	8,3	2,2	6,8	2,7	6,3	2,4	3,3	2,6	40,1	315 500
Kommune og fylkeskommune i alt ^{8,12}	48	7,9	1,3	4,4	4,7	6,4	2,3	4,8	2,4	39,5	282 000
Helseforetak ¹⁰	30	-	-	-	-	8,6	1,6	4,0	3,3	-	287 600
Utdanning på videregående skolenivå herav fagutdanning⁵								-			
Industri i alt	30	7,7	5,1	4,2	4,5	5,2	3,7	3,3	3,2	43,5	332 900
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt ¹¹	45	8,5	6,8	5,4	5,7	6,1	2,5	4,1	3,8	51,7	339 600
Varehandel i alt	18	7,7	5,5	6,3	5,6	4,1	4,1	3,2	4,8	49,6	333 600
Finanstjenester i alt ⁶	3	8,5	2,2	5,6	4,3	5,7	5,1	3,1	8,0	51,2	389 700
Skoleverket i alt	1	9,7	1,2	11,6	3,9	8,2	1,4	3,9	0,4	47,4	340 600
Staten i alt ^{7,12}	6	10,0	2,9	5,5	3,1	6,1	2,2	2,7	2,5	40,5	306 300
Kommune og fylkeskommune i alt ^{8,12}	13	6,0	0,4	4,1	3,8	8,0	2,0	4,9	2,7	36,4	282 600
Helseforetak ¹⁰	5	-	-	-	-	-	1,8	5,6	3,6	-	290 600

	Andeler ⁴		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før							Samlet vekst	Månedslønn*12 ¹
	2005	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	1997-2005	1.9/1.10
Universitets- eller høskoleutdanning, til og med 4 år								3,4			
Industri i alt	13	8,7	6,9	5,5	5,0	6,7	2,3	2,5	3,7	49,4	451 700
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt ¹¹	8	5,8	4,7	4,7	5,2	7,5	3,4	2,0	5,1	45,3	451 800
Varehandel i alt	14	9,1	4,6	6,5	7,1	5,4	0,0	2,6	2,9	44,8	442 200
Finanstjenester i alt ⁶	35	7,4	2,8	5,7	3,9	3,6	2,8	2,9	10,0	46,1	530 900
Skoleverket i alt	84	8,8	1,7	9,6	4,2	10,5	2,4	3,6	2,1	51,4	370 400
Staten i alt ^{7,12}	31	7,9	2,4	6,6	4,1	6,2	1,5	3,6	3,2	41,2	352 900
Kommune og fylkeskommune i alt ^{8,12}	38	6,9	2,2	5,3	5,0	6,0	3,0	5,5	2,4	42,5	336 900
Helseforetak ¹⁰	46	-	-	-	-	9,4	3,7	3,4	3,1	-	344 100
Universitets- eller høskoleutdanning, lengre enn 4 år								3,1			
Industri i alt	5	9,0	6,1	6,1	5,2	7,5	2,2	2,0	3,3	49,4	562 000
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt ¹¹	2	0,2	3,1	6,5	4,4	5,7	6,4	0,0	7,8	39,3	579 300
Varehandel i alt	3	9,2	5,7	4,1	9,0	3,5	2,8	-3,5	4,4	40,4	527 400
Finanstjenester i alt ⁶	8	6,9	1,0	9,3	0,2	4,6	2,1	3,8	6,4	39,4	641 500
Skoleverket i alt	12	7,2	2,5	9,8	3,9	9,8	1,9	3,1	0,7	45,5	411 000
Staten i alt ^{7,12}	31	7,2	2,7	5,5	5,4	6,6	2,3	3,5	3,5	43,2	419 800
Kommune og fylkeskommune i alt ^{8,12}	6	7,8	2,2	3,4	4,8	5,2	2,6	4,8	2,7	38,9	402 900
Helseforetak ¹⁰	17	-	-	-	-	10,1	11,9	0,2	1,0 ¹³	-	588 900 ¹³

¹ Registrert månedslønn i alt per 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² NOS Standard for næringsgrupper

³ NOS Standard for utdanningsgruppering

⁴ Andeler av utvalget i den enkelte næring

⁵ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁶ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting. Nye tall for 2001. Endring fra 2000 til 2001 er basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall, mens endring mellom 2001 og 2002 er basert på nye tall for 2001.

⁷ Eksklusive statlige sykehus fra og med veksttallet for 2002.

⁸ Ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus er ikke inkludert f.o.m. veksttallet for 2002.

⁹ Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger til og med 2001

¹⁰ For helseforetak gjelder samlet vekst fra 2001-2004

¹¹ Nye tall for 2003. Endring fra 2002 til 2003 basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall mens endring mellom 2003 og 2004 er basert på nye tall for 2003.

¹² Foreløpige tall for 2005

¹³ Lønnstilleggene for leger og andre akademikergrupper i 2005 er ikke med.

Kilde: SSB og Beregningsutvalget

Vedleggstabell 5.12 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn (månedslønn*12)¹ per 1.9/1.10 for alle ansatte per heltidsekivalent etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2004

	Andeler ⁴		Vekst i prosent av samme tidspunkt året før						Samlet vekst 1997-2004	Månedslønn*12 ¹ 1.9/1.10
	2004	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004	
Industri i alt	100	7,2	4,7	4,4	4,2	6,4	3,8	3,6	39,7	333 100
Utdanning på grunnskolenivå	13	7,1	3,1	4,1	3,5	5,6	3,2	2,9	33,4	285 900
Utdanning på videregående skolenivå	67	7,3	4,3	4,2	4,0	5,7	1,4	3,7	34,8	306 900
Av dette										
Fagutdanning ⁵	27	7,7	5,1	4,4	4,3	5,3	4,0	3,2	39,3	323 000
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	13	8,9	6,8	5,4	5,1	6,6	2,4	2,6	44,2	432 500
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	5	9,3	5,9	6,0	5,3	7,5	2,1	2,2	44,9	542 100
Bygge- og anleggsvirksomhet i alt¹⁰	100	7,2	4,9	4,3	4,6	6,0	2,9	3,5	38,7	323 600
Utdanning på grunnskolenivå	9	7,1	5,0	4,0	4,5	5,7	3,6	3,6	38,5	308 300
Utdanning på videregående skolenivå	76	7,1	5,1	4,7	4,9	5,7	2,8	3,1	38,7	300 200
Av dette										
Fagutdanning ⁵	44	8,5	6,8	5,3	5,7	6,2	2,5	4,0	46,1	326 900
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	8	5,4	4,6	4,7	5,3	7,4	3,2	2,3	37,9	427 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2	0,1	3,1	6,3	4,7	5,4	6,6	-0,1	29,0	536 700
Varehandel i alt	100	6,9	4,6	4,6	5,7	4,8	3,1	3,3	37,8	319 600
Utdanning på grunnskolenivå	12	6,4	4,0	2,8	8,1	2,6	2,5	5,1	35,9	288 000
Utdanning på videregående skolenivå	71	6,0	4,5	4,8	5,2	4,0	2,9	3,0	34,6	301 500
Av dette										
Fagutdanning ⁵	13	7,5	6,0	5,8	6,0	4,2	4,4	2,9	42,9	314 200
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	12	9,9	6,2	6,7	7,4	5,4	1,3	0,7	43,9	411 200
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2	10,8	6,2	4,3	8,6	4,4	3,8	-4,4	37,9	500 000
Finanstjenester i alt⁶	100	8,1	4,0	5,1	6,7	6,0	2,9	4,2	43,1	419 200
Utdanning på grunnskolenivå	3	8,3	3,1	4,9	5,6	7,0	3,3	5,1	43,7	350 400
Utdanning på videregående skolenivå	57	7,4	4,1	4,1	4,5	6,7	1,9	5,0	38,8	364 400
Av dette										
Fagutdanning ⁵	3	9,0	2,3	5,0	4,7	6,2	4,6	3,6	41,2	357 100
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	32	7,6	2,7	5,5	6,6	3,8	2,6	2,8	35,9	477 000
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	7	6,9	0,9	9,3	7,7	4,0	1,3	4,0	39,2	600 200
Statsansatte⁷	100	8,5	2,4	7,3	4,9	6,5	3,2	4,1	43,2	344 000
Utdanning på grunnskolenivå	3	7,6	2,5	4,4	4,5	4,1	1,8	4,2	32,9	280 600
Utdanning på videregående skolenivå	35	8,1	1,7	6,0	4,4	5,9	2,3	3,6	36,7	304 200
Av dette										
Fagutdanning ⁵	5	9,7	2,3	5,5	4,1	5,9	2,1	3,1	37,3	297 600
Universitets- eller	29	7,9	2,2	6,3	4,5	6,1	1,5	3,8	36,9	339 400

	Andeler ⁴		Vekst i prosent av samme tidspunkt året før						Samlet vekst 1997-2004	Månedslønn*12 ¹ 1.9/1.10 2004
	2004	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004		
høyskoleutdanning, til og med 4 år										
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	31	7,3	2,3	5,6	4,3	6,6	2,3	3,6	36,7	402 900
Skoleverket	100	8,6	1,9	9,7	4,3	10,7	2,4	3,9	49,1	363 900
Utdanning på grunnskolenivå	0	10,7	0,9	8,3	3,4	7,4	2,9	8,9	50,7	307 700
Utdanning på videregående skolenivå	5	9,0	2,6	9,1	5,0	10,6	3,0	4,9	53,2	322 700
Av dette										
Fagutdanning ⁵	1	9,6	1,3	10,4	4,1	8,8	1,8	6,2	50,1	339 700
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	84	8,8	1,7	9,6	4,3	10,7	2,3	3,9	48,9	360 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	11	7,0	2,5	9,7	3,9	10,0	1,8	3,6	44,9	405 500
Kommune- og fylkeskommune⁸	100					6,9	2,8	5,1	15,4	293 000
Utdanning på grunnskolenivå	9					7,8	2,0	4,9	15,3	258 500
Utdanning på videregående skolenivå	57					7,3	2,3	4,9	15,1	273 500
Av dette										
Fagutdanning ⁵	12					8,0	2,1	4,9	15,7	273 500
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	28					6,2	2,9	5,2	15,0	324 000
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år ⁹	4					5,0	2,9	4,4	12,9	388 500
Helseforetak	100						5,3	4,3	-	349 400
Utdanning på grunnskolenivå	4						1,8	3,5	-	261 200
Utdanning på videregående skolenivå	33						1,8	3,6	-	278 000
Av dette										
Fagutdanning ⁵	5						2,2	5,0	-	278 100
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	49						3,6	3,2	-	334 200
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år ⁹	12						12,0	0,9	-	579 300

¹ Registrert månedslønn i alt per 1/9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² NOS Standard for næringsgrupper

³ NOS Standard for utdanningsgruppering

⁴ Andeler av utvalget i den enkelte næring

⁵ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁶ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting. Nye tall for 2001. Endring fra 2000 til 2001 er basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall, mens endring mellom 2001 og 2002 er basert på nye tall for 2001.

⁷ Eksklusive statlige sykehus fra og med veksttallet for 2002.

⁸ Ansatte i somatiske eller psykiatriske sykehus er ikke inkludert f.o.m. veksttallet for 2002.

⁹ Omfatter godtgjørelse for tariffestet utvidet arbeidstid for leger til og med 2001

¹⁰ Nye tall for 2003. Endring fra 2002 til 2003 basert på tidligere publiserte sammenlignbare tall mens endring mellom 2003 og 2004 er basert på nye tall for 2003.

Kilde: SSB og Beregningsutvalget

Tabell 5.13 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for pensjonister¹⁾. Andel i prosent av samlet inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 1993 og 2003

1993 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²⁾	Over- føringer	Samlet gj.sn inntekt før skatt, nivå	Skatt mm.	Inntekt etter skatt
1	2,8	-0,5	-0,7	98,3	43 354	7,7	92,3
2	1,9	0,1	6,0	92,0	60 716	6,4	93,6
3	1,4	0,2	7,5	90,8	68 811	5,7	94,3
4	1,7	0,4	8,3	89,7	78 853	8,0	92,0
5	1,9	0,4	7,5	90,2	90 180	10,6	89,4
6	2,3	0,5	7,2	90,0	102 772	12,8	87,2
7	2,6	0,5	7,1	89,9	116 760	14,3	85,7
8	3,1	0,6	7,6	88,7	133 324	15,4	84,6
9	4,3	0,7	8,6	86,4	157 061	16,6	83,4
10	6,1	1,3	19,1	73,6	254 095	21,9	78,1
Alle	3,4	0,6	9,9	86,0	110 591	14,4	85,6

2003

Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²⁾	Over- føringer	Samlet gj.sn inntekt før skatt, nivå	Skatt mm.	Inntekt etter skatt
1	3,0	-1,2	-5,5	103,8	78 500	12,1	87,9
2	2,6	0,1	4,1	93,2	108 100	9,3	90,7
3	2,4	0,2	4,9	92,5	123 300	9,7	90,3
4	2,5	0,2	4,0	93,3	139 400	11,4	88,6
5	2,7	0,2	3,7	93,3	154 800	12,9	87,1
6	3,3	0,3	3,7	92,7	173 000	14,9	85,1
7	3,8	0,3	3,8	92,2	193 000	16,4	83,6
8	4,5	0,3	4,3	90,9	217 400	17,8	82,2
9	5,8	0,5	5,0	88,7	253 000	19,1	80,9
10	6,6	1,0	23,5	69,0	415 400	21,4	78,6
Alle	4,4	0,4	8,2	87,1	185 500	16,2	83,8

¹⁾ Trygdede og pensjonister hvor pensjonsytelsene er minst lik minstepensjon og overstiger eventuell yrkesinntekt. Dette var en gruppe på 936 082 personer i 1993 og 1 017 748 personer i 2003.

²⁾ Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.14 Fordelingen av total lønnsinntekt før skatt¹⁾ for personer med lønn over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn²⁾. 1986, 1993 og 2003

Desil	1986		1993		2003		Reell endring ³⁾ 1986-2003 Prosent
	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	
1	88 700	5,6	124 700	5,6	192 800	5,6	27,6
2	104 100	6,6	145 900	6,6	226 200	6,5	27,6
3	117 800	7,4	163 300	7,4	252 700	7,3	26,0
4	128 700	8,1	178 500	8,1	275 800	7,9	25,8
5	138 400	8,7	193 100	8,7	298 700	8,6	26,7
6	150 200	9,5	208 500	9,4	323 300	9,3	26,4
7	164 300	10,4	226 700	10,2	352 100	10,1	25,9
8	181 700	11,5	250 400	11,3	390 100	11,2	26,1
9	209 200	13,2	289 700	13,1	455 600	13,1	27,9
10	301 700	19,0	432 900	19,6	704 800	20,3	37,2
Alle	158 500	100,0	221 400	100,0	374 200	100,0	38,7
Gini-koeffisient		0,199		0,202		0,211	
Antall personer		1 346 000		1 430 246		1 657 724	

¹⁾ Lønnsdefinisjonen er hentet fra selvangivelsesregisteret. Dette innebærer at bl.a. overtid, arbeidsledighetstrygd og enkelte naturalytelser er inkludert.

²⁾ Alle personer med lønnsinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn er med. Dette tilsvarer en grense på 80 640 kroner i 1986, 113 520 kroner i 1993 og 174 060 kroner i 2003.

³⁾ Endring i realverdien (målt i 2002-kroner) av gjennomsnittlig lønnsinntekt for den enkelte desil.

Kilde: Registerbasert inntektsstatistikk (1993, 2003), Inntekts- og Formuesundersøkelsen (1986). Statistisk sentralbyrå